

PRACA OPERACYJNA POLICJI

BOLESŁAW SPRENGEL

PRACA OPERACYJNA
POLICJI

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu
MIKOŁAJA KOPERNIKA
TORUŃ 2018

RECENZENT

prof. dr hab. Andrzej Misiuk

PROJEKT OKŁADKI

Tomasz Jaroszewski

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Elżbieta Kossarzecka

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2018

ISBN 978-83-231-4021-4

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: ul. Mickiewicza 2/4, 87-100 Toruń
tel./fax (56) 611 42 38, e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwo.umk.pl

Druk i oprawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Pamięci mojej Żony Ewy

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
ROZDZIAŁ I. POJĘCIE, FORMY, METODY, FUNKCJE, CELE I ZASADY PRACY OPERACYJNEJ	15
ROZDZIAŁ II. ZARYS HISTORYCZNY POLICYJNYCH NARZĘDZI PRACY OPERACYJNEJ	47
ROZDZIAŁ III. ROZWÓJ PRACY OPERACYJNEJ W III RP	86
ROZDZIAŁ IV. KONTROLA OPERACYJNA	91
ROZDZIAŁ V. TRANSAKCJE POZOROWANE, CZYLI OPERACJE SPECJALNE I KOMBINACJE OPERACYJNE	108
ROZDZIAŁ VI. PRZESYŁKA NIEJAWNIE NADZOROWANA I OBSERWACJA	124
1. Przesyłka niejawnie nadzorowana	124
2. Obserwacja	129
ROZDZIAŁ VII. POZYSKIWANIE DANYCH TELEKOMUNIKACYJNYCH, POCZTOWYCH I INTERNETOWYCH, CZYLI MAŁA KONTROLA OPERACYJNA	140
ROZDZIAŁ VIII. OSOBOWE ŹRÓDŁA INFORMACJI	153
1. Werbunek i współpraca	153
2. Wywiad operacyjny i rozmowa operacyjna	171
3. Dezintegracja operacyjna	177

ROZDZIAŁ IX. WYWIAD KRYMINALNY, ZBIORY DANYCH I ANALIZA KRYMINALNA	178
ROZDZIAŁ X. ZASADZKI, PUŁAPKI, POŚCIGI, CZYNNOŚCI POSZUKI- WAWCZE, IDENTYFIKACYJNE I OCHRONNE	208
1. Zasadzki	208
2. Pułapki kryminalistyczne	210
3. Działania pościgowe	211
4. Czynności poszukiwawcze	214
5. Czynności ochronne	219
ROZDZIAŁ XI. ASPEKTY ORGANIZACYJNE I FUNKCJONALNE PRACY OPERACYJNEJ	225
1. Organizacja pracy operacyjnej	225
2. Rozwiązania doraźne	238
3. Nadzór nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi i sprawozdawczość	240
4. Krajowa i międzynarodowa współpraca policyjna	241
5. Szkolenie i doskonalenie zawodowe	248
6. Kultura i etyka pracy operacyjnej	249
7. Ryzyko operacyjne	253
8. Wyobrażenia operacyjna	256
9. Zagrożenia, słabe strony i zjawiska patologiczne w pracy operacyjnej	258
10. Status funkcjonariuszy operacyjnych	264
ZAKOŃCZENIE	265
BIBLIOGRAFIA	266
1. Materiały archiwalne	266
2. Źródła prawa	266
3. Materiały źródłowe	270
4. Opracowania	273
5. Netografia	285

WSTĘP

Czynności operacyjno-rozpoznawcze obok dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych należą do kanonu pracy służb policyjnych i specjalnych. W literaturze przedmiotu czynności operacyjno-rozpoznawcze zalicza się do prawa operacyjnego obejmującego ustawy, rozporządzenia i wydane na ich podstawie instrukcje regulujące zasady i formy ich prowadzenia¹. Niektórzy badacze zaliczają je obok registratury policyjnej i analizy kryminalnej do nauk policyjnych, nazywanych często w krajach Europy Środkowej i Wschodniej taktyką kryminalną². Obecnie na świecie istnieją różne szkoły pracy operacyjnej. Współczesny rozwój pracy operacyjnej wynika głównie z informatyzacji, pozwalającej na stosowanie metod jeszcze kilkanaście lat wcześniej zupełnie nieznanymi. W nowoczesnych państwach, np. w Niemczech, policja bazuje głównie na środkach technicznych, technice operacyjnej, obserwacji i kontroli operacyjnej³. Zrozumienie specyfiki czynności operacyjno-rozpoznawczych wymaga m.in. znajomości pojemności semantycznej stosowanych w stosunku do nich pojęć. W większości są to zwroty pochodzące z policyjnego argotu. Przez policjantów są nazywane także pracą operacyjną⁴, a wcześniej „służbą informacyjno-rozpoznawczą”, „pracą rozpoznawczą”, „czynnościami operacyjnymi”, „dzia-

¹ R. Netczuk, *Tajny współpracownik policji na tle prawnoporównowczym*, Katowice 2006, s. 71; P. Kosmaty, *Prawo operacyjne*, „Prokurator” 2010, nr 102, s. 85–87.

² J. Widacki, J. Konieczny, *Przedmiot i zakres kryminalistyki*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016, s. 6–7.

³ *Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, Centralne Biuro Śledcze Policji (2000–2015) we wspomnieniach twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiciak, M. A. Kędzierski, Szczytno 215, s. 161, relacja podinsp. Ireneusza Galanika.

⁴ Dla uproszczenia często będą tak nazywane w niniejszej monografii.

łaniami operacyjnymi”, a nawet wywiadem kryminalnym⁵. Martin Brożek trafnie nazywa je uprawnieniami, ponieważ m.in. najwięcej miejsca poświęca się im w rozdziale 3, pt. *Zakres uprawnień Policji*, a warto też zauważyć, że w art. 14 ust. 1 ustawy o Policji (dalej u.o.P.) wymienia się je na pierwszym miejscu przed dochodzeniowo-śledczymi i administracyjno-porządkowymi⁶. W państwie demokratycznym praca operacyjna pozwalająca na silną ingerencję w prawa człowieka podlega kontroli niezależnych instytucji i jest traktowana jako *ultima ratio*, a nie droga „na skróty”. Dlatego, chociaż w świetle art. 7 Konstytucji policjanci działający na podstawie i w granicach prawa mogą głęboko ingerować w prawa i wolności obywatelskie, to metody najbardziej ofensywne powinni stosować tylko subsydiarnie, pod kontrolą niezawisłych sędziów. Prawo do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych uregulowano w u.o.P. z 6 IV 1990 r. oraz w ustawach regulujących działania pozostałych służb mundurowych z ich późniejszymi zmianami. Na podstawie tego prawa czynności operacyjno-rozpoznawcze mogą wykonywać funkcjonariusze służb: Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, kontroli skarbowej, Policji, Służby Celnej, Służby Ochrony Państwa, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Straży Granicznej i Żandarmerii Wojskowej. Czynności operacyjne realizowane przez służby specjalne stanowią podstawę do podejmowania decyzji politycznych i mają wpływ na losy państw i narodów⁷. Na odrębną uwagę zasługuje monopol służb państwowych do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, a więc i wyłączność na uzyskanie pewnych informacji, opierając się na ustawowej podstawie prawa, chociaż w praktyce także prywatni detektywi mogą wykonywać proste czynności operacyjno-rozpoznawcze,

⁵ A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnowodowe*, Lublin 2006, s. 17.

⁶ Ustawa o Policji z 6 IV 1990 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 1782); M. Brożek, *Charakterystyka ustawowych uprawnień operacyjnych służb specjalnych służących zwalczaniu przestępczości (zarys problemu na tle uwarunkowań normatywnych)*, [w:] *Przestępczość w XXI wieku: zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawno-kryminologiczne*, red. E. W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, Warszawa 2015, s. 325.

⁷ B. Clinton, *Moje życie*, Warszawa 2004, s. 136–137.

np. prowadzić obserwację w miejscu publicznym, gromadzić i przetwarzać informacje, przeprowadzać analizy, poszukiwać osoby zaginione⁸.

Prawo do pracy operacyjnej stanowi o odrębności służb policyjnych i operacyjnych od wymiaru sprawiedliwości. Sędziowie i prokuratorzy w ustawowym zakresie mają prawo do decydowania o dopuszczalności korzystania z kontroli operacyjnej i transakcji pozorowanej, nadzorują ich prowadzenie, otrzymują uzyskane tą drogą materiały, ale sami nie mają prawa do ich wykonywania. Tym samym mamy do czynienia ze zróżnicowanym prawnie stopniem samodzielności służb je realizujących i dostępu wymiaru sprawiedliwości do materiałów pierwotnych.

Badanie czynności operacyjno-rozpoznawczych utrudnia niejawność obowiązujących przepisów i ich realizację⁹ oraz ograniczona możliwość korzystania z własnych doświadczeń badacza. Wśród autorów piszących o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych widać wyraźną różnicę w podejściach praktyków, mających wcześniej do czynienia z nimi, i badaczy akademickich, zwłaszcza prawników. Większość opracowań na ten temat to teoretyczne rozważania norm prawnych. Ich autorzy piszą o problemach, o których rozwiązywaniu mają ograniczoną wiedzę. Ci, co znają niejawną regulację prawną i metody, milczą na ten temat ze względu na obowiązującą ich tajemnicę państwową. Tylko nielicznym udało się znaleźć złoty środek, aby w sposób mniej lub bardziej zawoalowany odwołać się do rzeczywistości. Niektórzy badacze, podobnie jak Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO) postulują odtajnienie przepisów wykonawczych w sprawach czynności operacyjno-rozpoznawczych¹⁰. Ich utajnienie powoduje, że otacza je nimba tajemniczości, a w kontaktach z dziennikarzami służą policjantom jako wytrych do ukrycia metod zdobywania informacji.

⁸ A. Taracha, *Czynności...*, s. 21; T. Aleksandrowicz, J. Koniczny, A. Konik, *Podstawy detektywistyki. Usługi detektywistyczne, prawo, taktyka, moralność*, Warszawa 2008, *passim*.

⁹ A. Kustra, *Inwigilacja – podstawowe znaczenia*, [w:] *Spółeczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, red. P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński, Toruń, 2003, s. 14.

¹⁰ Tadeusz Hanausek, Wiktor Osiatyński, Tadeusz Widła i Adam Taracha. Ostatni opowiada się także za odrębnym uregulowaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych dla poszczególnych służb w ich ustawach (A. Taracha, *Czynności...*, s. 299, 331).

Na rolę policyjnych czynności operacyjno-rozpoznawczych zwracał uwagę już Arystoteles, pisząc w *Polityce*: „Stara się też tyran o to, aby dochodziło do jego wiadomości wszystko, co mówi lub co czyni ktokolwiek z jego poddanych. Do tego celu służą szpiegdy, jak w Syrakuzach, tzw. donosiciele, albo też podsłuchiwanie, których wysyłał Hieron, gdziekolwiek, było zebranie towarzyskie i zgromadzenie. Z obawy bowiem przed takimi ludźmi obywatele mniejszą wykazują odwagę do wypowiadania się otwarcie, a jeśli to czynią, niełatwo utrzymać to w tajemnicy”¹¹. Pierwszy polski podręcznik służby śledczej, uwzględniający pracę operacyjną w latach dwudziestych, napisali podpułkownik żandarmerii W. Stepek i kapitan WP Z. Hoffmann-Krystyańczyk¹². W okresie PRL-u pisali na ten temat m.in. Leon Schaff, Marian Lipka i Jerzy Krawicz¹³. W ostatnich dziesięcioleciach w Polsce czynnościami operacyjnymi zajmowali się prawnicy i kryminaliści, m.in. Marek Chrabkowski, Zbigniew Czeczot i Tadeusz Tomaszewski¹⁴, Ewa Gruza, Tadeusza Hanausek, Stanisław Hoc, Brunon Hołyst, Jerzy Konieczny, Mariusz Kulicki, Stanisław Pikulski¹⁵, Dobrosława Szumiło-Kuczycka, Adrian Szumski, Adam Taracha, Stanisław Waltoś, Jan Widacki, Józef Wójcikiewicz i Zbigniew Niemczyk¹⁶. Do tego grona dołączyli badacze zajmujący się tematem bezpieczeństwa wewnętrznego, m.in. Krzysztof Horosiewicz¹⁷, Wiesław Mądrzejowski i Sławomir Zalewski. Po upadku PRL metodami pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa zajęli się także historycy (m.in. Wojciech Polak, Filip Musiał, Tadeusz Ruzikowski), ujawniając dużo materiałów źródłowych, ale wiele ówczesnych technik z powodu postępu cywilizacyjnego i technologicznego ma już tylko znaczenie historyczne. Pracę operacyj-

¹¹ Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2001, s. 163.

¹² W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystyańczyk, *Służba śledcza*, Poznań 1924.

¹³ M. Lipka, J. Krawicz, *O rozpracowaniach operacyjnych*, Warszawa 1963, s. 3–4.

¹⁴ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996.

¹⁵ S. Pikulski, *Działania operacyjne Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1996, nr 2, s. 54.

¹⁶ Z. Niemczyk, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwość wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z. 3 (9).

¹⁷ K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015.

na Milicji Obywatelskiej bada Tomasz Pączek¹⁸. Praca operacyjna jest też obecna we wspomnieniach polskich¹⁹ i zagranicznych policjantów, w tym służących „pod przykryciem”²⁰. W ostatnich latach powstało i zostało przetłumaczonych na język polski szereg prac popularnych i relacji osobistych dotyczących pracy operacyjnej²¹.

Celem tej monografii, m.in. ze względu na jej ograniczoną objętość, nie było wyczerpanie tematu, ale uporządkowane, autorskie przedstawienie zarysu zakresu przedmiotowego i podmiotowego policyjnej pracy operacyjnej, z uwzględnieniem najnowszych zmian prawnych, zaznaczenie zachodzących zmian i wskazanie, w jakim kierunku one zmierzają. Takie ujęcie powinno ułatwić m.in. zrozumienie polityki kryminalnej państwa.

Do podjęcia tych badań zachęcała mnie i póki jej siły pozwalały, wspierała, moja żona Ewa. Okrutny los sprawił, że nie doczekała końca pracy nad książką. Za użyczenie cennych materiałów źródłowych dziękuję Panom Doktorom Markowi Chrabkowskiemu i Tomaszowi Pączkowi. Wydanie monografii w tym kształcie zawdzięczam życzliwości i pomocy Dziekana Wydziału Politologii i Studiów Międzynarodowych UMK w Toruniu prof. dr. hab. Zbigniewowi Karpusowi. Za wnikliwą, krytyczną recenzję serdecznie dziękuję prof. dr. hab. Andrzejowi Misiukowi.

¹⁸ T. Pączek, *Agencja Milicji Obywatelskiej w świetle instrukcji operacyjnych*, „Studia nad Bezpieczeństwem”, Instytut Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Pomorskiej w Słupsku, z. 1/2016, s. 65–83

¹⁹ Np. G. Biskupska, *Skorpion z wydziału terroru*, Warszawa 2015; V. Gorsky, *Kameleon. Kulisy pracy z CBS*, Warszawa 2017.

²⁰ J. Bannon, *Ja kibic. Tajniak w szeregach chuliganów Millwall FC*, Warszawa 2014; E. Follis, D. Century, *Tajny agent. Moje życie wśród narkoterrorystów*, Kraków 2015; C. Plownam, *O krok za daleko*, Warszawa 2015; J. Carter, *Tajniak. Prawdziwa historia*, Warszawa 2017; V. Gorsky, *Kameleon...*

²¹ Np. P. Pytlakowski, J. Stachowiak, *Przykrywkowcy zalegendowani*, „Polityka” nr 51/2007.

POJĘCIE, FORMY, METODY, FUNKCJE, CELE I ZASADY PRACY OPERACYJNEJ

Praca operacyjna jest jak lustro weneckie. Z jednej strony widać, co się dzieje po drugiej, ale nie odwrotnie. W praktyce czynności operacyjno-rozpoznawcze polegają na pozyskiwaniu, przetwarzaniu, wykorzystywaniu i ochronie informacji przechowywanych przez służby policyjne do celów rozpoznawczych prewencyjnych i wykrywczych¹. Brak natomiast w polskim prawie ich definicji, chociaż od 1990 r. mają podstawę prawną². W ustawach wskazane są jedynie ich cele. Na potrzebę uregulowania tej kwestii zwracają uwagę głównie oficerowie służb mundurowych, m.in. w celu zapewnienia ochrony prawnej funkcjonariuszom wykonującym te czynności i osobom im pomagającym w związku z realną możliwością popełniania przez nich czynów zabronionych, np. posiadania przedmiotów pochodzących z przestępstwa lub których posiadanie jest zabronione. Mogą być także świadkami czynów zabronionych, popełnianych przez inne osoby, bez możliwości zareagowania w sposób prawnie wymagany, np. zatrzymania sprawcy. Oznacza to konieczność zastąpienia obowiązującej w Polsce zasady legalizmu zasadą oportunistu. Dotyczy to także działającego pod przykryciem tzw. agenta specjalnego. Jego sytuacja jest o tyle bardziej

¹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 228.

² Dz.U. z 2002 Nr 89, poz. 804, tytuł IXb, art. 277^{2a} § 1. Złożony w tej sprawie przez Platformę Obywatelską projekt ustawy w ciągu kilku miesięcy nie wyszedł poza etap prac w komisjach sejmowych (M. Biernacki, *Mętna woda specsłużb*, „Gazeta Wyborcza” z 9 VIII 2007 r., s. 17).

skomplikowana, że aby się uwiarygodnić w środowisku przestępczym, może być zmuszony do łamania prawa³. W 1997 r. posłowie Unii Pracy złożyli w sejmie projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, który nie był jednak procedowany⁴.

W doktrynie czynności operacyjno-rozpoznawcze są różnie definiowane. Sposób ujęcia zależy od służb, których dotyczą. W stosunku do służb policyjnych akcentuje się, że służą rozpoznawaniu, zapobieganiu i wykrywaniu przestępstw⁵. W literaturze przedmiotu są z reguły rozumiane jako „wyodrębniony ustawowo i metodologicznie system poufnych bądź tajnych działań organów państwowych”⁶, „realizowanych w celach informacyjnych, prewencyjnych, wykrywczych lub dowodowych”⁷.

W instrukcji stanowiącej załącznik do zarządzenia nr 0052/74 Ministra Spraw Wewnętrznych z 5 lipca 1974 r. w sprawie pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej określono ją jako „całokształt taktycznych i technicznych pozaprocesowych i pozaadministracyjnych działań Milicji Obywatelskiej”⁸. W niejawnym i nieobowiązującym już zarządzeniu Komendanta Głównego Policji nr 16/pf z 4 IX 2002 r. w sprawie metod prowadzenia przez Policję współpracy z osobowymi źródłami informacji, obserwacji i wykorzystywania obiektów specjalnych oraz form wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych⁹ stwierdzono, że polegają one na czynnościach i przedsięwzięciach opartych na przepisach prawa, podejmowanych w związku z wykonywaniem czynności służbowych w celu rozpoznawania, zapobie-

³ R. Połec, *Ryzyko operacyjne w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa państwa*, t. 1, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 107–108.

⁴ Tamże, s. 299; *Co wolno służbom specjalnym*, „Życie”, nr 78 z 2 I 1998 r., s. 3. W kwietniu 2007 r. Platforma Obywatelska przygotowała pierwszy projekt ustawy w tej sprawie.

⁵ B. Pacek, *Osobowościowe uwarunkowania efektywności oficerów kontrwywiadu*, Warszawa 2013, s. 12; J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 223–224

⁶ Z. Uniszewski, *Żargon zawodowy pracowników śledczych i operacyjnych. Problematyka kryminalistyczna*, Wrocław 1999, s. 17.

⁷ J. Widacki, *Kryminalistyka*, Warszawa 2008, s. 125.

⁸ § 1 Instrukcji.

⁹ Przepis był nowelizowany zarządzeniami nr: 1292/08 z 19 XII 2008 r., pf-671/11 z 7 VI 2011 r.; nr pf-59 z 6 X 2014 r.

gania, wykrywania przestępstw i wykroczeń, włącznie z czynnościami, o których mowa w artykułach 19, 19a, 19b, 20a ust. 1–3 oraz 22 u.o.P., odnajdywania osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiaru sprawiedliwości oraz osób zaginionych, jeżeli zachodzi podejrzenie, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępczego działania, a także rzeczy utraczonych w wyniku czynów zabronionych lub mających związek z takimi czynami, ustalenia nieznaney tożsamości osób i zwłok ludzkich, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie przestępczego działania¹⁰.

W kolejnej nieopublikowanej instrukcji wprowadzonej zarządzeniem Komendanta Głównego Policji z 30 VI 2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych zostały one określone jako jawne i niejawne przedsięwzięcia taktyczne i techniczne, oparte na przepisach prawa, podejmowane w związku z realizacją ustawowych zadań Policji w celu rozpoznania, wykrywania czynów zabronionych oraz zapobiegania takim czynom, w tym także ścigania ich sprawców¹¹. Także ta próba zdefiniowana ich na potrzeby praktyki, z uwagi na „mglistość” i duży stopień ogólności, nie może satysfakcjonować. W instrukcji tej do zakresu pracy operacyjnej Policji zaliczono:

- 1) „Zapobieganie, rozpoznawanie, ujawnianie czynów zabronionych oraz wykrywanie i ściganie ich sprawców;
- 2) Odnajdywanie osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiarem sprawiedliwości oraz osób zaginionych, jeżeli zachodzi

¹⁰ Za: J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 225; K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 87. Podobnie W. M., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001, s. 56; W. F., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015, s. 60–61.

¹¹ Zarządzenie nr pf-634 z 30 VI 2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych. Zarządzenie częściowo zmienione nie publikowanymi zarządzeniami nr pf-1292 z 19 XII 2008 r.; nr pf-671 z 7 VI 2011 r., nr pf-11 z 31 marca 2014 r. oraz nr pf-59 z 6 X 2014 r. Patrz też: T. Hanaušek, *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania*, cz. I *Pojęcie i przedmiot wykrywania sprawców przestępstw*, Warszawa 1978, s. 109; M. Chrabkowski, *Metody pracy operacyjnej*, [w:] *Przestępczość zorganizowana. Fenomen. Współczesne zagrożenia. Zwalczanie. Ujęcie praktyczne*, red. W. Jasiński, W. Mądrzejowski, K. Wiciak, Szczytno 2013, s. 495.

- uzasadnione przypuszczenie, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępnego działania;
- 3) Ujawnianie i ustalanie składników majątkowych figurantów, w szczególności celem ich zabezpieczenia na poczet przyszłych kar oraz środków karnych i roszczeń o charakterze majątkowym;
 - 4) Odzyskiwanie rzeczy utraconych w wyniku czynów zabronionych lub mających związek z takimi czynami;
 - 5) Ustalanie tożsamości osób i zwłok ludzkich, jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie przestępnego działania;
 - 6) Ochrona osób, których życie zdrowie lub wolność są realnie zagrożone czynami przestępnymi oraz udzielanie pomocy świadkom koronnym i osobom im najbliższym”¹².

Do tego należałoby dodać jeszcze ustalenie, czy czyn zabroniony został popełniony i czy jest on przestępstwem i ustalenie osób pokrzywdzonych¹³.

Podstawowa trudność w ich definiowaniu w doktrynie wynika przede wszystkim z niejawnego, a więc trudnego do badania charakteru oraz realizowania ich przez różne służby, o specyficznym dla siebie zakresie zadań, kompetencji i indywidualnie określonych misjach. Dla policjantów są one przede wszystkim pozaprocesowymi taktyczno-technicznymi czynnościami organów ścigania głównie w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości¹⁴.

W środowisku policyjnym silnie akcentuje się związek pracy operacyjnej z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Dla J. Krawicza praca operacyjna to „system, zbierania w zasadzie w drodze czynności pozaprocesowych, informacji niezbędnych dla ustalenia zamiarów oraz działalności przestępcy, jak również ujawnienie nieznanymi policji przestępstw lub uzupełnienia wiadomości o przestępstwach znanych”¹⁵. Według innego prak-

¹² § 1 pkt 18; M. Chrabkowski, *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2009, s. 18.

¹³ M. Chrabkowski, *Wykorzystanie...*, s. 24.

¹⁴ S. Hoc, *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, s. 339–340.

¹⁵ M. Lipka, J. Krawicz, *O rozpracowaniach operacyjnych*, Warszawa 1963, s. 3–4; A. Staszak, *Porwanie w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, „Prometeusz” 2010, s. 263.

tyka praca operacyjna „jest najtrudniejszym elementem pracy policyjnej. Charakteryzuje się dużą dynamiką i różnorodnym natężeniem”¹⁶. Dla niektórych przedstawicieli służb specjalnych najważniejsza jest jej funkcja informacyjna. Także w dokumentach ABW jest ona określana jako: „przewidziane prawem działania umożliwiające pozyskiwanie w sposób niejawnym danych o osobach, miejscach lub zdarzeniach”¹⁷.

Badacze reprezentujący środowisko akademickie także w różny sposób określają czynności operacyjno-rozpoznawcze. Najliczniejszą grupę stanowią kryminaliści, którzy kładą nacisk na aspekty formalne, takie jak: niejawność, pozaprocesowość, dokumentowanie ich w innej formie niż protokołami. Dzieli je na proste i złożone¹⁸. Niektórzy prawnicy, jak np. S. Waltoś, Andrzej Murzynowski i D. Szumiło-Kulczycka, uważają, że nie da się ich zdefiniować¹⁹. Waltoś wskazuje na ich tajność i nieformalny charakter. Twierdzi, że wykonywane są, gdy podejrzenie przestępstwa jest bardzo nikłe i mają mu zapobiec²⁰. Andrzej Bulsiewicz uważa, że nie da się ich taksatywnie wymienić²¹. Jeszcze inaczej pracę operacyjną postrzegają administraty-

¹⁶ J. Smyk, *Dylematy oceny i motywacji pracownika operacyjnego Policji*, [w:] *Organizacja i zarządzanie w Policji. Teraźniejszość i przyszłość*, red. S. Gembara, J. Rymaniak, Poznań 2007, s. 185. Patrz też: Z. Beczyński, *Wykorzystanie czynności operacyjno-rozpoznawczych w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości pseudokibiców – regulacje prawne*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, t. 1, red. M. Illicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 125.

¹⁷ *Raport z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2014 r.*, Warszawa 2015, s. 6.

¹⁸ A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 19. Por. też np. A. Dutkiewicz, *Inwigilacja w prawie podatkowym – zakres i definicja pojęcia*, [w:] *Spółeczeństwo inwigilowane w państwie prawa operacyjno-rozpoznawcze*, red. P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński, Toruń 2003, s. 53.

¹⁹ S. Waltoś, *Model postępowania przygotowawczego na tle prawnoporównawczym*, Warszawa 1968, s. 146; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 161.

²⁰ S. Waltoś, *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 1999, s. 221.

²¹ A. Bulsiewicz, *Rola osoby zaufanej w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych i procesie karnym*, „Przegląd Policyjny” 1992, nr 2–3 (26–27), s. 25.

wiści²². Większość badaczy akademickich pomija wymóg profesjonalizmu do ich wykonywania.

Na osobowe źródło informacji (OZI) istnieje bardzo dużo, z czasem zmieniających się, określeń. Część z nich, zwłaszcza stosowanych przez praktyków, ma wyraźne zabarwienie emocjonalne. W latach 50. XX w. pojawiło się pojęcie „tajnego współpracownika”. Samo pojęcie OZI funkcjonuje w służbach specjalnych od ponad 40 lat, natomiast oficjalnie wprowadzono je do instrukcji o pracy operacyjnej SB w grudniu 1989 roku. W latach 60. w SB pojawiły się pojęcia kontaktu poufnego, służbowego i obywatelskiego. W latach 70. doszedł kontakt operacyjny i konsultant. W wojskowych służbach specjalnych od początku funkcjonowały pojęcia rezydenta, agenta i informatora. W latach 50. w wojsku zaczęto także mówić o tajnych współpracownikach. W latach 60. dodano kontakt operacyjny, a w latach 70. osobę zaufaną²³. W ustawie o Policji tajny współpracownik Policji zakamuflowany jest pod enigmatycznym pojęciem „osoby niebędącej policjantem”²⁴. Werbunek to pozyskiwanie OZI do współpracy²⁵. Figurant to osoba będąca w zainteresowaniu operacyjnym, podejrzewana o popełnianie przestępstw, w stosunku do której podejmowane są czynności operacyjno-rozpoznawcze²⁶. Kontakt osobowy to „osoba, która występuje w sprawie poprzez bezpośredni kontakt z figurantem, miejscem lub rzeczą, a jej dane personalne zostały ustalone”²⁷. Dotarcie to możliwość uzyskania informacji o określonych osobach lub środowiskach²⁸.

²² A. Taracha, *Czynności...*, s. 18.

²³ W. Sawicki, *Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej*, [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 13–15; F. Musiał, *Osobowe źródła informacji pionów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa działających w granicach PRL*, tamże, s. 22–36; D. L., B. O., J. B., *Osobowe źródło informacji*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 173–174.

²⁴ A. Taracha, *Czynności...*, s. 333.

²⁵ B. O., J. B., *Werbunek*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 278–279.

²⁶ § 1, ust. 4 zarządzenia nr pf-634 KGP; F. Musiał, *Podręcznik безпеki: teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015, s. 90–91.

²⁷ § 1, ust. 8, zarządzenia nr pf-634 KGP.

²⁸ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 126.

W źródłach i opracowaniach funkcjonuje też pojęcie agenta. W języku potocznym, a nawet niektórych opracowaniach naukowych z OZI i policjantami działającymi pod przykryciem identyfikuje się pojęcie prowokacji i prowokatora, chociaż prawo zezwala na złożenie oferty popełnienia czynu zabronionego, ale tylko po uzyskaniu wcześniejszych wiarygodnych informacji o popełnianiu przez taką osobę enumeratywnie wymienionych przestępstw. Nie ma natomiast mowy o podżeganiu osoby niewinnej i testowaniu uczciwości przypadkowych ludzi²⁹.

Istnieje szereg pojęć odnoszących się do lokali (kontaktowych, konspiracyjnych, przejściowych, spotkaniowych, tajnych), miejsc (np. punkt korespondencyjny, punkt odbioru, punkt zakrytej obserwacji, skrzynka adresowa, skrzynka kontaktowa, telefon konspiracyjny)³⁰. Kontakt adresowy to „ustalona w sposób jednoznacznie identyfikowalny nieruchomość, w której potwierdzono obecność figuranta lub jego kontaktu osobowego oraz nieruchomość, w do której dotarła przesyłka niejawnie nadzorowana”³¹. Kontakt samochodowy to pojazd o ustalonej marce, kolorze i numerze rejestracyjnym, „którym poruszał się figurant lub jego kontakt osobowy” (§ 1 ust. 9). Kontakt telefoniczny, „to ustalony numer telefoniczny, z którym kontaktował się figurant” (§ 1 ust. 10). Z kontrolą operacyjną wiążą się takie pojęcia, jak: perlustracja korespondencji, podsłuch, podgląd³². Istotne znaczenie praktyczne i dla celów badawczych ma pojęcie informacji operacyjnej uzyskiwanej niezależnie od metody i sposobu przekazania oraz utrwalenia, służącej do realizacji celów pracy operacyjnej³³. Ustalenia dokonane na różnych etapach realizacji sprawy operacyjnej nazywa się sytuacją operacyjną³⁴. Dużą pojemność semantyczną ma słowo „legenda”, przez które rozumie się spreparowane informacje na temat funkcjonariusza występującego

²⁹ J. Ż., *Prowokacja*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 217.

³⁰ W. Sawicki, *Osobowe...*, s. 21–25.

³¹ § 1, ust. 7 zarządzenia nr pf-634 KGP.

³² D. L., *Podsłuch*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s.183.

³³ W. M., *Informacja operacyjna*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 111; W. F., *Informacja operacyjna*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 104.

³⁴ § 1 ust. 25 zarządzenia nr pf-634 KGP.

„pod przykryciem” lub skrywany rzeczywisty powód zainteresowania, pretekst do prowadzenia rozmowy operacyjnej lub obserwacji³⁵.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze z reguły rozpoczynają się od sporządzenia rzetelnie udokumentowanej przez funkcjonariusza informacji operacyjnej, np. w postaci meldunku informacyjnego. Jej wiarygodność podlega krytycznej analizie przez uprawnionego policjanta operacyjnego i na tej podstawie podejmuje się decyzje o dalszym z nią postępowaniu. Kolejnym krokiem jest podjęcie decyzji o wszczęciu na tej podstawie decyzji o założeniu sprawy operacyjnej, ze wskazaniem przedmiotu i celu. Przed podjęciem dalszych czynności dokonuje się sprawdzeń we właściwych zbiorach ewidencyjnych własnych lub innych służb. Następnie przeprowadza się wstępną analizę zebranego materiału i sporządza plan czynności operacyjno-rozpoznawczych i stosuje wybrane metody pracy operacyjnej. Po wykonaniu zaplanowanych czynności analizowane są zgromadzone materiały i podejmowana jest decyzja o zakończeniu sprawy lub przejściu do kolejnego etapu.

Przełomowe znaczenie ma realizacja sprawy operacyjnej, ponieważ musi zapewnić materiał dowodowy stanowiący podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego lub przejścia z fazy *ad rem* do *ad personam*. Błędy popełnione na tym etapie mogą zniweczyć dotychczasową pracę³⁶. Pracę operacyjną wieńczy wydanie decyzji o zakończeniu prowadzenia sprawy i sporządzenie wymaganej dokumentacji ewidencyjnej i wypełnienie innych wymogów formalnych jak archiwizacja i niszczenie akt³⁷.

Poszczególne etapy cechuje różny poziom szczegółowości gromadzonych danych. Im bardziej są związane z konkretnym postępowaniem przygotowawczym, tym bardziej precyzyjne. Wszczęcie pracy operacyjnej, zlecenie wykonania czynności w ramach pracy operacyjnej, zakończenie rozpoznania albo rozpracowania następuje na wniosek funkcjonariusza, zatwierdzony przez bezpośredniego przełożonego lub na jego polecenie.

³⁵ D. L., B. O., *Legenda*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 135.

³⁶ Pod rządami starych surowszych przepisów w lipcu 2015 r. sąd uniewinnił 10 menedżerów firm budujących w Polsce drogi od zarzutu zmowy przetargowej, ponieważ ABW w ramach operacji „Rydwan” i „Linia” nielegalnie stosowały podsłuchy. Ustawą z 16 I 2016 r. zalegalizowano korzystanie z „owoców zatrutego drzewa”.

³⁷ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 40–44.

Zakres przedmiotowy czynności operacyjno-rozpoznawczych jest określony w u.o.P., w prawie karnym i karno-skarbowym. Przepisy wyraźnie wskazują na prowadzenie ich w ramach konkretnych spraw, w związku z konkretnym przestępstwem lub zdarzeniem o znamionach czynu zabronionego, w stosunku do konkretnej osoby i w określonym celu.

Przez **formy pracy operacyjnej** nazywane także sprawami operacyjnymi należy rozumieć zdefiniowane w przepisach procedury zbierania, gromadzenia, dokumentowania, weryfikowania i nadzorowania wykorzystywanych metod pracy operacyjnej³⁸. Forma pracy operacyjnej jest szerszym pojęciem niż metoda, ponieważ przewiduje wykorzystanie różnych metod w ramach jednej sprawy, co nie wyklucza samoistnego stosowania metod poza ustalonymi formami pracy operacyjnej³⁹. Według jednego z ujęć formy pracy operacyjnej polegają na ujednoliconej procedurze postępowania, przewidującej m.in. założenie w tym celu teczek, w której gromadzone są przewidziane procedurą dokumenty formalne, planistyczne, analityczne i z wykonanych czynności operacyjnych⁴⁰. Tadeusz Hanausek takie formy pracy operacyjnej jak rozpoznanie operacyjne, inwigilację i rozpracowanie operacyjne nazywa złożonymi metodami pracy operacyjnej⁴¹. Poszczególne opisane w przepisach wewnętrznych formy czynności operacyjno-rozpoznawczych różnią się nazwami, procedurą gromadzenia i weryfikacji danych.

³⁸ Np. H. Głębocki, *Policja tajna przy robocie: z dziejów państwa policyjnego PRL*, Kraków 2005, *passim*; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 89; F. Musiał, *Osobowe źródła informacji...*, [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 27. W § 1 ust. 5 zarządzenia nr pf-634 KGP forma pracy operacyjnej lub sprawa operacyjna to „procedura obejmująca gromadzenie oraz weryfikację informacji dotyczących działalności noszącej znamiona czynu zabronionego”.

³⁹ A. Taracha zalicza do form przesyłkę niejawnie nadzorowaną, kontrolę korespondencji, podsłuch (A. Taracha, *Czynności...*, s. 228).

⁴⁰ W. M., *Praca operacyjna, forma*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 246. W § 6 zarządzenia nr pf-634 KGP przewidziano tylko 3 formy pracy operacyjnej: operacyjne sprawdzenie, operacyjne rozpoznanie, rozpracowanie operacyjne.

⁴¹ T. Hanausek, *Kryminalistyka*, Kraków 1996, s. 98–111; Jan Widacki, Jerzy Konieczny, Andrzej Abramski i Stanisław Sagan do metod założonych zaliczają inwigilację, rozpracowanie operacyjne i kombinację operacyjną (A. Abramski, S. Sagan, *Prawo policyjne – komentarz*, Katowice 1992, s. 29; J. Widacki, J. Konieczny, *Kryminalistyka*, Warszawa 1999, s. 111).

W jednej sprawie mogą być stosowane jednocześnie różne formy czynności operacyjno-rozpoznawczych. W Policji podstawowe formy pracy operacyjnej to rozpoznanie i rozpracowanie.

Podstawową, najwyższą, złożoną formą pracy operacyjnej jest **rozpracowanie**, nazwane czasem rozpracowaniem operacyjnym, śledztwem operacyjnym lub śledztwem proaktywnym⁴². Rozpracowanie operacyjne to zespół niejawnych i jawnych czynności zmierzających do uzyskania informacji o określonych osobach, środowiskach, zdarzeniach lub miejscu. Podejmowane jest na podstawie zebranych materiałów. Wszczynane jest przed, w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego. Każda sprawa podlega ewidencji i z reguły ma swój kryptonim⁴³. Pozytywny wynik może polegać na: 1/ wszczęciu postępowania przygotowawczego, 2/ ustaleniu podejrzanych, 3/ doprowadzeniu do tymczasowego aresztowania, 4/ ujawnieniu wysokości strat, 5/ odzyskaniu mienia.

Celem rozpracowania może być także ustalenie trzonu, a następnie całego składu zorganizowanej grupy przestępczej, powiązań między członkami, ich statusu zawodowego, kontaktów przestępczych i towarzyskich, prowadzonego trybu życia, posiadanych i używanych pojazdów, a także ustalenie mienia pochodzącego z przestępstwa, składników majątkowych podlegających zabezpieczeniu itp.⁴⁴ Osoby takie są rejestrowane jako figuranci rozpracowania operacyjnego. W ramach rozpracowania ustala się dla celów procesowych dane ofiar przestępstwa i materiał dowodowy. Bada się materiały z innych spraw, także z zamkniętych już i niewykrytych postępowań. Doko-

⁴² J. Konieczny, *Pierwsze informacje o przestępstwie*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016, s. 15–16. W ocenie piszącego te słowa zaproponowana przez Koniecznego definicja śledztwa proaktywnego bardziej pasuje do inwigilacji.

⁴³ J. Wasilewski, *Wykorzystanie materiałów operacyjnych uzyskanych od przedstawicieli MSW Ukrainy dotyczących handlu ludźmi w kierunku eksploatacji seksualnej na terenie Wielkopolski i przekształcenie ich w materiał procesowy*, [w:] *Walka z handlem ludźmi w aspekcie współpracy międzynarodowej. Polsko-ukraińska wymiana doświadczeń i umiejętności praktycznych*, red. J. Bryk, I. Malinowska, Szczytno 2007, s. 94; A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 275.

⁴⁴ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 141; D. Najmoła, *Wybrane źródła informacji o składnikach majątkowych*, [w:] *Pozbawienie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, red. S. Leleńtal, D. Potkowski, Szczytno 2004, s. 47.

nywane są sprawdzenia w różnych rejestrach. Zadania te są realizowane we współpracy z pionem techniki operacyjnej oraz z innymi jednostkami tej samej służby oraz innymi formacjami mundurowymi. Inspirowane są działania urzędów administracji publicznej, Państwowej Straży Pożarnej, Inspekcji Handlowej, sanepidu. Zgromadzony materiał przekazywany jest do prokuratury celem podjęcia decyzji w sprawie wszczęcia postępowania karnego. Standardem jest wykorzystanie w rozpracowaniu operacyjnym OZI⁴⁵.

Rozpracowanie jest wszczynane z inicjatywy funkcjonariusza lub na polecenie przełożonego na podstawie materiałów zgromadzonych w toku rozpoznania osobowego lub problemowego i wymaga opracowania planu zatwierdzonego przez bezpośredniego przełożonego, a tym samym usystematyzowania czynności⁴⁶. W planie określa się cele, terminy wykonania i wskazuje osoby odpowiedzialne za ich realizację. Plan zawiera także analizę i ocenę posiadanych materiałów⁴⁷.

Prostsza formą pracy operacyjnej jest **rozpoznanie operacyjne**. Może mieć charakter osobowy, terenowy, zjawiskowy i zdarzeniowy. Podejmowane jest przed, w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego. Celem rozpoznania zjawiskowego jest także pozaprocesowe monitorowanie pojawiających się zjawisk, mogących być symptomami przestępczości, takich jak np. narkomania, wagary, zmniejszenie się obrotów wyrobami tytoniowymi, mogące wynikać z nielegalnych źródeł dystrybucji itp. Natomiast rozpoznanie zdarzeniowe dzielnicowego ma ścisły związek z planowanymi na terenie jego odpowiedzialności lub poza nim imprezami politycznymi, artystycznymi, sportowymi, religijnymi itp. Dzielnicowy musi też interesować się zamiarami ich zakłócenia lub czynnikami mogącymi stwarzać zagrożenia dla bezpieczeństwa ich uczestników lub innych osób. Rozpoznanie terenowe dotyczy obszarów, miejsc, obiektów i urządzeń najbardziej nara-

⁴⁵ J. Wasilewski, *Wykorzystanie materiałów...*, s. 94–95; A. Taracha, *Czynności...*, s. 49; W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 102.

⁴⁶ W. Czuchnowski, *Spadek po agencji Tomku*, „Gazeta Wyborcza” z 2 IX 2010 r., s. 3.

⁴⁷ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1998, s. 145–146; W. Czuchnowski, *Policja u ginekologa*, „Gazeta Wyborcza” z 3 III 2009 r., s. 4.

żonych na popełnianie przestępstw, terenów gromadzenia się ludzi ze środowisk przestępczych i marginesu społecznego, a także miejsc nasilonego ruchu osobowego, np. targowisk, okolic lokali gastronomicznych, parków, siedzib urzędów, instytucji, w tym oświatowych, dworców kolejowych i autobusowych oraz innych obiektów. Polega ono na stałym lub okolicznościowym procesowym gromadzeniu informacji, m.in. przez dzielnicowego na terenie przydzielonych im rejonów służbowych, np. o osobach stwarzających zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku publicznego. Dotyczy:

- 1/ mieszkańców rejonu służbowego popełniających czyny zabronione na terenie rejonu służbowego i poza nim oraz pojawiających się w „dzielnicy” osób obcych, podejrzewanych o popełnianie przestępstw, karanych, korzystających z przepustek lub przerw w odbywaniu kary, uzależnionych od alkoholu, narkotyków, nieletnich zagrożonych demoralizacją,
- 2/ potencjalnych sprawców niewykrytych przestępstw i spraw, w których nie ustalono sprawców;
- 3/ potencjalnych ofiar, np. osób starszych i samotnych,
- 4/ konfliktów społecznych.

W ramach rozpoznania osobowego dzielnicowy powinien utrzymywać kontakty z osobami będącymi depozytariuszami interesujących go informacji⁴⁸. Jego celem jest m.in. ustalenie osób podlegających rozpracowaniu, sprawdzenie ich sytuacji majątkowej, źródła pochodzenia. Podczas rozpoznania policjanci korzystają z różnych zbiorów, stosują proste metody pracy operacyjnej. Rozpoznaniu podlegają wcześniej uzyskane informacje operacyjne⁴⁹.

Najprostsza formą jest **sprawdzenie operacyjne** polegające na wstępnej weryfikacji pojedynczych informacji o osobach i faktach będących przedmiotem zainteresowania operacyjnego za pomocą środków pracy operacyjnej⁵⁰.

⁴⁸ P. Mł., J. Ż., *Rozpoznanie*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 229–230.

⁴⁹ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 140–141; D. Najmoła, *Wybrane źródła...*, s. 46; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 90.

⁵⁰ A. Taracha, *Czynności...*, s. 48; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 89; W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 102.

Jedną z najstarszych i do dziś powszechnie stosowanych form pracy operacyjnej jest **inwigilacja**. Samo pojęcie pochodzi od łacińskich terminów *invigilio*, *invigilare*, oznaczające czuwanie na kimś, lub nad czymś, a nawet troszczenie się o kogoś, o coś. Z czasem nabierało coraz bardziej pejoratywnego znaczenia i często jest identyfikowane z ustrojem totalitarnym lub autorytarnym. Tymczasem w praktyce znane jest we wszystkich dotychczas istniejących ustrojach⁵¹. Polega na „systematycznym śledzeniu i kontrolowaniu osób, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą dopuścić się przestępstwa”⁵². Jednym z celów inwigilacji jest systematyczne gromadzenie i analizowanie aktualnych danych o tzw. przestępcy zawodowym lub np. seksualnym. W opublikowanym w 1992 r. raporcie S. Martina i L. Shermana pt. *Catching career Criminals* wskazano dwie grupy przestępców, którzy powinni być inwigilowani: 1/ podejrzani o popełnienie przestępstwa, 2/ podejrzewani, że są aktywnymi przestępcami.

Inwigilacja pozwala na typowanie i w miarę możliwości kontrolowanie wszystkich miejscowych przestępców stwarzających najpoważniejsze zagrożenie dla bezpieczeństwa. Inwigilacją obejmuje się osoby niezależnie od ich wcześniejszego skazania. Wystarczą udokumentowane operacyjnie informacje, że dana osoba para się przestępczością. Inwigilacja powinna pozwolić na zweryfikowanie takich informacji. Prowadzi się ją za pomocą różnych metod, w tym m.in. głównie poprzez osobowe źródła informacji, wykorzystywane m.in. do prowadzenia pośredniej obserwacji. W związku z inwigilacją zlecane są zadania dzielnicowym, właściwym ze względu na miejsce pobytu lub prowadzenia przestępczej działalności figuranta. W ramach inwigilacji funkcjonariusze zwracają uwagę na styl życia, a zwłaszcza kontakty towarzyskie figuranta ze znanymi przestępcami, wydatki przekraczające oficjalne dochody, bywanie w miejscach gromadzenia się ludzi z marginesu społecznego, nadużywanie alkoholu itp.⁵³ Z badań wynika,

⁵¹ A. Kustra, *Inwigilacja – podstawowe znaczenia*, [w:] *Spółeczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, s. 9–11.

⁵² A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 273; por: A. Taracha, *Czynności...*, s. 49; W. F., *Inwigilacja*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 108.

⁵³ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka...*, s. 70–71; T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, s. 111–115; A. Kustra, *Inwigilacja...*, s. 13.

że funkcjonariusze prowadzący inwigilację zatrzymują dwukrotnie mniej przestępców niż inni, ale za to najczęściej tych najgroźniejszych⁵⁴.

Inwigilacja ma przede wszystkim zapobiec popełnianiu przez objętego nią przestępstw, dlatego w pewnych okolicznościach niektóre czynności operacyjne, np. wywiady, mogą być prowadzone w sposób sygnalizujący figurantowi zainteresowaniem nim policjantów. Dopuszczalne jest prowadzenie z inwigilowanym rozmowy ostrzegawczej i podejmowanie działań dezintegracyjnych. Inwigilacja dotyczy pojedynczego sprawcy, a jej intensywność zależy od charakteru aktywności figuranta. Potwierdzenie, że sprawca zaniechał działalności przestępczej stanowi podstawę do jej zamknięcia, a zawiesza się ją na czas osadzenia figuranta w zakładzie karnym i podejmuje po jego wyjściu na wolność. Przeprowadzenie się figuranta na teren działania innej jednostki policyjnej powinno spowodować powiadomienie jej o tym i przejęcie przez nią inwigilacji.

Inną formą pracy operacyjnej jest **sprawa obiektowa**. Dotyczy to głównie obiektów zagrożonych przestępczością kryminalną, gospodarczą, narkotykową, miejsc gromadzenia się ludzi z marginesu, pseudokibiców, głównie lokali rozrywkowych, ale także np. targowisk⁵⁵. Ponadto w policji do form pracy operacyjnej zalicza się m.in. przedsięwzięcia werbunkowe, sprawy poszukiwawczo-identyfikacyjne i poszukiwania celowe⁵⁶. W różnych formacjach mundurowych w przeszłości i obecnie stosowane są także

⁵⁴ A. Bałandynowicz, *Zapobieganie przestępczości*, Warszawa 1998, s. 147–148.

⁵⁵ A. Taracha, *Czynności...*, s. 51; C. Bielakowski, P. Nisztor, Jan Kulczyk, *Biografia niezwykła*, Warszawa 2015, s. 228–229; W Służbie Bezpieczeństwa do form pracy operacyjnej zaliczano także analizę operacyjną i kombinację operacyjną (M. Mokrzan, *Władza/wiedza, dyscyplina i podatne ciała. Służba Bezpieczeństwa w świetle filozofii politycznej*, [w:] *W stronę antropologii „bezpieki”. Nieklasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej*, red. J. Syrnyk, A. Klarman, M. Mazur, E. Kłosek, Wrocław 2014, s. 68).

⁵⁶ W § 23 wytycznych nr 2/2017 dyrektora Biura Wywiadu i Informacji Kryminalnych Komendy Głównej Policji z 29 VI 2017 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania przez funkcjonariuszy i pracowników jednostek oraz komórek organizacyjnych Policji, czynności służbowych związanych z przetwarzaniem informacji w Systemie Informacji Operacyjnych [PDF] przedsięwzięcia werbunkowe, sprawy poszukiwawczo-identyfikacyjne i poszukiwania celowe wymieniono obok form pracy operacyjnej.

takie formy pracy operacyjnej jak sprawa zagadnieniowa, kwestionariusz ewidencyjny⁵⁷.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze wyróżniają się oryginalnymi metodami i technikami oraz środkami techniki operacyjnej, wymagającymi specyficznych kwalifikacji i predyspozycji, a czasem także środków technicznych. Nie ma kompletnego, powszechnie przyjętego katalogu metod pracy operacyjnej, a w miarę postępu cywilizacyjnego rosną możliwości stosowania coraz nowszych rozwiązań i w praktyce jest to zbiór otwarty. Policjanci mówią nawet o wachlarzu czynności operacyjnych.

W myśl policyjnej instrukcji o pracy operacyjnej **metody pracy operacyjnej** to „zespół powiązanych ze sobą jawnych i niejawnych przedsięwzięć i środków zastosowanych w sposób mający doprowadzić do osiągnięcia wyznaczonego celu lub określonego założeniami zadania”⁵⁸. W Policji formalnie istnieje 12 metod pracy operacyjnej:

- 1/ współpraca z OZI,
- 2/ kombinacja operacyjna,
- 3/ operacja specjalna,
- 4/ działania maskujące,
- 5/ kontrola operacyjna,
- 6/ transakcja pozorowana, w tym kontrolowane wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej⁵⁹,
- 7/ przesyłka niejawnie nadzorowana, czyli niejawne nadzorowanie, przechowywanie i obrót przedmiotami pochodzącymi z przestępstwa oraz tajne przeszukanie,
- 8/ obserwacja operacyjna,

⁵⁷ W SB przewidywano także: analizę operacyjną, sprawdzenie operacyjną, inwigilację operacyjną, kombinacje operacyjną, rozpracowanie operacyjne (A. Taracha, *Czynności...*, s. 48, 52).

⁵⁸ § 1 ust. 11 zarządzenia nr pf-634 KGP; M. Chrabkowski, *Wykorzystanie...*, s. 20. Według Adriana Szumskiego przez metody czynności operacyjno-rozpoznawczych należy rozumieć „celowo stosowany zespół zachowań i środków, które dzięki konsekwencji oraz wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia, pozwala na optymalną realizację założonych celów” (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 135). Franciszek Szlachcic nazywa te metody „instrumentami” pracy operacyjnej (J. S. Mac, *Przesłuchanie supergliny*, Warszawa 1990, s. 31).

⁵⁹ § 7 ust. 1 pkt 7 transakcję pozorowaną nazywa się zakupem kontrolowanym.

- 9/ wywiad operacyjny⁶⁰,
- 10/ zasadzka,
- 11/ analiza kryminalna (§ 7 ust. 1)⁶¹.

Operacje specjalne mogą być połączone z działaniami pod przykryciem, maskowaniem i kamuflowaniem tożsamości funkcjonariuszy i OZI oraz tworzeniem dla celów operacyjnych przedsięwzięciom prowadzącym działalność gospodarczą⁶². W policyjnym zarządzeniu pominięto:

- 1/ funkcjonariuszy na niejawnych etatach,
- 2/ pozyskiwanie danych: telekomunikacyjnych⁶³, pocztowych, bankowych i ubezpieczeniowych,
- 3/ wykorzystywanie policyjnych i innych zbiorów, zastrzeżonych i ogólnodostępnych, takich jak Internet, prasa, telewizja i radio⁶⁴,
- 4/ pułapkę kryminalistyczną,
- 5/ eksperyment,
- 6/ bezpośrednią i pośrednią infiltrację środowiska przestępczego⁶⁵,
- 7/ badania poligraficzne (wariograficzne)⁶⁶.

Do metod pracy operacyjnej trudno zaliczyć przekształcenie procesowe zdobytych drogą operacyjną informacji przez przesłuchanie obserwatora

⁶⁰ Zbigniew Niemczyk zalicza wywiad operacyjny i obserwację do prostych form pracy operacyjnej, a analizę operacyjną, kontrolę operacyjną, przesyłkę niejawnie nadzorowaną, kontrolowane wręczanie korzyści majątkowych i zakup kontrolowany do złożonych (Z. Niemczyk, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwości wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z. 3 (9), s. 8).

⁶¹ Ks. Edward Wiszowaty poszerza ten katalog o analizę anonimów i podstęp (E. Wiszowaty ks., *Etyka policji. Między prawem, moralnością i skutecznością*, Warszawa 2011, s. 199).

⁶² M. Chrabkowski, *Wykorzystanie...*, s. 27–28.

⁶³ Według M. Kowalczyka pozyskiwanie danych teleinformatycznych i internetowych osób korzystających z usług pocztowych nie jest czynnością operacyjno-rozpoznawczą (M. Kowalczyk, *Wywiad skarbowy a kontrola skarbową*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, s. 112).

⁶⁴ § 7 ust. 3 zarządzenia nr pf-634 KGP.

⁶⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 139.

⁶⁶ A. Taracha, *Czynności...*, s. 200–201. Odmienne S. Śnieżko, *Możliwości wykorzystania wariografów głosowych w pracy operacyjnej*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie...*, *passim*.

jako świadka incognito⁶⁷. Część badaczy dzieli metody na proste i złożone, nazywane także ofensywnymi, z tym że nawet tak samo je nazywając, różnie je rozumieją⁶⁸. Stanisław Pikulski dzieli metody na przynależne do taktyki kryminalistycznej, jak obserwacja, czy OZI, i na techniczne do których zalicza m.in. perlustrację korespondencji podsłuch i podgląd⁶⁹.

Środki pracy operacyjnej to narzędzia używane do realizacji celów czynności operacyjno-rozpoznawczych⁷⁰. W Policji dzieli się je na osobowe i rzeczowe⁷¹. Do osobowych zalicza się m.in. OZI i posiadających specjalistyczną wiedzę konsultantów. Natomiast rzeczowe środki pracy operacyjnej to „nieruchomości i ruchomości, których rzeczywiste przeznaczenie zostało zamaskowane, w szczególności grunt, lokale, środki transportu, łączności, informatyki, szatnie operacyjne, dokumenty legalizacyjne, depozyt operacyjny i inne środki techniczne” (§ 75 ust. 22), m.in. urządzenia techniki operacyjnej służące do podsłuchu, podglądu, kontroli korespondencji, obserwacji zewnętrznej, tajnego przeszukania⁷², ewidencje i zbiory archiwalne oraz także m.in. obiekty specjalne i mieszkania konspiracyjne⁷³. Do bardziej wyrafinowanych środków zalicza się m.in. analizatory głosowe, nazywane też wariografami głosowymi, służące do weryfikacji oceny prawdopodobności rozmówcy, np. OZI czy dostarczonego przez niego nagrania operacyjnego. Pozwalają one na badanie relacji między członkami zorganizowanych grup przestępczych i analizowanie rozmów nagranych, np. w czasie kontroli operacyjnej⁷⁴. Coraz większą rolę w pracy operacyjnej odgrywają bezzałogowe statki powietrzne⁷⁵.

⁶⁷ *Widzę wiele rezerw*, rozmowa Elżbiety Sitek i Romana Miśkiewicza z zastępcą Komendanta Głównego Policji, nadinsp. Adamem Rapackim, „Gazeta Policyjna” nr 11 z 17–24 III 2002 r., s. 3.

⁶⁸ A. Taracha, *Czynności...*, s. 20, 49; J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 52; A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 136–137.

⁶⁹ S. Pikulski, *Działania operacyjne Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1996, nr 2, s. 54.

⁷⁰ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 135.

⁷¹ § 7 ust. 2 zarządzenia nr pf-634 KGP.

⁷² F. Musiał, *Osobowe źródła informacji...*, s. 28

⁷³ § 198 i 199 zarządzenia nr pf-634 KGP.

⁷⁴ S. Śnieżko, *Możliwości wykorzystania...*, s. 135–137, 148.

⁷⁵ M. Adamski, J. Rajchel, *Bezzałogowe statki powietrzne*, cz. I, *Charakterystyka i wykorzystanie*, Dęblin 2013.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się także szereg możliwości wykorzystania techniki kryminalistycznej do czynności operacyjno-rozpoznawczych:

- 1/ rejestrację dźwięku i obrazu⁷⁶,
- 2/ technikę komputerową, Internet i komunikację satelitarną,
- 3/ technikę operacyjną,
- 4/ pułapki kryminalistyczne⁷⁷.

Od dawna do podsłuchu wykorzystywana jest technika kryminalistyczna⁷⁸. Już w średniowieczu były przystosowane pomieszczenia, np. w kapitularze w Zamku Wysokim w Malborku można było podsłuchiwać przez specjalne otwory w ścianach komnaty, w których mieszkali dostojni goście Krzyżaków⁷⁹. Zdjęcia w kryminalistyce wykorzystywane są już od XIX w. Szczególną rolę odgrywa fotografia detektywna, wykonywana z ukrycia, powszechnie od dawna stosowana w wywiadzie oraz przez policję kryminalną i polityczną. Przed II wojną światową wykorzystywano ją do perlustracji korespondencji. Do celów operacyjnych przydaje się fotografia sygnalityczna⁸⁰. Od kilkudziesięciu lat powszechnie wykorzystywana jest do tajnego podsłuchu i podglądu technika magnetowidowa i wideo. Nagrywane są także rozmowy operacyjne, np. z tajnymi współpracownikami. Ponadto do celów operacyjnych stosuje się monitoring w formie jawnie montowanych

⁷⁶ Np. minidyktafony, podsłuch TSXA S 100 ukryty w długopisie (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 189).

⁷⁷ G. Michniewicz, S. Oczko, *Wykrycie sprawcy i udowodnienie mu winy na podstawie zdjęcia z pułapki kryminalistycznej. Aspekty kryminalistyczne i operacyjno-rozpoznawcze*, „Problemy Kryminalistyczne” 1981, nr 151–152, s. 372 i n.; A. Henschke, *Nietypowa kamera do obserwacji kradzieży sklepowych*, tamże, 1995, nr 207, s. 62 i n.; *Kamera barwna do nadzoru wideo CCD – 200E Mitsubishi*, tamże, 1995, nr 201, s. 73 i n.; A. Taracha, *Czynności...*, s. 43; Adrian Szumski wyróżnia tylko cztery pierwsze możliwości wykorzystania techniki kryminalistycznej do czynności operacyjno-rozpoznawczych (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 109). Franciszek Szlachcic do techniki operacyjnej zaliczył: podsłuch telefoniczny i pokojowy, podsłuch, podgląd filmowy i fotograficzny oraz nasłuch radiowy (J. S. Mac, *Przesłuchanie...*, s. 46.).

⁷⁸ S. Blasikiewicz, *Metoda odsłuchu szeptu i mowy intensywnie zakłóconej*, „Problemy Kryminalistyki” 1971, nr 90, s. 159.

⁷⁹ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 99.

⁸⁰ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 111–112.

i ukrytych kamer. Do obserwacji nocnej od lat 50. XX w. służą noktowizory⁸¹, a do poszukiwań także georadary, termografia, termowizja⁸². Dwie ostatnie techniki przydają się do ustalenia pojazdów, które niedawno były w ruchu, obecności osób w zamkniętych pomieszczeniach lub ukrywających się np. za narożnikiem, a ponadto np. w celu ustalania miejsc, w których niedawno stały pojazdy. Służą także do wykrywania przenoszonej w ubraniu lub w bagażu broni⁸³. Policja posiada także zestawy do operacyjnego przełamывania zamków⁸⁴. Coraz częściej do obserwacji i poszukiwań stosuje się drony.

Technika komputerowa wykorzystywana jest m.in. do celów rejestracyjnych, gromadzenia, przetwarzania i przekazywania danych, w tym m.in. do Krajowego Systemu Informacji Policji. Dostarczone przez OZI próbki narkotyków mogą być wstępnie badane za pomocą tzw. narkotestu⁸⁵. Obecnie coraz większe znaczenie ma specjalistyczne oprogramowanie analityczne. Do operacyjnego okazania używa się lustra fenickiego.

W ustawach kompetencyjnych poszczególnych służb bardzo różnie wskazano **cele** czynności operacyjno-rozpoznawczych. W art. 14 ust. 1 u.o.P. stwierdzono, że „w granicach swoich zadań Policja w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń wykonuje czynności operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe”. Szerzej te cele przedstawiono w niejawnym zarządzeniu nr pf-634 KGP:

- 1/ „zapobieganie, rozpoznawanie, ujawnianie czynów zabronionych oraz wykrywanie oraz ściganie ich sprawców;
- 2/ odnajdywanie osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiaru sprawiedliwości oraz osób zaginionych, jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępczego działania;

⁸¹ Tamże, s. 133–141.

⁸² J. Wiśniowska, *Policja znów szuka Iwony Wieczorek*, „Gazeta Wyborcza Trójmiasto” z 5 IX 2017 r., s. 3.

⁸³ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 124–125.

⁸⁴ Załącznik do zarządzenia nr 3 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r., s. 28.

⁸⁵ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 139.

- 3/ ujawnienie i ustalenie składników majątkowych figurantów, w szczególności celem ich jest zabezpieczenie na poczet przyszłych kar oraz środków karnych i roszczeń o charakterze majątkowym;
- 4/ odzyskiwanie rzeczy w wyniku czynów zabronionych lub mających związek z takimi czynami;
- 5/ ustalanie tożsamości osób i zwłok ludzkich, jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie przestępczego działania;
- 6/ ochrona osób, których życie, zdrowie lub wolność są realnie zagrożone czynami przestępczymi oraz udzielanie świadkom koronnym i osobom im najbliższym⁸⁶.

W praktyce można spotkać węższe ich ujęcie, polegające np. na uzyskaniu „informacji o okolicznościach popełnionego czynu i jego sprawcy (sprawcach) oraz ustaleniu źródeł i środków dowodowych, za pomocą których można dowodzić winy sprawców”, a tym samym usprawnienie procesu karnego i umożliwienie realizacji jego celów, przewidzianych w art. 2 i 297 k.p.k. Dotyczyć to może rzeczowych i osobowych źródeł dowodowych. Źródła rzeczowe ustala się najczęściej dzięki pomocy OZI, przesyłki niejawnie nadzorowanej, transakcji pozorowanej i kontroli operacyjnej. Uzyskane tą drogą informacje można procesowo zweryfikować, np. w wyniku przeszukania⁸⁷. Innym celem czynności operacyjnych może być wykorzystanie uzyskanych informacji do podjęcia czynności kontrolnych, np. kontroli drogowej, celnej, podatkowej lub prowadzonej przez Państwową Inspekcję Handlową lub sanepid. Wiedza operacyjna uzyskana w czasie obserwacji może być wykorzystana podczas przesłuchania, m.in. w celu wybrania właściwej taktyki przesłuchania, zwłaszcza: kumulatywnego lub selektywnego ujawniania materiału dowodowego, odtwarzania przebiegu zdarzenia, ujawniania motywów działania sprawcy, wszechwiedzy. Ta ostatnia taktyka jest szczególnie przydatna, gdy udział składającego wyjaśnienia w popełnieniu przestępstwa jest znikomy⁸⁸. W odróżnieniu od postępowania karnego, czynności operacyjno-rozpoznawcze nie koncentrują się na czynach i osobach, ale także na miejscach, obiektach, środowiskach i na gro-

⁸⁶ § 4 zarządzenia nr pf-634 KGP.

⁸⁷ A. Taracha, *Czynności...*, s. 241–242.

⁸⁸ Tamże, s. 251.

madzeniu dowodów winy⁸⁹. Nie jest natomiast ich celem „bezpośrednie udowodnienie winy”⁹⁰. Według Stanisława Pikulskiego celem pracy operacyjnej jest: 1/ rozpoznawanie zagrożeń przestępczością i środowisk przestępczych; 2/ wykrywanie przestępstw, ustalanie ich sprawców, miejsca pobytu ukrywających się oraz ich zatrzymanie; 3/ zbieranie dowodów winy sprawców; 4/ zapobieganie przestępczości; 5/ pozyskiwanie informacji ważnych dla bezpieczeństwa państwa, jego międzynarodowej pozycji. Kulczycka-Szumiło zwraca uwagę, że Policja może sięgać do pracy operacyjnej tylko po to, by: rozpoznawać przestępstwa, zapobiegać im i je wykrywać, ale już nie w celu ścigania sprawców i osiągania innych celów⁹¹.

Adam Taracha wskazuje, że czynności operacyjno-rozpoznawcze wykonuje się w celu zdobycia informacji, „których uzyskanie w inny sposób byłoby niemożliwe lub wymagałoby dużego nakładu sił i środków”⁹². Według Jacka Smyka, policjanta ze służby operacyjnej: „podstawową metodą pracy operacyjnej jest uzyskiwanie informacji z różnego rodzaju baz danych powszechnie niedostępnych, a zwłaszcza uzyskiwanie w sposób niejawną informacji od obywateli”⁹³. Natomiast Janina Czapska zalicza proaktywną policyjną strategię pracy operacyjnej do tzw. *intelligence-led policing*, polegającej na gromadzeniu, analizowaniu i wykorzystywaniu informacji operacyjnych do prewencji kryminalnej⁹⁴.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na skorelowanie pracy operacyjnej z takimi czynnościami procesowymi jak: oględziny miejsca poważniejszych zdarzeń przez wyodrębnienie zespołu, m.in. do dokonania rozpoznania posesyjnego i terenowego, ustalanie podejrzanych na podstawie policyjnych baz danych, przeprowadzenia wywiadów, pozyskiwania wiadomości od osobowych źródeł informacji i zlecenie im zadań. Ponadto do za-

⁸⁹ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 13.

⁹⁰ D. Najmoła, *Wybrane źródła...*, s. 45.

⁹¹ S. Pikulski, *Działania operacyjne...*, s. 53; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze...*, s. 161.

⁹² A. Taracha, *Wykorzystanie informacji uzyskanych w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych w procesie karnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, Warszawa 1997, s. 129.

⁹³ J. Smyk, *Dylematy oceny...*, s. 180. Autor myli cele i metody.

⁹⁴ J. Czapska, *Koordinacja działań lokalnych na rzecz bezpieczeństwa*, [w:] *Prewencja policji. Perspektywy i wyzwania*, Warszawa 2015, s. 20.

dań tych funkcjonariuszy należy obserwacja i operacyjna identyfikacja wytypowanych osób znajdujących się na miejscu zdarzenia lub w jego pobliżu. Funkcjonariusze operacyjni uczestniczą w penetracji terenu, obławach i pościgach. Do działań tych oprócz funkcjonariuszy z komórek operacyjnych można wykorzystać dzielnicowych, przewodników psów tropiących i z komórek prewencyjnych, zwłaszcza wywiadowców⁹⁵.

Działania rozpoznawcze ukierunkowane są na:

- 1/ środowiska przestępcze i kryminogenne,
- 2/ obiekty, obszary i urządzenia najbardziej zagrożone przestępczością,
- 3/ miejsca ukrywania się przestępców,
- 4/ osoby wymagające szczególnej ochrony.

W praktyce czynności operacyjno-rozpoznawcze w ograniczonym zakresie stanowią podstawę wszczęcia postępowania przygotowawczego. W 1997 r. na podstawie działań i akcji operacyjnych wszczęto zaledwie 0,5% spraw, a na podstawie „materiałów operacyjnych i innych” – 3,4%, co razem daje zaledwie 3,9% spraw. W kolejnych latach dane te, obejmujące także „urobek operacyjny”, określano jako „inne” i na tej podstawie wszczynano w 1998 r. – 3,4% spraw, w 1999 r. – 2,9%, w 2000 r. – 2,8%, w 2001 r. – 2,6%, w 2002 r. – 2,6%, w 2003 r. – 2,6%. W 1997 r. najczęściej były to przestępstwa przewidziane w Ustawie karnej skarbowej (UKS), w latach 1998–1999 w UKS i Kodeksie karnym, w latach 2000–2003: dewizowe, celne, podatkowe, przeciwko przeciwdziałaniu narkomanii, przeciwko własności intelektualnej i przeciwko podatkowi akcyzowemu. Znacznie rzadziej w tych latach były podstawą do wszczęcia postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwa kryminalne⁹⁶.

W literaturze naukowej funkcjonują mniej i bardziej rozbudowane katalogi **funkcji** czynności operacyjno-rozpoznawczych⁹⁷. Generalnie można wyróżnić następujące funkcje: 1/ prewencyjna, 2/ rozpoznawcza, 3/ wykrywcza, 4/ dezintegracyjna, 5/ informacyjna, 6/ ochronna, 7/ dowodowa.

Funkcja prewencyjna polega na gromadzeniu i przetwarzaniu informacji operacyjnych w celu wzmacniania lub aktualizacji metod zapobiegania

⁹⁵ A. Taracha, *Czynności...*, s. 212.

⁹⁶ Tamże, s. 208.

⁹⁷ Tamże, s. 25–29.

przestępczości, m.in. przez gromadzenie informacji potrzebnych do sporządzenia planów działań prewencyjnych, np. zabezpieczania imprez masowych. Funkcja rozpoznawcza polega na stałym gromadzeniu, poszerzaniu i aktualizowaniu wiedzy o środowisku przestępczym i realizuje się ją w formie sprawdzenia operacyjnego, nadzoru operacyjnego nad obiektem (teczka obiektowa), nadzoru zagadnieniowego (teczka zagadnieniowa)⁹⁸. Realizacja obu powyższych funkcji może mieć charakter działań stałych, okresowych i doraźnych. Funkcja wykrywcza polega głównie na poszukiwaniu źródeł informacji o przestępstwie, a następnie ich wykorzystaniu, w końcu stwierdzanie ich wiarygodności i przydatności. Ścisły związek z nią ma funkcja dowodowa. Niektórzy badacze, m.in. T. Hanusek i A. Taracha kwestionują jej istnienie. Funkcja dezintegracyjna polega na dążeniu do osiągnięcia określonych celów operacyjnych lub procesowych w wyniku rozbijania solidarności przestępczej. Funkcja informacyjna to gromadzenie i przekazywanie uprawnionym podmiotom i organom informacji zdobytych w wyniku pracy operacyjnej, mających znaczenie dla bezpieczeństwa państwa, jego pozycji międzynarodowej oraz bezpieczeństwa ludzi i porządku publicznego. Jest realizowana głównie przez służby specjalne, a subsydiarnie przez formacje policyjne⁹⁹. Funkcja ochronna jest specyficznym typem funkcji prewencyjnej. Polega na realizacji zadań ochronnych przez funkcjonariuszy lub żołnierzy operacyjnych. Dotyczy przede wszystkim osób wymagających obowiązkowej ochrony i świadków koronnych, niejawnych obiektów i urządzeń oraz informacji niejawnych¹⁰⁰. Adrian Szumski wyróżnia jeszcze funkcję weryfikacyjną¹⁰¹. Wszystkie wyżej wymienione funkcje są realizowane planowo, profesjonalnie, za pomocą dostępnych prawnie metod i środków, a następnie analizowane i przetwarzane na informacje finalne. Według Adama Tarachy niejawnie wykonywane przez organy państwowe na podstawie ustaw czynności operacyjne realizują 4 funkcje: informacyjną, wykrywczą, profilaktyczną i dowodową¹⁰².

⁹⁸ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 26

⁹⁹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 28.

¹⁰⁰ Wyodrębnianie specjalnej funkcji zabezpieczającej nie jest celowe (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 31–32).

¹⁰¹ Tamże, s. 28–29; A. Taracha, *Czynności...*, s. 28–38.

¹⁰² A. Taracha, *Czynności...*, s. 16, 25.

Kumulatywnie można też wskazać na funkcję usługową w stosunku do czynności procesowych i informacyjnych, ponieważ dokonane w toku pracy operacyjnej ustalenia powinny mieć istotny wpływ na efekty czynności procesowych. Bez ustaleń dokonanych w wyniku pracy operacyjnej nie wykryto by wielu głośnych przestępstw. Przedmiotem sporu jest natomiast możliwość procesowego wykorzystania ustaleń dokonanych w toku pracy operacyjnej.

W zarządzeniu pf-634 KGP dosyć enigmatycznie wskazano na zasady obowiązujące policjantów podczas wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych. Zasada praworządności, ale tylko podczas weryfikowania informacji dotyczącej czynu zabronionego, uzyskanej w toku tych czynności. Niezbyt jasno określono zasadę systematyki pracy. Zasada obiektywizmu ma polegać na zbieraniu danych świadczących na niekorzyść i korzyść figuranta. Zasada ekonomiki ogranicza się do użycia środków współmiernych do „sytuacji”. Zasada niejawności ma polegać na zachowaniu w tajemnicy zamierzeń, form, metod i środków pracy operacyjnej. Istota planowości polega na przemyślanym i przygotowanym prowadzeniu czynności operacyjnych na podstawie analizy sytuacji. Zasada ostatnia polega na dokumentowaniu wszystkich wykonywanych czynności¹⁰³.

Brak wskazania, że praca operacyjna powinna być prowadzona **proaktywnie**. Nie może się ona ograniczać do reagowania na zagrożenia. Wymaga inicjatywy zarówno w zakresie ustalania celów, metod i efektów, jak i przede wszystkim osób czy obiektów objętych działaniami, które powinny być podejmowane w takim czasie, aby w miarę możliwości zapobiegać popełnianiu przestępstw i o ile to jest niemożliwe – a tak jest bardzo często – minimalizować negatywne skutki. Szybkie ujęcie ukrywającego się przestępcy pozwala zapobiec popełnieniu przez niego kolejnych czynów.

Tak rozumianą pracę operacyjną można identyfikować z teorią walki według reguł kooperacji negatywnej¹⁰⁴. Podobnie jak w bitwie trudno zwyciężyć, zachowując się biernie i odkrywając wszystkie swoje karty. Odmien-

¹⁰³ Tamże, s. 18.

¹⁰⁴ K. Otłowski, *Z problemów etyki pracy dochodzeniowo-śledczej*, [w:] *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988, s. 123.

nie jednak niż w przypadku walki militarnej, celem nie jest zniszczenie „siły żywej przeciwnika”, ale ustalenie go i doprowadzenie do skazania. Dlatego zgodnie z prakseologią walki także do czynności operacyjno-rozpoznawczych należy:

- 1/ starannie przygotować się,
- 2/ zebrać wszystkie potrzebne informacje,
- 3/ opracować plan,
- 4/ zabezpieczyć siły i środki,
- 5/ zapewnić sobie przewagę operacyjną,
- 6/ wybrać odpowiedni moment do decydującego starcia,
- 7/ doprowadzić do dekoncentracji sił przeciwnika¹⁰⁵.

Zgodnie z art. 7 Konstytucji i wewnętrznymi przepisami Policji wszystkie czynności operacyjno-rozpoznawcze obowiązuje **zasada praworządności** (legalizmu), a tym samym powinny mieć one oparcie w przepisach prawa powszechnie obowiązującego. Dotyczy to także wynikających z nich ograniczeń praw i wolności obywatelskich. Tym samym nie należy ich podejmować, gdy ten sam cel można osiągnąć w wyniku jawnych czynności procesowych lub administracyjno-porządkowych.

Z legalizmem wiąże się ściśle zasada **pisemności** obowiązująca na wszystkich etapach od planowania po sprawozdawczość¹⁰⁶. Dopuszcza ona różne sposoby dokumentowania i ewidencjonowania czynności, najczęściej w formie notatki służbowej przewidzianej do wykorzystania przez własną służbę i notatki urzędowej przeznaczonej dla prokuratora, sądu lub do akt procesowych. Notatkę urzędową sporządza się także z kontroli operacyjnej¹⁰⁷. Czynności operacyjne są dokumentowane również w postaci raportów¹⁰⁸. Brak kompleksowego uregulowania sposobu dokumentowania

¹⁰⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 103–104.

¹⁰⁶ Przewidziana w § 5 ust. 5 zarządzenia nr pf-634 KGP.

¹⁰⁷ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 10 VI 2011 r. w sprawie sposobu dokumentowania prowadzonej przez Policję kontroli operacyjnej, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania tej kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów (Dz.U. z 2011 r. Nr 122, poz. 697); Z. Niemczyk, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze...*, s. 9.

¹⁰⁸ A. Taracha, *Czynności...*, s. 156.

czynności operacyjno-rozpoznawczych utrudnia policjantom wprowadzanie ich wyników do procesu karnego¹⁰⁹.

Zasada **przestrzegania etyki zawodowej** polega na stosowaniu się także do zasad nieprzewidzianych w przepisach, a więc formalnie praworządnych, ale niezgodnych z niepisanymi zasadami współżycia społecznego. Według Tadeusza Hanauska jest to najważniejsza zasada pracy operacyjnej¹¹⁰. Znaczenie jej wynika m.in. z bardzo ograniczonego nad nią nadzoru z uwagi na niejawnosć. W zależności od rodzaju czynności operacyjno-rozpoznawczych może on być tylko wewnętrzny hierarchiczny. Nad kontrolą operacyjną sprawowany jest nadzór zewnętrzny prokuratorski lub sądowy. Bardziej ogólny nadzór sprawują nad nimi także naczelne organy władzy wykonawczej poprzez Kolegium ds. Służb Specjalnych i władza ustawodawcza, za pomocą Sejmowej Komisji ds. Służb Specjalnych¹¹¹.

Ścisły związek ze stosowaniem się do etyki zawodowej ma **zasada humanizmu** nakazująca ograniczenie do minimum prawa do prywatności w czasie wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych. Powinna być respektowana zasada **proporcjonalności**, zakazująca zbyt głęboką ingerencję w prawa i wolności obywatelskie. Ze względu na głęboką ingerencję w prawa i wolności obywatelskie metody pracy operacyjnej należy stosować adekwatnie do zagrożonych dóbr i muszą one podlegać bieżącej kontroli w czasie ich realizacji i kontroli następczej, a zgromadzony materiał należy podzielić na mający znaczenie procesowe, potrzebny do dalszych działań, który po wykorzystaniu podlega archiwizacji i zbędny przeznaczony do brakowania¹¹². W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera dopuszczalna w polskiej procedurze karnej możliwość wykorzystania procesowego materiałów zdobytych z naruszeniem prawa, czyli tzw. owoców zatrutego drzewa¹¹³.

¹⁰⁹ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 138.

¹¹⁰ T. Hanausek, *Kryminalistyka*, Katowice 1993, s. 36.

¹¹¹ Tamże, s. 88, s. 258; A. Taracha, *Czynności...*, s. 162–163; J. Itrich-Drabarek, *Etyka zawodowa funkcjonariuszy służb państwowych*, Warszawa 2016, s. 132.

¹¹² A. Taracha, *Czynności...*, s. 278.

¹¹³ Tamże, s. s. 279–284; S. Waltoś, *Owoce zatrutego drzewa*, Kraków 1978, *passim*.

Zasada **dobrowolności** polega na udzielaniu bez przymusu pomocy w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych. Jest ona wyrazem zupełnie innego podejścia niż do czynności procesowych. O ile uczestnictwo w tych ostatnich obwarowane jest szeregiem nakazów, w tym nawet przewidujących sankcje karne za uchylenie się od współpracy z wymiarem sprawiedliwości, to w przypadku pracy operacyjnej obywatele mają zupełną swobodę. Nie wolno ich do niczego przymuszać i stosować szantażu. Zamiast nakazów przewiduje się różnego rodzaju gratyfikacje z wolnym od podatku wynagrodzeniem na czele. Z tym wiąże się zasada priorytetu ochrony tożsamości osoby niejawnie udzielającej pomocy nad doraźnym wykorzystaniem procesowym, a nawet operacyjnym, uzyskanych informacji. Powyższa zasada dotycząca obywateli nie obejmuje osób funkcyjnych i podmiotów prawnych. Na przykład operator sieci telekomunikacyjnej nie może uchylić się od udzielenia Policji pomocy w pracy operacyjnej w postaci dostarczenia danych identyfikujących abonentów i odbiorców¹¹⁴.

Zasada **elastyczności** polega na dostosowaniu metod i środków do możliwości i warunków. Czynności operacyjno-rozpoznawcze mają jednak luźny stosunek do procesu karnego ponieważ mogą być prowadzone niezależnie od stadium postępowania karnego, a więc przed jego wszczęciem w czasie trwania i po jego zakończeniu, chociaż prowadzenie np. dochodzenia lub śledztwa może mieć wpływ na podstawę prawną i procesową do podjęcia kontroli operacyjnej. Można je prowadzi równolegle z postępowaniem sprawdzającym¹¹⁵. Jednocześnie w Policji obowiązuje także zasada ograniczonej **nadrzędności czynności procesowych** nad operacyjnymi. Ustalenia operacyjne mogą stanowić podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego, wykonania określonej czynności procesowej, zastosowania konkretnej taktyki postępowania i skuteczniejszych działań. Nie oznacza to jednak formalnej nadrzędności policyjnych komórek wykonujących czynności procesowe nad operacyjnymi. Tu istnieje pełna formalna równorzędność. W praktyce oba rodzaje komórek policyjnych często są nadzorowane

¹¹⁴ A. Taracha, *Czynności...*, s. 164–169; A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 61.

¹¹⁵ Prawo do równoległego prowadzenia kontroli operacyjnej w czasie postępowania przygotowawczego został ostatecznie uregulowany w wyniku nowelizacji ustawy o Policji w latach 2001–2002 (A. Taracha, *Czynności...*, s. 128–133, 215).

przez tego samego członka kierownictwa jednostki policyjnej. Ponadto istnieją komórki organizacyjne realizujące tylko zadania procesowe lub operacyjne oraz jedne i drugie. Podobnie absolutnie wyjątkowo ujawnia się dane OZI dla celów dowodowych.

Zasada **procesowej weryfikacji** ustaleń operacyjnych obowiązuje tam, gdzie są one włączane bezpośrednio jako materiał dowodowy (np. informacje z podsłuchu)¹¹⁶. Notatki z ustaleń operacyjnych mogą stanowić podstawę do podjęcia decyzji o wykonaniu określonej czynności procesowej. Najczęściej jest to postanowienie prokuratora o dokonaniu przeszukania¹¹⁷. Podczas realizacji czynności operacyjnych prawa i interesy stron są zdecydowanie gorzej chronione niż w czasie wykonywania czynności procesowych¹¹⁸.

W zależności od metod pracy operacyjnej w ograniczonym zakresie obowiązuje **zasada subsydiarności** pracy operacyjnej. Niektóre metody kontroli operacyjnej mogą być stosowane tylko subsydiarnie, a inne w każdym przypadku. Czynności operacyjnych nie prowadzi się w sprawach, w których wszystkie istotne informacje i dowody można uzyskać drogą procesową.

W pracy operacyjnej obowiązuje zasada **niejawności**. Tajemnice czynności operacyjno-rozpoznawczych mają charakter relatywny, czyli są znane pewnemu kręgowi osób¹¹⁹. Wyróżnia się „panów tajemnicy”, czyli tych, którzy rozstrzygają o objęciu danych klauzulą niejawności i „sługi tajemnicy” dopuszczone do nich w celu wykonania określonych zadań oraz osoby trzecie, przed którymi te informacje się chroni¹²⁰. Chrabkowski pisze o dysponencie i powierniku tajemnicy¹²¹. Istnieją ograniczenia podmiotowe i przedmiotowe w dostępie do informacji niejawnych. Do tajemnicy państwowej zalicza się informacje dotyczące:

- 1) szczegółowych danych o organizacji, formach, metodach, kierunkach i zainteresowaniach pracy operacyjnej służb specjalnych,

¹¹⁶ Przewidziana w § 5 zarządzenia nr pf-634 KGP.

¹¹⁷ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 75; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 139–141.

¹¹⁸ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 77.

¹¹⁹ M. Chrabkowski, *Wykorzystanie...*, s. 44.

¹²⁰ S. Pikulski, *Ochrona tajemnicy państwowej i służbowej w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1997, nr 2, s. 90.

¹²¹ M. Chrabkowski, *Wykorzystanie...*, s. 45.

- 2) szczegółowej organizacji i stanie etatowym jednostek i komórek służb specjalnych wykonujących czynności operacyjno-rozpoznawcze, systemów ewidencji o funkcjonariuszach pełniących w nich służbę,
- 3) danych identyfikujących lub mogących zdekonspirować funkcjonariuszy realizujących zadania operacyjno-rozpoznawcze służb specjalnych,
- 4) planów, wyposażenia w sprzęt i materiały techniki specjalnej przeznaczonych do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych przez służby specjalne, obiektów specjalnych,
- 5) informacji o prowadzonych przez służby specjalne kontrolach operacyjnych, niejawnym nabywaniu lub przejmowaniu przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione. Także przyjęcia, wręczania korzyści majątkowych oraz *niejawnego* nadzorowania wytwarzania, przemieszczania, przechowywania przedmiotów przestępstwa i obrotu nimi,
- 6) danych o zrealizowanych, wykonywanych i planowanych czynnościach operacyjno-rozpoznawczych przez służby specjalne oraz informacji i przedmiotów uzyskanych w czasie wykonywania tych czynności, które pozwalają na identyfikację osób udzielających tym służbom pomocy,
- 7) szczegółowych zasad tworzenia, ewidencjonowania, gospodarowania i wykorzystania funduszu operacyjnego i środków specjalnych w służbach specjalnych¹²².

Pojazdy służbowe wykorzystywane do celów operacyjno-rozpoznawczych są rejestrowane na specjalnych zasadach, uniemożliwiających identyfikację ich jako pojazdy określonej formacji. W myśl § 25 rozporządzenie Rady Ministrów z 26 VI 2005 r. w sprawie szczegółowego trybu korzystania przez policjantów z pomocy instytucji państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego, jednostek gospodarczych i organizacji społecznych oraz osób, funkcjonariusz wykonujący niejawne czynności służbowe ma obowiązek poinformowania takich osób o obowiązku

¹²² Przewidziana w § 5 ust. 5 zarządzenia pf-643 KGP; Tamże, s. 40, 42, 117, 231; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 140.

nieujawniania informacji o udzieleniu takiej pomocy i związanych z nią szczegółów i wziąć od takiej osoby pisemne zobowiązanie. Część informacji dotyczących czynności operacyjno-rozpoznawczych zaliczanych jest do tajemnicy służbowej.

W zasadzie Policja nie podaje w ujęciu statystycznym do wiadomości publicznej efektów pracy operacyjnej, nawet liczby wykrytych przestępstw i ustalonych tą drogą sprawców. Dokumenty wytworzone w postępowaniu przygotowawczym objęte są tajemnicą służbową, a sporządzone w czasie czynności operacyjno-rozpoznawczych są ściśle tajne. Zasada niejawności dotyczy także niewiedzy, a więc nie ujawnia się braków w swojej wiedzy.

Zgodnie z zasadą jawności postępowania sądowego akta dochodzeniowe i śledcze tracą poufność po zapoznaniu się z nimi oskarżonego, a rozprawa ma z zasady charakter jawny, ale materiały operacyjne nadal pozostają tajne po zakończeniu czynności i archiwizacji¹²³. Na ogół w wielu postępowaniach karnych same informacje uzyskane drogą operacyjną są ujawniane, natomiast źródła ich pozyskania oraz techniki zdobywania są nadal niejawne, z zasady na zawsze. Zwolnić świadka z tajemnicy państwowej o charakterze operacyjnym może tylko naczelny organ administracji państwowej. Minister właściwy ds. wewnętrznych może zezwolić funkcjonariuszom z podległych sobie służb na ujawnienie określonym osobom, instytucjom oraz w czasie przesłuchania informacje uzyskane podczas wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych¹²⁴.

Od początku lat 90. niektórzy badacze, także wywodzący się ze służb, opowiadają się za odtajnieniem instrukcji pracy operacyjnej¹²⁵. Przeciwno temu przemawia szereg argumentów. Ujawnienie tych informacji może stwarzać zagrożenie dla policjantów i współpracujących z nimi osób. Ujawniona technika może być „spalona”, a policjanci działający pod przykryciem

¹²³ A. Taracha, *Czynności...*, s. 117, 157.

¹²⁴ Art. 9 ustawy z 21 VI 1996 r. o niektórych uprawnieniach pracowników urzędu obsługującego ministra właściwego ds. wewnętrznych oraz funkcjonariuszy i pracowników urzędów nadzorowanych przez tego ministra (Dz.U. Nr 106, poz. 491 ze zm.); J. Widacki, *Zarys kryminalistycznej problematyki przesłuchania*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016, s. 126.

¹²⁵ A. Taracha, *Czynności...*, s. 198.

szybciej identyfikowani¹²⁶. Zdarza się, że ze względu na niejawnosć nie udaje się przełożyć ustaleń operacyjnych na procesowe¹²⁷.

Mimo ochrony informacji niejawnych dyskrecjonalność metod pracy operacyjnej ograniczana jest poprzez różne procesy polityczne, np. przez tzw. dekomunizację, dziennikarstwo śledcze i obecność na rynku niektórych środków stosowanych do pracy operacyjnej. Dzięki nim dostępna ludziom wiedza na ten temat jest większa, niż by tego sobie życzyły służby policyjne. Do początku XXI w. w filmie, literaturze i prasie rzadziej była mowa o metodach i technikach pracy operacyjnej i mniej na ten temat wiedziały osoby pozostające w kręgu zainteresowania służb policyjnych¹²⁸.

Na uwagę zasługuje zasada dążenia do poznania prawdy materialnej i swobodnej oceny zgromadzonych informacji, nazywana też zasadą **obiektywizmu**¹²⁹. Wiąże się z tym obowiązek sprawdzania wszystkich informacji i ich źródeł pod względem ich wiarygodności. Realizacja zasady obiektywizmu nie może być ograniczona ani przyjętymi wcześniej wersjami śledczymi, ani oczekiwaniami decydentów politycznych. Konsekwencja w realizacji tej zasady jest jednym z najważniejszych kryteriów oceny postaw moralnych funkcjonariuszy operacyjnych. Jednym z warunków ustalenia prawdy obiektywnej jest respektowanie zasady **dokładności**. W praktyce policyjnej oznacza to sprawdzanie wcześniejszych informacji, ponieważ bardzo często pochodzą one od osób mało wiarygodnych, zainteresowanych wprowadzeniem policjantów w błąd bądź czyniących to nieświadomie. Skuteczność pracy operacyjnej zależy m.in. od jej ciągłości i systematyczności oraz planowości działania. Obejmuje także budowanie na tym etapie wersji śledczych (§5 ust. 2 i 6)¹³⁰.

W myśl zasady **jednopodmiotowości** podjęcie czynności operacyjnych w jakiejś konkretnej sprawie przez jedną jednostkę lub komórkę organizacyjną wyklucza równoczesne prowadzenie w tej samej pracy operacyjnej przez inną służbę, jednostkę lub komórkę. W celu uniknięcia dublowania

¹²⁶ Tamże, s. 239.

¹²⁷ G. Biskupska, *Skorpion z wydziału terroru*, Warszawa 2015, s. 25.

¹²⁸ Ks. A. Boniecki, *Nagrywarka powszechna*, „Tygodnik Powszechny” nr 26 z 29 VI 2014 r., s. 3.

¹²⁹ Przewidziana w § 5 ust. 3 zarządzenia pf-634 KGP.

¹³⁰ Patrz też: A. Taracha, *Czynności...*, s. 40.

się tych czynności szef ABW prowadzi centralny rejestr zainteresowań operacyjnych, w którym wszyscy funkcjonariusze i żołnierze służb mundurowych muszą rejestrować swoje zainteresowania. W razie zgłoszenia tego samego zainteresowania przez inny podmiot szef ABW sygnalizuje ten fakt zainteresowanemu. Pewien wyłom stanowi tu współpraca z OZI, ponieważ istnieje dawna praktyka nierejestrowania wszystkich, w tym najcenniejszych informatorów¹³¹.

W ograniczonym zakresie obowiązuje zasada **oszczędności** (ekonomiki)¹³², czyli „osiąganie założonych celów przy użyciu środków współmiernych do istniejącej sytuacji”. Zasadę tę można stosować tylko do drobnych przestępstw, ale nigdy w sprawach dotyczących zagrożenia życia i zdrowia, ponieważ tu obowiązuje hierarchia wartości.

W ograniczonym zakresie obowiązuje zasada **kompetencji**, ponieważ tylko w komórkach werbunkowych, analizy kryminalnej i kilku innych wprowadzono certyfikacje stanowisk, ale w 2006 r. przestał obowiązywać wymóg, aby czynności operacyjne wykonywał tylko funkcjonariusz znający przepisy służbowe¹³³.

¹³¹ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 251.

¹³² Przewidziana w § 5 ust. 4 zarządzenia nr pf-634.

¹³³ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 213.

ZARYS HISTORYCZNY POLICYJNYCH NARZĘDZI PRACY OPERACYJNEJ

Praca operacyjna jest tak stara jak służby je stosujące i państwa, które je powołały, a więc jej początków należy szukać już w starożytności. W miarę rozwoju cywilizacyjnego stosowano coraz bardziej wyrafinowane metody. W XVII w. w Wielkiej Brytanii nastąpił rozwój sieci policyjnych płatnych informatorów (*voluntary policeman*). W 1750 r. sędzia Henry Fieldnig opłacał łapaczy złodziei (*thief-takers*), którzy otrzymywali oprócz stałej pensji nagrodę za każdego złapanego przestępcę. Wkrótce rozwinęła się przy sądach sieć detektywów informatorów (*Bow Street Runners*), którzy za pieniądze informowali sędziów o przestępstwach¹. Pracę operacyjną prowadziły powołane w 1667 r. przez Ludwika XIV formacje *Haute Polic* (Wysoka Policja) i *Bureau de Confiance et de Sûreté* (Biuro Zaufania i Bezpieczeństwa). Pierwsze z nich tropiło wrogów króla i Francji za pomocą osobowych źródeł informacji dzielonych na obserwatorów (*observateurs*), szpiegów (*espions*) i informatorów (*basse-mouches*). Prowadzili obserwację i dokonywali zatrzymań. Pod koniec XVII w. także w innych krajach europejskich zaczęto korzystać z pomocy tajnych współpracowników, przede wszystkim w monarchiach absolutnych do śledzenia przeciwników politycznych. W tym samym czasie zaczęto prowadzić inwigilację i obserwację konfidencyjną².

¹ R. Netczuk, *Tajny współpracownik policji na tle porównawczoprawnym*, Katowice 2006, s. 30.

² Tamże, s. 19.

Najbardziej dynamiczny rozwój policyjnej pracy operacyjnej nastąpił w XIX w. w wyniku gwałtownej industrializacji i rozwoju praw człowieka. Bardzo ważny wpływ miał gwałtowny rozwój urbanizacji, ponieważ jak trafnie zauważył antropolog, Robert E. Park, „miasto jako sposób życia przyniosło z sobą wielką zmianę w postaci coraz wyraźniejszego podziału pracy”, a tym samym „wiele typów odpowiadających poszczególnym zajęciom, które odciskały na ludziach swe piętno”³. Były to cenne tropy dla policji, wykorzystywane w pracy operacyjnej. Zwolennikiem pracy operacyjnej był napoleoński minister policji Joseph Fouché. Trwałe miejsce w historii pracy operacyjnej zapewnił sobie galernik Eugène-François Vidocq, który w 1809 r. został najpierw konfidentem policji paryskiej, a 1812 r. funkcjonariuszem Paryskiej Prefektury Policji i szefem nowej pięcioosobowej brygady bezpieczeństwa (*Brigade de la Sûreté*). Podlegli mu funkcjonariusze mieli podobną do niego przeszłość kryminalną. Do policji wstępowali w zamian za odstąpienie od ścigania lub darowanie win. Vidocq doskonale znał środowisko przestępcze. W jego wspomnieniach czytamy, że kluczem do sukcesu było nieustanne penetrowanie miejsc gromadzenia się przestępców. Ponadto prowokowano zidentyfikowanych przestępców do łamania prawa w takich okolicznościach, aby zatrzymać ich na gorącym uczynku. Stąd też pojawiło się pojęcie agenta-prowokatora (*agents provocateurs*)⁴. Według Vidocq’a policjanci, którzy brzydzili się panującymi w melinach warunkami i obyczajami, nie potrafili się z takimi ludźmi bratać, nie mieli szans na bycie równie skutecznymi. Vidocq, aby nie wyróżniać się wśród ludzi marginesu, ubierał się tak samo jak oni⁵. Dzięki temu zatrzymywał groźnych przestępców, ale otrzymując za to pochwały i nagrody, ściągał na siebie zawiść mniej skutecznych funkcjonariuszy⁶. Wskazał też obowiązujące do dziś cechy po-

³ U. Hannerz, *Odkrywanie miasta. Antropologia obszarów miejskich*, Kraków 2006, s. 36.

⁴ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 19–20; A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 16.

⁵ F-E. Vidocq, *Pamiętniki*, Warszawa–Kraków 2015, s. 162; K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 9–10; J. Morton, *The first detective. The Live and Revolutionary Times of Vidocq Criminal, Spy, and Private Eye*, New York 2012, *passim*.

⁶ F-E. Vidocq, *Pamiętniki...*, s. 98, 135, 136.

licjanta operacyjnego, mianowicie: odwagę, inicjatywę, doskonałą znajomość środowiska przestępczego, zdolność do mimikry, cierpliwość i pracowitość. Już wtedy praca operacyjna wymagała bezsennych nocy⁷.

W 1829 r. w Londynie w wyniku reform Roberta Peela zrezygnowano w powołanej Metropolitan Police z pracy operacyjnej na rzecz umundurowanych patroli prewencyjnych, a w 1839 r. ograniczono także sądom możliwość korzystania z płatnych informatorów, ale gwałtowny wzrost przestępczości zmusił władze do utworzenia w 1842 r. wydziału detektywów (*detectiv departament*), który korzystał z pomocy informatorów (*criminal informers*). Następnie wprowadzono działania „pod przykryciem” i pisemną dokumentację pracy z osobowymi źródłami informacji, których w sądzie przesłuchiowano w charakterze świadków⁸. Najśłynniejszym XIX-wiecznym brytyjskim policjantem operacyjnym jest londyński detektyw Jonathan „Jack” Whicher (1814–1881), nazywany „księciem detektywów”. W policji londyńskiej służył od 1837. Słynął z doskonałej pamięci wzrokowej, spostrzegawczości i znajomości ludzi. Był jednym z pierwszych ośmiu detektywów z *detectiv departement*⁹. W hrabstwie Kent opracowano i wdrożono nowoczesny, oparty na pracy operacyjnej, system zwalczania przestępczości. Na jego bazie przyjęto w latach 80. XX w. strategię *Kent Policing Model* (KPM), nazywaną obecnie jako *Intelligente-Led Policing* (ILP), opracowaną w związku ze wzrostem przestępczości, zwłaszcza kradzieży samochodów i ograniczonym budżetem policyjnym. Opiera się ona na założeniu, że większość przestępstw popełnia względnie niewielka liczba osób, na których musi skupić się uwaga policji, w tym zwłaszcza OZI¹⁰.

⁷ Tamże, s. 141.

⁸ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 32–33.

⁹ W 1860 r. w związku z wykrytą przez niego sprawą zabójstwa w Road Hill zarzucono mu stosowanie zbyt brutalnych metod śledczych. Już w XIX w. chwalił go Charles Dickens. Jest bohaterem angielskiej sfilmowanej opowieści Kate Summerscale, *Podejrzenia pana Whichera* poświęconej śledztwu z 1860 r. w sprawie zbrodni w rezydencji Road Hill. Jest także jednym z bohaterów powieści Agnieszki Chodkowskiej-Gyurics i Tomasza Bohińskiego pt. *Pan Whicher w Warszawie*, Warszawa 2012; S. Wiech, J. Legieć, *Królestwo Polskie i jego mieszkańcy w świetle rosyjskich wspomnień, pamiętników, relacji i dzienników*, Kielce 2015, s. 48–49.

¹⁰ P. Chlebowicz, J. Kamińska, *Operacyjna analiza w służbach policyjnych*, Warszawa 2015, s. 14.

Podobnie policja carska w XIX w. stosowała metody pracy operacyjnej, w tym konfidencyjne. Po powstaniu Królestwa Polskiego Aleksander Nowosilcow budował podległe sobie służby policyjne, wzorując się na francuskich rozwiązaniach¹¹. W czasie powstania styczniowego wprowadzono agenturę celną i przy pomocy prowokatorów aresztowano np. księży pomagających powstańcom. W 1866 r. w Rosji utworzono służbę śledczą. Do najskuteczniejszych w pracy operacyjnej należała także powołana w 1880 r. w MSW carska Ochrana dysponująca liczną i doskonale usytuowaną agenturą oraz zespołami wywiadowców do prowadzenia obserwacji zewnętrznej (*naružnoje nabludienje*) i wewnętrznej (*wnutriennoje nabludienije*), czyli agenturą¹². Wywiadowców prowadzących obserwację zewnętrzną nazywano filerami, obserwację wewnętrzną prowadzono przy pomocy płatnych tajnych agentów (*siekretnych sotrudników*) wprowadzanych pod przykryciem do infiltrowanego środowiska¹³. W 1908 r. władze carskie utworzyły w Warszawie służbę śledczą¹⁴. Dalszy rozwój pracy operacyjnej nastąpił w okresie ZSRR¹⁵.

W Stanach Zjednoczonych Ameryki Płn. w szerokim zakresie pracę operacyjną prowadziła istniejąca od 1850 r. prywatna agencja Pinkertona¹⁶. W 1908 r. powołano Federalne Biuro Śledcze. Ze względów etycznych do przełomu lat 20. i 30. XX w. oficjalnie nie akceptowano prowadzenia przez policję amerykańską pracy operacyjnej, zwłaszcza korzystania z osobowych źródeł informacji. Istniał jedynie, podobnie jak w Wielkiej Brytanii, tajny, płatny informator wymiaru sprawiedliwości (*informer*). Dlatego początkowo z tej metody pracy operacyjnej korzystali głównie prywatni detektywi, którzy nie byli ograniczani rygorami prawa. Dopiero w czasie II wojny świato-

¹¹ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 21.

¹² E. Kaczyńska, D. Drewniak, *Ochrana. Carska policja polityczna*, Warszawa 1993, s. 41.

¹³ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 21–22. Konfidentem Ochrony był prawdopodobnie m.in. zakonnik z Jasnej Góry Damazy Macoch, który zamordował swoją kochankę i jej męża, którym był jego brat (T. Dyniewski, *Zbrodnia – zdrada – kara. Pitawał śląski*, Katowice 1986, s. 9).

¹⁴ K. Sławik, *Kryminalistyka w związkach z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 12.

¹⁵ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 22–23.

¹⁶ B. Riffenburgh, *Pinkerton's great detective. The amazing life and times of James McParland*, New York 2014, *passim*.

wej na korzystanie przez policję amerykańską z osobowych źródeł informacji pozwoliły programy ochrony amerykańskiego przemysłu przed szpiegostwem i dywersją *Plant Informant Program* (1940–1969) i *American Legion Contact Program* (1940–1954), realizowane przez FBI oraz służby specjalne wojsk lądowych i marynarki wojennej. Natomiast *Ghetto Informant Program* (1967–1973) FBI miał na celu infiltrację radykalnych nurtów ludności afro-amerykańskiej. Dzięki zasadom opracowanym w 1965 r. i tajnym informatorom FBI inwigilowało radykałów działających na wyższych uczelniach. Do podejrzanego środowiska wprowadzano utajnionego policjanta¹⁷. W 1976 r. policjant Greg Mac Aleese z Albuquerque w stanie Nowy Meksyk opracował rozpowszechniony potem w innych miastach i krajach, a nawet w Polsce program *Crime stoppers* polegający na anonimowym zgłaszaniu informacji o sprawcach przestępstw w zamian za gratyfikacje finansowe¹⁸.

Na wzór francuski w 1809 r. w Prusach Julius Gruner utworzył *Sicherheitsbüro* korzystające z usług tajnych konfidentów (*vigilantów*), w 1830 r. zorganizowano służbę śledczą, a w połowie tego stulecia utworzono *Kriminalpolizei*. W III Rzeszy pojawiła się instytucja osoby zaufanej (*Vertauens-Person*), informatora (*Auskunft-Personen*), informatora zakładowego (*Werk-Personen*) i w 1943 r. do inwigilacji wewnątrz aparatu państwa *Gewährs-Personen*¹⁹. Po II wojnie światowej policję niemiecką w RFN zdecentralizowano i ograniczono jej prawa. Jednak wzrost przestępczości zmusił władze do uchwalenia w 1968 r. ustawy pozwalającej na prowadzenie bez wiedzy zainteresowanego kontroli korespondencji podsłuchu telefonicznego²⁰.

W Polsce już w okresie I Rzeczypospolitej, podobnie jak w innych krajach europejskich, prowadzono obserwację, perlustrację korespondencji i wykorzystywano agenturę²¹. W XVIII-wiecznej Warszawie instygatorzy

¹⁷ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 35–36.

¹⁸ W. C., R. G., *Crime Stoppers*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczepiń 2001, s. 55; W. F., *Crime stoppers*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015, s. 57.

¹⁹ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 23–24.

²⁰ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 28.

²¹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 322; B. Sprengel, *Kompetencje policyjne instygatorów marszałkowskich*, [w:] *225 lat policji w Polsce. Geneza i ewolucja policji*, red. P. Majer, M. Seroka, t. 1, Olsztyn 2017, s. 17–37.

korzystali z pomocy nienazwanych wprost konfidentami tajnych współpracowników, a środowisko żydowskie obserwowali nieumundurowani wywiadowcy, tzw. szkolnicy²². W szczegółowym katalogu kompetencji, zawartym w uchwalonej 17 VI 1791 r. ustawie o Komisji Policji²³ z zakresu spraw sądowych polegających na działaniu na rzecz szeroko pojętego bezpieczeństwa na terenie całego kraju, w tym zwalczaniu buntów, rozruchów, przestępczości kryminalnej (zabójstw i gwałtów) pierwszy raz w polskim prawie i to w przepisach rangi ustawy przewidziano prowadzenie kontroli operacyjnej w celu zapobiegania i wykrywania takich zbrodni. Komisji przyznano prawo „przejmowanie, rozpieczętowanie i zmyślanie pieczęci i listów na pocztach”. Oznaczało to zezwolenie na kontrolę korespondencji w sprawach tych przestępstw, ale tylko na stacjach pocztowych, a nie np. na trasie w czasie przewozu. Perlustracja korespondencji nie była natomiast przewidziana w sprawach dotyczących takich czynów, jak „kradzieże, jawna rozpusta i zgorszeni”. W sekretnej instrukcji z 21 V 1792 r. Komisja Policji poleciła intendentom interesować się, czy kościelne kazalnice nie są wykorzystywane do wygłaszania antyrządowych wystąpień i ustalania tożsamości takich mówców²⁴. Rozwój konfidentów (agentów) nastąpił w czasach Królestwa Polskiego. Dzieleno ich na trzy grupy: zaprzysiężonych, otrzymujących stałe wynagrodzenie szpiegów, agentów niestałych i informatorów. Prowadzono obserwację wewnętrzną²⁵.

W czasach stanisławowskich karierę policyjną rozpoczynał Augustyn Feliks Gliński, od 1809 r. dyrektor Policji Krajowej, uważany za organizatora policji w dobie Księstwa Warszawskiego, chociaż jego udział w rozwoju pracy operacyjnej wymaga jeszcze dalszych badań²⁶. W pierwszym okresie istnienia Królestwa Kongresowego (1815–1830) czynności operacyjne wy-

²² R. Netczuk, *Tajny...*, s. 25.

²³ Komisja Policji funkcjonowała od lipca 1791 r. do sierpnia 1792 r.

²⁴ W. Strzelecki, *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*, Warszawa 1934, s. 64–65.

²⁵ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 227.

²⁶ M. Rulikowski, A. Zahorski, *Gliński Augustyn Feliks (1762–1828)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VIII, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 59–60. Gliński jest bohaterem powieści A. W. Sawickiego, *Dobry glina żołnierze miłujący*, Warszawa 2015.

konywała m.in. warszawska policja municypalna, kierowana przez wiceprezydenta Mateusza Lubowidzkiego, mająca własny wydział indygacyjny. Pracę operacyjną prowadziła także podległa gen. Aleksandrowi Roźnieckiemu żandarmeria. Bezpośrednio Wielkiemu Księżu Konstantemu podlegała istniejąca od 1817 r. Wyższa Wojskowa Sekretna Policja, przemianowana następnie na Wyższą Tajną Policję, której agenci (*łazutczniki*) działali na terenie całej Kongresówki²⁷.

Przed II wojną światową do pracy operacyjnej zaliczano: obserwację, inwigilację, podsłuch, kontrolę korespondencji, prowokację i wywiad konfidencyjny, a R. Netczuk dodaje także analizę. Czynności te mogły być prowadzone niezależnie od konkretnych popełnionych już przestępstw, także np. w celach prewencyjnych²⁸. W przedwojennych przepisach prawa powszechnie obowiązujących brak jednoznacznej podstawy prawnej do prowadzenia pracy operacyjnej²⁹. Początkowo nie dostrzegano potrzeby wyodrębniania niejawnych czynności operacyjno-rozpoznawczych z całego procesu wykrywczego. Były one uważane za stałą część ogólnej prewencji kryminalnej. Na terenie byłego zaboru austriackiego odwoływano się do § 87 austriackiego kodeksu karnego z 1873 r., zobowiązującego prokuratora do badania także poufnych informacji, prowadzenia inwigilacji przy pomocy konfidentów, a prawo gwarantowało ochronę tożsamości denuncjatora. W celu ochrony prawidłowości procesu nie wolno było funkcjonariuszom uzyskiwać informacji od oskarżonych za pośrednictwem konfidentów i wykorzystywać ich przed sądem³⁰. Na terenie byłego zaboru rosyjskiego dopuszczalne było dla celów procesowych korzystanie z usług konfidentów, prowadzenie obserwacji i poufnych wywiadów policyjnych³¹. W byłej Kongresówce podstawę prawną do prowadzenia pracy operacyjnej, w tym do korzystania z usług konfidentów stanowił § 312 rosyjskiego kodeksu postępowania karnego, zezwalającego podstępem zwalczać podstępną działalność osób popełniających przestępstwa.

²⁷ Tamże, s. 26.

²⁸ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 43; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 94.

²⁹ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 39.

³⁰ Tamże, s. 47.

³¹ Tamże, s. 48

Pierwszym aktem prawnym w sposób ogólnikowy, na zasadzie domniemania dopuszczającym wykonywanie czynności operacyjno-rozpoznawczych był art. 2 ustawy z 24 VII 1919 r. o Policji Państwowej (PP), gdzie do jej zadań zaliczano m.in. zapobieganie i ujawnienia przestępstw. Na tej podstawie rozkazem nr 17 z 3 XI 1919 r. Komendant Główny PP wydał pierwszą instrukcję inwigilacyjną. Potem rozkazem nr 279 bardziej rozwiniętą, obejmującą, pościg i poszukiwania inwigilacyjne³², a 5 II 1929 r. wydał „Instrukcję służby śledczej” zawierającą obszerny katalog czynności operacyjno-rozpoznawczych. Praca operacyjna PP nie podlegała kontroli wymiaru sprawiedliwości.

Niektóre informacje, np. konfidencyjne, pochodzące z wywiadów i obserwacji traktowano jako podstawę do gromadzenia materiału dowodowego³³. Według R. Netczuka i D. Szumiło-Kulczyckiej formą pracy operacyjnej było dochodzenie przewidziane w art. 241 i 243 KPK wprowadzonego rozporządzeniem Prezydenta RP z 6 III 1928 roku. Wzorując się na rozwiązaniach francuskich w dochodzeniu, policjanci ograniczali się do sporządzania notatek i zapisków urzędowych w celu wyjaśnienia, czy przestępstwo zostało popełnione i ustalenia podejrzanego. Ustalali źródła dowodowe, zabezpieczali ślady i gromadzili dowody, nie przesłuchiwali natomiast świadków ani podejrzanych³⁴. W myśl art. 20 przepisów wprowadzających KPK Policja w ramach dochodzenia mogła wykonać każdą czynność, którą ona lub prokurator uznał za niezbędną³⁵.

Niektóre informacje, np. konfidencyjne, pochodzące z wywiadów i obserwacji traktowano jako podstawę do gromadzenia materiału dowodowego³⁶. Blankietowy zapis KPK z 1928 r. spowodował wykształcenie się praktyki polegającej na przesłuchaniu w toku postępowania przygotowawczego lub sądowego policjanta albo oficera Oddziału II Sztabu Głównego (Generalnego), który przekazywał ustnie sędziemu śledczemu swoje usta-

³² A. Misiuk, A. Peplowski, *Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Wybór źródeł i dokumentów*, Szczytno 1992, s. 188–195.

³³ Tamże, s. 51.

³⁴ Tamże, s. 43, 49; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 93.

³⁵ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 52.

³⁶ Tamże, s. 51.

lenia bez dekonspiracji źródła informacji. O danych uzyskanych drogą operacyjną informowano także wymiar sprawiedliwości pisemnie.

Do najważniejszych celów czynności operacyjno-rozpoznawczych należało rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zwalczanie szpiegostwa, dywersji, sabotażu, przestępczości skierowanej przeciwko ustrojowi, niepodległości i integralności terytorialnej oraz nienaruszalności granic, przestępczości kryminalnej i gospodarczej. Po zamachu majowym w coraz szerszym zakresie wykorzystywano czynności operacyjno-rozpoznawcze do inwigilacji i zwalczania opozycji politycznej. W miarę pogłębiania się ustroju autorytarnego prowadzono kontrolę agenturalną i obserwacyjną legalnych wieców publicznych. W ten sam sposób pozyskiwano druki partyjne i materiały prasowe. Analiza policyjnych raportów z wieców i zebrań wskazuje, że redagowano je na podstawie relacji z tajnej obserwacji lub uzyskanych od konfidentów. Materiały charakteryzowały się zróżnicowaną wiarygodnością i wartością polityczną dla działań politycznych. Część z nich miała znaczenie tylko lokalne. Dotyczyły np. informacji o poglądach miejscowych działaczy opozycyjnych.

Według instrukcji dla policji politycznej z 1922 r. podstawową formą kontroli życia politycznego, społecznego i kulturalnego była inwigilacja. Miała charakter poufny. Mogła dotyczyć jakiejś zbiorowości i pojedynczych osób³⁷ oraz polegać na śledzeniu i poszukiwaniu osób, także zaginionych, przedmiotów oraz pościgu. W sumie rozróżniano inwigilację osób, osób i rzeczy (np. złodzieja i łupu) oraz rzeczy, a więc dotyczyła różnych spraw³⁸. Inwigilacją nazywano „te wszystkie czynności, które zmierzają do schwytania przestępcy, który uszedł z rąk sprawiedliwości po spełnieniu czynu przestępnego, względnie czynności zmierzających do odszukania przedmiotów pochodzących z przestępstwa i przedmiotów czynu przestępnego”³⁹. Obowiązek prowadzenia tak szeroko rozumianej inwigilacji mieli

³⁷ J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*, Warszawa 1979, s. 36.

³⁸ Archiwum Państwowe w Toruniu (APT), Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Grudziądzu (KP PP w Grudziądzu), sygn. 85, s. 78, kopia pisma komendanta pow. PP w Grudziądzu do podległych posterunków z 28 I 1930 r.

³⁹ Archiwum Akt Nowych (AAN) Komenda Województwa Policji Państwowej w Łucku (KW PP w Łucku), sygn. 17, s. 31, druk pt. *Inwigilacja* z 3 IX 1922 r., (dalej *Inwigilacja*).

wszyscy policjanci, także poza służbą⁴⁰. W praktyce od początku II Rzeczypospolitej z różnym natężeniem inwigilowano wszystkie partie polityczne. Kontrolowano czołowych działaczy, urzędników samorządowych i działaczy związkowych⁴¹ i osoby zwolnione z więzienia⁴². Najwięcej figurantów trzeba było objąć inwigilacją po amnestii⁴³.

Pojęciem inwigilacji obejmowano różne czynności operacyjne. Generalnie dzielono je na kancelaryjne i praktyczne. Funkcjonowało przekonanie, że prawidłowo wykonane czynności kancelaryjne prawie zawsze przyczyniają się do osiągnięcia celu. Początkowo przewidywano prowadzenie przez policjantów kieszonkowych skorowidzów inwigilacyjnych, tzw. kieszonkowych książek inwigilacyjnych. Miały one służyć jako „środek pamięciowy”. Oprócz nich przewidywano prowadzenie dokumentacji inwigilacyjnej we wszystkich jednostkach policyjnych. Z czasem dokumentacja została rozbudowana i obejmowała: dzienniki inwigilacyjne, skorowidze główne do tych dzienników, kieszonkowe skorowidze inwigilacyjne. W praktyce prowadzono także teczki inwigilacyjne, w których przechowywano dokumenty dotyczące danej sprawy, odnotowywano dane personalne miejscowych przestępców oraz mających w rejonie jednostki policyjnej rodziny lub osoby, z którymi utrzymują kontakty, przedmiotów utraconych w wyniku przestępstwa na terenie działania jednostki, przestępców ściganych na terenie całego kraju za poważne czyny, poszukiwanych za pomocą „Gazety Śledczej”⁴⁴. Teczki w postaci *dossier* zakładano tylko osobom. Oddzielnie prowadzono ewidencję partii politycznych i organizacji⁴⁵. W jednostkach, gdzie były wydziały śledcze, przekazywano im prowadzenie dokumentacji inwi-

⁴⁰ Tamże, k. 32.

⁴¹ Np. J. Grzeczmarowski kierującego radomską Radą Związków Zawodowych (J. Ławnik, *Działalność PPS w województwie kieleckim w latach 1918–1939*, cz. 1, 1918–1930, Kielce 2003, s. 56).

⁴² J. Ławnik, *Działalność Komunistycznej Partii Polski w województwie kieleckim w latach 1926–1938*, Kielce 1994, s. 154.

⁴³ Tamże, s. 199.

⁴⁴ AAN, KW PP w Łucku, sygn. 17, k. 34, *Inwigilacja* i s. 41–42, wzór skorowidza dziennika inwigilacyjnego.

⁴⁵ W. Barcikowski, *W kręgu prawa i polityki: wspomnienia z lat 1919–1956*, Katowice 1988, s. 89.

gilacyjnej z terenu powiatu. W ramach inwigilacji stosowano różne działania⁴⁶, np. zwolnionych z więzienia obejmowano obserwacją⁴⁷.

Inwigilacja była działaniem podejmowanym na podstawie zarządzenia kierownika właściwej jednostki policyjnej, np. pościg mógł być zarządzany przez posterunek i był prowadzony do granic terenu działania z obowiązkiem poinformowania o nim komendy powiatowej. Komenda powiatowa zarządzała pościg na terenie całego powiatu, a w razie potrzeby informowała sąsiednie jednostki, a ponadto komendę wojewódzką. Komenda wojewódzka zarządzała poszukiwania na terenie całego województwa i w razie potrzeby informowała Wydział IV KG PP. Każdorazowo, w zależności od stopnia zagrożenia, jednostka policyjna oceniała, czy poszerzać zakres poszukiwań, czy kontynuować je na swoim terenie. Poszukiwania, podobnie jak inne działania operacyjne, mogły być prowadzone w ramach inwigilacji. W tym sensie składała się ona z czynności wykonywanych w terenie i kancelaryjnych. Odwołanie inwigilacji następowało po osiągnięciu zamierzonego celu, np. zakończeniu poszukiwanego przestępcy. O fakcie tym należało powiadomić jednostki poinformowane wcześniej o wszczęciu inwigilacji.

Do warunków prowadzenia skutecznej inwigilacji należało jak najszybsze jej podjęcie oraz poprawne, czyli krótkie, ale dokładne opisanie objętych inwigilacją osób lub rzeczy w komunikatach. W zależności od sytuacji komunikaty inwigilacyjne przekazywano telefonicznie, telegraficznie lub pisemnie, pocztą. W celu ułatwienia redagowania poprawnych komunikatów już w 1922 r. opracowano jego wzór⁴⁸.

W sporządzanych na podstawie pracy operacyjnej dokumentach sprawozdawczych często brak jest porównywania informacji pochodzących z różnych źródeł. Oznacza to, że albo dane mniej wiarogodne odrzucano, albo z reguły dysponowano tylko jednoźródłowymi informacjami. Niewykluczone, że prezentowany poziom przetwarzania informacji satysfakcjonował ich odbiorców, a może policyjni analitycy lub urzędnicy wykonujący

⁴⁶ *Cyganeria i polityka. Wspomnienia krakowskie 1919–1939*, Kraków 1964, s. 88–89.

⁴⁷ T. Duda, *Za wszelką cenę: ze wspomnień*, Warszawa 1976, s. 276; W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystiańczyk, *Służba śledcza...*, s. 8–9; „Kurier Warszawski” (KW), nr 17 z 17 I 1924 r.

⁴⁸ AAN, KW PP w Łucku, sygn. 17, s. 38, *Inwigilacja*.

te prace w starostwach i urzędach wojewódzkich nie byli w stanie pracować na wyższym poziomie. Wyjątkowo, na żądanie jednostek wyższego szczebla sporządzano uzupełnienia lub weryfikowano przekazane wcześniej informacje. Brak nawyku wskazywania stopnia wiarygodności gromadzonych informacji musiał utrudniać osobom je przetwarzającym wyciąganie trafnych wniosków i podejmowanie słusznych decyzji.

Podstawowym mankamentem wśród form pracy operacyjnej Policji był brak instytucji rozpracowania operacyjnego, które by pozwalało prowadzić w sposób zorganizowany i sformalizowany czynności w sprawach przestępstw, w których umorzono dochodzenia z powodu niewykrycia sprawcy. W takich przypadkach – zgodnie z instrukcją śledczą – akta dochodzenia trafiały do składnicy, a sprawa umierała śmiercią naturalną⁴⁹.

Bardzo często stosowano obławy. Miały one charakter:

- 1/ represyjny, gdy podejmowano je natychmiast po bulwersującym opinię publiczną, groźnym przestępstwie w celu zatrzymania sprawców,
- 2/ planowany i były podejmowane *ad hoc* w celu zatrzymania groźnych zorganizowanych grup przestępczych,
- 3/ prewencyjny.

Dużą wagę przykładano do obław podejmowanych niezwłocznie po ujawnieniu poważnego przestępstwa, np. zabójstwa⁵⁰, a nawet włamania do kasy pancernej⁵¹. Obława była także jedną z podstawowych metod działania w przypadku napadów rabunkowych na drogach⁵². Obławy za znanymi bandytami podejmowano natychmiast po uzyskaniu informacji o miejscu ich pobytu⁵³. Na wytypowanych dworcach organizowano obławy na kieszonkowców⁵⁴. Obławy organizowane przez stołeczną policję na dworcach pozwalały na zatrzymywanie wielu osób niemających prawa pobytu w Warszawie⁵⁵. Podobnie poszu-

⁴⁹ AAN, KG PP dopływ, sygn. 35, k. 62, wyciąg z wniosku komendanta wojewódzkiego PP we Lwowie.

⁵⁰ J. Paciorkowski, *Strzały w urzędzie*, „Policja 997” nr 1:2007, s. 42.

⁵¹ M. L. Kurnatowski, *Branka Cyganów*, Warszawa 1931, s. 7; *Obława*, KW nr 96 z 9 IV 1929 r., s. 5; *Rozbicie kasy*, KW nr 195 z 19 VII 1929 r., s. 3.

⁵² *Napad i rabunek*, KW nr 110 z 23 IV 1929 r., s. 7.

⁵³ *Krwawy pościg za bandytami*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” (IKC) nr 116 z 29 IV 1922 r., s. 4.

⁵⁴ *Banda kieszonkowców w potrzasku*, IKC nr 95 z 6 IV 1922 r., s. 7.

⁵⁵ *Obława na dworcu*, „Gazeta Policji Państwowej” nr 11 z 11 III 1922 r., s. 152.

kiwano przestępców ukrywających się w noclegowniach⁵⁶. Niejednokrotnie przy okazji zatrzymywano osoby od dawna poszukiwane⁵⁷. Niektóre obławy organizowano z powodów propagandowych⁵⁸, ponieważ ludność z zadowoleniem odbierała informacje o działaniach organizowanych w celu ograniczenia pospolitej przestępczości kryminalnej i wyłapaniu ukrywających się przestępców⁵⁹. Ponadto za tego typu operacje policję chwaliła prasa⁶⁰. Nietypowy charakter natomiast miały łapanki na pokątnych producentów sacharyny⁶¹.

Obławy na groźnych przestępców organizowano na terenie działania posterunku, powiatu, województwa, a czasem nawet na terenie kilku województw⁶². Obławy na groźne bandy rozbójnicze czasem organizowało wspólnie kilka posterunków⁶³. Obławą, w której uczestniczyli policjanci z kilku równorzędnych jednostek, np. posterunków PP, dowodził wyznaczony przez przełożonego lub najwyższy stopniem funkcjonariusz. Natomiast gdy wśród uczestników obławy było więcej niż jeden policjant o takim samym, najwyższym stopniu, dowództwo należało do inicjatora działań. Przepisy dopuszczały także przekazanie dowództwa policjantowi niższemu rangą „jako lepiej obznajmionemu ze sprawą”⁶⁴. Zdarzało się, że obławami dowodzili wysocy funkcjonariusze⁶⁵, wicewojewodowie, a nawet Komisarz Rządu m. st. Warszawy⁶⁶. Tam, gdzie brakowało wystarczających sił, ko-

⁵⁶ W. Melcer, *Nocuję w przytułku*, [w:] *Polskie drogi. Wybór reportaży z lat międzywojennych*, wyb. J. Dąbrowski, Warszawa 1962, s. 256.

⁵⁷ *Oficer Marii Petruszewicza kieszonkowcem*, IKC nr 179 z 6 VII 1922 r., s. 6.

⁵⁸ *Obława na kasiarzy*, KW nr 136 z 19 V 1929 r., s. 30.

⁵⁹ *Obfity plon nocnej obławy policyjnej*, „Głos Prawdy” nr 15 z 15 I 1928 r., s. 10.

⁶⁰ *Czyszczenie śródmieścia*, KW nr 74 z 16 III 1930 r., s. 28.

⁶¹ *Słodka afera na Kazimierzu*, IKC, nr 47 z 16 II 1922 r., s. 7.

⁶² *Wielka obława na bandytów w woj. warszawskim*, IKC nr 190 z 17 VII 1922 r., s. 7; *Zlikwidowano groźną szajkę bandytów na terenie województwa warszawskiego*, „Głos Prawdy” nr 7 z 7 I 1928 r., s. 6.

⁶³ *Krwawa walka policji z bandytami*, „Słowo Pomorskie” nr 103 z 5 V 1927 r., s. 5; APT, KP PP w Grudziądzu, sygn. 85, s. 766, kopia pisma KP PP w Grudziądzu do posterunków z 3 XII 1930 r.

⁶⁴ AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW), sygn. 157, s. 126, rozkaz KG PP nr 335/IV z 12 X 1926 r.

⁶⁵ *Walka z bandytyzmem*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” GAI PP nr 17 z 22 IV 1922 r., s. 247.

⁶⁶ *Likwidacja bandy „Atamana Czorta”*, GAI PP nr 21 z 20 V 1922 r., s. 312.

mendanci prosili przełożonych o wsparcie⁶⁷. Niektóre obławy trwały nawet kilka dni, przypominały operacje wojskowe i były poprzedzone kilkudniową akcją wywiadowczą⁶⁸. Czasami policji pomagało wojsko, żandarmeria⁶⁹ i ludność wiejska⁷⁰.

Organizowano także obławy o typowo prewencyjnym charakterze⁷¹, np. w związku z nasileniem się przestępczości, gdy policjanci w inny sposób nie mogli ustalić sprawców⁷². Organizowano łapanek, by lepiej rozpoznać miejscowe środowiska przestępcze, ponieważ „taka perlustracja ludzi wzbogaca ich [wywiadowców – BS] doświadczenie i może się przydać w przyszłości”⁷³. Działania takie prowadzono w miejscach systematycznego gromadzenia się ludzi z marginesu⁷⁴ i prowadzenia działalności przestępczej⁷⁵. Niejednokrotnie w czasie obław funkcjonariusze odnosili obrażenia, a nawet ginęli z rąk przestępców⁷⁶.

Niektórzy wywiadowcy z policji kryminalnej i politycznej w czasie operacji specjalnych⁷⁷ pracowali pod przykryciem, a nawet w celach operacyjnych zmieniali wyznanie⁷⁸. Za rządów sanacji policja polityczna miała funkcjonariuszy działających niejawnie także w legalnych partiach opozycyjnych⁷⁹. Działania takie nazywano obserwacją wewnętrzną, która przy-

⁶⁷ *Walka z bandytyzmem*, GPP nr 7 z 11 II 1922 r., s. 104.

⁶⁸ *Likwidacja bandy „Atamana Czorta”*, GAI PP nr 21 z 20 V 1922 r., s. 312.

⁶⁹ *Walka z bandytyzmem*, GAI PP nr 22 z 27 V 1922 r., s. 328.

⁷⁰ *Krwawe starcie policji z bandytami*, GAI PP nr 21 z 20 V 1922 r., s. 311.

⁷¹ KW nr 146 z 27 V 1928, s. 28.

⁷² *Walka z bandytyzmem*, GPP, nr 11 z 11 III 1922 r., s. 151.

⁷³ AAN, KG PP, sygn. 309, k. 70, referat podkom. R. Aftowicza pt. *Jak...*

⁷⁴ *Obława w schronisku*, KW nr 103 z 16 IV 1929 r., s. 3; *Obława policyjna*, tamże, nr 105 z 18 IV 1929 r., s. 3.

⁷⁵ *Obława w Grodzisku*, „Kurier Warszawski” nr 65 z 7 III 1929 r., s. 7.

⁷⁶ *Ofiary obowiazku*, GPP nr 7 z 11 II 1922 r., s. 104; *Śmiertelna obława*, KW nr 233 z 26 VIII 1929 r., s. 6.

⁷⁷ „Tajny Detektyw” [za:] *Szefowa bandy usypiaczy*, „Życie na Gorąco” nr 18 z 30 IV 1924 r., s. 35.

⁷⁸ T. Duracz, *Mowy obrończe*, Warszawa 1959, s. 145.

⁷⁹ *Sprawa brzeska. Dokumenty i materiały*, opr., wstęp i przypisy M. Leczyk, Warszawa 1987, s. 184–185, 187–188.

nosiła dobre wyniki, ale była bardzo niebezpieczna w razie dekonspiracji wywiadowcy⁸⁰.

Podjęcie działań w sprawach poważniejszych przestępstw poprzedzał wywiad operacyjny. Był on niejawną metodą zdobywania informacji i wymagał od policjanta umiejętności ich uzyskiwania bez dekonspiracji swej osoby ani celu ich gromadzenia. Prowadzono go z reguły w miejscu zamieszkania, pracy oraz w środowisku towarzyskim osoby podejrzanej⁸¹. W 1922 r. Wydział IV KG PP opracował druk poufnego wywiadu o osobie i należało przeprowadzić go w ciągu 7 dni. Ograniczał się on do odpowiedzi na pytania dotyczące: karalności, prowadzonych przeciwko figurantowi postępowań karnych, przynależności do organizacji antypaństwowej i prowadzenia działalności antypaństwowej⁸². Nie opracowano natomiast jednolitej dla całego kraju instrukcji o technice prowadzenia wywiadu politycznego⁸³.

Policja monitorowała prasę, szukając w artykułach i notatkach prasowych informacji o nieznanach jej przestępstwach, a w ogłoszeniach prasowych niezbyt nawet zakamuflowane oferty oszustów i innych zawodowych przestępców. Już w okólniku nr 276 z 30 IV 1919 r. Minister Spraw Wewnętrznych polecił zwrócić uwagę na ogłoszenia osób oferujących pieniądze za „wyrobień posad prywatnych lub w instytucjach państwowych z warunkiem zachowania dyskrecji”. Uważał, że takie ogłoszenia mogły prowadzić do nadużyć i były niemoralne, a ponadto obrażały art. 8 tymczasowych przepisów prasowych z 7 II 1919 roku. Polecił Komisarzom Rządu oraz Naczelnikom Policji Komunalnej w Warszawie, Łodzi i Lublinie reagować na takie ogłoszenia⁸⁴.

Obserwacja polegająca na „fotograficznym” rejestrowaniu interesujących policję faktów i zjawisk, bez wnikania w ich przyczyny i podłoże, była stałym obowiązkiem służbowym⁸⁵. Podejmowano ją *ad hoc*, ale były tak-

⁸⁰ *Komunistyczna burda*, „Głos Prawdy” nr 57 z 26 II 1928 r., s. 3.

⁸¹ M. Wagner, *Zapobiegawczość w służbie policjanta*, „Na posterunku”, 1936, nr 49, s. 903–904; J. Widacki (red.), *Kryminalistyka...*, 127.

⁸² APT, KP PP w Brodnicy, sygn. 5, k. 176–178, druki z 1922 r.

⁸³ AAN, KG PP dopływ, sygn. 1301, k. 6, wnioski na odprawę naczelników UŚ.

⁸⁴ DzU MSW z 1919, nr 34, poz. 421;

⁸⁵ M. Wagner, *Zapobiegawczość...*, s. 903; A. Gugała, *Dolary*, „Na Posterunku” nr 4 z 22 I 1939 r., s. 85.

że stałe obserwacje zlecane zwłaszcza przez władze administracyjne i sądowe⁸⁶. Obserwacja wymagała powstrzymywania się od natychmiastowych działań⁸⁷. Regulowano ją m.in. instrukcją inwigilacyjną PP wprowadzoną rozkazem KG PP nr 279 z 9 II 1925 roku.

Rozróżniano trzy rodzaje obserwacji: osobistą, za pośrednictwem konfidentów oraz wywiad polegający na rozpytaniu osób znających tryb życia podejrzanego⁸⁸. Najczęściej obserwacją obejmowano osoby podejrzone politycznie, ale także ludzi żyjących ponad stan⁸⁹. Stała obserwacja polityczna była zlecana policji przez władze administracji ogólnej, np. przez wojewodów i Komisarza Rządu m.st. Warszawy. Obejmowano nią osoby podejrzewane o udział w aferach gospodarczych. Obserwowano wytypowane osoby przez cały czas od rana do nocy. Do działań takich angażowano większą liczbę funkcjonariuszy. Co kilka dni sporządzano zbiorcze raporty. Ponadto na podstawie tych danych w Wydziale Bezpieczeństwa Komisarjatu Rządu m.st. Warszawy pisano notatki na temat figurantów, zawierające ich charakterystyki, z uwzględnieniem ich przeszłości, aktywności politycznej i gospodarczej, celów, kondycji finansowej, składanych ofert korupcyjnych w sprawach o strategicznym znaczeniu gospodarczym dla państwa. W dokumentach tych podawano podstawę faktyczną i datę podjęcia obserwacji oraz kontroli telefonu. Zamieszczano także krótsze charakterystyki ważnych kontaktów figuranta. Zwracano uwagę na charakter tych kontaktów i ich karalność. Adnotacja „bliższe dane w opracowaniu” oznaczała, że ta osoba dopiero jest rozpracowywana przez policję⁹⁰. W raportach z obserwacji informowano, o której godzinie figurant wyszedł z domu, gdzie, z kim i jak długo przebywał⁹¹. Dokonane w czasie obserwacji, zatrzymania i rewizji ustalenia

⁸⁶ AAN, KG PP dopływ, sygn. 1299, k. 8.

⁸⁷ KW nr 36 z 5 II 1928 r., s. 27.

⁸⁸ W. Borysiewicz, *Obserwacja osób podejrzanych*, „Na Posterunku” 1936, nr 33, s. 560.

⁸⁹ Aresztowanie techników partii komunistycznej, „Głos Prawdy” nr 10 z 10 I 1928 r., s. 1.

⁹⁰ AAN, MSW, sygn. 1306, k. 34–42, 43–46, niedatowana i niepodpisana notatka w sprawie Antoniego Jaroszewicza z grudnia 1936 r.

⁹¹ AAN, MSW, sygn. 1306, k. 5–7, raport z obserwacji Antoniego Jaroszewicza od 30 XI do 2 XII 1936 r.; k. 9–10 raport za okres od 2 XII do 4 XII 1936 r., k. 30–31, raport za okres od 24 XII 1936 r. do 4 I 1937 r.

były o tyle ważne, że dawały możliwość zaskoczenia przestępcy i nie groziły dekonspiracją konfidentów. Ważnych komunistów obserwowano od momentu opuszczenia przez nich więzienia⁹². Bardzo dobre wyniki przynosiła obserwacja połączona z kombinacją operacyjną⁹³. Z reguły na wolność wcześniej wypuszczano osoby, które najłatwiej było obserwować, np. nieletnich i kobiety⁹⁴.

Policja posiadająca pierwiastkowe informacje o prowadzonej działalności przestępczej, a nie mając innych możliwości ustalenia sprawców, podejmowała obserwację wybranych miejsc⁹⁵. Była ona podstawową formą ścigania nielegalnego podawania alkoholu⁹⁶. Celem jej zaś było potwierdzenie wcześniejszych informacji na ten temat⁹⁷. Obserwację *ad hoc* policjant podejmował, gdy niespodziewanie trafiał na znanego sobie, poszukiwanego przestępcę⁹⁸ i podejrzanie zachowujące się osoby⁹⁹. Prowadzili ją także policjanci mundurowi, którzy w czasie urlopu nosili cywilne ubrania¹⁰⁰.

Jedną z najprostszych metod pracy operacyjnej był nieumundurowany patrol obserwacyjny¹⁰¹. Był on stałą formą służby patrolowej, połączonej z obserwacją ruchomą, pełnioną przez nieumundurowanych wywiadowców w miastach¹⁰². Patrole takie wysyłano także na duże zgromadzenia¹⁰³. Od policjantów jawnie i tajnie obserwujących wiece i zgromadzenia wymagano szczegółowych sprawozdań, zawierających informacje o: dacie, miejscu, czasie trwania, organizatorze, prezydium, porządku obrad oraz wystąpieniach. Policjant relacjonujący treść wystąpień miał krótko wyłuszczyć

⁹² AAN, KG PP dopływ, sygn. 600, k. 128–129, opinia komisji dyscyplinarnej dla szeregowych PP m.st. Warszawy z 15 i 16 X 1931 r.

⁹³ KW nr 191 z 12 VII 1928, s. 2.

⁹⁴ KW nr 357 z 30 XII 1926, s. 3.

⁹⁵ *Walka z szulerstwem*, GPP nr 11 z 11 III 1922 r., s. 152.

⁹⁶ APB, OK PP, sygn. 246, s. 39, kopia pisma Antoszewskiego z 18 XI 1922 r.

⁹⁷ *Kradzieże i oszustwa*, GAI PP nr 20 z 13 V 1922 r., s. 296.

⁹⁸ *Ujęcie kasiarzy*, GAI PP nr 17 z 22 IV 1922 r., s. 248.

⁹⁹ *Ujęcie szajki złodziejskiej*, KW nr 161 z 14 VI 1929 r., s. 7.

¹⁰⁰ *Pochwyceni na gorącym uczynku*, KW nr 154 z 7 VI 1929 r., s. 4.

¹⁰¹ AAN, KG PP, sygn. 309, k. 69, referat podkom. R. Aftowicza,

¹⁰² KW nr 158 z 9 VI 1928, s. 6.

¹⁰³ *Szturm kieszonkowców na „Lajkonika”*, IKC nr 167 z 24 VI 1922 r., s. 5.

ich zawartość, a tylko jeżeli zawierało treści antypaństwowe lub naruszało prawo, podać dokładną treść wystąpienia. W przypadku wystąpień po-
słów niemieckich policjanci mieli obowiązek dosłownie raportować ich
treść. W policyjnych sprawozdaniach należało uwzględnić treść rezolucji
ze wskazaniem, które przegłosowano i dokąd je skierowano, podać liczbę
uczestników wiecu, opisać panujący na nim nastrój, a w razie ekscesów,
należało także napisać, jak zachowali się umundurowani policjanci i jakie
podjęli działania¹⁰⁴. Sporządzenie takiego sprawozdania wymagało dobrej
znajomości czołowych osobistości uczestniczących w zebraniu, pozwalają-
cej zidentyfikować mówców i członków prezydium, a także znajomości pra-
wa w celu dokonania trafnej oceny wystąpień. Niezbędna była także umie-
jętność dyskretnego szacowania liczby uczestników oraz bardzo dobra
pamięć pozwalająca na wierne odtworzenia treści wystąpień. Dlatego za-
dania takie nie mogły być powierzane przypadkowym funkcjonariuszom.

W rozkazie KPG PP nr 335/IV z października 1926 r. wyróżniano po-
ścig:

- 1) lokalny na terenie województwa zarządzany przez KW PP na wniosek
zainteresowanych naczelników urzędów śledczych, komendantów
powiatowych i kierowników komisariatów,
- 2) zwyczajny na terenie całego kraju, zarządzany przez Wydział IV KG
PP na wniosek zainteresowanych naczelników urzędów śledczych,
komendantów powiatowych i kierowników komisariatów. Realiza-
cja pościgu polegała na umieszczeniu wizerunku wskazanej osoby
w „Gazecie Śledczej”,
- 3) nadzwyczajny ogólnokrajowy, zarządzany przez Wydział IV KG PP
na bezpośredni wniosek kierownika zainteresowanej jednostki PP.
Jego realizacja była zlecana przez Wydział IV KG PP za pośrednic-
twem wojewódzkich komendantów PP¹⁰⁵.

Zgodnie z rozkazem KG PP nr 335/IV policjant, który w czasie pościgu
znalazł się poza obszarem swojego przydziału służbowego, miał obowią-
zek natychmiastowego zameldowania się kierownikowi właściwej tere-

¹⁰⁴ APT, KP PP w Grudziądz, sygn. 4, s. 57, wytyczne KW PP w Toruniu z 4 I 1926
w sprawie sporządzania raportów z wieców i zgromadzeń.

¹⁰⁵ AAN, MSW, sygn. 157, s. 128, rozkaz KG PP nr 335/IV z 12 X 1928 r.

nowo jednostki PP. Odstępstwo od tej zasady było możliwe tylko w przypadku posiadania specjalnego pozwolenia swojego przełożonego. Rozkaz ten zobowiązywał kierowników jednostek policyjnych, na terenie których policjanci z innego terenu prowadzili pościg lub czynności do udzielenia im wszelkiej niezbędnej pomocy. Policjantowi prowadzącemu pościg lub dochodzenie na terenie innej jednostki w relacji z miejscowymi władzami sądowymi przysługiwały takie same prawa jak miejscowym funkcjonariuszom¹⁰⁶. Przyjęte rozwiązanie w praktyce oznaczało obowiązek współdziałania poszczególnych jednostek policyjnych, ale jednocześnie w interesie skuteczności działania także naruszenie właściwości terytorialnej. Przyjęty tok postępowania miał zapewniać kierownikom jednostek w miarę pełną wiedzę o wszelkich podejmowanych na ich terenie działaniach policjantów z innych jednostek. Wysoko oceniano podejmowanie natychmiastowego pościgu za sprawcami i kontynuowanie go niezależnie od warunków, np. w czasie deszczu¹⁰⁷.

Od początku II RP podstawą prawną do poszukiwania ukrywających się przestępców były listy gończe wystawiane przez sądy, sędziów śledczych i prokuratorów. Policja poszukiwała także z własnej inicjatywy osoby podejrzane o popełnienie przestępstw oraz ludzi ściganych przez inne organy państwa, np. dezertarów, osób uchylających się od służby wojskowej, ludzi poszukiwanych przez organy administracji ogólnej za wykroczenia administracyjne, zbiegłych więźniów i zaginionych. W ramach poszukiwań wysyłano patrole obserwacyjne. W policji prowadzono rejestrację osób poszukiwanych.

Czaty organizowano w rejonie i czasie spodziewanego popełnienia przestępstwa, np. w pobliżu miejsca, gdzie miało zostać dokonane włamanie, i uchodziły one za skuteczną metodę walki ze złodziejami wiejskimi¹⁰⁸. Z uwagi na zagrożenie dla życia i zdrowia policjantów wymagano, aby do takich działań kierować funkcjonariuszy o silnych nerwach i dobrze posłu-

¹⁰⁶ AAN, MSW, sygn. 157, s. 126, rozkaz KG PP nr 335/IV z 12 X 1926 r.

¹⁰⁷ AAN, KG PP dopływ, sygn. 35, poufny protokół odprawy komendantów wojewódzkich PP z 12 VII 1935 r.; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (APB), Okręgowa Komenda Policji Państwowej w Toruniu (OK PP), sygn. 30, rozkaz KWP PP nr 420 z 25 IX 1935 r.

¹⁰⁸ M. Jakubowicz, *Kradzieże wiejskie*, „Na Posterunku” 1936, nr 43, s. 761.

gujących się bronią¹⁰⁹. Odpowiednio zorganizowane dawały duże szanse na ujęcie sprawców na gorącym uczynku. Były formą podobną do zasadzki.

Włączenie osobowych źródeł informacji do katalogu metod pracy operacyjnej Policji należy uznać za jeden z warunków profesjonalizmu. Natomiast metody, podstawy i kryterium werbunku oraz sposób wykorzystania agentury świadczą o kulturze policyjnej i politycznej oraz o zakresie poszanowania praw obywatelskich. Inne były w Policji Państwowej, inne w Milicji Obywatelskiej, a jeszcze inne we współczesnej Policji¹¹⁰.

W okresie międzywojennym wszyscy policjanci mieli obowiązek posiadania poufnych informatorów¹¹¹. Potencjalnie były nimi osoby, które ze względu na charakter lub miejsce pracy miały naturalny dostęp do informacji cennych dla celów śledczych. Na pierwszym miejscu wymieniano dozorców domowych¹¹². W dalszej kolejności dorożkarzy, taksówkarzy¹¹³, posłańców¹¹⁴, paserów, służących, prostytutki, fordanserki, właścicieli gospód, jubilerów, tzw. tandeciarzy, listonoszy, stróżów, kelnerów i portierów. Za pomocne w pracy operacyjnej uważano istniejące w większych miastach prywatne agencje detektywistyczne¹¹⁵. Do pozyskiwania informatorów ze środowiska restauratorów¹¹⁶ wykorzystywano także przewidziany w usta-

¹⁰⁹ AAN, KG PP, sygn. 29, s. 121–122, tajny rozkaz oficerski nr 30/I Komendanta Głównego PP z 19 VI 1939 r.

¹¹⁰ P. Majer, *Milicyjna agentura 1944–1957*, „Dzieje Najnowsze” r. XXXVII – 2005, z. 1, s. 47–67; B. Gadowski, *Biografia agenta. Największy agent policji politycznej II RP Józef-Josek Mützenmacher (1903–1947)*, Warszawa 2009, s. 11.

¹¹¹ APB, Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu (UWP), sygn. 4903, s. 7, kopia protokołu kontroli posterunku PP w Unisławiu z 25 IX 1937 r.

¹¹² M. Naszkowski, *Niespokojne dni*, Warszawa 1962, s. 76; S. Kołodziej, *Wspomnienia (1915–1945)*, Warszawa 1967, s. 151.

¹¹³ *Szofer zdemaskował złodzieja*, KW nr 246 z 8 IX 1929 r., s. 28; M. Sękowski, *Pamiętnik warszawskiego taksówkarza*, Warszawa 1985, s. 183; J. Paciorkowski, *Strzały w urządzie*, „Policja 997” 2007, nr 1, s. 42; *Kierowca wykrył złodzieja*, KW nr 98 z 9 IV 1930 r., s. 3; *Milioner – złodziejem*, IKC, nr 19 z 19 I 1922 r., s. 2; *Gentelmeni włamywacze. Wielka kradzież obuwia za 12.000 zł*, „Głos Prawdy” nr 45 z 14 II 1928 r., s. 6.

¹¹⁴ M. Gawin, *Historie intymne. Codziennosc warszawianek doby fin de siècle'u*, [w:] *Metamorfozy...*, s. 49.

¹¹⁵ W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystańczyk, *Służba...*, s. 11.

¹¹⁶ AAN, KG PP dopływ, sygn. 588, k. 121–122, wniosek komisji dyscyplinarnej dla niższych funkcjonariuszy PP woj. poznańskiego z 27 XII 1927 r.

wie z 23 IV 1920 r. o ograniczeniach sprzedaży alkoholu system koncesyjny. Dodatkowe możliwości stworzyło rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 24 X 1928 r. (Dz.U. RP Nr 95, poz. 841), które upoważniało wojewodę do podejmowania decyzji o przyznaniu koncesji właścicielowi lokalu w mieście, który znajdował się bliżej kościoła, szkoły czy sądu, niż zezwalała na to ustawa. Wcześniej zgodę na to wyrażał minister¹¹⁷. Źródłem cennych informacji byli także przedstawiciele innych zawodów¹¹⁸. Czasem informatorami byli także żebracy¹¹⁹. Na terenach wiejskich policja oczekiwała donosów od sołtysów. W zdobywaniu informacji policjantom pomagali urzędnicy gminni¹²⁰, kowale, pisarze, karczmarze i wólczydzy, sługi kościelne, grabarze, posłańcy, gospodarze, nauczyciele, leśnicy i ekonomowie¹²¹. W ściganiu bandytów istotną rolę odgrywała pomoc pracowników leśnych¹²². Dzięki konfidentom policja uzyskiwała ważne informacje pozwalające na podejmowanie różnych działań wyprzedzających. Na podstawie informacji od konfidentów organizowano zasadzki na granicy¹²³ i rozpracowywano partię komunistyczną¹²⁴.

W PP byli konfidenti oraz informatorzy¹²⁵. Konfidentów dzielono na stałych, przypadkowych, płatnych i ideowych. Ponadto dzielili się na wewnętrznych, działających w grupach przestępczych i zewnętrznych, pro-

¹¹⁷ Patrz. m.in. okólnik nr 244 Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 7 XII 1928 r. [w:] *Zbiór zarządzeń Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (okólniki i pisma okólne): (1918–1930)*, Warszawa 1930, s. 10–11.

¹¹⁸ T. Świdorski, *Ujęcie fałszerzy monet*, „Na Posterunku”, 1936, nr 51, s. 957.

¹¹⁹ *Świątokradztwo w kościele św. Floriana*, KW nr 143 z 27 V 1929 r., s. 2).

¹²⁰ T. Duda, *Za wszelką...*, s. 151; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 70–71.

¹²¹ W. Stepak, Z. Hoffmann-Krystyańczyk, *Służba...*, s. 10; R. Netczuk, *Tajny...*, s. 45.

¹²² *W jaki sposób ujęto bandę atamana Czorta*, IKC nr 132 z 17 V 1922 r., s. 5–6.

¹²³ AAN, KW PP w Łucku, sygn. 4, s. 167, tajny meldunek nr 56 Komendanta Okręgowego PP z 29 IX 1924 r.

¹²⁴ Według T. Snydera J. Müenmacher został zwerbowany przez Oddział II Sztabu Głównego i ograniczył się do napisania książki. Inni autorzy wiążą go z policją polityczną i przyjmują, że świadczył także usługi konfidenckie. B. Gadomski, *Biografia agenta. Największy agent policji politycznej II RP Józef-Josek Mützenmacher (1903–1947)*, Warszawa 2009; P. Samuś, *Edward Próchniak: studium postaw polskiego rewolucjonisty*, Łódź 1987, s. 449.

¹²⁵ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 45.

wadzących obserwację. Zadaniem konfidenta było dostarczanie policji informacji lub wykonywanie innych zadań, np. dezintegracyjnych. Generalnie byli wykorzystywani do celów politycznych, rzadziej do spraw kryminalnych¹²⁶. Konfidenti byli z reguły pierwszymi źródłami informacji o sprawach przestępstw. Posługiwali się pseudonimami, a spotkania odbywały się w lokalach kontaktowych¹²⁷.

Konfidentji policji podlegali rejestracji, a ich dane osobowe w myśl § 188 pkt 2 oraz § 53 obowiązującego w latach 20. na terenie byłej Kongresówki KPK podlegały ochronie i bez pozwolenia przełożonego nie mogły być ujawnione nawet na żądanie sądu. W dokumentach informacyjnych występowali pod pseudonimami lub nadanymi im numerami. Opłacani byli z funduszu dyspozycyjnego.

Prowokator w odróżnieniu od konfidenta, za wiedzą policji, podlegał lub pomagał w popełnieniu przestępstwa w celu ujęcia sprawcy. W policyjnych źródłach nie ma wyodrębnionej grupy prowokatorów. Pojęcie to występuje w niektórych opracowaniach i w źródłach, głównie relacjach przeciwników władzy sanacyjnej, i odnosi się nie do formalnie wyodrębnionej kategorii konfidentów, ale tych, którzy albo z własnej inicjatywy, a prawdopodobnie na polecenie niektórych policjantów, dopuszczali się aktów prowokacji, polegających na nakłanianiu do popełnienia przestępstwa. Dlatego też należy przyjąć, że niektórzy policjanci dopuszczali się prowokacji, przekraczając tym samym swoje kompetencje, ale działalność taka, nawet akceptowana przez przełożonych i tolerowana przez władze sądowe, miała charakter niejawny, a przede wszystkim nieoficjalny i nie była uregulowana w przepisach służbowych. Powodem tolerowania prowokacji była jej przydatność dla realizacji polityki władz w walce z przestępczością. Sytuacja taka jest dowodem naruszania w okresie międzywojennym współcześnie obowiązujących zasad demokratycznego państwa prawa. Mamy tu do czynienia z bardzo trudną do ustalenia granicą między infiltracją, a pro-

¹²⁶ Tamże, s. 38–39; Odpowiednikami konfidentów ideowych mogą być niemieccy agenci honorowi. N. Polmar, T.B. Allen, *Księga szpiegów*, Warszawa 2000, s. 13.

¹²⁷ D. Buras, *Konfidenti*, [w:] D. Buras, W. Saletra, *Słownik historyczny Policji Państwowej województwa kieleckiego z lat 1919–1939*, Kielce 2014, s. 54–55.

wokacją¹²⁸. Problem ten wielokrotnie podnosili obrońcy w czasie postępowania sądowego. Według R. Netczuka rolą konfidenta było nie dopuścić do popełnienia przestępstwa. Generalnie w praktyce przyjmowano jednak, że policja wiedząc o zamierzonych lub planowanych przestępstwach, nie dopuszcza się prowokacji, nie zapobiegając im, ale pozwala na ich popełnienie, aby ująć sprawców na gorącym uczynku. Według R. Netczuka konfident, który do tego dopuszcza, jest prowokatorem. Z prowokacją mamy do czynienia wówczas, gdy konfident podżegał do popełnienia przestępstwa lub pomagał w jego popełnieniu. Takie zachowanie przekraczało prawnie dopuszczalne granice działania. Problem w tym, że ze źródeł nie wynika, kogo np. komuniści uważali za prowokatorów, ponieważ tak nazywali wszystkich policyjnych konfidentów.

Odrębną grupę stanowili informatorzy policji. Ich współpraca z policją nie była sformalizowana. Nie byli ewidencjonowani, a jedynie w celu konspiracji występowali pod pseudonimami. Ich kontakty z policjantami były doraźne, czasem ograniczały się do przekazania jednej informacji i potem nie zlecano już im żadnych zadań. Informacje z legalnych opozycyjnych partii politycznych, takich jak Związek Ludowo-Narodowy i Chrześcijańska Demokracja oraz parlamentarzystów żydowskich, zdobywano także drogą „wywiadu towarzyskiego”. Część takich wiadomości prawdopodobnie wyciągano podstępnie od zbyt gadatliwych działaczy partyjnych¹²⁹. Robert Netczuk trafnie wyodrębnia grupę osób zaufanych policji, niebędących konfidentami, ale udzielających jej informacji z racji pełnionych funkcji lub zajmowanych stanowisk. Do tej grupy należy zaliczyć sołtysów, wójtów oraz urzędników samorządowych i państwowych¹³⁰.

Potencjalnymi informatorami policji były osoby „mające aktualnie coś na sumieniu”. Policje różnych państw, także polska, werbowały do współpracy przyłapanych na gorącym uczynku przemytników¹³¹, których angażowano do celów wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Agenturę celną uważano za bardzo skuteczny instrument pracy operacyjnej, pozwalający

¹²⁸ *Sprawa brzeska...*, s. 182–183.

¹²⁹ *Komunikaty Informacyjne Komisariatu rzędu na m.st. Warszawę*, Warszawa 1982, t. 2, z. 1, s. 140–141, 144, 159.

¹³⁰ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 38.

¹³¹ W. Lemiesz, *Niespokojne pogranicze*, Warszawa 1989, s. 28.

na przesłuchanie jako świadka konfidenta podstawionego podejrzanemu do celi. Metoda ta była wielokrotnie krytykowana jako nadużycie prawa poprzez prowokację¹³².

Notowano liczne przypadki ochotniczego zgłaszania się kandydatów na konfidentów do policji, głównie politycznej. Przeważnie byli to mężczyźni, ale zdarzały się także kobiety¹³³. Policja bardzo ostrożnie traktowała takie oferty, ponieważ rzadko pozwalały na uzyskanie wartościowych informacji. Sprawdzano wiarygodność takich osób w miejscach poprzedniego zamieszkania. Zdarzało się, że byli to ludzie z problemami emocjonalnymi. Bardzo ważny był zakaz wykorzystywania młodzieży jako informatorów.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. dopuszczał tylko kontrolę korespondencji oskarżonego, a więc formalnie wyłącznie w ramach postępowania przygotowawczego. Decyzję w tej sprawie wydawał sąd grodzki, na terenie działalności którego znajdował się urząd pocztowy, telegraficzny lub kolejowy. Dotyczyło to wszelkiego rodzaju korespondencji, a więc listów, telegramów i przesyłek nadawanych drogą pocztową, kolejową, lotniczą i wodną. Nie wolno było kontrolować przesyłek nadawanych i adresowanych przez osoby najbliższe oskarżonego¹³⁴. Z tej tajnej metody korzystali z reguły policjanci prowadzący sprawy polityczne, obejmowano nią nawet funkcjonariuszy PP¹³⁵. W najpoważniejszych sprawach dotyczących bezpieczeństwa państwa, jak szpiegostwo, stosowano podsłuch¹³⁶.

Według Franciszka Szlachcica praca operacyjna powinna mieścić się w granicach prawa, ale „w praktyce przez całe 45 lat była oczywistym łamaniem zasad konstytucji”¹³⁷. W pierwszych latach po II wojnie światowej po-

¹³² R. Netczuk, *Tajny...*, s. 56–58.

¹³³ AAN, KW PP Łuck, sygn. 7, k. 334–335, odpis protokołu przesłuchania Marii Kowalewskiej z 2 X 1925 r.; AAN, KG PP dopływ, sygn. 600, k. 71, odpis opinii komisji dyscyplinarnej dla szeregowych przy KW PP w Toruniu z 25 X 1931 r.; J. Białynia Chołonecki, *Fanny Dittner. Jej działalność denuncjatorska i proces kryminalny*, Lwów 1932.

¹³⁴ K. Dudka, *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998, s. 20–21.

¹³⁵ W. Saletra, *Kontrola korespondencji*, [w:] D. Buras, W. Saletra, *Słownik...*, s. 55–56.

¹³⁶ W. Saletra, *Podsłuch telefoniczny*, [w:] tamże, s. 76.

¹³⁷ J. S. Mac, *Przesłuchanie supergliny*, Warszawa 1990, s. 31.

ważnie pogorszyła się sytuacja kadrowa utworzonej 7 X 1944 r. Milicji Obywatelskiej (MO). Doświadczonych, mających dobre rozpoznanie operacyjne byłych policjantów zastąpili gorzej przygotowani zawodowo i słabo znający świat przestępczy milicjanci. Początkowo niektóre warunki zewnętrzne prowadzenia pracy operacyjnej były podobne do okresu międzywojennego¹³⁸. Milicja zajmowała się tylko wykroczeniami i występkami, a zwalczanie poważniejszych przestępstw należało do kompetencji urzędów bezpieczeństwa. Z czasem MO przejęła wszystkie sprawy kryminalne. W grudniu 1954 r. zlikwidowano Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, a milicję podporządkowano Ministrowi Spraw Wewnętrznych.

W dekretach z 7 X 1944 r. i z 20 VII 1954 r. o Milicji Obywatelskiej oraz z 21 XI 1955 r. o organizacji i zakresie działania MO tylko ogólnie wskazano takie zadania tej służby, jak ochrona bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego oraz dochodzenie i ściganie przestępstw. W żadnym z nich nie użyto takich pojęć, jak: „czynności operacyjno-rozpoznawcze”, „środki operacyjne”, „czynności operacyjne”. Pracę operacyjną pominięto także w dekreście z 21 XII 1955 r. o organizacji i zakresie działania MO¹³⁹. Natomiast przedwojenna praktyka wprowadzenia efektów pracy operacyjnej do procesu w postaci milicyjnych notatek została odrzucona wyrokiem Sądu Najwyższego z 5 XII 1957 r.¹⁴⁰

Milicyjne czynności operacyjno-rozpoznawcze były regulowane od 1944 r. niejawnymi i niepublikowanymi przepisami wewnętrznymi, tzw. zarządzeniami samoistnymi wydawanymi przez Radę Ministrów, ministrów spraw wewnętrznych i komendantów głównych MO¹⁴¹. Pierwsze instrukcje wzorowane na przedwojennych zastępowano nowymi, odzwierciedlającymi zmiany ustrojowe, które kompleksowo regulowały pracę operacyjną¹⁴²,

¹³⁸ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, *passim*; H. Lechowski, *Agent Abwehry*, Gdynia 1967, s. 95.

¹³⁹ Dz.U. Nr 46, poz. 311.

¹⁴⁰ M. Chrabkowski, *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2009, s. 22.

¹⁴¹ Np. Instrukcja o współpracownikach konfidenacyjnych i prowadzeniu rozpracowań poufnych, Warszawa 1959, KG MO 35/1774; por: J. Widacki, *Czego nie powiedziały generał Kiszczak*, Warszawa 1992, s. 112.

¹⁴² R. Netczuk, *Tajny...*, s. 62–63.

jej metody¹⁴³, obszary stosowania¹⁴⁴, obiegu informacji¹⁴⁵, a także uprawnień funkcjonariuszy do ich stosowania¹⁴⁶. Niektóre przyjęte w nich rozwiązania przypominały umowy cywilno-prawne, a nie źródła prawa administracyjnego, ponieważ np. przewidywały, że podpisanie umowy o tajnej współpracy stanowiło podstawę do ubiegania się o wynagrodzenie oraz odszkodowania w razie utraty życia, zdrowia lub szkody na mieniu¹⁴⁷.

Najpełniej milicyjne czynności operacyjno-rozpoznawcze uregulowano w tajnej specjalnego znaczenia instrukcji będącej załącznikiem do zarządzenia nr 0052/74 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 VII 1974 r. w sprawie pracy operacyjnej. Sformułowano w niej zasadę solidarności i subsydiarności, nakazując wszystkim kierownikom jednostek tereno-

¹⁴³ Instrukcja (tymczasowa) Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z 13 II 1945 r. o pozyskiwaniu, pracy i ewidencji agenturalno-informacyjnej, IPN Ka/0103/120; instrukcja o tajnych współpracownikach organów MO stanowiąca załącznik do zarządzenia nr 00121/MSW z 5 VI 1959 r.; zarządzenie nr 0039/60 MSW z 27 II 1960 r. w sprawie zasad organizacji i gospodarki mieszkaniami konspiracyjnymi SB, zmienione zarządzeniem nr 00160/62 MSW z 15 X 1962 r. i zarządzeniem nr 00121/65 MSW z 1 XII 1965 r.; instrukcja stanowiąca załącznik do zarządzenia nr 028/69 MSW z 19 III 1969 r. w sprawie inwigilacji i rozpracowania operacyjnego; instrukcja o współpracownikach konfidencjonalnych i prowadzeniu rozpracowani poufnych KG MO nr 35/1974; instrukcja o tajnych współpracownikach organów MO, Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych nr 00121/59 z 5 VI 1959 r., KG 35/1773.

¹⁴⁴ Np. zarządzenie nr 75/61 Komendanta Głównego MO z 5 X 1961 r. dotyczące działań MO w zakresie zapobiegania przestępczości gospodarczej; rozkaz nr 020/61 Komendanta Głównego MO z 27 XI 1961 r. i wytyczne w zakresie ujawniania przestępczości gospodarczej; rozkaz nr 08/66 Komendanta Głównego MO z 3 XII 1966 r. w sprawie zapobiegania przestępstwom gospodarczym, zmieniony rozkazem nr 2/72 Komendanta Głównego MO z 28 III 1972 r.; zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych nr 00111/73 z 1 XII 1973 r. w sprawie zwalczania przestępstw dewizowych oraz przestępstw im towarzyszących przez organa spraw wewnętrznych.

¹⁴⁵ Np. rozkaz nr 07/61 Komendanta Głównego MO z 2 V 1961 r. o zasadach obiegu i wykorzystania informacji o przestępcach i przestępstwach gospodarczych.

¹⁴⁶ Np. rozkaz nr 12/56 Komendanta Głównego MO z 24 V 1956 r. i wytyczne w sprawie poufnych form uzyskiwania informacji przez dzielnicowych; zarządzenie nr 057/61 Komendanta Głównego MO z 14 VII 1961 r. w sprawie organizacji i zakresu działania służby do walki z przestępstwami gospodarczymi, w transporcie publicznym i łączności. O stosowaniu techniki operacyjnej decydował Komendant Wojewódzki MO lub jego zastępca (J. S. Mac, *Przesłuchanie...*, s. 47).

¹⁴⁷ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 70–71.

wych MO udzielanie sobie pomocy i przekazywanie informacji¹⁴⁸. W przepisach resortowych nie wskazywano konkretnych czynów, w sprawie których można ją stosować, a posługiwano się pozaprawnymi pojęciami, takimi np. jak „podejrzenie o działalność przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu”¹⁴⁹.

Przepisy dotyczące pracy operacyjnej modyfikowano m.in. z powodu zmian w procedurze karnej. W 1949 r. zniesiono instytucję dochodzenia i wprowadzono możliwość ograniczenia śledztwa do utrwalenia dla sądu dowodów, które mogły zagać. Oznaczało to obligatoryjne dokumentowanie w formie protokołów tylko takich czynności jak przesłuchanie, oględziny, rewizja, odebranie rzeczy, zatrzymanie korespondencji lub przesyłki. Inne czynności wykonywane w toku śledztwa mogły być dokumentowane w postaci notatek informacyjnych. Oznaczało to, przynajmniej teoretycznie, odczytywanie w czasie rozpraw dokumentów pozyskanych lub wytworzonych w toku czynności operacyjnych. Dopuszczono m.in. jako materiał dowodowy nagrania operacyjne na taśmach w czasie infiltracji. Odrzucono jedynie możliwość zastąpienia notatkami protokołów z przesłuchania świadków i wyjaśnień oskarżonego, poza wyjątkami, gdy protokołów nie można było przedłożyć, np. z powodu śmierci świadka. Podział na dochodzenia i śledztwa przywrócono 1 III 1956 r. Wprowadzono też obowiązek dokumentowania wszystkich czynności procesowych w postaci protokołów. W KPK z 1969 r. zrównano zakres czynności wykonywanych w ramach dochodzenia i śledztwa. Jednocześnie ograniczono obowiązek protokolowania czynności procesowych do: przesłuchania, konfrontacji, przeszuwania pomieszczeń i osób, oględzin, eksperymentu, okazania, otwarcia korespondencji i przesyłki (art. 129 KPK). Inne czynności mogły być dokumentowane w formie notatki urzędowej. Zezwolono także na odczytywanie na rozprawie innych dokumentów¹⁵⁰. W art. 172 Kodeksu karnego z 1969 r. wskazano, że „kto bez uprawnienia otwiera zamknięte pismo do niego nie przeznaczone [...] albo przyłącza się do przewodu służącego do podawania wiadomości, albo podstępnie uzyskuje nie przeznaczoną dla niego wiado-

¹⁴⁸ § 3 zarządzenia nr 0052/74.

¹⁴⁹ J. Widacki, *Czego...*, s. 112.

¹⁵⁰ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 94–95.

mość nadaną przy użyciu środków telekomunikacji – podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny”. Tym samym ustawodawca przewidział „uprawnione” stosowanie techniki operacyjnej, ale nie wskazał, kto ani w jakich okolicznościach może ją stosować. Czyny takie podlegały ściganiu z oskarżenia prywatnego, a więc pokrzywdzony musiał wiedzieć, kto naruszył jego dobra. Ustawa całkowicie pomijała stosowanie podsłuchu pokojowego. W 1982 r. po zawieszeniu stanu wojennego, na mocy art. 198 KPK dopuszczono możliwość żądania przez sąd lub prokuratora udostępnienia korespondencji, przesyłek lub utrwalonych treści rozmów telefonicznych, jeżeli mogło to mieć znaczenie dla toczącego się postępowania karnego. W niejawnych przepisach resortowych dotyczących kontroli operacyjnej prawo do jej stosowania przysługiwało m.in. Komendantowi Głównemu MO oraz jego zastępcom, ale tylko w zakresie „działania Biura Kryminalnego i Biura do Walki z Przestępstwami Gospodarczymi” oraz komendantom wojewódzkim, a potem szefom wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych, z tym że decyzje w sprawie założenia kosztownego w eksploatacji podsłuchu pokojowego podejmował w tych sprawach tylko Komendant Główny MO¹⁵¹.

W art. 6 ust. 1 ustawy z 14 VII 1983 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych upoważniono funkcjonariuszy SB i MO do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń oraz innych działań godzących w bezpieczeństwo państwa lub porządek publiczny. Nie zostały one dokładnie określone w ustawie, a tym samym nie mogły wywoływać skutków prawnych¹⁵². Była to pierwsza ustawowa *expressis verbis* sformułowana podstawa do prowadzenia pracy operacyjnej¹⁵³, tym samym stworzono „dość

¹⁵¹ J. Widacki, *Czego...*, Warszawa 1992, s. 111.

¹⁵² J. Zaborowski, *Ustrój Milicji Obywatelskiej. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa 1988, s. 152, 155.

¹⁵³ Rację ma R. Netczuk, pisząc, że nie można ich ograniczać do przewidzianej w rozporządzeniu MSW z 6 I 1984 r. (Dz.U. Nr 6, poz. 28) prewencyjnej kontroli osobistej, przeglądania zawartości bagaży, sprawdzania ładunków w portach i na dworcach oraz w środkach komunikacji lotniczej (R. Netczuk, *Tajny...*, s. 64). W prawie brytyjskim prawo do podsłuchu telefonicznego wprowadzono dopiero ustawa-

klarowne umocowanie prawne dla tych czynności, które określa się mianem operacyjno-rozpoznawczym”¹⁵⁴. Zapis ten jest uważany za pierwsze w prawie polskim nadanie czynnościom operacyjnym, określonym tu jako „użycie środków technicznych”, rangi ustawowej¹⁵⁵. Wskazanie ich prewencyjnej roli stwarzało możliwość ich szerszego stosowania, niż gdyby miały pełnić tylko rolę subsydiarną w postępowaniu karnym. Z drugiej strony jednak stwierdzono, że miały służyć do „utrwalania śladów i dowodów”. Dalszych badań wymaga sposób realizacji tej ustawy i rozmiary stosowania kontroli operacyjnej¹⁵⁶.

Na podstawie art. 14 ustawy z 14 VII 1983 r. dnia 31 XII 1984 r. Rada Ministrów podjęła niejawną uchwałę nr 180 w sprawie określenia zasad użycia i rodzajów środków technicznych w celu utrwalenia śladów i dowodów, a Minister Spraw Wewnętrznych 14 II 1985 r. wydał tajne zarządzenie nr 08/85 w sprawie stosowania środków technicznych w celu utrwalenia śladów i dowodów¹⁵⁷. Na podstawie tej samej ustawy uregulowano także możliwość korzystania z pomocy osób niebędących funkcjonariuszami (art. 15 ust. 1), którym zagwarantowano odszkodowanie w razie utraty życia, uszczerbku na zdrowiu lub szkody w mieniu. W art. 14 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z 6 I 1984 r. przewidywano możliwość zarządzenia przez tegoż Ministra w porozumieniu z Prokuratorem Generalnym PRL „stosowania środków technicznych”, ale tylko „w celu zapobieżenia niebezpieczeństwa popełnienia przestępstwa godzącego w podstawy ustrojowe, bezpieczeństwo lub obronność PRL, a także zbrodni zabójstwa”

mi z 1989 r. o Służbie Bezpieczeństwa i z 1997 r. o Policji. Wcześniej podsłuch stosowano na podstawie nieopublikowanych wytycznych Ministra Spraw Wewnętrznych z 1952 r. (A. Taracha, *Czynności...*, s. 285).

¹⁵⁴ R. Dobkowski, *Praworządność i moralność – ich regulacyjna i wychowawcza rola w działalności funkcjonariuszy SB i MO*, [w:] *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988, s. 165.

¹⁵⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 99.

¹⁵⁶ Sprawozdanie stenograficzne z 25. posiedzenia Sejmu RP z 5–6 IV 1990 r., s. 214. Dotychczas brak badań wskazujących, w jakim zakresie MO korzystała z podsłuchów.

¹⁵⁷ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 65.

w celu „utrwalenia śladów i dowodów”¹⁵⁸. Swoistym chichotem historii było usuwanie w latach 90. przez policjantów, a faktycznie byłych milicjantów podsłuchów montowanych wcześniej przez SB¹⁵⁹.

Istotne znaczenie w inicjowaniu procesu karnego na podstawie ustaleń operacyjnych stanowiły przewidziane w KPK (art. 258 § 2) czynności sprawdzające, które np. pozwalały na przesłuchanie wskazanego przez tajnego współpracownika świadka lub pokrzywdzonego. Instytucja czynności sprawdzających była realizacją koncepcji przewidującą oddzielenie pracy operacyjnej od dochodzeniowo-śledczej, a nawet skłaniała do prezentowania postaw radykalnych, polegających na głoszeniu poglądu o konieczności zakończenia pracy operacyjnej z chwilą wszczęcia postępowania przygotowawczego, co w praktyce było niemożliwe, a nawet nieuzasadnione. Podobnie jak nierealne było podporządkowanie pracy operacyjnej tylko celom procesowym.

W okresie PRL milicyjne czynności operacyjno-rozpoznawcze były wykonywane przed, w czasie i po postępowaniu przygotowawczym. Ich celem było ustalenie, czy istnieją podstawy do stwierdzenia, że popełniono przestępstwo, a tym samym należy wszcząć postępowanie przygotowawcze. W doktrynie i praktyce wskazywano na konieczność stałej inwigilacji pewnej kategorii przestępców, m.in. w celu prewencyjnym¹⁶⁰. Prowadzone w czasie postępowania karnego miały w stosunku do niego charakter subsydiarny. Dotyczyło to, np. poszukiwania oskarżonego. Czynności operacyjne mogły polegać także na inwigilacji, rozpytywaniu, obserwacji itp. Dopuszczono nawet stosowanie podstępu. W odróżnieniu od czynności procesowych nie mogły służyć bezpośrednio do procesowego zabezpieczenia śladów i dowodów. Nie mogły też stanowić podstawy do orzekania o winie i karze. Podstawowym narzędziem pracy operacyjnej i infiltracji środowiska przestępczego były osobowe źródła informacji, chociaż początkowo nawet wśród niektórych funkcjonariuszy UB metoda ta uchodziła za nie-

¹⁵⁸ W praktyce także minister obrony narodowej decydował o zakładaniu podsłuchu żołnierzom (H. Piecuch, *Byłem gorylem Jaruzelskiego*, Warszawa 1993, s. 454).

¹⁵⁹ J. Widacki, *Czego...*, s. 113–114.

¹⁶⁰ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 67, 69.

etyczną¹⁶¹. Początkowo byli to rezydenci, agenci (w tym celni), informatory (osoby tkwiące w środowisku przestępczym) i osoby zaufane. W 1955 r. osobowe źródła informacji nazwano „współpracownikami konfidencjonalnymi”. Dzielili się na informatorów i tajnych współpracowników. W 1959 r. wprowadzono podział na tajnych współpracowników (TW), osoby zaufane (OZ) i kontakty poufne (KP)¹⁶². W 1974 r. katalog osobowych źródeł informacji poszerzono o osoby informujące i konsultantów¹⁶³. W 1976 r. wprowadzono jeszcze tajnego współpracownika manewrowego Biura Kryminalnego KG MO, który mógł realizować zadania na terenie całego kraju.

Werbunek tajnego współpracownika poprzedzony był wytypowaniem kandydata, z uwzględnieniem jego predyspozycji, możliwości dotarcia do interesującego milicję środowiska. Wymagał zaakceptowanego przez komendanta wojewódzkiego, naczelnika wydziału operacyjnego lub komendanta jednostki raportu funkcjonariusza operacyjnego wraz z planem werbunku. Następnie sporządzano raport w sprawie werbunku, zawierający charakterystykę kandydata, jego przydatność i wskazanie przewidzianych dla niego zadań. Do raportu dołączano wnioski o zezwolenie na rozpracowanie w ciągu 3 miesięcy kandydata z uwzględnieniem jego sprawdzenia w dostępnych zbiorach, przeprowadzenie o nim wywiadów, przeprowadzenie obserwacji, sprawdzenia za pomocą innych tajnych osobowych źródeł informacji i rozmowy rozpoznawczej. Uzyskanie informacji o rejestracji kandydata jako tajnego współpracownika przez inną jednostkę zobowiązywało do zaniechania pozyskania go. Po analizie zgromadzonego materiału przeprowadzano w wytypowanym, gwarantującym konspirację miejscu rozmowę werbunkową¹⁶⁴.

Od początku werbowano na podstawie postawy patriotycznej, materiałów kompromitujących i materialnego zainteresowania, ale także m.in. odwołując się do chęci zemsty i zazdrości czy eliminacji konkurencji. W praktyce pod eufemizmem „materiały kompromitujące” kryły się także materiały obciążające karnie. Według R. Netczuka właśnie materiały obciążające były

¹⁶¹ J. S. Mac, *Przesłuchanie...*, s. 32.

¹⁶² R. Netczuk, *Tajny...*, s. 72–76.

¹⁶³ Instrukcja o pracy operacyjnej MO, zarządzenie MSW nr 0052/74; M. Mokrzan, *Władza...*, s. 70.

¹⁶⁴ Tamże, s. 80.

najczęściej wykorzystywanych przez MO do werbowania tajnych współpracowników. Materiały kompromitujące uznawano za pomocne w osiągnięciu tego celu. Tolerowanie drobnych przestępstw popełnianych przez konfidentów w celu ich uwiarygodnienia w środowisku przestępczym i wykrycia poważniejszych czynów nazywano przymusem manipulacyjnym, który był naganny moralnie, ale ułatwiał werbunek i posłuszeństwo¹⁶⁵. Nieprzydatny był operacyjnie tajny współpracownik, którego bezkarność mogła budzić w jego otoczeniu podejrzenia, że jest tajnym współpracownikiem MO lub SB. Milicjanci nie werbowali na podstawie materiałów obciążających sprawców przestępstw o znacznej szkodliwości społecznej czynu, których przewinienia były niewspółmiernie wysokie do spodziewanych efektów operacyjnych¹⁶⁶.

Werbunek na podstawie materiałów obciążających mógł być poprzedzony tajnym zatrzymaniem, zwłaszcza gdy istniała obawa ucieczki lub ukrycia bądź zniszczenia dowodów winy. Werbunek składał się z rozmowy wstępnej i złożenia oferty współpracy. Jej przebieg zależał od podstawy werbunku. Gdy opierał się na materiałach obciążających, przybierał postać przesłuchania w sprawie znanych milicji, obciążających go zarzutów, rozpoczynając od najmniejszych. Jeżeli istniała obawa, że po ujawnieniu mu wiedzy na jego temat będzie się ukrywał, ograniczano się do przeprowadzenia rozmowy dokumentowanej w postaci notatki służbowej. Wobec kategorycznej odmowy współpracy prowadzono przeciwko niemu czynności procesowe i wnioskowano o tymczasowe aresztowanie. Inaczej przebiegała rozmowa werbunkowa na podstawie materialnego zainteresowania¹⁶⁷.

Ze względów etycznych i politycznych istniały ograniczenia dotyczące werbowania na tajnych współpracowników osób, które nie ukończyły 17 roku życia, oraz członków PZPR¹⁶⁸, a od 1959 r., także sprawców zbrodni. Nie było natomiast bezwzględnych zakazów wykorzystywania jako tajnych współpracowników osób, które obowiązuje tajemnica zawodowa¹⁶⁹.

¹⁶⁵ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 97–99.

¹⁶⁶ Rozkaz Komendanta Głównego MO nr 338 z 27 VI 1949 r., KG MO 35/685 (za R. Netczuk, *Tajny...*, s. 78).

¹⁶⁷ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 81–84.

¹⁶⁸ Tamże, s. 76–77.

¹⁶⁹ Tamże, s. 79, 103–104.

Werbunek kończył się własnoręcznym podpisaniem zobowiązania do zachowania w tajemnicy współpracy i sporządzeniem życiorysu z danymi o dotychczasowej działalności, wykazu krewnych, znajomych i członków rozpracowywanych grup przestępczych w celu ustalenia jego dotarć i funkcjonujących w jego otoczeniu innych osobowych źródeł informacji. Najważniejsze było własnoręcznie napisane zobowiązanie o współpracy, podpisane nazwiskiem i wybranym pseudonimem. Najczęściej były to nazwiska lub imiona. Przebieg werbunku i uzyskane w jego czasie informacje dokumentowano raportem. Po zatwierdzeniu go przez uprawnionego przełożonego funkcjonariusz rejestrował tajnego współpracownika w ewidencji agencjonalno-informacyjnej. Także karta rejestracyjna była zatwierdzana przez upoważnionego przełożonego. Tajnemu współpracownikowi zakładano zarejestrowane teczki – personalną i pracy. W pierwszej z nich, przechowywanej przez naczelników wydziałów KG MO i komend wojewódzkich MO, gromadzono dane dotyczące tajnego współpracownika, a w teczce pracy przechowywanej przez prowadzącego go funkcjonariusza uzyskane informacje i zlecane zadania, harmonogram spotkań i wykaz spraw wszczętych na podstawie informacji od tajnego współpracownika¹⁷⁰.

Spotkań konspiracyjnych nie wolno było planować w: pomieszczeniach instancji partyjnych, rad narodowych, Związku Młodzieży Polskiej, związków zawodowych, sądów, prokuratur. Do tego celu wykorzystywano wynajęte mieszkania oraz pomieszczenie powszechnej użyteczności, o naturalnym dostępie, np. służby zdrowia, sklepy, domy wczasowe. Często spotykano się w parkach, na dworcach i tym podobnych miejscach. Ponadto w razie niebezpieczeństwa dekonspiracji korzystano z tzw. martwych skrzynek, np. w dziuplach drzew. W czasie spotkania funkcjonariusz przyjmował informacje, wyznaczał zadania, udzielał instrukcji dotyczących wykonania zadań i konspiracji oraz wręczał wynagrodzenie w gotówce lub w postaci rzeczowej. Rekompensata mogła także polegać na wyświadczeniu tajnemu współpracownikowi usługi. Wysokość wynagrodzenia zależała od wartości przekazanych informacji. Informacje pisał tajny współpracownik osobiście, przy pomocy prowadzącego go funkcjonariusza, lub sam funkcjonariusz. Wymagano, aby te dokumenty zawierały jak najdokładniejsze informacje o pla-

¹⁷⁰ Tamże, s. 81–84.

nowanych i popełnianych przestępstwach oraz inne dane mające znaczenie rozpoznawcze, zapobiegawcze, wykrywcze lub dowodowe. Informację pisaną przez tajnego współpracownika funkcjonariusz opatrywał swoimi opiniami, m.in. na temat możliwości ich wykorzystania, ze wskazaniem adresatów kopii lub wyciągów. Analiza wykorzystania uzyskanych informacji musiała uwzględniać zachowanie w tajemnicy źródło ich pochodzenia. Prawdziwość uzyskanych informacji podlegała sprawdzeniu. Oryginały doniesień przechowywano w teczkach pracy¹⁷¹.

Informacje konfidencyjne weryfikowano przez operacyjnie zdobywane dowody w wyniku zasadzek lub procesowo, np. podczas przesłuchania wskazanych przez TW świadków, bądź też w wyniku zatrzymania, przeszukania pomieszczeń, przesłuchania. Informacje konfidencyjne wprowadzano do procesu, przesłuchując prowadzącego TW policjanta lub za pośrednictwem pozaprocesowych notatek służbowych, których procesowa przydatność była bardzo ograniczona. Sięgnięcie do takich dowodów pierwotnych było możliwe tylko w ściśle określonych ustawowo przypadkach (art. 337 § 1 KPK z 1969 r.). Informacje z notatek musiały być potwierdzone innymi dowodami¹⁷². Przeciwno przesłuchaniu funkcjonariusza prowadzącego rozpracowanie przemawiała niejawnosc pracy operacyjnej. Ujawnienie nawet drobnych informacji groziło tajemności calych dzialan. Najbezpieczniejsze byly przesluchania dotyczace takich czynnosci jak zasadzka, wywiad, obserwacja¹⁷³. Wyrokiem z 5 XII 1957 r. (II K Rn 888/57) Sad Najwyzszy odmowil wartosci dowodowej notatkom funkcjonariuszy, zawierajacym informacje operacyjne, stwierdzajac jednoczesnie, ze: „sad przy rozpatrywaniu sprawy moze takie notatki pominal, gdy ich tresc w zwiazku z innymi dowodami zdaje sie zasadnie wskazywac, ze oskarzony popelnil przestepstwo cięzsze lub w większym rozmiarze od zarzucanego mu w akcie oskarżenia”¹⁷⁴. Takze w 1981 r. Sad Najwyzszy

¹⁷¹ Tamże, s. 85–86.

¹⁷² Tamże, s. 91, 93.

¹⁷³ Tamże, s. 92.

¹⁷⁴ A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynnosci operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 73. Prawo niemieckie i szwajcarskiego kantonu St. Galen przewiduje przesluchanie prowadzacego OZI funkcjonariusza jako swiadka ze slyszenia (*hearsay evidence*) (S. Niemczyk, Czyn-

orzekł, że zeznań nie można zastępować notatkami milicyjnymi oraz że nie mogą one stanowić podstawy do stwierdzenia, że opisane w nich wydarzenia rzeczywiście miały miejsce, jeżeli brak na to potwierdzenia w materiale dowodowym¹⁷⁵.

Istniała natomiast możliwość procesowego wykorzystania taśm magnetofonowych i filmowych z nagraniami z niejawnych czynności operacyjnych. Był to materiał bardzo wiarygodny i dokładny. Pozwalał ustalać stan faktyczny i emocjonalny uczestników. W czasie rozprawy należało zidentyfikować nagrany głos i potwierdzić autentyczność nagrania, m.in. przez przesłuchanie na tę okoliczność osoby, której głos utrwalono na taśmie¹⁷⁶.

Weryfikacja informacji uzyskanych przez TW i sprawdzanie ich wiarygodności za pomocą innych źródeł miała zapobiec wprowadzaniu w błąd MO, np. przez osobników działających na dwa fronty i dezinformujących prowadzących ich funkcjonariuszy. Formą nadzoru nad pracą z TW były spotkania kontrolne z udziałem przełożonego prowadzącego go milicjanta. Zrywano współpracę z TW dostarczającymi informacje o niewielkiej wartości, których dalsza działalność stwarzała zagrożenie dla realizacji zadań służbowych lub groziła dekonspiracją innych źródeł. Ze współpracy rezygnowano w razie ciężkiej choroby TW, objęcia przez niego stanowiska kierowniczego w administracji państwowej, wstąpienia do PZPR lub wybór na członka Rady Narodowej. Teczki takich TW przekazywano do archiwum, z tym że w stosunku do osób wstępujących do PZPR lub obejmujących stanowiska kierownicze dokumenty dotyczące tajnej współpracy brakowano. W razie popełnienia przez TW przestępstwa oceniano jego szkodliwość w stosunku do wartości przekazywanych informacji. Jeżeli przemawiał za tym interes służby, odstępowano od wszczęcia postępowania karnego. Decyzję o kontynuowaniu współpracy z osobą skazaną w tym czasie za przestępstwo na karę pozbawienia wolności podejmowali komendanci wojewódzcy MO lub dyrektorzy biur KG MO. Istniała też możliwość przekazania

ności operacyjno-rozpoznawcze i możliwość wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z. 3 (9), s. 9).

¹⁷⁵ Tamże, s. 74.

¹⁷⁶ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 93.

innej jednostce MO tajnego współpracownika, który zmienił miejsce zamieszkania¹⁷⁷.

W celu konspiracji źródła informacji pozorowano przypadkowe zatrzymanie wskazanych przez tajnego współpracownika osób z dowodami przestępstwa, np. pod pretekstem kontroli drogowej¹⁷⁸. Tajnych współpracowników wykorzystywano m.in. do tajnych przeszukań, perlustracji korespondencji i montowania podsłuchu¹⁷⁹. Przy pomocy TW prowadzono kombinacje operacyjne i operacje policyjne w celu ujęcia sprawcy na gorącym uczynku. Osobom werbowanym do rozpracowania grupy przestępczej zapewniano legendę umożliwiającą nawiązanie z nią kontaktu. W razie potrzeby dostarczano dokumenty legalizacyjne¹⁸⁰. Tajono korzystanie z tajnych współpracowników, aby nie pozbawić się tej możliwości w przyszłości, a ponadto ze względów politycznych, ponieważ społeczeństwo identyfikowało MO z SB, które werboowało ludzi do inwigilacji głównie ze względów politycznych. Decyzję o wykorzystaniu tajnego współpracownika w charakterze świadka podejmowano tylko wtedy, gdy istniała duża pewność skazania na karę pozbawienia wolności, a straty spowodowane dekonspiracją były niewspółmiernie niskie do uzyskanych efektów¹⁸¹. Innym powodem powściągliwości z ujawnianiu procesowym ustaleń operacyjnych była niechęć do dekonspirowania funkcjonariuszy operacyjnych, tym bardziej że realizujący zadania obserwacyjne i z zakresu techniki operacyjnej byli w strukturze SB, a tym samym każda sprawa, nawet kryminalna, w jakimś zakresie mogłaby być traktowana jako polityczna. Stanowisko praktyków wspierali, chociaż z innych powodów, przedstawiciele środowiska naukowego tacy jak Leon Schaff, Mieczysław Siewierski i Maksymilian Lityński. Do nielicznych zwolenników włączenia dorobku pracy operacyjnej do procesu karnego należał wówczas Tadeusz Hanausek¹⁸².

¹⁷⁷ Tamże, s. 89.

¹⁷⁸ Tamże, s. 87.

¹⁷⁹ Tamże, s. 99.

¹⁸⁰ Tamże, s. 98.

¹⁸¹ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 90.

¹⁸² A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 71–72.

W okresie PRL prowadzono też obserwację¹⁸³. Wysyłano w teren wywiadowców milicyjnych, aby obserwowali zachowanie ludzi zgromadzonych na miejscu poważnego zdarzenia¹⁸⁴, penetrowali środowisko przestępcze, dowiadywali się, co o popełnionych przestępstwach mówi się w środowisku kryminalnym¹⁸⁵. Dzięki obserwacji docierano do paserów¹⁸⁶. Prowadzono też obserwację w pociągach. W razie potrzeb wyposażano wywiadowców w specjalistyczną wiedzę¹⁸⁷. Podczas obserwacji korzystano ze środków technicznych, np. aparatów fotograficznych¹⁸⁸. Do obserwacji wykorzystywano nieoznakowane radiowozy z „cywilnymi numerami rejestracyjnymi”¹⁸⁹. W razie dekonspiracji obserwacji towarzyszącej prowadzono ją ze stałych punktów. Ponadto sporządzano dokumentację fotograficzną¹⁹⁰. Subsydiaranie, w miarę posiadania „wolnych mocy przerobowych”, wywiadowców milicyjnych wspierali wywiadowcy SB z pionu B¹⁹¹. W niektórych, poważniejszych sprawach, wykorzystywano milicjantów działających pod przykryciem¹⁹².

Pracę operacyjną prowadzono także za pomocą wywiadów, kontroli operacyjnej w postaci tajnego przeszukania, perlustracji korespondencji, podsłuchu telefonicznego i podglądu. Ze względów na koszty tylko na szczeblu centralnym korzystano z kontroli operacyjnej za pomocą podglądu. Podsłuch prowadzono przez podłączenie na crossach odprowadzenia do zbiornicy SB. Tam samoczynnie rejestrowano rozmowy, a potem je odsłuchiowano. Do podsłuchu pokojowego wykorzystywano rurki o średnicy 3 milimetrów, do podglądu o średnicy 5 milimetrów¹⁹³.

Wywiadowcy prowadzili też rozmowy operacyjne. Przechwytywano grypsy tymczasowo aresztowanych¹⁹⁴. Wydziały kryminalne poszukiwały

¹⁸³ Z. Borkowski, *Rekiny i szczupaki*, Katowice 1970, s. 134.

¹⁸⁴ J. Kołodziejewski, *Kryptonim „Karły”*, Warszawa 1971, s. 84.

¹⁸⁵ B. Daleszak, *Zarządzam blokadę całego rejonu*, Wrocław 1977, s. 239.

¹⁸⁶ Tamże, s. 240.

¹⁸⁷ Z. Borkowski, *Rekiny*, s. 19–21; B. Daleszak, *Zarządzam...*, s. 64.

¹⁸⁸ A. Taracha, *Czynności...*, s. 273–274.

¹⁸⁹ Z. Borkowski, *Rekiny...*, s. 53–55, 111–118.

¹⁹⁰ B. Daleszak, *Zarządzam...*, s. 119, 28, 136.

¹⁹¹ W. Ciszak, M. Larek, *Martwe ciała*, Poznań 2014, s. 31.

¹⁹² Z. Borkowski, *Rekiny...*, s. 53–55, 56.

¹⁹³ J. S. Mac, *Przesłuchanie...*, s. 47–48.

¹⁹⁴ B. Daleszak, *Zarządzam...*, s. 240.

osoby zaginione i podejrzanych o popełnianie przestępstw (art. 236 KPK z 1969 r.). W prasie i telewizji publikowano komunikaty¹⁹⁵.

Prowadzono rozbudowaną ewidencję osobową, pseudonimów, dowodów, fotografii sygnalitycznych, rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa, osób występujących w materiałach sprawy, schematy powiązań przestępczych, wykresy podejrzanych, hasłowy wykaz określany jako „koordynator informacji operacyjnych”¹⁹⁶. W razie „braku punktu zaczepienia” standardem było sprawdzanie osób pozostających w zainteresowaniu operacyjnym w kartotekach resortu spraw wewnętrznych i innych zbiorach danych. W celu typowania sprawców przestępstw dokonywano tzw. koordynacji¹⁹⁷.

Prowadzono takie formy pracy operacyjnej, jak:teczki operacyjnego sprawdzenia, rozpracowania operacyjne, teczki obiektowe, zagadnieniowe (w tym prostytutek, homoseksualistów, Cyganów), inwigilację szczególną i obiektową, poszukiwania. W pierwszych powojennych dziesięcioleciach utrzymano także znaną w PP dokumentację w postaci *dossiers*¹⁹⁸. Podstawową formą służącą wykryciu przestępstwa było rozpracowanie operacyjne. Jego celem było m.in. ustalenie wszystkich sprawców, poznanie ich wzajemnych powiązań, metod działania, kryjówek, kontaktów oraz wszystkich innych danych dotyczących działalności przestępczej w celu przetworzenia ich w materiał procesowy¹⁹⁹.

Cechą charakterystyczną PRL-owskiej pracy operacyjnej było utajnienie wszystkich działań i rezygnację z wykorzystania uzyskanych tą drogą danych w celach dowodowych. Wynikało to z utajniania przed społeczeństwem samych metod pracy operacyjnej, a nie tylko ich efektów. Czynnościom operacyjnym przypisano istotną rolę w rozpoznawaniu, zapobieganiu i wykrywaniu przestępstw, ustalaniu ich sprawców i szukaniu materiału dowodowego. Do końca lat 80. XX w. tylko w niewielkim zakresie wykorzy-

¹⁹⁵ W latach 1970–1973 zgłaszano rocznie 500–600 osób zaginionych, a odnajdowało się 98%. Niektóre osoby zgłaszano jako zaginione nawet kilkakrotnie (Tamże, s. 255).

¹⁹⁶ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 53–55.

¹⁹⁷ Tamże, s. 229.

¹⁹⁸ M. Lipka, *Dossiers w systemie środków rozpoznawczych*, „Problemy Kryminalistyki” 1960, nr 23.

¹⁹⁹ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 87.

stywano ustalenia operacyjne do celów dowodowych, ponieważ zredukowano ich tę funkcję. Unikano także wszczynania postępowania karnego bezpośrednio na podstawie ustaleń operacyjnych, ponieważ wiązało się to z ujawnieniem źródła informacji i metod pracy operacyjnej. Tym samym zredukowano także ich kontryktoryjność. Jednocześnie umacniano autonomię służb od sądów i prokuratur, pozbawiając je nadzoru nad pracą operacyjną. Wynikało to z kilku przyczyn. Brakowało mechanizmów pozwalających na przekształcanie wiedzy procesowej na operacyjną. Tylko sporadycznie operacyjne nagranie rozmowy wykorzystywano jako dowód rzeczowy w sprawie²⁰⁰.

Obowiązujące w PRL przepisy dopuszczały dwoistość pewnych czynności, które w zależności od finału mogły być zakwalifikowane jako procesowe lub operacyjne. Instrukcja dochodzeniowo-śledcza z 1976 r. przewidywała dyskretne okazywanie. Jeżeli okazana osoba została rozpoznana jako sprawca, sporządzano protokół, jeżeli nie – tylko notatkę²⁰¹.

²⁰⁰ Z. Borkowski, *Rekiny...*, s.59.

²⁰¹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 220, 288.

ROZDZIAŁ III

ROZWÓJ PRACY OPERACYJNEJ W III RP

Obecnie czynności operacyjno-rozpoznawcze wymienia się obok czynności dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych, wykonywanych w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń w wielokrotnie zmienianej ustawie o Policji (u.o.P.) z 6 IV 1990 r.¹ (art. 14 ust. 1). W tej samej ustawie poświęcono im także artykuły 19–22, w tym osobowym źródłom informacji art. 22. W 1990 r. w art. 19 u.o.P. uregulowano prawo do kontroli korespondencji i stosowania środków technicznych pozwalających w sposób tajny pozyskiwać informacje o osobach². Mimo silnego oporu części posłów solidarnościowych przyznano Policji prawo do prowadzenia kontroli operacyjnej³. W odróżnieniu od ustawy z 1983 r., zaliczono ją do czynności operacyjno-rozpoznawczych, a ograniczała się ona do pozyskiwania w sposób tajny informacji:

- 1/ poprzez wykonywanie kontroli korespondencji,
- 2/ poprzez stosowanie środków technicznych,
- 3/ przy pomocy osób niebędących funkcjonariuszami,
- 4/ poprzez pozyskiwanie, gromadzenie i przetwarzanie informacji, w tym także tajnych i poufnych.

Kontrolę korespondencji i technikę operacyjną Policja mogła stosować w „zakresie nieobjętym KPK” w celu zapobiegania lub wykrywania zbrod-

¹ Ustawy te przyjęto jako tymczasowe (A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 52–53).

² W art. 22 ustawy o Policji uregulowano prawo funkcjonariuszy do korzystania z pomocy osób niepracujących w tych formacjach.

³ J. Widacki, *Czego nie powiedział generał Kiszczak*, Warszawa 1992, s. 23.

ni godzących w życie ludzkie i w sprawach zbrodni ściganych na podstawie umów międzynarodowych. Decyzje o zastosowaniu tych środków podejmował Minister Spraw Wewnętrznych za zgodą Prokuratora Generalnego. Funkcją czynności operacyjno-rozpoznawczych było tajne pozyskiwanie informacji, utrwalanie śladów i dowodów, z tym że w myśl pierwotnej wersji art. 19 u.o.P. podsłuch telefoniczny miał wyłącznie charakter czynności operacyjno-rozpoznawczych, a nie procesowych, a prokurator nim zarządzający nie miał prawa go przerwać, a jedynie mógł wystąpić w tej sprawie z wnioskiem do Ministra Spraw Wewnętrznych⁴.

Wskazane w u.o.P. regulacje dotyczące korzystania z tajnych współpracowników i pozyskiwania, gromadzenia i przetwarzania informacji nie zostało ograniczone podmiotowo ani przedmiotowo. Wprowadzono też szerszą niż w KPK interpretację podsłuchu, ponieważ nie ograniczał się on do podpięcia się do przewodu przenoszącego dźwięk, ale mógł być prowadzony także poprzez stosowanie innych metod, technik i urządzeń, np. podsłuchu elektronicznego, za pomocą tzw. pluskiew i aparatury wychwytyjącej dźwięki z pewnej odległości⁵. Ustawą z 21 VII 1995 r.⁶ katalog kontroli operacyjnej uzupełniono o:

- 1/ transakcję pozorną, czyli tzw. zakupu kontrolowanego lub prowokacji policyjnej,
- 2/ przesyłkę niejawnie nadzorowaną,
- 3/ pracę pod przykryciem.

Celem transakcji pozornej było:

- 1/ sprawdzenie wcześniej uzyskanej informacji o przestępstwie,
- 2/ ustalenie sprawców i uzyskanie dowodów,

Celem przesyłki niejawnie nadzorowanej było:

- 1/ udokumentowanie popełnienia przestępstwa,
- 2/ ustalenie tożsamości osób uczestniczących w popełnieniu tego przestępstwa,

⁴ K. Dutka, *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998, s. 94–96.

⁵ Tamże, s. 92.

⁶ Ustawą o zmianie ustaw o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 104, poz. 515).

3/ przejęcie przedmiotów przestępstwa.

Wprowadzone w 1995 r. nowe metody pracy operacyjnej wyróżniały się aktywnością biorących w nich udział policjantów i posługiwanie się przez nich oraz przez inne osoby, w domniemaniu przez OZI, fałszywymi dokumentami. Poszerzono też zakres przedmiotowy kontroli operacyjnej o kolejne przestępstwa. Dopiero w 1996 r. wskazano, że transakcję pozorowaną mógł zarządzić Prokurator Generalny na wniosek szefa resortu spraw wewnętrznych. W przypadkach niecierpiących zwłoki upoważniono Ministra Spraw Wewnętrznych do samodzielnego zarządzania kontroli, z obowiązkiem niezwłocznego powiadomienia o tym Prokuratora Generalnego, który mógł zarządzić wstrzymanie tych czynności i zniszczenie zgromadzonych materiałów. Wprowadzenie do polskiego porządku prawnego transakcji pozorowanej, nazywanej wówczas często prowokacją policyjną, było powszechnie krytykowane przez środowiska prawnicze. Bez oporu zaakceptowano natomiast przesyłkę niejawnie nadzorowaną, którą zarządzał szef resortu spraw wewnętrznych, informując o tym Prokuratora Generalnego, który mógł ją w każdej chwili wstrzymać. Poza praktykami nikt przez lata nie dostrzegł, że skuteczne nadzorowanie przesyłki, sprawdzenie jej zawartości i usunięcie z niej przedmiotów niebezpiecznych wymaga dokonania tajnego przeszukania. Może z obawy przed zbytnim skojarzeniem z pracą operacyjną SB nie uregulowano tego wprost⁷.

Nadal wiele kwestii było przedmiotem sporu. Dotyczyły one dopuszczalności wykorzystania informacji uzyskanych w toku kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym. Kwestionowano prawo stosowania kontroli korespondencji i środków technicznych po wszczęciu dochodzenia lub śledztwa.

Ustawą z 27 VII 2001 r. o zmianie ustawy o Policji, ustawy o działalności ubezpieczeniowej, ustawy – prawo bankowe, ustawy o samorządzie powiatowym oraz przepisów wprowadzających reformę administracji publicznej (Dz.U. Nr 100, poz. 1084) ułatwiono transmisję informacji operacyjnych do procesu i wprowadzono kontrolę organów procesowych nad niektórymi czynnościami operacyjnymi oraz stworzono nowe możliwości wykorzystania pracy operacyjnej w walce z przestępczością. Dopiero w 2001 r. wpro-

⁷ Por. A. Taracha, *Czynności...*, s. 67–71.

wadzono sądowy nadzór nad kontrolą operacyjną⁸, co wydłużyło czas podejmowania decyzji i spowodowało dostęp do tajnych akt większej liczby osób⁹. Pojęcia „kontroli korespondencji” i „stosowanie środków technicznych” zastąpiono określeniem „kontrola operacyjna”, obejmującym:

- 1/ kontrolę treści korespondencji,
- 2/ kontrolę zawartości przesyłek,
- 3/ stosowanie środków technicznych umożliwiających uzyskiwanie w sposób niejawni informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, a w szczególności treści rozmów telefonicznych za pomocą sieci telekomunikacyjnych.

Ponadto, o ile wcześniej kontrolę operacyjną można było stosować do celów prewencyjnych i wykrywczych, to obecnie także w celu ustalenia sprawców, uzyskania i utrwalenia dowodów. Ponadto wskazano na funkcję dowodową kontroli korespondencji i stosowania środków technicznych, ponieważ usunięto zapis, że stosuje się je „w zakresie nieobjętym przepisami kodeksu postępowania karnego”. Przewidziano możliwość kontrolowania operacyjnego oskarżonych oraz wprowadzania materiałów uzyskanych drogą operacyjną do toczącego się postępowania karnego i odczytania materiału uzyskanego w wyniku kontroli operacyjnej na rozprawie. Podobnie było w przypadku materiałów uzyskanych w toku prowokacji policyjnej i przesyłki niejawnie nadzorowanej. Kolejna zmiana polegała na powierzeniu podjęcia decyzji o stosowaniu kontroli operacyjnej sądowi okręgowemu na wniosek upoważnionego organu Policji, zaakceptowany przez Prokuratora Generalnego.

W ustawie z 24 VII 2001 r. poszerzono i ujednolicono zakres przedmiotowy stosowania transakcji pozorowanej i przesyłki niejawnie nadzorowanej. Ponadto upoważniono Policję (art. 20c u.o.P.) do pozyskiwania danych o połączeniach telefonicznych, tzw. bilingach, a więc informacji o danych identyfikujących abonentów sieci telekomunikacyjnej, którzy inicjowali lub

⁸ Ustawa z 27 VII 2001 r. o zmianie ustawy o Policji, ustawy o działalności ubezpieczeniowej, ustawy – Prawo bankowe, ustawy o samorządzie powiatowym oraz ustawy – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną (Dz.U. Nr 100, poz. 1084).

⁹ A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 74.

byli adresatami połączenia. Prawo to przyznano Komendantowi Głównemu i komendantom wojewódzkim (Stołecznemu) Policji. Tym samym organom przyznano prawo pozyskiwania danych osób korzystających z usług pocztowych (art. 20d u.o.P.). Dane z bilingów Policja miała obowiązek przekazywać prokuratorowi. W przypadku danych pocztowych obowiązku takiego nie było.

Metody, formy i sposób dokumentacji czynności operacyjno-rozpoznawczych zostały określone w licznych aktach wykonawczych wydanych na podstawie delegacji ustawowej, m.in. w § 18 zarządzenia KGP z 18 XII 1996 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych zobowiązano do nich wszystkich funkcjonariuszy. W zarządzeniu nr 982 KGP z 21 IX 2007 r. w sprawie zasad organizacji i trybu wykonywania przez Policję zadań związanych z rozpoznawaniem, zwalczaniem przestępstw i wykroczeń popełnianych w związku z imprezami sportowymi oraz gromadzenia i przetwarzania informacji dotyczących bezpieczeństwa masowych imprez sportowych wyodrębniono dwie grupy zadań. Pierwsza dotyczy rozpoznawania, zapobiegania oraz zwalczania przestępstw i wykroczeń związanych z imprezami masowymi, a druga polega na gromadzeniu i przetwarzaniu informacji¹⁰.

Cechą charakterystyczną pracy operacyjnej jest prowadzenie jej na podstawie odrębnych niejawnych przepisów. Ma własne rygory temporalne, gwarancje procesowe oraz inne kryteria legalności. Do najważniejszych źródeł informacji operacyjnych należą: osobowe, pochodzące z techniki operacyjnej i uzyskane wyniku czynności procesowych, w toku czynności administracyjnych, ze zbiorów własnych i innych instytucji oraz ze zgłoszeń oficjalnych urzędów. Wartościowe dane internetowe zawierają m.in. portale społecznościowe¹¹.

¹⁰ B. Jaworski, *Rola Policji...*, s. 81.

¹¹ J. Pociżnicka, *Szkolne zło rośnie w sieci*, „Nowości” z 22 IX 2010 r., s. 1.

KONTROLA OPERACYJNA

Kontrola operacyjna to niejawne czynności operacyjno-rozpoznawcze zarządzane przez sąd i podlegające kontroli Prokuratora Generalnego¹. Kontrola operacyjna należy do ofensywnych metod pracy operacyjnej². Przez długi okres kontrolę operacyjną prowadzono na podstawie niejawnych przepisów³. Podśluch telefoniczny i kontrola korespondencji to pierwsze techniki kontroli operacyjnej ustawowo wprowadzone do polskiego porządku prawnego w czasie nowelizacji KPK 18 XII 1982 r.⁴, bez wskazania kto może nimi być objęty, a w ustawie z 14 VII 1983 r. o Ministrze Spraw Wewnętrznych i podległych mu organach zostały zaliczone do pracy operacyjnej⁵. Jak wyżej wskazano, w latach dziewięćdziesiątych w Polsce systematycznie rozszerzano uprawnienia operacyjne Policji. Na mocy ustawy z 21 VII 1995 r. zmieniającej ustawę o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, UOP, o SG i innych ustaw (Dz.U. Nr 104, poz. 515) otrzymały one prawo do tzw. zakupu kontrolowanego i przesyłki niejawnie nadzorowanej.

Ustawą z 27 VII 2001 r. w sprawie zmiany ustawy o Policji, ustawy o działalności ubezpieczeniowej, o samorządzie powiatowym, prawa bankowego (Dz.U. Nr 100, poz. 1084) rozszerzono zakres przedmiotowy kontroli operacyjnej i wprowadzono nad nią sądową kontrolę. Zmieniono też podmio-

¹ Art. 19 ust. 6 ustawy o Policji.

² M. Chrabkowski, *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2009, s. 11.

³ Np. na podstawie instrukcji o pracy operacyjnej Zarządu II Sztabu Generalnego WP z 15 XII 1976 r.

⁴ Dz.U. Nr 41, poz. 273.

⁵ Dz.U. Nr 38, poz. 172.

ty uczestniczące w jej zarządzeniu. Zamiast Ministra Spraw Wewnętrznych o jej zastosowanie mógł wnioskować Komendant Główny Policji lub komendant wojewódzki do sądu okręgowego. Pierwszy po uzyskaniu zgody Prokuratora Generalnego, a drugi prokuratora okręgowego. W sytuacjach niecierpiących zwłoki obaj szefowie Policji mogli zarządzać kontrolę operacyjną, po uzyskaniu zgody wskazanych wyżej szefów prokuratury. Wprowadzono także nową formę kontroli operacyjnej, bez udziału przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, jedynie za pisemną zgodą nadawcy lub odbiorcy przekazu informacji. To ostatnie rozwiązanie uchylono ustawą z 21 VII 2006 r., gdy kolejny raz poszerzono zakres przedmiotowy kontroli operacyjnej. Wskazana wyżej zmiana, jak też zakaz wykorzystania materiałów uzyskany w trybie niecierpiącym zwłoki, ale bez zgody sądu, była wynikiem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 12 XII 2005 r. (Dz.U. Nr 250, poz. 2116). Kolejny raz rozszerzono katalog przedmiotowy kontroli operacyjnej ustawą z 29 VI 2007 roku. Kolejna kontrowersyjna zmiana w kontroli operacyjnej została wprowadzona ustawą z 15 I 2016 r., która weszła w życie 7 II 2016 r. i była powodem interwencji Komisji Weneckiej. Kontrola operacyjna przewidziana w u.o.P. (art. 19 ust. 6) na mocy nowelizacji z 15 I 2016 r. obejmuje następujące czynności:

1. uzyskiwanie i utrwalanie treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnej, a więc telefonii stacjonarnej, komórkowej i np. poprzez Skype, Fring, Babbble, Open Wengo, FaceTima, Jajach.com;
2. uzyskiwanie i utrwalanie obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne;
3. uzyskiwanie i utrwalanie treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej;
4. uzyskiwanie i utrwalanie danych zawartych w informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych, systemach informatycznych i teleinformatycznych;
5. uzyskiwanie dostępu i kontroli zawartości przesyłek.

Policja może kontrolować korespondencję i przesyłki oraz sieć telekomunikacyjną wszystkich operatorów niezależnie od formy własności i stosowanej techniki, a więc także m.in. w formie SMS, MMS, faksu, poczty elektronicz-

nej, przez łącza telekomunikacyjne, drogą radiową i przez sieć internetową. Chcąc zastosować podsłuch, Policja przekazuje operatorowi *dossier* osoby, której ona dotyczy, wraz z postanowieniem sądu lub prokuratora o wyrażeniu zgody na podsłuch oraz opis sprawy. Na tej podstawie pracownicy pionu bezpieczeństwa operatora włączają podsłuch i przekierowują sygnał do podsłuchowni. Tam funkcjonariusze na bieżąco prowadzą podsłuch. Zdarza się, że operator przekazuje tylko płyty z nagraniami rozmów⁶. Podsłuch pomieszczeń prowadzony jest także poprzez zainstalowanie jednego lub więcej mikrofonów i urządzenia rejestrującego lub transmitującego informacje akustyczne. Pomieszczenia mogą być także podsłuchiwane przy wykorzystaniu szyby jako membrany, z której dźwięki „ściągane” są poprzez użycie lasera. Pomieszczenia mogą być także podglądane za pomocą miniaturowej telewizji przemysłowej. W sposób zbliżony, a technicznie niemal identycznie jak podsłuch telefoniczny rejestruje się korespondencję telefaksową i elektroniczną (e-mail). Podsłuch telefoniczny nie gwarantuje uzyskania wiarygodnej operacyjnie i procesowo informacji, ponieważ przestępcy mogą rozmowy kodować lub celowo przekazywać tą drogą dezinformujące nieprawdziwe wiadomości⁷.

Polskie przepisy nie określają, jakie techniki oprócz podsłuchu i kontroli korespondencji zalicza się do kontroli operacyjnej. W praktyce ta grupa metod kontroli operacyjnej obejmuje także przejmowanie tzw. ulotu elektromagnetycznego, tzw. promieniowania emitowanego przez sprzęt informatyczny. Promieniowanie to może być nośnikiem informacji przetwarzanych, np. w komputerach, drukarkach i zewnętrznych nośnikach pamięci.

Katalog form i kanałów jest otwarty. Istotne jest przekazywanie informacji drogą niezdefiniowanego środka technicznego. Umożliwia to korzystanie, np. z aparatu fotograficznego, kamery, lunety, lornetki, noktowizora, GPS. Ważna jest możliwość utrwalania informacji i dowodów, a to oznacza, że sama lornetka nie jest środkiem kontroli operacyjnej, ale połączona z urządzeniem do rejestracji obrazu już tak⁸.

⁶ T. Butkiewicz, R. Zieliński, *Służby chcą zakładać podsłuchy, ale bez wiedzy operatorów*, „Dziennik” z 12–13 VII 2008 r., s. 5.

⁷ K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 69.

⁸ *GPS pod kontrolę*, „Gazeta Wyborcza” z 28 I 2011 r., s. 5.

W ustawie nie wskazano jednoznacznie, czy np. stosowanie kontroli operacyjnej i przesyłki niejawnie nadzorowanej upoważnia jednocześnie, tak jak np. w USA, do tajnego wejścia do pomieszczenia, a nawet do tajnego włamania się, czy tylko do podjęcia czynności bez naruszenia, np. chronionego art. 193 KK miru domowego, do czego policjanci instalujący podsłuch nie są prawnie upoważnieni, a tym samym narażają się na odpowiedzialność karną. W obecnym stanie prawnym wprowadzenie kontratypu pozwalającego na niejawne, niezależnie od metody, wkroczenie do cudzego pomieszczenia w celu założenia, np. podsłuchu lub wykonania czynności w związku z przesyłką niejawnie nadzorowaną, prawdopodobnie wymagałoby zmiany konstytucji⁹.

Podczas stosowania kontroli operacyjnej obowiązuje klauzula subsydiarności wyrażona słowami: „gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo będą nieprzydatne”¹⁰. Ograniczenia w stosowaniu kontroli operacyjnej mają też inny charakter. Istnieje ustalony prawnie katalog przestępstw, co do których można stosować kontrolę operacyjną. Są także fizyczne i techniczne możliwości wykonawcze Policji¹¹. Innym ograniczeniem jest polityka karna i poziom kwalifikacji policjantów.

⁹ A. Taracha. *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 339–340; W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 120–121.

¹⁰ Do 11 VI 2011 r. klauzula ta brzmiała mniej rygorystycznie: „gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że będą nieskuteczne lub nieprzydatne”, aby spełnić ten wymóg celowe jest np. uprzednie zastosowanie obserwacji operacyjnej albo analizy kryminalnej (J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 26). Ponadto do 11 VI 2011 r. wnioskodawca musiał przedłożyć sądowi materiały uzasadniające sięgnięcie po ten środek i dostarczyć je prokuratorowi do oceny (J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 24).

¹¹ W 2011 r. stwierdzono 201 414 przestępstw, w przypadku których w myśl art. 19 ust. 1 u.o.P można stosować kontrolę operacyjną, a faktycznie zarządzono ją w 6807 przypadkach, a więc 3,4%, z tym że liczba spraw była jeszcze mniejsza, ponieważ w postępowaniu przygotowawczym, gdy podejrzani tworzą zorganizowaną grupę przestępczą, z reguły stosuje się więcej niż jedną kontrolę operacyjną (K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 68).

W Policji kontrola operacyjna została uregulowana niejawnym zarządzeniem nr pf/634 Komendanta Głównego Policji z 30 VI 2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych. W jawnym zarządzeniu nr 3 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r. wymieniono wskazane w zarządzeniu nr pf/634 skróty technik kontroli operacyjnej (ogółem PTK): PT (podśluch telefoniczny), PTFax (podśluch telefoniczny faksu), PP (podgląd pokojowy), PDF (podgląd i dokumentacja filmowa), KKI (kontrola korespondencji internetowej), KER (kontrola e-maili), KK (kontrola korespondencji), KZP (kontrola zawartości przesyłek). Ponadto podano liczbę kontroli operacyjnych przeprowadzonych za pomocą:

- informatycznych nośników danych,
- telekomunikacyjnych urządzeń końcowych,
- systemów informatycznych i teleinformatycznych i kontroli zawartości przesyłek¹².

Podczas kontroli operacyjnej stosuje się techniki specjalne:

- 1/ w obiektach stałych (tzw. lokalowych) wykorzystuje się urządzenia z własnym zasilaniem (podrzutniki) i standardowe (przewodowe),
- 2/ w pojazdach z własnym zasilaniem (podrzutniki) i z instalacji pojazdu,
- 3/ PDS: lokalowe, w pojazdach i nasobne (korupcyjne)¹³,
- 4/ GPS z własnym zasilaniem i z instalacji pojazdu,
- 5/ lokalowe (GSM) z własnym zasilaniem (podrzutniki) i z instalacji pojazdu,
- 6/ pułapki techniczne¹⁴,
- 7/ punkt zakryty i punkt nadzorowany zdalnie,
- 8/ przesyłka niejawnie nadzorowana.

Na uwagę zasługuje zmiana zakresu kontroli operacyjnej wraz z postępem technicznym. Dzięki temu postęp technologiczny nie ogranicza możliwości wykorzystywania nowych wynalazków w kontroli operacyjnej, a nawet daje możliwości prowadzenia zmierzających do tego prac badawczych.

¹² Strona 14 załącznika do zarządzenia nr 3 Komendanta Głównego Policji z 3 II 2017 r.

¹³ Art., 19a u.o.P.

¹⁴ Na podstawie § 171 pkt 1 zarządzenia Komendanta Głównego Policji nr pf-634/06 i art. 15 ust. 1 pkt 5a.

Mankamentem jest brak w przepisach wskazania, jakie dokładnie informacje mogą być tą drogą pozyskiwane, a więc zakresu ingerencji ze sfery aktywności i życia figuranta¹⁵.

Policja może stosować kontrolę operacyjną tylko w zakresie przyznanych jej ustawowo i wymienionych enumeratywnie w art. 19 ust. 1 pkt 1–8 u.o.P. umyślnych przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego¹⁶:

- 1/ przeciwko życiu, określonych w art. 148–150 KK (zabójstwo w typie podstawowym i kwalifikowanym, a więc ze szczególnym okrucieństwem, w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem lub rozbojem, z powodów zasługujących na szczególne potępienie, z użyciem materiałów wybuchowych, więcej niż jednej osoby, przez osobę już prawomocnie skazaną za zabójstwo funkcjonariusza publicznego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa publicznego, pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, dzieciobójstwo, eutanazja);
- 2/ określonych w art. 134 (zamach na życie prezydenta), art. 135 § 1 (czynna napaść i zniewaga prezydenta), art. 136 § 1 (czynna napaść na głowę państwa lub przedstawiciele obcego państwa i jego zniewaga), art. 156 § 1 i 3 (ciężkie uszkodzenie ciała), art. 163 § 1 i 3 (katastrofa), art. 164 § 1 (sprowadzenie niebezpieczeństwa katastrofy), art. 165 § 1 i 3 (sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego), art. 166 (porwanie statku wodnego lub powietrznego), art. 167 (sprowadzenie zagrożenia dla osób i mienia na statku), art. 173 § 1 i 3 (katastrofa komunikacyjna), art. 189 (pozbawienie wolności), art. 189a (handel ludźmi), art. 211a (nielegalna adopcja dzieci), art. 223 (czynna napaść na funkcjonariusza publicznego), art. 228 § 1 i 3–5 (łapownictwo bierne), art. 229 § 1 i 3–5 (łapownictwo czynne), art. 230 § 1 (płatna protekcja), art. 230a § 1 (udzielenie lub obietnica udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej w zamian za pośrednictwo w załatwieniu sprawy), art. 231 § 2

¹⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 165–166.

¹⁶ Tamże, s. 166–167.

- (nadużycie władzy), art. 232 (zmuszanie sądu), art. 245 (zmuszanie świadka, biegłego, tłumacza, oskarżyciela lub oskarżonego), art. 246 (wymuszanie zeznań), art. 252 § 1–3 (branie lub przetrzymywanie zakładnika), art. 258 (zorganizowana grupa lub związek przestępczy), art. 269 (zniszczenie zapisów o szczególnym znaczeniu państwowym), art. 280–282 (rozbój, kradzież rozbójnicza, wymuszenie rozbójnicze), art. 285 § 1 (kradzież impulsów elektronicznych), art. 286 § 1 (oszustwo), art. 296 § 1–3 (nadużycie zaufania w obrocie gospodarczym), art. 296a § 1, 2 i 4 (oszustwo na stanowisku kierowniczym w obrocie gospodarczym), art. art. 299 § 1–6 (pranie pieniędzy), art. 310 § 1, 2 i 4 KK (fałszowanie pieniędzy, papierów wartościowych);
- 2/ określonych w art. 46 ust. 1, 2 i 4, art. 47, art. 48 ust. 1 i 2 ustawy z 25 VI 2010 r. o sporcie;
 - 3/ przeciwko obrotowi gospodarczemu, określonych w art. 297–306 KK (wyłudzenie kredytu, wyłudzenie odszkodowania z tytułu ubezpieczenia, udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia wierzycieli, wyzysk, udaremnienie lub utrudnienie przetargu publicznego, fałszowanie znaków identyfikacyjnych), powodujących szkodę majątkową lub skierowanych przeciwko mieniu, jeżeli wysokość szkody lub wartość mienia przekracza pięćdziesięciokrotną wysokość najniższego wynagrodzenia za pracę, określonego na podstawie odrębnych przepisów;
 - 4/ przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości, gdy pokrzywdzonym jest małoletni albo gdy treści pornograficzne, o których mowa art. 22 KK obejmują udział małoletniego;
 - 5/ skarbowych, o których mowa w art. 107 § 1 KKS;
 - 6/ nielegalnego wytwarzania, posiadania lub obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi, substancjami psychotropowymi albo ich prekursorami oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi;
 - 7/ określonych w art. 8 (niewolnictwo i handel niewolnikami) ustawy z 6 VI 1997 r. – Przepisach wprowadzających KK;
 - 8/ określonych w art. 43–46 ustawy z 1 VII 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów;

- 9/ ściganych na mocy umów i porozumień międzynarodowych ratyfikowanych za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, określonych w polskiej ustawie karnej.

Do zastosowania kontroli operacyjnej w konkretnej sprawie wymagane jest, aby spośród całego katalogu spełniał on chociaż jeden. Dużo kontrowersji w doktrynie wywoływało pozyskanie w toku kontroli operacyjnej dowodu przestępstwa przewidzianego w katalogu, ale nieujętego we wniosku o zastosowanie tego środka. W 2007 r. SN orzekł, że jest możliwe wykorzystanie takich dowodów, ale po uzyskaniu następczej zgody sądu na objęcie tego przestępstwa kontrolą operacyjną, przy zastosowaniu przepisów zezwalających na prowadzenie kontroli operacyjnej w przypadkach niecierpiących zwłoki. Od 11 VI 2011 r. do 15 IV 2016 r. procesowe wykorzystanie dowodów uzyskanych w wyniku kontroli operacyjnej było dopuszczalne następnie w postępowaniu karnym w sprawie o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, w stosunku do tych przestępstw, do których było możliwe stosowanie takiej kontroli. Wymagało to uzyskania następczej zgody sądu, także w przypadkach niecierpiących zwłoki. W takich sprawach prokurator musiał w ciągu nie dłuższym niż miesiąc od uzyskania materiałów, nie później niż 2 miesiące od zakończenia kontroli operacyjnej wystąpić do sądu w wnioskiem. Dotyczyło to ujawnionych w toku kontroli operacyjnej innych przestępstw przewidzianych w katalogu popełnionych przez objętych kontrolą osobę i popełnionych przez osoby niewskazane we wcześniejszym wniosku. Ponadto TK nakazał:

- 1/ wprowadzenie niezależnej kontroli udostępniania służbom danych telekomunikacyjnych (*bilingowania*),
- 2/ *bilingowania* osób zobowiązanych do ochrony tajemnicy tylko za zgodą sądu,
- 3/ niezwłoczne, komisyjne, protokolarne niszczenie materiałów z inwigilacji, zawierających tajemnice zawodowe, np. adwokackie, co do których sąd nie uchylił tajemnicy zawodowej,
- 4/ niezwłoczne niszczenie danych niemających znaczenia dla prowadzonego postępowania,
- 5/ doprecyzowanie, kiedy można stosować kontrolę operacyjną, w jakim celu i w jakim zakresie,

- 6/ nakazać sądom określenie w zezwoleniu na inwigilację, jakie dane i jakiego rodzaju techniki można stosować,
- 7/ zawiadomić inwigilowanego o zakończeniu czynności, że był objęty kontrolą operacyjną,
- 8/ wprowadzić górną granicę stosowania kontroli operacyjnej.

Projekt ustawy przyjętej przez sejm 15 I 2016 r. skrytykował Rzecznik Praw Obywatelskich, Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych, samorząd adwokacki i radcowski, Prokurator Generalny, Krajowa Rada Sądownictwa i Rada ds. Cyfryzacji, ale ich uwag nie uwzględniono. Od 15 IV 2016 r. prokurator sam podejmuje decyzję o ściganiu karnym osoby za przestępstwo ścigane z urzędu lub przestępstwa skarbowe popełnione przez osobę objętą kontrolą i inną osobę, a ujawnione w toku kontroli, nawet jeżeli nie zostało ono uwzględnione we wniosku. Materiał uzyskany w toku kontroli operacyjnej nie może tylko zostać wykorzystany procesowo w stosunku do osób niepodlegających odpowiedzialności karnej, np. nieletni handlarze narkotyków. Przyjęte rozwiązanie bardzo poszerza możliwość wykorzystania materiałów z kontroli operacyjnej, poważnie ogranicza konstytucyjne prawa człowieka i budzi wątpliwości co do konstytucyjności¹⁷. Nowe rozwiązanie stwarza także ryzyko wykorzystywania kontroli operacyjnej przez osoby nią objęte np. do niszczenia swoich oskarżycieli i przeciwników¹⁸.

Ustawą z 15 I 2016 r. zobowiązano Policję i inne służby do podania raz na 6 miesięcy parlamentowi danych statystycznych telekomunikacyjnych. Wprowadzono prawo do pobierania przez stałe łącza danych od firm świadczących usługi w Internecie bez ich pytania o zgodę. Wcześniej Policja, aby kontrolować figuranta musiała wystąpić z wnioskiem, obecnie może to robić bez ograniczeń. Dzięki temu ma dostęp do metadanych, czyli informacji, do kogo figurant dzwoni, jakie strony w Internecie ogląda, jakie ściąga, kiedy i gdzie to ma miejsce. Trafiając na maila, może przeglądać nagłówki i tzw. bidy, czyli treść listu. Może nawet montować stałe łącza do kontrolowania swoich figurantów na koszt firm internetowych, ponieważ w myśl art. 19 ust. 12a u.o.P. przedsiębiorcy komunikacyjni świadczący usługi drogą elektroniczną

¹⁷ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 117.

¹⁸ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 170.

i pocztową ponoszą koszty zapewnienia warunków technicznych i organizacyjnych kontroli operacyjnej, ale one mogą ponosić koszty tylko w zakresie swoich możliwości finansowych. W przypadku mikroprzedsiębiorców i małych firm można przyjąć, że koszty ponosi Policja¹⁹.

Co prawda, minister właściwy ds. wewnętrznych co roku do 30 czerwca składa obu izbom parlamentu informację o kontroli operacyjnej, dostępie do informacji telekomunikacyjnych, pocztowych, świadczonych za pomocą sieci telekomunikacyjnych oraz ubezpieczeniowych i bankowych, ale ze względu na dużą ich liczbę możliwe jest tylko wyrywkowe ich sprawdzanie. Istnieje ryzyko, że sędziowie mogą się opierać tylko na sprawozdaniach.

Podczas ostatniej nowelizacji u.o.P. postanowiono także, że w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw albo w celu ratowania życia lub zdrowia ludzkiego bądź wsparcia działań poszukiwawczych lub ratowniczych Policja może uzyskiwać dane niestanowiące treści odpowiedniego przekazu telekomunikacyjnego, przesyłki pocztowej albo przekazu w ramach usługi świadczonej drogą elektroniczną. W związku z tym uchylono art. 20d u.o.P. zawierający zastrzeżenie, że dane pocztowe mogą być ujawniane Policji i przez nią przetwarzane wyłącznie w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw i ich sprawców²⁰.

Ustawodawca nie wprowadził ograniczeń zakresu podmiotowego stosowania kontroli operacyjnej. Generalnie materiały z kontroli operacyjnej powinny być procesowo wykorzystane w stosunku do osób, do których czynność ta została zarządzona, ale ustawodawca nie wskazuje, że kontrola operacyjna, np. w postaci podsłuchu telefonicznego, musi się ograniczać do podejrzanego, ponieważ czasem jedynym sposobem ujęcia sprawcy jest objęcie kontrolą operacyjną pokrzywdzonego. Wcześniej nie mógł on być jednak, podobnie jak osoby trzecie, celem procesowego wykorzystania uzyskanych w ten sposób informacji. Dopiero na podstawie nowelizacji KPK 4 II 2011 r. kontrolą może być objęta także „inna osoba”, o ile sąd, który zarządził lub zatwierdził kontrolę na wniosek właściwego prokuratora, wyrazi na to zgodę. Dotyczy to także innego niż przewidzianego w katalogu przestępstwa, a nieuwjętego we wcześniejszym wniosku. Wniosek w tej

¹⁹ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 111–112.

²⁰ A. Czarnecka, *Kto będzie stróżem stróża*, „Gazeta Wyborcza” z 16 I 2016 r., s. 19.

sprawie składa do sądu prokurator w ciągu miesiąca od przekazania mu materiałów przez uprawnioną służbę, ale nie później niż dwa miesiące od zakończenia kontroli operacyjnej. W praktyce Policja ma trudności z przestrzeganiem terminu kontroli następczej²¹.

Określenie sposobu dokumentowania policyjnej kontroli operacyjnej w zakresie nieustalonym w ustawie należy do kompetencji ministra właściwego ds. wewnętrznych²². Obejmuje ono wnioski, zgody, postanowienia, zarządzenia, notatki urzędowe i protokoły z komisyjnego niszczenia dokumentów. Przed formalnym wystąpieniem o zarządzenie kontroli operacyjnej funkcjonariusz sporządza notatkę służbową zawierającą:

- 1/ przesłanki prawne i kryminologiczne prowadzonej działalności przestępczej,
- 2/ syntetyczną analizę bądź analizy sprawy operacyjnej,
- 3/ opis rezultatów czynności operacyjno-rozpoznawczych wykonanych w sprawie operacyjnej²³.

Notatka powinna wskazywać nieskuteczność stosowanych dotychczas metod pracy operacyjnej, nie dekonspirując danych dotyczących taktyki i techniki wykonywanych czynności operacyjno-rozpoznawczych²⁴. Notatkę taką sporządza się także w przypadku zarządzenia kontroli operacyjnej w trybie niecierpiącym zwłoki²⁵.

Podmiotem uprawnionym do stosowania kontroli operacyjnej jest sąd okręgowy, ale konieczny w tej sprawie jest wniosek Komendanta Głównego, Komendanta CBŚP, komendanta wojewódzkiego lub Stołecznego Policji. Wniosek taki musi spełniać ustawowo określone niezbędne wymogi formalne, a więc zawierać numer sprawy i jej kryptonim, jeżeli został nadany

²¹ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 168; J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 217.

²² Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 18 III 2002 r. w sprawie sposobu dokumentowania prowadzonej przez Policję kontroli operacyjnej, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów (Dz.U. Nr 24, poz. 252).

²³ J. Kudła, P. Kudłaty, *Ryzyko...*, s. 64.

²⁴ Tamże, s. 65.

²⁵ Tamże, s. 66.

(art. 19 ust. 7 pkt 1. u.o.P.), opis przestępstwa z podaniem w miarę możliwości jego kwalifikacji prawnej (art. 19 ust. 7 pkt 2). Ten zapis od początku budził wątpliwości, ponieważ skoro kontrolę operacyjną można stosować tylko w przypadku enumeratywnie wymienionych przestępstw, to logiczne jest, że wniosek powinien zawierać wskazanie dokładnie któregoś z czynu z tego katalogu, a nie „w miarę możliwości”, a jeżeli Policja nie może dokładnie wskazać podstawy prawnej, to nie powinna wnioskować o kontrolę operacyjną²⁶. Wymagane jest też podanie „okoliczności uzasadniających potrzebę zastosowania kontroli operacyjnej, w tym stwierdzonej bezskuteczności lub nieprzydatności innych środków” (art. 19 ust. 7 pkt 3). Także ten zapis skłania do konstatacji, że nieznający niejawnych przepisów i praktyki pracy operacyjnej sędzia decyduje, czy rzeczywiście inne środki pracy operacyjnej są bezskuteczne lub nieprzydatne. Wniosek musi także zawierać „dane osoby lub inne dane pozwalające na jednoznaczne określenie podmiotu lub przedmiotu, wobec którego stosowana będzie kontrola operacyjna, ze wskazaniem miejsca lub sposobu jej stosowania (art. 19 ust. 7 pkt 4) oraz cel, czas i rodzaj prowadzonej kontroli operacyjnej” (art. 19 ust. 7 pkt 5). Wskazana wyżej zawartość wniosku powinna być szersza, ponieważ ustawodawca mówi, że powinien on zawierać „w szczególności”. Można przyjąć, że pozostałe dane powinny być w materiałach uzasadniających potrzebę zastosowania kontroli operacyjnej. Wniosek taki sąd okręgowy rozpatruje jednoosobowo na niejawnym posiedzeniu, w którym może wziąć udział prokurator i policjant reprezentujący organ, który wystąpił z tym wnioskiem. Na wydane w tej sprawie postanowienie przysługuje zażalenie²⁷. Sąd i Prokuratur Generalny prowadzą rejestry postanowień, zarządzeń i wniosków dotyczących kontroli.

W przypadku nagłej, niecierpiącej zwłoki, „gdy mogłoby to spowodować utratę informacji lub zatrucie albo zniszczenie dowodów przestępstwa”, kontrolę może zarządzić Komendant Główny, wojewódzki, Stołeczny i CBŚP, za zgodą prokuratora okręgowego właściwego ze względu na siedzibę wnioskującej jednostki policyjnej, ale jednocześnie musi podjąć procedurę lega-

²⁶ B. Mik, *Spokojnie policja rozumie. Humanistyczna prowokacja*, „Rzeczpospolita” z 29 VIII 1991 r.; A. Taracha, *Czynności...*, s. 99.

²⁷ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 110.

lizacji tych działań. Jeżeli w ciągu 5 dni sąd nie wyrazi zgody, kontrola musi zostać przerwana, a pozyskane materiały zniszczone. Do wnioskowania o podjęcie kontroli operacyjnej lub zastosowania jej w nagłej sytuacji wyżej wskazani komendanci mogą upoważnić swoich zastępców²⁸. Według D. Szumiło-Kulczyckiej sąd powinien w takiej sytuacji wyrazić stanowisko w sprawie dopuszczalności stosowania kontroli operacyjnej i nagłości sytuacji uzasadniającej zastosowanie tej procedury.

Nadzór nad stosowaniem kontroli sprawuje prokurator okręgowy, który uzyskuje informacje o wynikach kontroli operacyjnej, a na żądanie także dane o jej przebiegu. Do prokuratora nadzorującego kontrolę operacyjną należy sprawdzanie, czy:

- 1/ kontrolę operacyjną stosuje się tylko w sprawach dotyczących ustawowego katalogu przestępstw, a od 15 IV 2016 r. wykorzystanie materiałów z kontroli operacyjnej w stosunków do osób, które pierwotnie nie były nią objęte,
- 2/ stosowana jest ona zgodnie z zasadą subsydiarności i proporcjonalności,
- 3/ przestrzegany jest szczególny tryb zarządzenia kontroli operacyjnej,
- 4/ kontrola operacyjna jest właściwie dokumentowana,
- 5/ właściwie wykorzystywane są dokumenty z kontroli operacyjnej²⁹.

Kontrolę operacyjną można stosować na okres do trzech miesięcy, a jeżeli nie ustały przyczyny sięgnięcia po nią, to na wniosek wnioskodawcy, za zgodą właściwego prokuratora może być jednorazowo przedłużony, ale nie dłużej niż na 3 miesiące. Wskazany we wniosku czas stosowania kontroli operacyjnej powinien pokrywać się z czasem faktycznym, wynikającym z materiałów sprawy operacyjnej, stanowiących podstawę do sporządzenia wniosku. Przekroczenie tego terminu może być podstawą do pociągnięcia funkcjonariusza do odpowiedzialności karnej za przestępstwo urzędnicze³⁰. Tylko w uzasadnionym przypadku, w razie pojawienia się nowych okoliczności istotnych dla zapobieżenia lub wykrycia przestępstwa albo ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa kontrola operacyj-

²⁸ Na mocy noweli ustawowej ustawy o Policji z 15 I 2016 r.

²⁹ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 109.

³⁰ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 22–23.

na może zostać przedłużona, ale także na czas oznaczony, nieprzekraczający 12 miesięcy, czyli łącznie nie może trwać dłużej niż 18 miesięcy³¹.

Cele kontroli operacyjnej zostały wskazane ustawowo. Według A. Szumiło-Kulczyckiej w Policji kontrola operacyjna służy do: 1/ zapobiegania popełnieniu przestępstwa, 2/ wykrywania popełnionych przestępstw, 3/ ustalania sprawców popełnionych przestępstw, 4/ uzyskania i utrwalenia dowodów przestępstw³². Cele te można podzielić na prewencyjne, operacyjne i procesowe. Do stosowania kontroli w celu wykrywczym konieczne jest istnienie konkretnych informacji potwierdzających możliwość popełnienia przestępstw. Inaczej jest w razie realizacji celu rozpoznania. Tu nie chodzi o konkretną osobę, ale grupę osób lub sytuację społeczną³³. Szumiło-Kulczycka wymienia także zasady: legalności ustawowej i faktycznej, proporcjonalności, przydatności i skuteczności kontroli operacyjnej.

W ustawach z 1983 r. i 1990 r. utrwalanie śladów i dowodów było funkcją, a nie celem kontroli operacyjnej. Potem nastąpiła radykalna zmiana, m.in. w sprawie operacyjnego podsłuchu. Zakłada się go jeszcze przed wszczęciem postępowania karnego, a więc nie może być mowy o celach procesowych, ale istnieje także możliwość równoległego prowadzenia postępowania przygotowawczego i kontynuowania kontroli operacyjnej. Dopuszczając podjęcie decyzji o prowadzeniu kontroli operacyjnej po wszczęciu postępowania przygotowawczego przewidziano możliwość zastępowania metod procesowych operacyjnymi³⁴. Dlatego w u.o.P. stwierdzono, że „w przypadku zarządzenia kontroli operacyjnej wobec osoby podejrzanej lub oskarżonej we wniosku (...) o zarządzenie kontroli operacyjnej zamieszcza się informacje o toczącym się wobec tej osoby postępowaniu”. Jest to sformułowanie niefortunne, ponieważ powinno być „podejrzanego”³⁵.

Materiały uzyskane w toku kontroli operacyjnej mogą być dowodami w sprawach karnych, odczytywanymi na rozprawach sądowych, odtwarzanymi w formie wideo lub audio. Wcześniej trafiają one do prokuratora w postaci dwóch katalogów. Pierwszy z nich składa się z dokumentacji dotyczą-

³¹ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 113.

³² A. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 175.

³³ Tamże, s. 177–180.

³⁴ Tamże, s. 181.

³⁵ Tamże, s. 182.

cej procedury kontroli operacyjnej, zawierający wnioski, zgody i decyzje oraz notatki funkcjonariuszy realizujących kontrolę operacyjną, a więc akta dotyczące legalności działań, ale bez znaczenia merytorycznego. Drugi katalog zawiera materiały merytoryczne, w tym nośniki, na których zarejestrowano rozmowy telefoniczne lub zawartość kontrolowanych przesyłek, kopie z tych nośników i sporządzone na ich podstawie takie dokumenty jak stenogramy. Notatki urzędowe z kontroli operacyjnej, zastępujące protokoły z czynności procesowych, sporządzone według przewidzianych w rozporządzeniach wzorów zawierają informacje o decyzjach sądu w sprawie przeprowadzenia kontroli operacyjnej, dane figuranta, czas i miejsce prowadzenia kontroli, sposób i rodzaj prowadzonej kontroli oraz informacje na temat uzyskanych tą drogą dowodów w sprawie. Nie mają charakteru sprawozdań ani relacji. Przyjmuje się, że dokumenty zaliczone do drugiego katalogu powinny być przekazane sądowi w postaci oryginałów. W praktyce procesowe wykorzystanie takiego materiału na pierwotnym nośniku bywa utrudnione. Za wykorzystaniem kopii przemawia też ekonomika postępowania sądowego, np. gdy jakość nagrania jest bardzo złej jakości, konieczna jest pomoc biegłego.

Materiały niezawierające dowodów popełnienia przestępstwa podlegają niezwłocznemu zniszczeniu po zakończeniu kontroli. Ustawą z 15 I 2016 r. wprowadzono obowiązek niszczenia danych niezawierających istotnych danych, ale bez wskazania terminu, co pozwala prokuratorom i policjantom przez długi czas sięgać po zgromadzone w toku kontroli operacyjnej materiały i stawiać zarzuty występującym w nich osobom, nawet na podstawie pomówień. Materiały zawierające tajemnicę adwokacką lub spowiedzi niszczy się niezwłocznie. Natomiast materiały mogące zawierać informacje, o których mowa w art. 178a oraz 180 § 2–3 KPK (mediatora, identyfikująca autora i informatora prasowego, zawodową notarialną, adwokacką, radcy prawnego, doradcy podatkowego, lekarską, statystyczną), podlegają przekazaniu za pośrednictwem prokuratora do sądu, który podejmuje decyzję:

- a/ w sprawie stwierdzenia, które z nich zawierają informację stanowiącą tajemnicę, o których mowa w art. 19 ust. 15f pkt 2 u.o.P.,
- b/ w sprawie dopuszczenia do wykorzystania materiałów zawierających powyższe tajemnice³⁶.

³⁶ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 124–125.

Wbrew wyrokowi TK z 30 VII 2014 r.³⁷ materiałów z kontroli operacyjnej nie udostępnia się osobom, w stosunku do których ją stosowano, ani się ich nie informuje na ten temat³⁸. Podśluchy na nieznanym adresatów, gdy znany jest tylko numer, są archiwizowane przez prokuraturę. Rejestry podśluchów są przechowywane przez organ stosujący np. Policję i operatora telekomunikacyjnego.

Efekty kontroli operacyjnej określa się na podstawie:

- 1/ liczby kontroli, w wyniku których uzyskano dowody pozwalające na wszczęcie postępowania karnego lub mające znaczenie dla toczącego się postępowania karnego,
- 2/ liczby kontroli operacyjnych, na podstawie których uzyskano efekty operacyjne,
- 3/ liczba kontroli operacyjnych, w wyniku których materiały zostały przekazane do prokuratury, zgodnie z art. 19 ust. 15c ustawy z 22 XI 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r., poz. 24). Niestety, te dane nie są publikowane. Wiadomo natomiast, ile razy policjanci wnioskowali o zgodę na kontrolę operacyjną.

Tabela 1. Wnioski o zarządzenie kontroli operacyjnej

Rok	Wnioski Policji	Zarządzona	Przedłużona ponad 3 miesiące
2010	8 338	8 053	696
2011	7 370	6 897	569
2012	5 995	5 724	497
2013	6 914	6 540	681
2015	–	4 506	–

³⁷ Sprawa K23/11.

³⁸ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 110–111.

W 2015 r. sądy podjęły 4506 takich decyzji na wnioszek Policji, a 925 z inicjatywy innych służb. W woj. suwalskim i podlaskim kontrola operacyjna była najskuteczniejszą metodą zwalczania przemytu³⁹. Liczba kontroli operacyjnej nie ma bezpośredniego związku z liczbą popełnionych przestępstw, ponieważ np. w 2012 r. – 1119 tys. przestępstw, a w 2013 r. – 1063 tys. przestępstw, a więc liczba przestępstw zmalała, a kontroli operacyjnej wzrosła⁴⁰. Generalnie prokuratorzy częściej niż sądy podejmują decyzje odmowne. W 2013 r. Prokurator Generalny Andrzej Seremet wydał 227 decyzji odmownych, a sądy tylko 19. Podobnie w 2015 r. tylko w 20 przypadkach sądy podjęły decyzje odmowne, a prokuratorzy – 222⁴¹.

Z danych statystycznych wynika, że podsłuch jest częściej stosowaną przez polskie służby mundurowe techniką kontroli operacyjnej. W 2010 r. wystąpiły w tej sprawie w stosunku do 6723 osób⁴². Sporadycznie i tylko ze względu na osoby, które miały być podsłuchiwane lub na temat których w ten sposób uzyskano informacje, sprawa stosowania tej techniki wzbudziła zainteresowanie opinii publicznej⁴³.

³⁹ *Centralne ...*, s. 175, relacja mł. insp. Janusza Mioduszeńskiego.

⁴⁰ A. Łukaszewicz, *Przybywa wniosków o zgodę na podsłuchy*, „Rzeczpospolita” z 20 V 2014 r., s. C2.

⁴¹ W. Mądrzejowski, *Kontrola...*, s. 99.

⁴² It., *Ujawniono liczbę podsłuchów*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 21 VII 2011 r., s. B8.

⁴³ „*Pluskwy*” w polityce, „Wprost” z 21 III 1993 r., s. 25; *Wojna na górze*, „Wprost” z 23 III 1997 r.; W. Orliński, *Internet. Czas się bać*, Warszawa 2013, s. 252.

ROZDZIAŁ V

TRANSAKCJE POZOROWANE, CZYLI OPERACJE SPECJALNE I KOMBINACJE OPERACYJNE

Transakcję pozorowaną, przewidzianą w art. 19a u.o.P., znaną w literaturze przedmiotu początkowo jako zakup kontrolowany, z czasem zaczęto nazywać także prowokacją policyjną, a sporadycznie także podstępem¹. Polega ona na:

- 1/ niejawnym odpłatnym lub nieodpłatnym nabywaniu, zbywaniu, przejmowaniu przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi lub których wytwarzanie posiadanie, przewożenie lub obrót są zabronione;
- 2/ złożeniu propozycji nabycia, zbycia lub przejęcia wyżej wymienionych przedmiotów;
- 3/ wręczaniu, przyjęcia korzyści majątkowej w celu sprawdzenia uzyskanej wcześniej wiarygodnej informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów winy².

¹ Pojęcie transakcji pozorowanej wprowadził do literatury przedmiotu Stanisław Waltoś (S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1998, s. 394) Patrz też: A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 111; B. O., *Zakup kontrolowany*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015, s. 291.

² Metoda ta bywa nazywana „łapówką kontrolowaną” (D. P., *Łapówka kontrolowana*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kedzierska, Szczytno 2011, s. 155). Patrz też: J. B., *Kontrolowane przyjęcie/ wręczenie korzyści majątkowej*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 125.

4/ złożenia propozycji przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej.

W Polsce transakcje pozorowane są stosowane dość często, zwłaszcza przeciwko zorganizowanym grupom przestępczym³. Bardzo pomocne były w czasie zwalczania zmów korupcyjnych w sporcie⁴. Już w pierwszej połowie lat 90. XX w. policjanci m.in. z Biura do Walki z Przestępczością Zorganizowaną KGP dokonywali z udziałem pokrzywdzonych pseudotransakcji pozorowanych w sprawach kradzionych samochodów oraz zakupu kontrolowanego i przesyłki niejawnie nadzorowanej⁵. Zatrzymanym handlarzom narkotyków stawiali tylko zarzut posiadania, a nie handlu, aby uniknąć zarzutu stosowania prowokacji. Także później bardziej ostrożni prokuratorzy w sprawie handlu dziećmi ograniczali się do stawiania zarzutu pozbawienia ich wolności, ponieważ w ustawie o transakcji pozorowanej była mowa o rzeczach, a nie ludziach⁶.

W literaturze przedmiotu wskazuje się następujące cele „operacji pod przykryciem”:

- 1/ „ustalenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego działalności zorganizowanych grup przestępczych,
- 2/ uprzedzanie planowanych przedsięwzięć przestępczych,
- 3/ zebranie informacji o konkretnych przestępstwach, a przede wszystkim dowodów na ich popełnienie,
- 4/ ułatwienie czynności związanych z konfiskatą ukrywanego przez sprawców mienia,
- 5/ zatrzymanie sprawców przestępstwa”⁷.

Transakcja pozorowana jest dopuszczalna w ustalonym bardzo szeroko przedmiotowo katalogu przestępstw wskazanych w przepisach doty-

³ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 170–171.

⁴ M. Poklewski, *Krążył, krążył wielki pieniądz*, „Przegląd” nr 21 z 18 V 2015 r., s. 58. Patrz też „Przegląd” nr 22 i 23 z 2005 r.

⁵ Pierwszy raz proponowano włączenie jej do metod pracy Policji we wrześniu 1992 roku. (S. Podemski, *Zawód: prowokator*, „Polityka” 1992, nr 40, s. 6); *Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji (2000–2015) we wspomnieniach twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiciak, M. A. Kędziński, Szczepiński 2015, s. 104, 105.

⁶ *Centralne...*, s. 133, relacja Tomasza Warykiewicza.

⁷ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 158.

czących kontroli operacyjnej. Zaskakuje możliwość sprzedawania takich przedmiotów jak broń czy narkotyki⁸. W świetle regulacji prawnych nie ma ograniczeń podmiotowych, nawet w stosunku do osób objętych immunitetem. W rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z 2 X 2014 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych polegających na dokonaniu w sposób niejawny nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót jest zabroniony, a także na przejęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej oraz sposobu przekazywania, przetwarzania i niszczenia materiałów uzyskanych podczas stosowania tych czynności wprowadzono nieprzewidzianą w ustawie możliwość prowadzenia negocjacji korupcyjnych i dokładniej określono katalog korzyści majątkowych, także w postaci rzeczy ruchomych, nieruchomości i praw majątkowych. Pominięto natomiast korzyści osobiste, np. w postaci usług seksualnych⁹.

W Policji prawo zarządzania transakcji pozorowanej mają: Komendant Główny, komendanci wojewódzcy, Stołeczny i Komendant CBŚP, za zgodą prokuratora okręgowego lub Generalnego. Wyrażający zgodę prokurator powinien zapoznać się z materiałami stanowiącymi uzasadnienie do stosowania transakcji pozorowanej, a potem być na bieżąco informowany o wynikach i mieć możliwość przerwania jej w każdej chwili.

Policja może podjąć transakcję pozorowaną na „czas oznaczony” w zarządzeniu wydającego je organu do 3 miesięcy i przedłużyć za zgodą prokuratora raz na 3 miesiące, ale gdy po tym czasie pojawią się nowe, istotne okoliczności dla sprawdzenia wcześniej uzyskanych wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów za zgodą prokuratora może ją przedłużyć na dalszy oznaczony czas. Prokurator może także polecić szybsze zakończenie transakcji pozorowanej. Wielo-

⁸ Według niektórych policjantów katalog ten jest za szeroki (S. Śnieżko, *Zakup kontrolowany, kontrolowane wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 47).

⁹ Tamże, s. 50–51.

miesięczne stosowanie jej daje możliwość wykorzystania jej do „rozmiękczenia” figuranta¹⁰.

W stosunku do transakcji pozorowanej obowiązuje zasada subsydiarności, ponieważ konieczne jest wcześniejsze posiadanie wiarygodnej informacji „o osobie, rzetelnie ocenionej i wielokrotnie sprawdzonej, uzyskaną w toku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych”¹¹. Nie jest wymagane, aby inne środki były bezskuteczne albo nieprzydatne. Jacek Kudła i Piotr Kosmaty proponują przy ocenie wiarygodności informacji stanowiących podstawę stosowania transakcji pozorowanej wykorzystać skalę oceny wiarygodności informacji wykorzystywanej przy analizie kryminalnej¹².

Jacek Kudła i Piotr Kosmaty słusznie sugerują, aby funkcjonariusz oceniający wiarygodność nieznanego sobie źródła informacji obniżał jego ocenę, np. z A1 na B1. Proponują także oparcie się podczas analizy na zasadach opracowywania kodów meldunków informacyjnych, gdzie: H-1 oznacza informacje nienadające się do bezpośredniego wykorzystania w postępowaniu karnym, bez dowodowego przetworzenia; H-2 informacje do udostępnienia za zgodą sporządzającego ją funkcjonariusza, ze względu na ochronę źródła jej pochodzenia; H-3 informacje, których wykorzystanie jest ograniczone z innych powodów niż wskazane w H-1 i H-2. Za informacje i materiały wiarygodne można uznać tylko oznakowane kodami od A1 do B2. Celem policyjnej transakcji pozorowanej jest przedprocesowe rozpoznawanie i dowodzenie przestępstw, a w szczególności:

- 1/ sprawdzenie uzyskanych wcześniej, wiarygodnych informacji o przestępstwie, czyli zweryfikowane innymi metodami, np. przez porównanie dochodów ze stanem majątkowym,
- 2/ ustalenie sprawców i uzyskanie dowodów przestępstwa.

Transakcja pozorowana nie ma natomiast celów prewencyjnych ani wykrywczych. Nie jest też uwzględniona w procesie karnym ze względu na dwuznaczność etyczną¹³. Pozwala na uzyskanie dowodów stanowiących

¹⁰ S. Śnieżko, *Zakup...*, s. 48, 50; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 246; S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz i inni: przykrywko*, Warszawa 2010, s. 47.

¹¹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 146.

¹² Tamże, s. 151–154.

¹³ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 247.

podstawę do wszczęcia postępowania karnego lub materiałów mających istotne znaczenie dla już prowadzonego postępowania, które przekazuje się właściwemu prokuratorowi, w razie potrzeby z wnioskiem o wszczęcie postępowania.

Wniosek o przeprowadzenie transakcji pozorowanej musi być uzasadniony i zawierać ocenę wiarygodności posiadanych informacji. Do wniosku dołącza się analizę¹⁴. Funkcjonariusz zlecający przeprowadzenie transakcji pozorowanej sporządza notatkę służbową zawierającą numer i kryptonim sprawy, rodzaj, czas, miejsce i sposób wykonywanych czynności, wskazuje osoby, których dotyczy, wyniki, dane policjantów w nich uczestniczących oraz cechy identyfikacyjne nośników. Przepisy służbowe określają rodzaj i treść dokumentów, które muszą być sporządzone w związku z transakcją pozorowaną, w tym m.in. sprawozdanie¹⁵. Przebieg transakcji pozorowanej można niejawnie rejestrować za pomocą obrazu i dźwięku¹⁶. Wskazuje się też na konieczność uzupełnienia ewidencji prowadzonych transakcji pozorowanych, prowadzonych przez organy je stosujące o rejestr centralny transakcji pozorowanych¹⁷. Materiały niemające znaczenia dla toczącego się postępowania karnego podlegają niezwłocznemu zniszczeniu. Dotyczy to także zapisów na nośnikach elektronicznych, co w praktyce może być trudno wykonalne¹⁸.

¹⁴ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 147

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 7 VI 2011 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych, polegających na dokonaniu w sposób niejawni nabywania, zbycia lub przejęcia przedmiotów, pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót jest zabroniony, a także na przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej przez sposób przekazywania, przetwarzania i niszczenia materiałów uzyskanych podczas stosowania tych czynności (Dz.U. z 2011 r. Nr 121, poz. 694); J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 32, 168–169.

¹⁶ Z. Beczyński, *Wykorzystanie czynności operacyjno-rozpoznawczych w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości pseudokibiców – regulacje prawne*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa, praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, t. 1, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 126–127.

¹⁷ S. Śnieżko, *Zakup...*, s. 53.

¹⁸ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 167–168; S. Śnieżko, *Zakup...*, s. 53.

Transakcja pozorowana uchodzi wśród policjantów różnych państw za jedną z najefektywniejszych metod walki z przestępczością. Transakcja pozorowana i wręczanie lub przyjęcie korzyści majątkowej może być przeprowadzone z udziałem funkcjonariusza działającego „pod przykryciem” i OZI. W pierwszym przypadku będzie to operacja specjalna przeprowadzona na podstawie art. 14 ust. 1 i art. 19a u.o.P., w drugim przypadku kombinacja operacyjna przeprowadzona na podstawie art. 19a i 22 u.o.P.¹⁹ Operacje specjalne są skierowane głównie przeciwko przestępczości zorganizowanej i zmierzają do złamania solidarności przestępczej²⁰.

Praca pod przykryciem polega na posługiwaniu się przez funkcjonariusza dokumentami uniemożliwiającymi ustalenie jego danych identyfikujących jako osoby wykonującej określone zadania służbowe oraz uniemożliwiającymi identyfikowanie środków, którymi się posługuje w czasie wykonywania tych zadań²¹. Policjant działający pod przykryciem to przeszkolony funkcjonariusz „w zakresie kontaktów z figurantami w operacjach specjalnych, posługujący się legendą, oznaczony symbolem PPP lub PPP-SW i numerem ewidencyjnym”²². Największym atutem OZI jest jego naturalne, w pełni weryfikowalne zakotwiczenie w rozpracowywanym środowisku. To daje mu poważną przewagę nad funkcjonariuszem działającym „pod przykryciem”, którego legenda może mieć zbyt „krótką kołdrę”. Rola OZI podczas operacji specjalnych powinna ograniczać się do wprowadzenia policjanta do środowiska i „danie mu legendy”²³. Według A. Tarachy kombinacja operacyjna to zespół zaplanowanych niejawnych działań podejmowanych w celu rozpracowania działalności przestępczości, ustalenie sprawców i zebrania materiału dowodowego przy pomocy funkcjonariuszy działających „pod przykryciem”²⁴. Według bardziej ogólnej definicji kombinacja operacyjna to „zespół zaplanowanych, uzupełniających się przedsięwzięć i czynności operacyjno-rozpoznawczych realizowanych przy użyciu dopuszczalnych metod i środ-

¹⁹ K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 74–75.

²⁰ Z. Beczyński, *Wykorzystanie...*, s. 125.

²¹ Tamże, s. 127–128.

²² § 1 ust. 17 zarządzenia nr pf-634 KGP.

²³ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 75.

²⁴ A. Taracha, *Czynności...*, s. 49.

ków pracy operacyjnej, w celu weryfikacji posiadanych informacji, ujęcia sprawców, ujawnienia lub uzyskania dowodów popełnionych przestępstw oraz dezinformacji i dezintegracji środowisk przestępczych²⁵.

Transakcja pozorowana i kontrolowane wręczanie korzyści majątkowych należą do metod „uderzeniowych”, przydatnych tylko „w rękach fachowców i w określonych sytuacjach”. Są zbyt skomplikowane, aby mogli je stosować „przyuczeni” do tego funkcjonariusze. Dlatego prawo do sięgnięcia po nie powinni mieć w zasadzie tylko fachowcy z Centralnego Biura Śledczego Policji²⁶. Do czasu nagłośnienia tej metody przez CBA pozostawała ona „w cieniu”²⁷. Według nadinsp. Adama Maruszczaka „wiele szkody wyrządziło operacjom specjalnym dość »amatorskie« ich stosowanie w pewnym okresie przez CBA. Zabrakło tam wyraźnie doświadczonych oficerów rozumiejących z jednej strony możliwości, jakie dają te instytucje, a z drugiej – ograniczenia prawne, których złamanie skutecznie może zniweczyć nawet najbardziej uzasadnione cele operacyjne i procesowe”²⁸. Także według nadinsp. Kazimierza Sz wajcowskiego jest to technika zbyt złożona, aby mogła być stosowana przez „przyuczonych” funkcjonariuszy. Powinni się nią zajmować tylko „scentralizowani” fachowcy. Sz wajcowski jest też przeciwnikiem tzw. małych zakupów²⁹.

Transakcja pozorowana i wręczanie lub przyjęcie korzyści majątkowej może być przeprowadzone z udziałem funkcjonariusza działającego „pod przykryciem” i OZI.

Realizujący pod przykryciem transakcję pozorowaną funkcjonariusz działa niejawnie w imieniu swojej służby. Nie może być nachalny i nakłaniać do przyjęcia złożonej propozycji. Nie może jej łączyć z groźbą, przymusem fizycznym lub psychicznym. Przekroczenie tych granic oznacza prowokację, ponieważ celem transakcji pozorowanej jest jedynie weryfikacja informacji o przestępczej działalności danej osoby. Przekroczenie dopuszczalnych granic powoduje nieważność transakcji i pociąga za sobą odpowiedzialność

²⁵ E. Gruza, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 68.

²⁶ *Centralne...*, s. 103, 111, 149.

²⁷ S. Śnieżko, *Zakup kontrolowany...*, s. 45–46.

²⁸ *Centralne...*, s. 111.

²⁹ Tamże, s. 103.

funkcjonariusza. Po nowelizacji u.o.P. w 2001 r. czynności te mogą być w razie potrzeby poprzedzone stosownymi do okoliczności obietnicami lub negocjacjami, chociaż zdaniem części prawników tzw. testowanie uczciwości może być uważane za podżeganie. Wykluczono jedynie sprawstwo kierownicze³⁰.

Jednym z pionierów pracy pod przykryciem był François Vidocq³¹. Obecnie praca operacyjna policjantów działających w sposób niejawnym znana jest w wielu krajach świata, m.in. w Belgii, Danii³², Francji³³, Holandii, w Niemczech³⁴, w Wielkiej Brytanii i od 1972 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej³⁵.

W PRL-u doraźnie, amatorsko prace „pod przykryciem” prowadzili milicjanci, udając np. marynarzy lub klientów prostytutek, aby dotrzeć do przestępców, z którymi współpracowały³⁶. Częściej stosowano kombinacje operacyjne, np. wydziały ds. przestępczości gospodarczej dokonywały zakupów kontrolowanych dewiz przy pomocy tajnych współpracowników, ponieważ takie działania wymagały mniejszych nakładów pracy, były tańsze i mniej ryzykowne³⁷. Dlatego po MO zostały dwa aktywa: rozpoznanie osobowe i sieć osobowych źródeł informacji. Nie było natomiast wyszkolonych przykrywców³⁸. Pierwsza bez podstaw prawnych, nieudana operacja pod przykryciem policyjnego antyterrorysty udającego ochroniarza miała miejsce 6 VII 1990 r. w hotelu „George” w czasie próby zatrzymania sprawców

³⁰ W CBŚ KGP pierwszy raz transakcję pozorowaną przeprowadził oddział nowosądeckie 6 II 2003 r.

³¹ F-E. Vidocq, *Pamiętniki*, Warszawa–Kraków 2015, s. 150, 152, 161.

³² A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 180.

³³ Tamże, s. 181–182.

³⁴ D. P., *Tajny agent*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 337; A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 181.

³⁵ A. Taracha, *Czynności...*, s. 113–114, 116; D. P., *Operacje „pod przykryciem”*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 202; J. „Jack” Garcia, M. Levin, *Gangster. Prawdziwa historia agenta FBI, który przeniknął do mafii*, Kraków 2011; W. Kalicki, *Zdarzyło się*, Kraków 2014, s. 24.

³⁶ Z. Borkowski, *Relacje porucznika Sikora*, Warszawa 1975, s. 38; R. Hula, *Glina*, Gdynia 2013, s. 65; S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz...*, s. 31.

³⁷ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomek...*, s. 53.

³⁸ Tamże, s. 52.

wyłudzenia 15 tys. marek za zwrot skradzionego auta obywatela Niemiec³⁹. Pierwszy raz o przykrywkowcach było głośno w związku z tzw. aferą starachowicką z 2003 r.⁴⁰ W 1994 r. trzech pierwsi funkcjonariusze świeżo powołanego Biura do walki z Przestępczością Zorganizowaną (BPZ) byli w Wielkiej Brytanii na 3-tygodniowym szkoleniu dla przykrywkowców. Potem ich kolegów wysyłano na podobne kursy w Niemczech i w USA⁴¹. Obecnie szkolenia i przygotowania do konkretnych spraw prowadzone są w kraju⁴².

W 1995 r. podczas nowelizacji ustawy o Policji prawnie uregulowano działania „pod przykryciem”, wprowadzając zapis: „przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych policjanci mogą posługiwać się dokumentami, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych” (art. 20a ust. 2 u.P.). W terminologii policyjnej są one określane jako dokumenty legalizacyjne⁴³. Podstawę prawną do wytworzenia i posługiwania się takimi dokumentami stanowi art. 20a ust. 3a i art. 144 a u.P, przewidujący, że nie popełnia przestępstwa osoba:

- 1/ zlecająca sporządzenie takich dokumentów legalizacyjnych lub kierująca ich wykonaniem,
- 2/ osoba sporządzająca takie dokumenty,
- 3/ udzielająca pomocy w ich wykonaniu,
- 4/ policjant lub inna osoba posługująca się nimi w czasie wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Minister właściwy ds. wewnętrznych został upoważniony do wydania rozporządzenia w sprawie zasad i trybu wydawania, posługiwania się, a także przechowywania tych dokumentów (art. 20a ust. 4 u.P.). W myśl § 2 ust. 1 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 27 V

³⁹ K. Jałoszyński, *Biuro Operacji Antyterrorystycznej Komendy Głównej Policji 1976–2014*, Szczytno 2014, s. 125.

⁴⁰ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz...*, s. 16–17.

⁴¹ *Centralne...*, s. 128–129, relacja insp. Sławomira Śnieżko.

⁴² M. Kącki, *Kącki pyta Rapackiego o zło*, „Duży Format” nr 30 z 30 VII 2015 r., s. 24, 25.

⁴³ § 1 ust. 2 zarządzenia nr pf-634; A. Taracha, *Czynności...*, s. 163; Wśród nich wymienia się m.in. dowody osobiste, paszporty, prawa jazdy, świadectwa, certyfikaty, licencje, dyplomy, zaświadczenia, akty notarialne (Z. C., *Dokumenty legalizujące*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 67).

2002 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wydawania, posługiwania się, przechowywania i ewidencji dokumentów, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta lub osobę udzielającą pomocy Policji oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych (Dz.U. Nr 74, poz. 684) organem właściwym w Policji do wydawania dokumentów legalizacyjnych jest Komendant Główny Policji, działający za pośrednictwem Komendanta CBŚP na wniosek komendantów: wojewódzkich, Stołecznego i CBŚP, kierowników organów, służb i instytucji państwowych uprawnionych do posługiwania się dokumentami na podstawie odrębnych przepisów. Wykonuje je głównie pion techniki operacyjnej⁴⁴. Wniosek w tej sprawie zawiera:

- 1/ informację, dla jakiej jednostki lub komórki organizacyjnej ma być przeznaczony, wraz z uzasadnieniem,
- 2/ faktyczne i fikcyjne dane osobowe dokumentu oraz inne dane potrzebne do jego sporządzenia oraz okoliczności posługiwania się nim,
- 3/ potwierdzenie faktycznych, wskazanych w nim uprawnień użytkownika, np. posiadanie patentu żeglarskiego, prawa jazdy itp., ponieważ tylko wyjątkowo można wydać tego typu dokument osobie bez uprawnień. Natomiast nie może ona korzystać z niego w rzeczywistości, np. policjant bez prawa jazdy wskazanej kategorii nie może prowadzić pojazdów, do których go ono teoretycznie upoważnia.
- 4/ potwierdzenie wykonania badań technicznych pojazdu,
- 5/ wzór wnioskowanego dokumentu,
- 6/ dokumenty dotyczące obiektu, kryptonim i numer rejestracyjny teczki obiektu.

W wyjątkowych przypadkach działający „pod przykryciem” policjant lub pomagająca mu osoba może posługiwać się dokumentem potwierdzającym posiadanie fikcyjnych uprawnień, np. licencję pilota, dyplom ukończenia medycyny itp., ale nie wolno mu wykonywać wynikających z tych uprawnień czynności, a więc funkcjonariusz udający pilota nie może sięgać za sterami samolotu. Zadania zlecane działającemu „pod przykryciem” policjantowi z wykorzystaniem dokumentów legalizacyjnych są tak zorganizowane, że

⁴⁴ S. Śnieżko, *Zakup...*, s. 50.

nie zagrażają bezpieczeństwu jego i osoby udzielającej mu pomocy. Komendant CBŚP prowadzi ewidencję wydanych dokumentów legalizacyjnych⁴⁵.

W uzasadnionych przypadkach kierownicy jednostek organizacyjnych Policji i komórek organizacyjnych KGP mogą wnioskować do Komendanta Głównego Policji o upoważnienie ich do sporządzenia dokumentów legalizacyjnych we własnym zakresie. Jeżeli istnieje konieczność uzyskania takiego dokumentu od organu administracji rządowej lub samorządowej, Komendant Główny Policji lub upoważniony przez niego kierownik jednostki lub komórki organizacyjnej zwraca się do właściwego urzędu o wydanie wnioskowanych dokumentów⁴⁶. Także osoby pomagające funkcjonariuszom służb specjalnych i policyjnych w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych mogą posługiwać się dokumentami uniemożliwiającymi ich identyfikację.

Brak natomiast regulacji prawnej zasady subsydiarności, zakresu przedmiotowego i czasu działania „pod przykryciem” oraz prokuratorskiego lub sądowego nadzoru nad nim. Nie ma przepisu wskazującego, jakie materiały można tą drogą pozyskiwać i jak dokumentować wykonywane czynności. Nie wprowadzono zasad procesowego wykorzystania uzyskanych informacji⁴⁷. Organizację operacji specjalnych uregulowano jedynie w niejawnym załączniku nr 5 do instrukcji o pracy operacyjnej wydanej przez Komendanta Głównego Jerzego Stańczyka⁴⁸. Najbardziej niebezpieczne jest pominięcie bezkarności działającego „pod przykryciem” funkcjonariusza zmuszonego, np. do uczestnictwa w przestępczym procederze⁴⁹. Wielokrotnie ich

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 27 V 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wydawania, posługiwania się, przechowywania i ewidencji dokumentów, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta lub osobę udzielającą pomocy Policji oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych (Dz.U. 2015 r., poz. 993). Do 1995 r. działający „pod przykryciem” policjanci posługiwali się podrobionymi dokumentami na podstawie niejawnych wewnętrznych przepisów, co nie było zgodne ze standardami państwa prawa.

⁴⁶ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 161–164.

⁴⁷ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 304–305.

⁴⁸ *Centralne...*, s. 117.

⁴⁹ Bardzo trudno wprowadzić przykrywkowca do gangów kibiców krakowskich, ponieważ od kandydata wymagają, aby „pociął” kilku członków wrogiego gangu (D. Maciejasz, *Na iksie*, „Duży Format” z 21 V 2015 r., s. 22).

działania wiążą się z zagrożeniem życia. Bardzo trudno pełnić służbę przykrywkowca w zakładzie karnym i areszcie śledczym⁵⁰. Istnieją także inne zagrożenia dla policjantów pełniących służbę „pod przykryciem”, takie jak:

- 1/ częste zmiany ról,
- 2/ dążenie do sukcesu za wszelką cenę i lęk przed porażką,
- 3/ obawa o utratę życia i zdrowia,
- 4/ kontakt z ludźmi o odmiennym systemie wartości i o różnych formach zachowań,
- 5/ wchodzenie w role ludzi zamożniejszych, nawet żyjących w luksusie,
- 6/ konieczność stałej samokontroli,
- 7/ pokusy o charakterze materialnym i innym, np. seksualne,
- 8/ powstanie więzi emocjonalnych z figurantami,
- 9/ brak akceptacji,
- 10/ rozłąka z rodziną.

Szereg wskazanych wyżej zagrożeń występuje także podczas współpracy z OZI, z tym że z reguły silniejsze więzi powstają podczas pracy „pod przykryciem” niż w wyniku systematycznych kontaktów z OZI. Symptomaми występowania takich zmian osobowości może być zmiana sposobu ubierania i przyjęcia tzw. mody bandyckiej, zainteresowanie muzyką słuchaną przez figurantów i apoteozującą przestępczość. Zmianie może ulec optyka widzenia, system wartości, chęć dorobienia się pieniędzy. Obserwuje się silne identyfikowanie się z odgrywaną rolą. Zjawisko to nazywane jest syndromem Bonda. Innym jego objawem może być podwyższenie poziomu agresji. W wyniku długotrwałego funkcjonowanie „pod przykryciem” mogą pojawić się urojenia, depresje i nerwice⁵¹.

Z badań Michela Girodo wynika, że wśród policjantów działających „pod przykryciem” pojawia się:

- 1/ tendencja do przyjmowania sposobu komunikowania się rozpracowywanego środowiska, jego kodów językowych i komunikacji niewerbalnej, a następnie przenoszenie ich do życia prywatnego i zawodowego,

⁵⁰ M. Kącki, *Kącki pyta...*, s. 24.

⁵¹ T. Cichoń, P. Tarnawski, *Praca z agenturą...*, s. 37–39; V. Gorsky, *Kameleon...*, *passim*.

- 2/ „syndrom medalisty” polegający na fascynacji stylem życia ludzi uważających się za lepszych od innych;
- 3/ „syndrom prymatu” przejawiający się w fascynacji prymitywizmem panującym w rozpracowywanym środowisku;
- 4/ chorobliwa, paranoiczna nieufność, przejawiająca się m.in. w demonizowaniu rozpracowywanego środowiska.

W celu ochrony policjantów przed takimi stanami w zachodnich służbach policyjnych opracowano katalog symptomów, na podstawie których można zidentyfikować pojawienie się takich zagrożeń. Wśród nich wymienia się:

- 1/ większą konsumpcję alkoholu⁵²,
- 2/ nawiązywanie stosunków seksualnych i emocjonalnych z rozpracowywanymi osobami,
- 3/ beztroskę i skłonność do nadmiernego ryzyka,
- 4/ ucieczkę od towarzystwa, skłonność do samotności,
- 5/ bezsenność, wyczerpanie, częste bóle głowy, niestrawność,
- 6/ traktowanie zakończenia operacji „pod przykryciem” jako powrót do gorszej rzeczywistości,
- 7/ preferowanie przebywania w towarzystwie figurantów, a nie rodziny,
- 8/ niewychodzenie z roli granej „pod przykryciem” w czasie kontaktów służbowych, np. z przełożonymi.

Polscy eksperci uzupełniają ten katalog o przywiązanie do zmiany statusu majątkowego i zmiany hierarchii wartości. Badacze amerykańscy wskazują także na trudność funkcjonariuszy działających „pod przykryciem” z ułożeniem sobie relacji w macierzystej jednostce po zakończeniu misji⁵³. W celu ograniczenia takich sytuacji, zdaniem badaczy amerykańskich przykrywkowcami powinny być jedynie ochotnicy posiadający odpowiednie doświadczenie zawodowe, uregulowaną sytuację osobistą, silnie zmotywowani i mający odpowiednie predyspozycje psychiczne. Policjanci tacy powinni być stale nadzorowani i w razie potrzeby mieć zapewnioną pomoc psycho-

⁵² Podobnie jest w Polsce (S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz...*, s. 48; V. Gorsky, *Kameleon...*, *passim*).

⁵³ Podobnie w Polsce (V. Gorsky, *Kameleon. Kulisy pracy w CBŚ*, Warszawa 2017, *passim*).

loga⁵⁴. Dlatego w policji uczestnikom operacji specjalnych wsparcia udzielają psychologowie⁵⁵.

Bardzo ważne jest legendowanie, czyli przygotowanie funkcjonariuszowi wiarygodnej tożsamości, biografii i współpraca z agentem manewrowym, wprowadzającym go do rozpracowywanego środowiska przestępczego. Legendowanie jest czasochłonnym i kosztownym przedsięwzięciem, ponieważ niektórzy przestępcy wielokrotnie sprawdzali przykrywkowców przed każdym spotkaniem. Jednocześnie przykrywkowcy nie mogli popełnić żadnego przestępstwa⁵⁶. Nie mniej istotne jest dopełnienie wszelkich sprawdzeń i czynności formalnych⁵⁷ i zachowanie konspiracji⁵⁸.

W 1996 r. w Biurze do walki z Przestępczością Zorganizowaną KGP (BPZ) zaczęto stosować operacje specjalne. Pierwsza została przeprowadzona przeciwko handlarzowi narkotyków hotelu Victorii w Warszawie⁵⁹. W 1999 r. podczas rozpracowywania tzw. ośmiornicy łódzkiej założono w tym celu fikcyjną firmę produkującą tanie wino⁶⁰. W 1996 r. BPZ zostało dwunastym członkiem *International Working Group* (IWP) organizacji zrzeszającej szefów zarządzających operacjami specjalnymi, działających według najwyższych światowych standardów, a więc zapewniających wysoki poziom bezpieczeństwa, pozbawionych cech prowokacji i niewykorzystywanych do celów politycznych⁶¹. Początkowo przykrywkowcy z krajów zachodnich przyjeżdżali pomagać polskim policjantom. Od pewnego czasu

⁵⁴ Przykładem formalnego katalogu wymogów dla przykrywkowca może być obowiązujący w Urzędzie Kryminalnym Nadrenii Północnej-Westfalii (T. Cichoń, P. Tarnawski, *Praca z agenturą i praca pod przykryciem – zagrożenia dla psychiki policjanta*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Legionowo 2004, s. 42).

⁵⁵ B. Lach, *Pomoc psychologiczna dla funkcjonariuszy służb kryminalnych*, [w:] *Psychologia i etyka...*, s. 11.

⁵⁶ *Centralne...*, s. 129, relacja insp. Sławomira Śnieżko.

⁵⁷ Pod koniec lat 90. w Warszawie policyjni przykrywkowcy udający kupców narkotyków „zderzyli się” z przykrywkowcami UOP udającymi sprzedawców i prawie doszło do wymiany ognia (S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz...*, s. 43).

⁵⁸ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz...*, s. 49.

⁵⁹ Tamże, s. 42–43.

⁶⁰ *Centralne...*, s. 166, relacja mł. insp. Andrzeja Kozdraja.

⁶¹ Tamże, s. 51–52, 96, 132, relacja Tomasza Warykiewicza; S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomek...*, s. 48.

także Polacy biorą udział w międzynarodowych operacjach⁶² i prowadzą je poza granicami kraju⁶³. Udają biznesmenów, bandytów, handlarzy narkotyków, broni i dzieł sztuki, fałszerzy pieniędzy, pilotów, maklerów. Nie wolno im popełniać przestępstw⁶⁴. Po roku 2000 w CBS KGP zaczęto zakładać firmy do legendowania działań przykrywkowców w kraju i na arenie międzynarodowej. Polscy przykrywkowcy współpracują z międzynarodową organizacją ENFAST, a Centralne Biuro Śledcze KGP było organizatorem narady szefów służb policyjnych nadzorujących przykrywkowców, z udziałem przedstawicieli z państw europejskich oraz Australii, Nowej Zelandii i Stanów Zjednoczonych⁶⁵.

Do realizacji sprawy powołuje się zespół bliskiego zabezpieczenia (ZBZ), składający się zawsze z policjanta „pod przykryciem” (PPP) potocznie nazywanego operatorem, *covermana* kierującego grupą zadaniową, który nadzoruje przykrywkowca przez cały czas pozostającego w pobliżu i kontaktującego się z przykrywkowcem. W skład zespołu wchodzi też policjant „pod przykryciem” ochraniający operatora. Wszyscy członkowie zespołu dostają fałszywą tożsamość i numery⁶⁶. Po zawarciu transakcji pozorowanej do akcji wkracza brygada „ateków”, czyli pododdział antyterrorystyczny.

Początkowo rzadko przeprowadzano transakcje pozorowane, a prokuratorzy i sędziowie byli słabo przygotowani do stosowania tej ofensywnej techniki pracy operacyjnej. Prokuratorzy chcieli traktować przykrywkowców jak innych świadków i utajniać ich dane. W 2002 r. zastępca Komendanta Głównego Policji, nadinsp. Adam Rapacki, stwierdził: „chcemy, żeby zakup kontrolowany przestał być narzędziem szczególnym, a stał się normalną metodą pracy każdego policjanta służby kryminalnej. Będziemy ich szkolić w praktycznym stosowaniu tych metod”⁶⁷. Do wzrostu zainteresowania transakcją pozorowaną przyczyniło się wprowadzenie instytucji świadka incognito i przesłuchanie na odległość w formie telekonferen-

⁶² M. Kącki, *Kącki pyta...*, s. 25.

⁶³ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz...*, s. 44.

⁶⁴ Tamże, s. 40.

⁶⁵ *Centralne...*, s. 115.

⁶⁶ M. Kącki, *Kącki pyta...*, s. 42; S. Śnieżko, *Zakup kontrolowany...*, s. 51.

⁶⁷ *Widzę wiele...*, s. 3.

cji⁶⁸. Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 18 VI 2003 r. w sprawie postępowania o zachowanie w tajemnicy okoliczności uniemożliwiających ujawnienie tożsamości świadka oraz sposobu postępowania z protokołami zeznań świadków (Dz.U. z 2003 r. Nr 108, poz. 1024), dotyczące przesłuchania świadka incognito, daje podstawę do ochrony wizerunku i danych osobowych funkcjonariuszy. W celu uzyskania tego efektu stosuje się m.in. urządzenia techniczne umożliwiające zniekształcenie wizerunku i głosu, sprowadzenie go do specjalnie zakonspirowanego pomieszczenia, przeprowadzenie wideokonferencji i konferencji telefonicznej⁶⁹. Na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 19 VIII 2015 r., które weszło w życie 1 X 2015 r., imię, nazwisko i adres zeznańującego funkcjonariusza zastąpiono jego numerem ewidencyjnym (Dz.U. z 16 IX 2015 r., poz. 1408). Od lat 90. prokuratorzy uczestniczą w szkoleniach dotyczących pracy „pod przykryciem”⁷⁰.

⁶⁸ *Centralne...*, s. 129, relacja insp. Sławomira Śnieżko.

⁶⁹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 34–35.

⁷⁰ *Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji...*, s. 88.

ROZDZIAŁ VI

PRZESYŁKA NIEJAWNIE NADZOROWANA I OBSERWACJA

1. Przesyłka niejawnie nadzorowana

Wprowadzona do działań policyjnych w 1995 r. w art. 19b u.o.P. przesyłka niejawnie nadzorowana¹ jest szczególnym rodzajem bardzo ofensywnej obserwacji i bywa nawet zaliczana do kontroli operacyjnej, chociaż brak do tego podstaw ustawowych². Jest zbliżona do procesowych oględzin rzeczy, zatrzymania rzeczy, opinii biegłego³, mniej do przeszukania. Polega na niejawnym nadzorowaniu:

- 1/ wytwarzania,
- 2/ przemieszczania,
- 3/ przechowywania,
- 4/ obrotu przedmiotami przestępstwa.

¹ W literaturze pojawia się także pojęcie „dostawa niejawnie nadzorowana” (A. R., P. W. O., *Dostawa niejawnie nadzorowana*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczuk, Warszawa 2015, s. 67.

² Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 13 III 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję niejawnego nadzorowania wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa (Dz.U. Nr 23, poz. 239).

³ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 260; D. L., K. W., *Przesyłka niejawnie nadzorowana*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 224.

Policja może niejawnie nadzorować przesyłkę przed i w czasie postępowania karnego, przekazując cały uzyskany materiał prokuraturze. Nadzorowanie polega na obserwowaniu. Może ono dotyczyć:

- 1/ przesyłek, co do których istnieje uzasadnione przypuszczenie, że mogą zawierać przedmioty przestępstwa,
- 2/ nieruchomości lub przedmiotów ruchomych, w tym także pojazdów, co do których zachodzi uzasadnione podejrzenie wykorzystywania ich do wytwarzania, przemieszczania, przechowywania lub obrotu przedmiotami przestępstwa,
- 3/ osób, co do których zachodzi uzasadnione podejrzenie, że wytwarzają, przemieszczają, przechowują lub obracają przedmiotami przestępstwa.

W czasie realizacji operacji określonej jako przesyłka niejawnie nadzorowana organy, instytucje publiczne i przedsiębiorcy mają obowiązek dopuścić do dalszego przewozu przesyłki zawierającej przedmioty przestępstwa w stanie nienaruszonym lub po ich usunięciu albo zastąpieniu w całości lub części. W czasie przesyłki można niejawnie:

- 1/ ją otwierać w celu sprawdzenia i oceny zawartości, oznakowania, usunięcia przedmiotów przestępstwa, zastąpienia ich innymi przedmiotami w całości lub części w celu ujawnienia i utrwalenia śladów kryminalistycznych⁴,
- 2/ zamienić znajdujące się w niej przedmioty przestępstwa,
- 3/ wyłączyć czasowo znajdujące się w niej przedmioty przestępstwa,
- 4/ po otwarciu zamykać przesyłkę i włączyć do obrotu.

Sprawdzenie przesyłki następuje przez oględziny, badania organoleptyczne, pobranie próbek do badań fizykochemicznych lub na podstawie innych cech identyfikacyjnych, a także upewnienie się, że prowadzenie czynności nie stwarza zagrożenia dla życia lub zdrowia⁵. Czynności te można

⁴ W. Mądrzejowski, *Przesyłka niejawnie nadzorowana – art. 19b ustawy o Policji*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 59.

⁵ W 2007 r. policja niemiecka podmieniła terrorystom wodę utlenioną (B.T. Wielński, *Wielki proces terrorystów w Niemczech*, „Gazeta Wyborcza z 23 IV 2009 r., s. 10).

rejestrować przy użyciu środków technicznych utrwalających dźwięk oraz obraz i urządzeń technicznych umożliwiających monitorowanie przez utrwalanie dźwięku i obrazu. W tym celu funkcjonariusze mogą posługiwać się dokumentami uniemożliwiającymi ich identyfikację⁶. Te same prawa przysługują funkcjonariuszom niebędącym policjantami, ale udzielającym im pomocy⁷.

Podobne czynności można niejawnie wykonać w czasie procesu wytwarzania przedmiotów przestępstwa⁸ i nazwać tajnym przeszukaniem przesyłki. Wiąże się to z naruszaniem prywatności korespondencji, mieszkania, pojazdu.

Przesyłka niejawnie nadzorowana ma na celu udokumentowanie wszystkich przestępstw przewidzianych w art. 19a u.o.P, w stosunku do których można stosować kontrolę operacyjną oraz w celu ustalenia osób uczestniczących w popełnieniu takiego przestępstwa, w tym nadawców i odbiorców, nie tylko kurierów, oraz przejęcie ruchomych przedmiotów przestępstwa, np. samochodów, a także ruchomości służących do ich przewozu, przechowywania oraz obrotu nimi. Celem przesyłki niejawnie nadzorowanej jest także zabezpieczenie przedmiotów dla celów procesowych. Może to dotyczyć, np. obserwacji nielegalnej produkcji i transportu amfetaminy⁹. Niejawne nadzorowanie ułatwia ustalenie miejsca przechowywania przez złodziei, przemytników i paserów przedmiotów przestępstwa, np. skradzionych samochodów w tzw. dziupli. Metoda jest bardzo przydatna do ustalania podziemnych magazynów przemycanych i nielegalnie produkowanych papierosów. Dzięki niej wykryto pod Łomżą pierwszą w Polsce nielegalną wytwórnię papierosów i przejęto

⁶ W. Mądrzejowski, *Przesyłka niejawnie...*, s. 60.

⁷ R. Połec, *Ryzyko operacyjne w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa państwa*, t. 1, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 109–110.

⁸ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 249.

⁹ Jedną z pierwszych ujawnionych, prowadzonych jeszcze przed wejściem w życie przepisów była przesyłka z Niemiec do Polski przez grupę wołomińską papieru do drukowania podrobionych rubli. Była to wspólna polsko-niemiecka operacja z wykorzystaniem GPS, pod nadzorem polskiego prokuratora (E. Sitek-Wasiak, *Niepokorny. Rozmowa z generałem Adamem Rapackim*, Warszawa 2015, s. 15–17).

720 tys. sztuk¹⁰. Niejawne nadzorowanie obrotu przedmiotami przestępstwa służy do ustalenia współsprawców procederu.

Przesyłki takie nie mogą stwarzać zagrożeń dla życia i zdrowia ludzkiego. Dlatego podmienia się lub pozbawia trwałych cech przesyłki narkotyków, materiałów wybuchowych, środków promieniotwórczych i jednostek broni. Niedopuszczalne jest stosowanie przesyłki osób przez np. sprawców handlu ludźmi.

Taktyka policyjnych działań zależy od szeregu czynników. Podczas nadzorowania niejawnego wyrobu narkotyków powinna zakończyć się przed opuszczeniem przez narkotyki nielegalnego laboratorium. W przypadku papierosów może być kontynuowana dłużej w celu ustalenia wszystkich „kooperantów” przestępczego procederu, w tym producentów opakowań, ustników, bibulek, filtrów, folii, banderol ze znakami akcyzy, a nawet organizacji transportu i hurtowników¹¹.

W czasie przesyłki niejawnie nadzorowanej obserwacja może być prowadzona przy użyciu urządzeń technicznych utrwalających obraz i dźwięk, a także za pomocą urządzeń pozwalających na ustalenie miejsce pobytu osób lub rzeczy. Urządzenia takie służą także do identyfikacji sprawców przestępstwa, ich kontaktów itp. Podczas przesyłki niejawnie nadzorowanej można także zakładać pułapki kryminalistyczne, np. przy użyciu proszków fluorescencyjnych. Prowadzi się ponadto obserwację statyczną i dynamiczną.

Na podstawie zebranych wcześniej materiałów przesyłkę niejawnie nadzorowaną zarządza Komendant Główny, wojewódzki (Stołeczny) lub CBŚP. O zarządzeniu przesyłki niejawnie nadzorowanej niezwłocznie powiadamia prokuratora, który uzyskuje na bieżąco informację o jej stosowaniu i ma prawo ją przerwać, jeżeli uzna, że ustały przyczyny jej zarządzenia.

Zakres przedmiotowy przesyłki niejawnie nadzorowanej ograniczony jest do tych samych przestępstw co kontrola operacyjna i transakcja pozorowana. Przesyłkę niejawnie nadzorowaną można stosować w terminie wskazanym w zarządzeniu, ale ustawowo nieoznaczonym. Oznacza to, że

¹⁰ *Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, Centralne Biuro Śledcze Policji (2000–2015) we wspomnieniach twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiciak, M. A. Kędzierski, Szczytno 2015, s. 154, relacja insp. Arnolda Gołko.

¹¹ W. Mądrzejowski, *Przesyłka niejawnie...*, s. 56–57.

termin stosowania w dużym stopniu zależy m.in. od przedmiotu zainteresowania, użytego środka transportu, procesu technologicznego, a więc może trwać nawet latami, ale przedłużenie ponad 6 miesięcy wymaga wniosku Komendanta Głównego Policji i zgody Prokuratora Generalnego. Nie obowiązuje klauzula subsydiarności i raczej z doktryny niż z ustawy wynika, że ma ona charakter *ultima ratio*¹².

Ustawodawca zezwalając w tym celu Policji na powstrzymanie się od natychmiastowego zakwestionowania przedmiotów przestępstwa, celem ustalenia większej liczby jego sprawców, a więc nadawców, adresatów, pośredników, dopuszcza możliwość dokonania głębszej ingerencji w prawa i wolności, aby ustalić więcej sprawców. Policja nie musi przy tym zakładać, że sprawców tych by nie zidentyfikowano w wyniku jawnego zakwestionowania przesyłki, a osoba składająca wyjaśnienia w tej sprawie nie wskazywałaby współsprawców i to z różnych powodów, bo np. nie zechciałaby ich ujawnić lub ich nie znała.

Dokumentacja procesowa z przesyłki niejawnie nadzorowanej obejmuje:

- 1/ pisemny wniosek uprawnionego organu,
- 2/ zarządzenie o zastosowaniu przesyłki niejawnie nadzorowanej,
- 3/ zawiadomienie prokuratora,
- 4/ zawiadomienie organów, instytucji i przedsiębiorców przewożących przesyłkę niejawnie nadzorowaną zawierającą przedmioty przestępstwa,
- 5/ dokumenty wymagane w związku z przedłużeniem lub zakończeniem przesyłki niejawnie nadzorowanej,
- 6/ notatkę służbową z przesyłki niejawnie nadzorowanej zawierającą: numer sprawy, kryptonim, organ i osoby przeprowadzające, rodzaj zastosowanych czynności, ich czas, miejsce i sposób wykonania, wskazanie osób, których dotyczą, opis wyników,
- 7/ opis wyników sprawdzeń przesyłki niejawnie nadzorowanej, ocena jej zawartości, właściwości psychofizycznych i innych cech identyfikacyjnych,
- 8/ materiały uzyskane w wyniku przesyłki niejawnie nadzorowanej, nośniki lub ich kopie z zarejestrowanym obrazem i dźwiękiem, do-

¹² D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 253.

kumentację sporządzoną na podstawie zarejestrowanych i utrwalanych danych¹³.

Ze względu na specyfikę przesyłki niejawnie nadzorowanej często w czasie jej stosowania Policja współdziała ze Strażą Graniczną, Służbą Celną i urzędami pocztowymi oraz innymi podmiotami świadczącymi usługi transportowe. Po uzyskaniu agenturalnej informacji o planowanym przemyśle do Polski transportu tytoniu zwraca się do Służby Celnej o odstąpienie od kontroli wskazanego samochodu, a jedynie podpięcie do niego GPS. Policjanci przystępują do procesowej realizacji sprawy dopiero po dotarciu przemycanego tytoniu do celu i jednocześnie likwidują magazyn. Mogą jeszcze dłużej się powstrzymać i przystąpić do zatrzymań dopiero wtedy, gdy papierosy trafią do odbiorców sprzedających je konsumentów. W ten sposób likwidują całą siatkę. Współpracując z innymi służbami, mogą nawet ominąć nadzór prokuratorski. W lipcu 2014 r., gdy prokurator nie zgodził się na otwarcie przesyłek pocztowych z dopalaczem „Mocarz”, Policja zwróciła się o pomoc do Służby Celnej, która mogła otwierać przesyłki zagraniczne bez nakazu i w ten sposób przejęto ponad 200 g dopalaczy¹⁴. Przesyłka niejawnie nadzorowana wielokrotnie wymaga międzynarodowej współpracy służb policyjnych. Najczęściej dotyczy przemytu narkotyków, broni i papierosów¹⁵.

2. Obserwacja

Obserwacja to zarówno metoda badań naukowych, pracy operacyjnej i diagnozowania nieletnich w izbach dziecka przez policjantów. Od spostrzegania będącego czynnością wykonywaną przez każdego człowieka w toku co-

¹³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 13 III 2002 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję niejawnego nadzorowania, wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa (Dz.U. Nr 23, poz. 239).

¹⁴ M. Pietraszewski, „Mocarz” przychodził pocztą, obława w całej Polsce, „Gazeta Wyborcza” z 15 VII 2015 r., s. 3.

¹⁵ Np. 1997 r. Biuro ds. Narkotyków KGP zrealizowało wspólnie z policją amerykańską pierwszą przesyłkę niejawnie nadzorowaną kokainy (*Centralne...*, s. 97).

dziennego życia różni się nastawieniem. Spostrzeganie ma cel praktyczny, a obserwacja poznawczy. Obserwacja jest w „dużej mierze sztuką i wymaga talentu”¹⁶. Obserwacja polityków i przeciwników władzy bywa potocznie nazywana inwigilacją¹⁷. W polskim prawie nie ma definicji formalnej obserwacji, a znajdująca się w przepisach policyjnych jest nader ogólnikowa¹⁸. Według Zbigniewa Niemczyckiego polega na „względnie stałej koncentracji uwagi w poznaniu wzrokowym określonej osoby, miejsca, rzeczy bądź w celu zapewnienia im ochrony bądź w celu poznania zmian w ich usytuowaniu w czasie i przestrzeni”¹⁹. Brak także legalnej definicji miejsca publicznego²⁰. W literaturze socjologicznej rozróżnia się przestrzeń publiczną, półpubliczną, półprywatną i prywatną.

Obserwacja należy do najstarszych metod pracy operacyjnej polegającej na celowym, ukierunkowanym, zamierzonym i systematycznym postrzeganiu osób, obiektów, procesów lub zjawisk²¹. Obserwację operacyjną powinna cechować planowość, obiektywizm, dokładność, selektywność i dyskrecja. Szeroko rozumiana obserwacja towarzyszy policjantom w czasie wszystkich wykonywanych czynności prewencyjnych, śledczych, a nawet administracyjno-porządkowych. Jest stałym zadaniem podczas służby patrolowej. Efektywność obserwacji zależy od nastawienia emocjonalnego, cech osobowościowych, np. pamięci, spostrzegawczości oraz doświadczenia zawodowego. Policjant doskonale znający miejscowe środowisko przestępcze, jego zwyczaje i metody działania, jest w stanie dostrzec znacznie

¹⁶ K. Otłowski, *Podęjrzeni w postępowaniu karnym. Studium kryminalistyczne*, Warszawa 1979, s. 58.

¹⁷ W. Karpieszuk, A. Sobczak, *Policja inwigiluje Obywateli RP i posła Ryszarda Petru. Mamy nagranie*, „Gazeta Wyborcza” z 27 VII 2017 r., s. 1.

¹⁸ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 133.

¹⁹ Z. Niemczyk, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwość wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z 3, s. 11.

²⁰ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 311.

²¹ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań pedagogicznych*, Katowice 1995, s. 112; W. M., *Praca operacyjna, metody*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczepitno 2001, s. 247.

więcej niż młody stażem funkcjonariusz, który nie zna tego środowiska²². Obserwacja operacyjna służy celom prewencyjnym i wykrywczym²³.

Przez długi czas obserwacja była regulowana tylko wewnętrznymi, niejawnymi przepisami, m.in. w instrukcji policyjnej z 9 II 1925 r.²⁴ Podobnie było w okresie PRL²⁵. Dopiero podczas nowelizacji u.o.P. 27 VII 2001 r. prawo do obserwacji w miejscach publicznych oraz rejestrowanie dźwięku i obrazu przy użyciu środków technicznych (art. 15 ust. 1 pkt. 5a) włączono do ogólnych uprawnień, takich jak legitymowanie, kontrola osobista, czy zatrzymanie²⁶. Nie ma ustawowego zakresu przedmiotowego i podmiotowego obserwacji. Może być ona prowadzona samodzielnie, ale też wchodzić np. do przesyłki niejawnie nadzorowanej. Obserwacja prowadzona w trybie art. 15 u.o.P. nie podlega żadnej kontroli zewnętrznej i sprawozdawczości. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku obserwacji prowadzonej w trybie art. 19 ust. 1 i 3 u.o.P., która nie może być prowadzona bez zgody prokuratora okręgowego, Generalnego lub sądu okręgowego. Z takiej obserwacji sporządza się w Policji sprawozdania.

Zasadą jest prowadzenie obserwacji na podstawie pisemnej zgody przełożonego, a w sytuacjach niecierpiących zwłoki na podstawie ustnej akceptacji, ale po rozpoczęciu jej konieczne jest uzyskanie zgody pisemnej. Upoważnionymi do wyrażania zgody są oprócz Komendanta Głównego Policji, komendanci wojewódzcy (Stołeczny) i CBŚP. We wniosku podaje się kryptonim sprawy, dane osoby lub obiektu i bliższe dane, jak adres zamieszkania i miejsce faktycznego pobytu, kontakty, środki lokomocji, środowisko, w jakim się obraca, czy był w przeszłości obserwowany, czy może stosować sa-

²² W policyjnym argocie jest nazywana dawaniem „łaty” lub „ogona” (W. Karpieszuk, A. Sobczak, *Policja inwigiluje Obywateli RP i posła Ryszarda Petru. Mamy nagranie*, „Gazeta Wyborcza” z 27 VII 2017 r., s. 1).

²³ Szeroki katalog takich zdań podaje A. Szumski, (A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 191–192).

²⁴ Rozkaz nr 279 Komendanta Głównego PP z 9 II 1925 r.

²⁵ J. Broniewicz, *Nie każda kula celna*, Warszawa 1987, s. 113–114.

²⁶ A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 39, 78; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 306–307; M. Chrabkowski, *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szcztyno 2009, s. 38.

mokontrolę. Podaje się także termin obserwacji i osobę odpowiedzialną za współpracę z komórką realizującą wniosek. Kierownik komórki realizującej wniosek wydaje opinię o możliwości jego realizacji.

Policjanci dokumentują wyniki obserwacji w zależności od potrzeby „w notatniku służbowym, notatce służbowej lub urzędowej, komunikacie, meldunku lub na nośniku technicznym, określając miejsce i czas ich rozpoczęcia i zakończenia oraz rodzaj użytego środka technicznego”²⁷. Notatka służbowa z obserwacji powinna także zawierać dane identyfikujące sprawę, w ramach której była prowadzona, dane prowadzącego ją funkcjonariusza i ustalenia. Może zawierać wnioski i propozycje dalszych działań, np. w celu identyfikacji określonych osób.

Zgromadzony w wyniku obserwacji materiał, który może być wykorzystany procesowo jako dowodowy, podlega oględzinom, z których sporządza się protokół. Natomiast materiał pozbawiony informacji potwierdzających zaistnienie czynów zabronionych, jest niezwłocznie, protokolarnie niszczone²⁸. Materiał uzyskany z jawnej wideoobserwacji montowanej w celach prewencyjnych, a uzyskany przypadkowo, może być wykorzystany dowodowo i nie musi być usuwany ze zbiorów publicznych. Niedopuszczalne jest podobne wykorzystanie obrazu i dźwięku uzyskanego w wyniku tajnej wideoobserwacji prowadzonej przeciwko konkretnej osobie, ponieważ działanie jest faktycznym obejściem przepisów o kontroli operacyjnej²⁹.

Odrębnego omówienia wymaga obserwacja transgraniczna podejmowana na terenie własnego kraju, a kontynuowana po przekroczeniu granicy na terenie państwa członkowskiego Schengen w ramach tzw. nadzoru transgranicznego. Dotyczy osób podejrzanych o popełnienie przestępstw, podlegających ekstradycji, lub osoby, która według poważnych przesłanek może doprowadzić do takiego przestępcy. Prowadzenie obserwacji transgranicznej wymaga wcześniej zgody i uzasadnionego wniosku o pomoc państwa, na terenie którego ma być taka obserwacja prowadzona. W przypadkach

²⁷ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 314–315.

²⁸ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 131; A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 208–209.

²⁹ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 314.

pilnych obserwacja transgraniczna może być prowadzona bez zgody, ale pod warunkiem niezwłocznego powiadomienia o przekroczeniu granicy i wystąpienia w takim wnioskiem.

Funkcjonariusze prowadzący obserwację transgraniczną mają obowiązek:

- 1/ przestrzegania prawa państwa, na terenie którego prowadzą obserwację,
- 2/ posiadania dokumentu potwierdzającego prowadzenie obserwacji transgranicznej,
- 3/ użycia broni tylko w obronie koniecznej,
- 4/ prowadzenia obserwacji tylko w miejscach publicznych,
- 5/ niezatrzymywania osoby obserwowanej,
- 6/ złożenia państwu, na terenie którego prowadził obserwację, raportu ze swoich czynności³⁰.

Do faktycznych celów obserwacji operacyjnej zalicza się:

- 1/ uzyskanie nowych informacji lub weryfikację posiadanych z innych źródeł o osobach, rzeczach i miejscach,
- 2/ zapobieganie popełnianiu przestępstwa,
- 3/ ujawnianie przestępstwa i zatrzymanie sprawcy na gorącym uczynku,
- 4/ ustalenie składu grupy przestępczej,
- 5/ uzyskiwanie informacji o metodach działania i innych danych o przestępstwach,
- 6/ ustalenie źródeł dowodowych, np. miejsc ukrycia dowodów przestępstwa, albo sprawcy przestępstwa, melin i kontaktów przestępców,
- 7/ ustalenie lub potwierdzenie obecności figurantów w wytypowanym miejscu, np. przed przystąpieniem do realizacji,
- 8/ ustalenie i zatrzymanie sprawcy na gorącym uczynku (zasadka)³¹.

W dokumentach policyjnych do efektów obserwacji zalicza się:

- 1/ doprowadzenie do bezpośredniego zatrzymania sprawcy,
- 2/ ustalenie osobowe, adresowe, samochodowe i telefoniczne,
- 3/ sporządzenie dokumentacji wideo-foto³².

³⁰ P. W., *Obserwacja transgraniczna*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 161–162.

³¹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 123.

³² Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r. w sprawie metod i form prowadzenia sprawozdawczości w Policji (Dz.Urz. KGP z 6 II 2017 r., poz. 8).

Można obserwować ludzi, miejsca, przedmioty i zdarzenia. Z reguły obserwuje się je łącznie. Obserwacja może być prowadzona nieuzbrojonym wzrokiem i za pomocą środków technicznych. Do tego celu wykorzystuje się m.in. fotografie, filmy, wideofony i wizjery w domach i mieszkaniach, lornetki, kamery, a nawet okna i przeszkłone drzwi. Do obserwacji drogi używa się monitoringu, nawigacji samochodowej i noktowizorów. Obserwowane może być np. pozycjonowanie telefonu komórkowego, trasa pojazdu i przemieszczanie się przesyłki.

Obserwacje dzieli się na statyczną (np. miejsca) i dynamiczną (towarzyszącą, np. pojazd). Można ją prowadzić:

- 1/ „wisząc” na figurancie, czyli towarzysząc mu, np. przy wsparciu kontrolą rozmów telefonicznych lub billingów w celu ustalenia lub „pozycjonowania” współsprawców i miejsca przetrzymywania zakładnika³³,
- 2/ techniką „konia szachowego”, gdy jeden wywiadowca przemieszcza się wraz z figurantem i wyprzedza go, idąc chodnikiem pod drugiej strony ulicy,
- 3/ „naprzeciwległa”, gdy wywiadowcy ukrywają się w miejscu przewidywanego pojawienia się figuranta,
- 4/ „w pudełku”, gdy figurant znajduje się między zmieniającymi się miejscami wywiadowcami,
- 5/ „na dystans”, prowadzona z równoległych ulic³⁴.

Potencjalni gwałciciele obserwowani są w ruchu, ponieważ swoich ofiar szukają z reguły w miejscach publicznych. W sprawach kradzieży z włamaniem i kradzieży, także samochodów, na ogół stosowana jest obserwacja wytypowanych potencjalnych obiektów³⁵. Obserwacja jadącego pojazdu powinna być prowadzona nie bezpośrednio za nim, ale z 3–4 pozycji w kolejności. Mniej przydatny do obserwacji jest motocykl, ponieważ wzbudza większą uwagę niż samochód³⁶. Te i inne, bardziej wyrafinowane, taktyki

³³ A. Staszak, *Porwania w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, „Prometeusz” 2010, s. 266.

³⁴ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 127.

³⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 196; J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 126; *Policjanci odzyskali scanię z naczepą i koparko-ładowarkę o wartości 320 tys. zł* (KSP, 25.11.2016 r.).

³⁶ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 203–204.

znane są wyszkolonym wywiadowcom. W razie dekonspiracji, w zależności od sytuacji, obserwacja jest przerywana lub następuje realizacja sprawy, połączona z zatrzymaniem figuranta. Zatrzymanie następuje również w razie popełnienia przez figuranta przestępstwa.

Do obserwacji wykorzystuje się:

- 1/ zakryte punkty obserwacyjne (ZPO),
- 2/ ruchome punkty zakryte (RZP),
- 3/ bezosobowe punkty obserwacyjne (tzw. podstawki),
- 4/ GPS i GSM,
- 5/ lokalizację telefonów komórkowych wykorzystywanych podczas realizacji obserwacji³⁷,
- 6/ system Automatycznego Rozpoznawania Tablic Rejestracyjnych (ARTAR).

System ARTAR składa się z programu wyposażonego w kamery i monitory do rozpoznawania wprowadzonych do specjalnej aplikacji numerów tablic rejestracyjnych (*Vehicle Recognition System*), który je skanuje i przekazuje do bazy danych, co pozwala odszukiwać interesujący policję pojazd³⁸. W krajach zachodnich system ten funkcjonuje od końca lat 70. XX wieku. W Warszawie do 2014 r. było 9 kamer pracujących w systemie ARTAR, administrowanych przez magistrat, a Komenda Stołeczna Policji miała do niego dostęp i wykorzystywała do ścigania złodziei samochodów. Obecnie wykorzystywany jest przez ABW³⁹.

Środki techniczne mają także służyć do rejestracji głosu i obrazu. Z reguły są to środki ukryte lub miniaturowe o wysokich parametrach technicznych. Niektóre mają niezależne zasilanie i możliwość pracy przez długi czas bez niego. Sprzęt wykorzystywany do dokumentacji dla celów procesowych musi mieć wysoką jakość rejestracji obrazu. Do obserwacji w ciemności potrzebny jest sprzęt noktowizyjny. Do ujawniania obiektów ukrytych oraz prowadzenia obserwacji w warunkach ograniczonej widoczności, zadymie-

³⁷ Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r. w sprawie metod i form.

³⁸ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 330.

³⁹ W. Czuchnowski, E. Siedlecka, *Ulice pod okiem ABW*, „Gazeta Wyborcza” z 2 X 2015 r., s. 4; W. Czuchnowski, *Twoja twarz w systemie władzy*, „Gazeta Wyborcza” z 28 VII 2017 r., s. 4.

nia i zamglenia oraz na terenie zalesionym, zarośniętym krzewami itp. bardziej przydatna jest termowizja⁴⁰.

Fotografia operacyjna jest często wykorzystywana dla celów identyfikacyjnych i rozpoznawczych. Podczas obserwacji często w sposób skryty bez wiedzy figuranta wykonywane są zdjęcia detektywne. Pozwala to rozpoznać wśród policjantów wizerunek figuranta oraz ustalić i udokumentować jego kontakty. W tego typu zdjęcia wyposaża się policjantów prowadzących obserwację i pełniących służbę prewencyjną i ochronną, najczęściej w celu zatrzymania. Fotografia detektywna jest wykorzystywana także podczas tzw. tajnych przeszukań w celu przywrócenia stanu przed podjęciem czynności. Zdjęcia sygnalityczne są wykorzystywane do identyfikacji osób przez pokrzywdzonych i świadków⁴¹.

Obserwację zewnętrzną prowadzą np. wywiadowcy, a wewnętrzną policjanci działający „pod przykryciem” lub z udziałem OZI. Inny podział polega na wyróżnieniu obserwacji bezpośredniej prowadzonej funkcjonariuszy i pośredniej za pomocą np. OZI lub środków technicznych.

Obserwacja operacyjna w zasadzie prowadzona jest niejawnie, przez nieumundurowanych funkcjonariuszy, a prowadzona np. przez patrol umundurowany będzie z reguły miała charakter jawny, prewencyjny, ale także umundurowani policjanci mogą choćby w nocy ukryć się w cieniu i prowadzić obserwację.

Ze względu na czas rozróżnia się obserwację stałą, doraźną i okresową. Obserwacją stałą są objęte obiekty cały czas zagrożone przestępstwami powodującymi bardzo duże straty. Obserwacja doraźna prowadzona jest w razie zagrożenia np. konkretnego miejsca, a okresowa tylko w razie cyklicznie pojawiających się zagrożeń, np. w czasie targu, masowej imprezy, w upalny dzień na plaży, na peronach w czasie przyjazdu i odjazdu pociągów.

Obserwacja może być prowadzona planowo lub doraźnie. Na ogół jest wcześniej przygotowana, poprzedzona rozpoznaniem terenu działania, wybraniem technik skutecznego kamuflażu osób i pojazdów użytych do obserwacji dynamicznej oraz jako zakrytych punktów obserwacyjnych. Przygoto-

⁴⁰ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 209–222.

⁴¹ R. M., *Fotografia operacyjno-rozpoznawcza*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001, s. 92.

wanie obejmuje dokładne poznanie topografii terenu, a więc planu miasta i wybranych obiektów, z uwzględnieniem ślepych uliczek, przejśćówek, pasaży, liczby wyjść z budynków i lokali. W miarę możliwości prowadzący obserwację funkcjonariusze poznają rysopisy figuranta i jego kontaktów. Ustalany jest sposób komunikowania się uczestników obserwacji. Trudniejsze jest prowadzenie obserwacji osób korzystających ze środków komunikacji publicznej, ponieważ mogą one kontrolować, kto z nimi wsiada i wysiada, zwłaszcza gdy np. w wagonie tramwajowym jedzie tylko kilka osób. Przewidujący wywiadowca zajmuje miejsca przy wyjściu, tak aby mógł opuścić pojazd przed figurantem, a nawet przepuścić przed sobą kilka osób.

Obserwację utrudnia samokontrola i maskowanie się figurantów. Prowadzona przy użyciu zbyt małej liczby pojazdów zostanie wykryta przez kontrolującego się figuranta, który będzie stosować tzw. obcinke, czyli sprawdzać, czy jest obserwowany, poruszając się bocznymi, mało uczęszczanymi ulicami⁴². Słabością systemu GPS (*Global Positioning System*) jest możliwość zakłócenia go przez przestępców poprzez specjalne urządzenia⁴³. Pseudokibice często noszą identyczne lub podobne kurtki typu flyers z kapturami lub zakładają identyczne stroje klubowe⁴⁴. Wywiadowcy znają najprostsze metody „zrywania” się i dekonspiracji obserwacji przez:

- 1/ krótkotrwałe wejście do przypadkowego budynku,
- 2/ podróżowanie autobusem lub tramwajem aż do ostatniego przystanku, co pozwala zidentyfikować wszystkich pozostałych podróżnych,
- 3/ wsiadanie do tramwaju lub autobusu tylnym pomostem i natychmiastowe wyjście przednim,
- 4/ wsiadanie, natychmiastowe wysiadanie i ponowne wsiadanie do tramwaju lub autobusu,

⁴² P. Żytnicki, *Fałszywy konwojent wpadł przez słowo „Duda”. Jak krawiec skroił miliony spod Poznania*, „Gazeta Wyborcza” z 2 III 2016 r., s. 10.

⁴³ Tamże, s. 10.

⁴⁴ P. Piotrowski, *Psychospołeczne determinanty chuligańskich zachowań kibiców sportowych*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służby kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2004, s. 174.

- 5/ korzystanie z tzw. przejściówek, czyli bram pozwalających na przejście z jednej ulicy na drugą,
- 6/ korzystanie z taksówek⁴⁵.

Obserwacja może być prowadzona bezpośrednio lub zdalnie, jawnie lub przy użyciu metod uniemożliwiających osobom nieupoważnionym jej dekonspirację. Obserwacja kombinowana prowadzona jest równocześnie jawnie, np. w miejscu, o którym figurant wie, i niejawnie (dynamicznie), w sytuacji, o zaistnieniu której nie powinien mieć pojęcia⁴⁶.

Obserwacja jest metodą kosztowną i czasochłonną, bez gwarancji sukcesu. Wielokrotnie wymaga zaangażowania znacznych sił i środków, nawet kilkudziesięciu funkcjonariuszy i kilkunastu samochodów. Jeżdżący niebezpiecznie figurant stwarza dodatkowe zagrożenie dla wywiadowców i innych osób⁴⁷. Zdarza się, że obserwowani przestępcy zabijają zdekonspirowanych policjantów.

Na ogół obserwację prowadzi kilka grup liczących od 3 do 5 obserwatorów. Przyjmuje się, że do obserwacji należy zaangażować co najmniej dwie grupy, dlatego podejmuje się ją tylko w najpoważniejszych sprawach⁴⁸. Wywiadowców musi cechować cierpliwość, ponieważ bywają zmuszeni godzinami czekać na pojawienie się figuranta. Powinni być ostrożni i mieć zdolność mimikry, aby wtopić się w tło i nie zdradzić swojej obecności ani nie wzbudzić zainteresowania. Nieodzowna jest umiejętność przewidywania.

Wideoobserwacja, nazywana potocznie monitoringiem miejsc publicznych, może mieć cel prewencyjny i wykrywczy oraz ograniczać się do rejestrowania obrazu lub obrazu i dźwięku. Najczęściej wideoobserwacja ma poprawić poczucie bezpieczeństwa i odstraszać potencjalnych sprawców.

⁴⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 204; J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 126–127.

⁴⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z 26 VII 2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz.U. Nr 141, poz. 1186).

⁴⁷ E. Sitek-Wasiak, *Niepokorny...*, s. 14; M. Czarnecki, *Terror ma wiele twarzy*, „Gazeta Wyborcza” z 25 VIII 2015 r., s. 11.

⁴⁸ W myśl § 1 ust. 12 zarządzenia nr pf-634 KGP z obserwator to „policjant komórki organizacyjnej właściwej w sprawach techniki operacyjnej prowadzący niejawną obserwację”; A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 152.

Taki monitoring powinien być jawny. Tam, gdzie można rejestrować także dźwięk, monitoring jest zbliżony do kontroli operacyjnej. Generalnie wideoobserwacja nie ma związku z konkretną osobą, ale miejscem. Dotyczy to także wideorejestracji zgromadzeń publicznych, imprez masowych, ulic, miejsc nasilonego ruchu, budynków itp. Monitoring może być także montowany ze względu na osobę rozumianą jako potencjalny sprawca lub ofiara. Wtedy jest to obserwacja jednostki w miejscu publicznym. Wideoobserwacja nie ma ograniczonego czasu, miejsca. Nie obowiązuje w niej zasada subsydiarności. Nie ma ograniczeń przedmiotowych przewidzianych w kontroli operacyjnej. Nie podlega żadnej kontroli zewnętrznej.

Obserwacja operacyjna prowadzona jest także w czasie przeszukania, w razie potrzeby zadanie to powierzane jest specjalnie delegowanemu do tego celu funkcjonariuszowi. Jego zadaniem jest obserwowanie zachowania się domowników w czasie przeszukania, miejsce pobytu, ich gestów, mimiki, emocji, wydawanych dźwięków paralingwistycznych itp. Formalnie okazywanie jest czynnością procesową, ale w doktrynie i praktyce znane jest także okazanie operacyjne podejrzanego⁴⁹.

W Policji nakłady pracy w obserwacji określa się poprzez przejechane kilometry i godziny jej prowadzenia. Może ona nie przynieść oczekiwanych rezultatów z różnych przyczyn, takich jak brak możliwości techniczno-operacyjnych i zmiana sytuacji operacyjnej. Pomija się natomiast takie powody jak dekonspiracja.

⁴⁹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 35.

ROZDZIAŁ VII

POZYSKIWANIE DANYCH TELEKOMUNIKACYJNYCH, POCZTOWYCH I INTERNETOWYCH, CZYLI MAŁA KONTROLA OPERACYJNA

Pozyskiwanie danych telekomunikacyjnych dla celów pozaprosesowych nazywa się „budowaniem rozpoznania operacyjnego”¹. W wyniku nowelizacji w 2001 r. prawa telekomunikacyjnego i u.o.P. policjanci otrzymali prawo do uzyskiwania od operatorów sieci telekomunikacyjnych danych identyfikujących abonenta sieci telekomunikacyjnej lub zakończenia sieci, między którymi wykonano połączenie, oraz danych dotyczących próby uzyskania połączenia między określonymi zakończeniami sieci. Dane te są przekazywane na podstawie pisemnego wniosku Komendanta Głównego, wojewódzkiego, Stołecznego lub CBŚP, lub na ustne żądanie policjanta posiadającego stosowne upoważnienie. Policja może uzyskiwać dane o osobach korzystających z usług pocztowych oraz faktach i okolicznościach świadczenia lub korzystania z tych usług². Na podstawie art. 20c ust. 1 u.o.P. bez zgody i wiedzy zainteresowanych ma prawo do pozyskiwania i przetwarzania danych przewidzianych w:

- 1/ art. 180c i art. 180d ustawy z 16 VII 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne,
- 2/ art. 82 ust. 1 pkt. 1 ustawy z 23 XI 2012 r. – Prawo pocztowe,

¹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 30.

² Tamże, s. 35.

- 3/ art. 18 ust. 1–5 ustawy z 18 VII 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną.

Na tej podstawie może pozyskiwać dane w celu:

- a/ zapobiegania i wykrywania przestępstw,
- b/ ratowania życia lub zdrowia ludzkiego,
- c/ wsparcia działań poszukiwawczych lub ratowniczych

Nie mogą one jednak zawierać treści:

- a/ przekazu telekomunikacyjnego,
- b/ przesyłki pocztowej,
- c/ przekazu w ramach usług świadczonych drogą elektroniczną.

Oznacza to brak ograniczenia zakresu podmiotowego i immunitetów w zakresie pozyskiwania danych telekomunikacyjnych. Policja ma także dostęp do bardzo szerokiego katalogu danych pozwalających na ustalenie:

- 1/ urządzenia inicjującego połączenie i urządzenia, do którego kierowane jest połączenie,
- 2/ daty, godziny i czasu połączenia, jego rodzaju,
- 3/ lokalizacji telekomunikacyjnego urządzenia końcowego³.

W stacjonarnej sieci telefonicznej są to:

- 1/ numer zakończenia stacjonarnej publicznej sieci telefonicznej, z którego inicjowane jest połączenie lub do którego jest ono kierowane,
- 2/ imię i nazwisko lub nazwa i adres abonenta, któremu dany numer przydzielono,
- 3/ data i godzina nieudanej próby połączenia, zgodnie z czasem lokalnym,
- 4/ czas trwania połączenia z dokładnością do 1 sekundy,
- 5/ określenie wykorzystanej usługi,
- 6/ adres lokalizacji telekomunikacyjnego urządzenia końcowego, z którego inicjowano połączenie lub do którego jest kierowane połączenie.

³ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 XII 2009 r. w sprawie szczegółowego wykazu danych oraz rodzajów operatorów publicznej sieci telekomunikacyjnej lub dostawców publicznie dostępnych usług telekomunikacyjnych obowiązanych do ich zatrzymywania i przechowywania (Dz.U. Nr 226, poz. 1828); D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 263.

W ruchomej sieci telekomunikacyjnej są to:

- 1/ numer MSISDN użytkownika końcowego inicjującego połączenie lub do którego kierowane jest połączenie,
- 2/ imię i nazwisko lub nazwa oraz adres użytkownika końcowego inicjującego połączenie lub do którego jest ono kierowane, jeżeli udostępnił te dane,
- 3/ numer IMSI użytkownika końcowego inicjującego połączenie lub do którego jest ono kierowane,
- 4/ pierwsze 14 cyfr numeru IMEI albo numer ESN telekomunikacyjnego urządzenia końcowego, inicjującego lub do którego jest ono kierowane,
- 5/ data i godzina pierwszego zalogowania telekomunikacyjnego urządzenia końcowego do ruchomej, publicznej sieci telekomunikacyjnej, zgodnie z czasem lokalnym,
- 6/ współrzędne geograficzne lokalizacji stacji BTS, poprzez którą dokonano tego połączenia, zgodnie z czasem lokalnym,
- 7/ czas trwania tego połączenia z dokładnością do 1 sekundy.

Dane do lokalizacji urządzenia, z którego lub do którego zrealizowano połączenie w przypadku telekomunikacyjnego urządzenia końcowego znajdującego się na terytorium Polski, to:

- 1/ identyfikator anteny stacji BTS w czasie inicjowania połączenia,
- 2/ współrzędne geograficzne stacji BTS, w obszarze której znajdowało się telekomunikacyjne urządzenie końcowe, azymut, wiązka i zasięg roboczy anteny stacji BTS w czasie, przez który zatrzymywane są dane interesującego połączenia.

Dane do lokalizacji urządzenia, z którego lub do którego zrealizowano połączenie, w przypadku telekomunikacyjnego urządzenia końcowego znajdującego się poza granicami Polski obejmują identyfikator MCC i identyfikator sieci MNC, z którego zainicjowano połączenie.

W przypadku usług sieci Internetu, usług poczty elektronicznej i telefonii internetowej pozyskane dane pozwalają na ustalenie:

- 1/ identyfikatora użytkownika,
- 2/ numeru przydzielonego użytkownikowi końcowemu, korzystającemu z dostępu do *dial-up*,

- 3/ identyfikatora użytkownika i numeru przydzielonego użytkownikowi końcowemu inicjującemu połączenie kierowane do publicznej sieci telekomunikacyjnej,
- 4/ adres IP, imienia i nazwiska lub nazwy i adres użytkownika końcowego, któremu w czasie połączenia przypisano adres IP,
- 5/ identyfikatora użytkownika lub przydzielonego mu numeru w telefonii internetowej,
- 6/ identyfikatora zakończenia sieci, w którym użytkownik końcowy uzyskał dostęp do Internetu, w szczególności identyfikatora cyfrowej linii abonenckiej lub adres DSL (*Digital Subscriber Line*),
- 7/ numer wykorzystywanego portu sieciowego lub adres MAC urządzenia końcowego inicjującego połączenie,
- 8/ daty i godziny każdorazowego połączenia i rozłączenia z Internetem, zgodnie z czasem lokalnym, razem z przydzielonymi dynamicznie lub statycznie adresami IP wykorzystywanymi w czasie trwania połączenia oraz identyfikatorem użytkownika,
- 9/ daty i godziny zalogowania i wylogowania z usługi poczty elektronicznej i telefonii internetowej, zgodnie z czasem lokalnym.

Policja może zwracać się do operatorów telekomunikacyjnych z zapytaniem w sprawie:

- 1/ raportów połączeń,
- 2/ lokalizacji stacji abonenckich,
- 3/ danych abonentów: MSISDN, IMEI, SIM, IMSI, REGON, NIP, PESEL, adres,
- 3/ użytkowników zakończeń sieci (abonentów IP),
- 4/ innych danych.

W myśl nowelizacji u.o.P. z 15 I 2016 r. (art. 20c w ust. 1, pkt 3) może ona pozyskiwać dane internetowe niestanowiące treści przekazu w ramach usługi świadczonej drogą elektroniczną, określone w art. 18 ust. 1–5 ustawy z dnia 18 VII 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz.U. z 2013 r. poz. 1422 oraz z 2015 r. poz. 1844). Dane te może pozyskiwać nie tylko na potrzeby prowadzonych postępowań, ale także „w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw albo w celu ratowania życia lub zdrowia

ludzkiego bądź wsparcia działań poszukiwawczych lub ratowniczych”, a nawet „realizacji zadań ustawowych”⁴.

Dane te dzielą się na stałe i eksploatacyjne. Do pierwszych zalicza się dane osobowe, PESEL, numer IP itp. Drugie powstają w wyniku serfowania w sieci. Są kroniką odwiedzanych stron, czasu wchodzenia na nie, maili, rozmów. Od 7 II 2016 r. Policja może sprawdzać je bez ograniczeń. W przypadku poczty elektronicznej i usług telefonii internetowej może ustalić:

- 1/ numer przydzielonego użytkownikowi końcowemu, do którego jest kierowane połączenie w telefonii internetowej,
- 2/ imię i nazwisko lub nazwa oraz adres zarejestrowanego użytkownika końcowego usługi poczty elektronicznej lub usługi telefonii internetowej, do którego jest kierowane połączenie,
- 3/ identyfikator tego użytkownika,
- 4/ wykorzystane usługi, w tym numer wykorzystanego portu sieciowego.

Policja ponadto może identyfikować następujące dane użytkownika: imię, nazwisko, imiona rodziców, data i miejsce urodzenia, adres zameldowania na pobyt stały, numer ewidencyjny PESEL obywatela polskiego, a w przypadku cudzoziemca nazwa, numer i seria dokumentu tożsamości, a cudzoziemca niebędącego obywatelem UE lub Konfederacji Szwajcarskiej numer paszportu i zawarte w nim dane identyfikacyjne. Za zgodą zainteresowanego można ewidencjonować także dane dotyczące identyfikacji podatkowej NIP, numer konta bankowego lub karty płatniczej, adres korespondencyjny, jeżeli nie pokrywa się z adresem stałego zameldowania niebędącego obywatelem UE lub Konfederacji Szwajcarskiej, adres poczty elektronicznej, niebędącego obywatelem UE lub Konfederacji Szwajcarskiej, numery telefonów kontaktowych, dane transmisyjne, niebędącego obywatelem UE lub Konfederacji Szwajcarskiej do przetwarzania w celu ustalenia opłat za usługi⁵.

⁴ Zapis ten został skrytykowany przez RPO, GİODO, Krajową Radę Sądownictwa, Radę ds. Cyfryzacji, Naczelną Radę Adwokacką, Krajową Radę Radców Prawnych, organizacje pozarządowe, a RPO skierował ją do TK.

⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 264–265.

Do operatorów internetowych Policja może kierować pytania dotyczące:

- 1/ adresów e-mail, komunikatorów internetowych, blogów, chatów (logi systemowe),
- 2/ adresów WWW,
- 3/ innych danych.

W myśl art. 20c ust. 2 pkt 1–3 u.o.P. przedsiębiorca świadczący usługi drogą elektroniczną udostępnia dane:

- 1/ policjantowi wskazanemu w pisemnym wniosku Komendanta Głównego Policji, Komendanta CBŚP, komendanta wojewódzkiego Policji, albo osoby przez nich upoważnionej,
- 2/ na ustne żądanie policjanta posiadającego pisemne upoważnienie osób, o których mowa w pkt 1;
- 3/ za pośrednictwem sieci telekomunikacyjnej policjantowi posiadającemu pisemne upoważnienie osób, o których mowa w pkt 1.

„W przypadku, o którym mowa w ust. 2 pkt 3, udostępnienie danych, o których mowa w ust. 1, odbywa się bez udziału pracowników usługodawcy świadczącego usługi drogą elektroniczną lub przy niezbędnym udziale, jeżeli możliwość taka jest przewidziana w porozumieniu pomiędzy Komendantem Głównym Policji a tym podmiotem” (art. 20c ust. 3). Pozyskiwanie danych telekomunikacyjnych nie podlega żadnej bieżącej zewnętrznej kontroli ani nadzorowi⁶. Ustawodawca 15 I 2016 r. przewidział tylko następczą kontrolę realizowaną przez sądy okręgowe, polegającą na składaniu półrocznych sprawozdań zawierających:

- 1/ liczbę przypadków pozyskiwanych danych telekomunikacyjnych, pocztowych i internetowych,
- 2/ kwalifikację czynów, w związku z którymi wystąpiono o te dane albo w związku z ratowaniem życia lub zdrowia ludzkiego bądź w celu wspierania działań poszukiwawczych lub ratowniczych.

Sąd może zapoznać się z materiałami uzasadniającymi udostępnienie Policji danych telekomunikacyjnych, pocztowych lub internetowych, a o wynikach kontroli informuje w ciągu 30 dni od jej zakończenia. Jed-

⁶ Tamże, s. 267–268.

nak z uwagi na masowość pobierania danych telekomunikacyjnych może mieć charakter wyrywkowy. Brak bieżącej zewnętrznej kontroli nad pozyskiwaniem danych telefonicznych może także skłaniać do inwigilacji w celach politycznych, np. nawet w sprawie wykroczeń w celu ustalania uczestników spontanicznych antyrządowych manifestacji i przeciwników rządu, chociaż formalnie stanowi to nadużycie władzy (art. 231 KK). O zmianę tych rozwiązań, jako niekonstytucyjnych, wystąpił RPO. Były one też powodem protestów społecznych. Zastrzeżenia zgłosiła fundacja Panopticon. Wskazuje się na przewidziany w u.o.P. zbyt szeroki katalog przestępstw umożliwiających sięganie po te dane i brak precyzji pojęcia „dane internetowe”, a instalowanie stałych łącz pozwala policji na pełną swobodę w korzystaniu z tych baz danych i wreszcie wskazaną wyżej iluzoryczność kontroli sądowej⁷.

Ustawodawca nie przewiduje żadnych ograniczeń czasowych pozyskiwania danych telekomunikacyjnych. Oznacza to możliwość zbierania danych dotyczących pojedynczych połączeń, jak też z dłuższego okresu i to zarówno w przeszłości, jak i w czasie rzeczywistym⁸. Nie obowiązuje także klauzula subsydiarności⁹. Materiały mające znaczenie procesowe zebrane w wyniku pozyskiwania danych telekomunikacyjnych przekazuje prokuratorowi. Na podstawie analizy danych o połączeniach telekomunikacyjnych policja wielokrotnie ustala wielu podejrzanych¹⁰, ale jednocześnie wielu niedoświadczonych funkcjonariuszy ogranicza się do prowadzenia tzw. śledztw telekomunikacyjnych¹¹, ponieważ dane telekomunikacyjne pozyskane w toku czynności operacyjno-rozpoznawczych, a następnie wykorzystywane w postępowaniu przygotowawczym nie są wytwarzane przez

⁷ W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 131–132

⁸ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 268–269.

⁹ Tamże, s. 269.

¹⁰ A. Staszak, *Porwania w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, „Prometeusz” 2010, s. 267; P. Żytnicki, *Fałszywy konwojent wpadł przez słowo „Duda”. Jak krawiec skroił miliony spod Poznania*, „Gazeta Wyborcza” z 2 III 2016 r., s. 10.

¹¹ A. Staszak, *Porwania...*, s. 276.

Policję, ale pochodzą od zewnętrznego operatora telekomunikacyjnego¹². Sięganie po nie w ten sposób po wszczęciu postępowania karnego może być próbą obejścia art. 218 KPK i unikaniem prokuratorskiego lub sądowego nadzoru nad tą czynnością¹³, dlatego według A. Bulsiewicza i A. Lacha nie mogą one być wykorzystywane bezpośrednio jako materiał dowodowy¹⁴.

Problemem szeroko dyskutowanym w mediach jest pozyskiwanie danych telekomunikacyjnych z naruszeniem innych tajemnic, zwłaszcza tajemnicy dziennikarskiej, ponieważ na podstawie bilingów można ustalić informatorów. W tym sporze zderzają się dwa interesy: ochrona osoby powierzającej dziennikarzowi informacje, których ujawnienie leży w interesie społecznym, i obowiązek skutecznego ścigania funkcjonariuszy publicznych, którzy ujawniają tajemnice prawnie chronione, a ich ujawnienie jest przestępstwem ściganym z oskarżenia publicznego¹⁵.

Polskie rozwiązanie odbiega od standardów europejskich, ponieważ w większości krajów UE wymagany jest nakaz sądowy lub postanowienie prokuratora. W ustawodawstwie wielu krajów bilingi udostępnia się w tylko w sprawach poważnych przestępstw, np. terroryzmu, lub zagrożonych wysoką karą, np. powyżej 5 lat pozbawienia wolności. Tymczasem w Polsce wykorzystuje się bilingi nawet w sprawach rozwodowych. Ponadto policja może je sama ściągać od operatorów¹⁶. W konsekwencji w 2010 r. polskie służby mundurowe (bez policji, która nie ujawniała tych danych) i prokuratura wystąpiły 1,4 mln razy o bilingi. Był to europejski rekord. W 2013 r. mimo mniejszej liczby przestępstw służby wystąpiły o prawie 2,19 mln bilingów. Według danych Kolegium ds. Służb Specjalnych w Polsce najczęściej ze wszystkich krajów UE sięga się po bilingi i dane o przemieszczaniu się właściciela telefonu (BTS). Średnio rocznie 1,060 mln, tzn., że na tysiąc dorosłych Polaków dokonuje się 27,5 sprawdzeń, a w Czechach – 10, w Wiel-

¹² Tamże, s. 270–271.

¹³ Tamże, s. 273–274.

¹⁴ A. Bulsiewicz, A. Lach, *Procesowe i pozaprocesowe uzyskiwanie billingu telefonicznego*, [w:] *Procesowo-kryminalistyczne czynności dowodowe. materiały pokonferencyjne*, red. M. Lisiecki, M. Zajder, Szczytno 2003, s. 20. A. Lach złagodził swoje stanowisko (A. Lach, *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, Toruń 2004, s. 188).

¹⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 276–277.

¹⁶ W. Czuchnowski, B. Wróblewski, *Inwigilacja do Trybunału*, GW z 12 I 2011 r., s. 3.

kiej Brytanii i Francji – 8,5, Niemczech – 0,2¹⁷. W wyniku nowelizacji ustawy o Policji z 15 I 2016 r. służby przestały ujawniać, ile razy i w jakim celu sięgały po te dane, a Minister Sprawiedliwości tylko raz w roku ma przekazać sejmowi „zagregowane dane”. Są to rozwiązania sprzeczne ze standardami europejskimi¹⁸.

Wzrasta zainteresowanie polskich służb kontrolą w Internecie¹⁹. Polskie służby nie mogą bez zgody przedsiębiorców wkraczać na zagraniczne serwisy pocztowe, np. skrzynki gmail, należące do firmy Google, ale składają najwięcej zapytań do operatorów zagranicznych²⁰, chociaż mają większą trudność z uzyskaniem pozytywnych odpowiedzi. W pierwszej połowie 2011 r. Policja i sądy wystąpiły do Google’a o podanie danych kilku tysięcy osób, a otrzymały tylko 319. Powodem większości odmów były uchybienia formalne, polegające na niespełnieniu warunków: pisemności, podania podstawy prawnej, wskazania konkretnej osoby i naruszenia prawa. Gorzej Google potraktowała tylko Rosję i Turcję, ponieważ odrzucono wszystkie zapytania. Natomiast pozytywnie załatwia 67% niemieckich zapytań, a z USA aż 93%²¹. W pierwszej połowie 2015 r. wpłynęło od polskich służb do Google’a 629 wniosków. Pozytywnie rozpatrzono tylko 25%. W tym samym czasie polskie służby zwróciły się także 492 razy o dostęp do danych użytkowników Facebooka. Pozytywnie rozpatrzono 34% wniosków. Do Twittera skierowano w tym czasie tylko 1 wniosek załatwiony odmownie.

Przeszkodą dla policjantów są trudne do złamania, skomplikowane hasła oraz zabezpieczenia zastosowane na płatnym, szyfrowanym serwisie

¹⁷ Według Danych Panoptikonu w 2014 r. 2,351 mln, a w 2015 r. 1,981 mln. W tym: Policja 1,661 mln w 2014 r. i 1,283 mln w 2015 r. (E. Siedlecka, *Inwigilują nas w Internecie i telefonie*, „Gazeta Wyborcza” z 22 III 2016 r., s. 5)

¹⁸ E. Siedlecka, *Wolność inwigilacji*, „Polityka” nr 17/18 z 26 IV 2017 r., s. 21–22. Na 45 pytanym sądów tylko 5 odpowiedziało, że następczo bada półroczne raporty z Policji o bilingach.

¹⁹ Według danych Panoptikonu w 2014 r. służby sięgały po te dane 52,3 tys. razy w 2015 r. – 217,7 tys. Najwięcej Policja – 214 tys. (98%), ABW 2,2 tys. (E. Siedlecka, *Inwigilują nas...*, s. 5).

²⁰ Z raportu przejrzystości Apple za drugie półrocze 2015 r. wynika, że na 302 tys. zapytań, od polskich służb wpłynęło 241 tys. (E. Siedlecka, *Inwigilują nas...*, s. 5).

²¹ S. Czubkowska, *Policja i sądy częściej pytają Google’a o dane internautów. Tyle że nieudolnie*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 15 XI 2011 r., s. A7.

ProtonMail www.protonmail.com, który ma dwuskładnikowe uwierzytelnienie składające się z hasła i kodu SMS. Inną przeszkodą jest zaszyfrowanie komputera i korzystanie z VPN, czyli tzw. wirtualnej sieci prywatnej. Osoby chcące uniknąć kontroli policyjnej korzystają także z „10 porad bezpieczeństwa od Niebezpiecznika” z serwisu Niebezpiecznik.pl, który nie współpracuje z polskimi służbami. Szyfrowane są też telefony Apple, a iPhone’y z zasady szyfrują wszystko, np. korespondencję. Aplikacja Signal na telefon jest skuteczną przeszkodą dla policjantów tylko wtedy, gdy obie strony jej używają²².

Na podstawie art. 20c u.o.P. policjanci mają prawo do operacyjnego pozyskiwania danych pocztowych w celu identyfikacji podmiotu korzystającego z takich usług oraz okoliczności i częstotliwości ich świadczenia lub korzystania z nich. Prawo nie przewiduje otwierania i zapoznawania się z treścią korespondencji lub przesyłek, a jedynie ogranicza się do dostępu do rejestru przesyłek pocztowych.

Przyjęte rozwiązanie wzorowane jest na pozyskiwaniu danych telekomunikacyjnych. Oznacza to istnienie tego samego zakresu podmiotowego i przedmiotowego oraz organów uprawnionych do zarządzania pozyskiwania danych pocztowych jak w przypadku telekomunikacyjnych.

Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP, komendanci wojewódzcy i Komendant Stołeczny Policji prowadzą w formie elektronicznej rejestry wystąpień o uzyskanie danych internetowych zawierające dane identyfikujące jednostkę organizacyjną i funkcjonariusza Policji, uzyskującego te dane, ich rodzaj, cel uzyskania oraz czas, w którym zostały uzyskane (art. 20c ust. 5 u.o.P.).

Policja ma prawo do pozyskiwania danych bankowych i ubezpieczeniowych. Uprawnienie to dotyczy informacji chronionych jako tajemnice bankowe i ubezpieczeniowe²³. W ustawie o Policji przez dane bankowe i ubezpieczeniowe rozumie się informacje dotyczące umów ubezpieczeniowych, a w szczególności przetwarzane przez zakłady ubezpieczeniowe. W prak-

²² J. Wątor, *Jak się nie dać inwigilacji*, „Gazeta Wyborcza” z 29 II 2016 r., s. 15.

²³ A. Kaucz, M. Kiedrowicz, M. Skinder-Pik, *Gromadzenie i przetwarzanie danych mających związek ze zwalczaniem przestępczości finansowej. Zasady dostępu, ograniczenia prawne*, Warszawa 2016, s. 58.

tyce oznacza to m.in. sięganie po dane dotyczące wysokości składki, treści umowy ubezpieczeniowej, przedmiotu ubezpieczenia, osób upoważnionych do korzystania z ubezpieczenia, oceny stanu zdrowia ubezpieczonego. Zakres przedmiotowy pozyskiwania danych pocztowych i ubezpieczeniowych przez Policję pokrywa się z zakresem stosowania przez nią kontroli operacyjnej. Ustawodawca nie określił zakresu podmiotowego pozyskiwania danych bankowych i ubezpieczeniowych²⁴. Dane dotyczące czynności bankowych dotyczą m.in.:

- 1/ przyjmowania wkładów pieniężnych i prowadzenia rachunków tych wkładów oraz innych rachunków bankowych,
- 2/ udzielania i potwierdzania gwarancji bankowych,
- 3/ emitowania bankowych papierów wartościowych,
- 4/ dokonywanie bankowych rozliczeń pieniężnych,
- 5/ wydawanie kart kredytowych i płatniczych oraz wykonywania przy ich użyciu operacji,
- 6/ udzielania kredytów pieniężnych,
- 7/ operacji wekslowych i czekowych,
- 8/ terminowych operacji finansowych,
- 9/ nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych,
- 10/ udzielanie i potwierdzanie poręczeń,
- 11/ pośredniczenie w transakcjach za pomocą przekazów pieniężnych.

Policja może pozyskiwać dane bankowe i ubezpieczeniowe wyłącznie na podstawie postanowienia sądu okręgowego, wydanego na podstawie pisemnego wniosku Komendanta Głównego Policji, wojewódzkiego, Stołecznego lub CBŚP²⁵. Dane te mogą być pozyskiwane przed i w czasie postępowania karnego, ale tylko w fazie *ad rem*, a w fazie *ad personam* z pominięciem podejrzanego²⁶.

W wydanym w tej sprawie postanowieniu sąd wskazuje rodzaj informacji, które mają zostać udostępnione, ich zakres, podmiot zobowiązany do ich przekazania i organ upoważniony do ich odebrania. Podstawę do wydania postanowienia stanowi pisemny wniosek zawierający:

²⁴ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 284.

²⁵ Tamże, s. 284.

²⁶ Tamże, s. 286–288.

- 1/ numer i kryptonim sprawy operacyjnej, jeżeli został nadany, a to oznacza, że konieczne jest wcześniejsze wszczęcie takiej sprawy,
- 2/ opis przestępstwa ze wskazaniem w miarę możliwości jego kwalifikacji prawnej. Musi to być przestępstwo, w stosunku do którego wnioskująca służba ma prawo stosować kontrolę operacyjną,
- 3/ okoliczności uzasadniające potrzebę sięgnięcia po te dane, ze wskazaniem, jakich informacji wnioszek dotyczy. Uzasadnienie musi być zgodne z celem, dla którego dana służba może te dane pozyskać.
- 4/ podmiot, którego wniosek dotyczy. Może nim być osoba fizyczna lub prawna.
- 5/ podmiot zobowiązany do udzielenia wnioskowanych informacji, a więc konkretny bank lub firma ubezpieczeniowa, z podaniem nazwy i adresu siedziby.
- 6/ rodzaj i zakres wnioskowanych informacji²⁷.

Wniosek dotyczyć może także innych osób, jeżeli zachodzi podejrzenie, że np. ich rachunki są wykorzystywane przez figuranta. Po uzyskaniu takiego postanowienia sądowego uprawniony komendant Policji zwraca się pisemnie do wskazanego we wniosku banku, firmy ubezpieczeniowej lub innego podmiotu o udostępnienie tych informacji²⁸.

Uzyskane tą drogą informacje nie mogą być wykorzystane procesowo, ponieważ prawo takie przysługuje tylko prokuraturze i sądowi, ale dzięki nim prokurator wie, o jakie dane ma się zwrócić do uprawnionej instytucji bankowej²⁹.

Pozyskiwanie danych bankowych i ubezpieczeniowych jest czynnością jednorazową, ale bez ustawowego wskazania, czy dotyczy tylko stanów i czynności przeszłych, czy także monitorowania przyszłych. Pozyskiwanie danych bankowych i ubezpieczeniowych jest jedynym rodzajem czynności operacyjno-rozpoznawczych, dla którego ustawodawca przewidział obowiązek następczego powiadomienia zainteresowanego o prowadzonych w stosunku do niego czynnościach. W przypadku Policji jest to 90 dni od

²⁷ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 69.

²⁸ J. Gołębiewski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008, s. 58–59.

²⁹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 72.

daty przekazania im informacji przez zobowiązany do tego podmiot i o postanowieniu sądu. W razie uprawdopodobnienia informacji, że przekazanie takiej informacji zainteresowanemu może zaszkodzić wynikom prowadzonych działań operacyjnych, sąd na wniosek upoważnionego organu może zawiesić przekazanie takich informacji na oznaczony czas. Wniosek taki wymaga poparcia Prokuratora Generalnego. Jeżeli w tym czasie wszczęte zostanie postępowanie karne, obowiązek poinformowania zainteresowanego przechodzi na prowadzącego sprawę prokuratora, z tym że może on zlecić wykonanie tego zadania Policji. Zainteresowany musi być powiadomiony przed zamknięciem lub umorzeniem postępowania karnego³⁰.

Celem pozyskiwania danych bankowych jest skuteczne zapobieganie przestępstwom, ich wykrycie, ustalenie sprawców i uzyskanie dowodów, a więc ma charakter prewencyjny, wykrywczy i procesowy. Ustawodawca nie przewidział obowiązku niszczenia pozyskanych tą drogą materiałów niewskazujących na popełnienie innego przestępstwa lub przez inną osobę niż wskazane w zarządzeniu³¹.

³⁰ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 286.

³¹ Tamże, s. 288–289.

OSOBOWE ŹRÓDŁA INFORMACJI

1. Werbunek i współpraca

Prawo zezwala policjantom na korzystanie podczas wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych z pomocy osób niebędących funkcjonariuszami, które określa się różnymi terminami, np. kwalifikowane źródło informacji, osoba informująca i informator. Współpraca z osobowymi źródłami informacji (OZI) obok obserwacji jest najstarszą i najbardziej rozpowszechnioną metody pracy operacyjnej służb policyjnych¹. W przeszłości OZI nazywano m.in. konfidentami, tajnymi współpracownikami itp. W literaturze i źródłach można spotkać takie pojęcia, jak: agent, osoba zaufana, konfident². Wiesław Mądrzejowski pisze, że Policja korzysta z: agentów, informatorów, osób anonimowych i konsultantów. Agent dostarcza informacji i wykonuje zadania. Informator tylko przekazuje informacje i sygnalizuje

¹ K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 63. Wyjątkiem jest policja holenderska niekorzystająca z OZI (T. Cichoń, P. Tarnawski, *Praca z agenturą i praca pod przykryciem – zagrożenia dla psychiki policjanta*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XI wieku*, Legionowo 2004, s. 36).

² A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 61; Patrz też: K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 255; C. Bielakowski, P. Nisztor, *Jan Kulczyk. Biografia niezwykła*, Warszawa 2015, s. 238; A. Żebrowski, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Regulacje prawne*, Kraków 2000, s. 100–101; Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 71; B. Sprengel, *Policja Państwowa w Toruniu (1920–1939)*, Toruń 1999, s. 77. W Wielkiej Brytanii tajny współpracownik policji nosi nazwę *Covert Human Intelligence Sources* (poufne osobowe źródło informacji).

zagrożenia i sytuację w środowisku przestępczym. Krzysztof Horosiewicz dzieli OZI na: osoby informujące, informatorów, współpracowników i inne źródła, a Ewa Gruza na: osoby okazjonalnie (niejednokrotnie anonimowo) informujące, stałych pozyskanych do współpracy informatorów, współpracowników realizujących zadania na ustalonych warunkach, agentów realizujących bardziej złożone zadania. Funkcjonujące w policyjnym argocie określenia OZI wyraźnie wskazują na pogardliwy stosunek wielu środowisk, także policyjnych, do tych osób³. Dla wielu rasowych funkcjonariuszy „osobowe źródła informacji są zawsze numer jeden”⁴. Według Vidocq’a „była to metoda doskonała”, ale nie wszyscy jego tajni współpracownicy, którym zaufał, byli lojalni⁵. W praktyce wielokrotnie OZI jest jedyną, a przynajmniej najpoważniejszą metodą ustalenia sprawcy przestępstwa, jeżeli w czasie oględzin oraz pierwszych 2–3 dni i w wyniku badań kryminalistycznych nie uzyskano wartościowych informacji⁶. Współpraca z OZI jest podstawową metodą wykrywania drobnej przestępczości kryminalnej⁷. Policjanci wskazują także na takie zalety pracy z OZI jak pozyskiwanie bardzo wiarygodnych, wartościowych i wyprzedzających informacji o środowisku przestępczym i infiltrowania go⁸.

W literaturze wskazuje się na brak precyzji terminologicznej dotyczącej tej metody pracy operacyjnej⁹. W szerszym ujęciu OZI to osoby udziela-

³ Tajni współpracownicy zawsze byli policjantom potrzebni, ale nigdy nie cieszyli się ich zaufaniem, m.in. dlatego że większość z nich miała ścisły związek z marginesem społecznym i współpracowali z niskich pobudek, dlatego trudno nazywać je ich „osobami zaufanymi”. (A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 159); F-E. Vidocq, *Pamiętniki*, Warszawa-Kraków, 2015, s. 158.

⁴ *Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji. Centralne Biuro Śledcze Policji (2000–2015) we wspomnieniach twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiśniak, M. A. Kędzierski, Szczecin 2015, s. 161, relacja podinsp. Ireneusza Galancika.

⁵ F-E. Vidocq, *Pamiętniki...*, s. 158, 188.

⁶ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 79.

⁷ A. Taracha, *Czynności...*, s. 151.

⁸ W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła informacji we współczesnych działaniach wykrywczych*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 25, 182.

⁹ M. Klejowska, *Oskarżony jako osobowe źródło informacji o przestępstwie*, Kraków 2004, s. 180; A. Taracha, *Czynności...*, s. 63; M. Chrabkowski, *Wykorzystanie ma-*

jące informacji w czasie wykonywania czynności operacyjnych, np. osoba, z którą przeprowadzono rozmowę operacyjną, a nawet świadek i podejrzany udzielający informacji nieujętych w protokole. W węższym ujęciu OZI to osobowe, niejawne, kwalifikowane środki pracy operacyjnej. W słowniku pojęć obowiązujących w zarządzeniu nr pf-634 KGP o pracy operacyjnej przez osobowe środki pracy operacyjne rozumie się: osobowe źródła informacji, konsultantów i osoby wspomagające. Natomiast w najnowszym zarządzeniu nr 3 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r. w sprawie metod i form prowadzenia sprawozdawczości w Policji¹⁰ do osobowych źródeł informacji zalicza się: informatorów, współpracowników i osoby informujące. Dokument ten wskazuje, że najluźniejszy jest kontakt z osobami informującymi, ponieważ w sprawozdawczości nie podaje się, ile takich osób zostało pozyskanych, wyeliminowanych, przekazanych i z iloma zawieszono współpracę. Ewidencjonuje się natomiast liczbę odbytych spotkań, uzyskanych w wyniku przedsięwzięć werbunkowych informacji, w tym informacji potwierdzonych. W jawnych dokumentach policyjnych nie ma ograniczeń podmiotowych ani przedmiotowych do werbowania OZI. Jedyne ograniczenie wynika z zakresu działania samej Policji. Brak formalnego zakazu werbowania nawet osób małoletnich. Nie dostrzeżono także komplikacji prawnych wynikających z wynagrodzenia małoletniego¹¹. Po likwidacji MO zniesiono formalnie wykorzystywaną od stuleci agenturę celną¹², ale wśród policyjnych informatorów są osoby odbywające karę pozbawienia wolności¹³.

teriatów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym, Szczytno 2009, s. 37.

¹⁰ Dz.Urz. KGP z 6 II 2017 r., poz. 8.

¹¹ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 99–100; W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła informacji we współczesnych działaniach wykrywczych*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 27–29; Gen. Stanisław Koziej jest przeciwny werbowaniu na OZI żołnierzy. (S. Koziej, *Armia z tajnymi współpracownikami – to armia chora i słaba*, „Rzeczpospolita” z 14 VI 2005 r.).

¹² F.-E. Vidocq, *Pamiętniki...*, s. 191.

¹³ S. Latkowski, *Strzał w wyrok*, „Polityka” nr 2 z 9 VI 2007 r., s. 35–38; *Polskie więzienia to średniowiecze*, rozmowa z Pawłem Moczydłowskim, „Gazeta Wyborcza” z 22 I 2009 r., s. 2.

Odrębną grupę OZI stanowią nieznane źródła, czyli autorzy anonimów¹⁴. Współpraca z takimi przypadkowymi OZI ma na ogół charakter epizodyczny i dotyczy jednej konkretnej sprawy. Policjanci otrzymują od takich osób informacje, które w sposób zakamuflowany wskazują na planowane przestępstwa. Takimi informatorami mogą być także osoby, które nie chcą ujawnić wiedzy o przygotowywanym przestępstwie, ale aby temu zapobiec, sygnalizują Policji, np. słabe zabezpieczenie obiektu, do którego ma zostać dokonane włamanie. Tylko od policjantów zależy, czy trafnie zinterpretują taką informację i podejmą właściwe działania¹⁵. Informacje operacyjne pochodzące od osoby anonimowej wymagają szczególnej ostrożności, nawet wtedy, gdy jej tożsamość jest znana funkcjonariuszom. Bardzo ważne jest ustalenie rzeczywistych lub przynajmniej najbardziej prawdopodobnych motywów takiego działania, ponieważ rzeczywistym celem może być manipulowanie policjantem¹⁶.

Policjant „prowadzący” to funkcjonariusz odpowiedzialny za współpracę i wstępną ocenę informacji pochodzących od OZI, a policjant „asystujący” wspomaga go w tej współpracy¹⁷.

Polski ustawodawca nie wskazał celów ani okoliczności, w jakich można korzystać z OZI. W pierwotnej wersji u.o.P. z 1990 r. wymienia się „obywatela niebędącego funkcjonariuszem”, od 1995 r. „osobę niebędącą funkcjonariuszem”, a w obecnie obowiązującej treści art. 22 ust. 1 jest to osoba niebędąca policjantem. Są to osoby przydatne dla realizacji różnych celów rozpoznawczych, prewencyjnych, wykrywczych i dowodowych. Praca z nimi ma także znaczenie subsydiarne w stosunku do innych metod. Pozwala np. zrozumieć treść informacji uzyskanych w wyniku podsłuchu lub kontroli korespondencji, zwłaszcza gdy sprawcy posługują się skrótami myślowymi zrozumiałymi tylko dla wtajemniczonych. Jest pomocna przy identyfikacji rozmówców, gdy znana jest tylko karta SIM lub numer telefonu lub figurant korzysta z cudzego telefonu¹⁸.

¹⁴ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 257.

¹⁵ Z. Borkowski, *Relacje porucznika Sikory*, Warszawa 1975, s. 29.

¹⁶ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 119–121, 257.

¹⁷ § 1 ust. 15 i 17 zarządzenia nr pf-634 KGP.

¹⁸ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 67.

Bardzo ważne jest ograniczenie do minimum osób mających bezpośredni kontakt z OZI, w praktyce są to tylko oprócz prowadzącego i asystującego przełożeni prowadzącego, uczestniczący w spotkaniach kontrolnych, ewentualnie policjant, któremu przekazano OZI do współpracy z różnych przyczyn służbowych, jak przeniesienie służbowe, odejście w stan spoczynku, ale już nie urlop. Obowiązkiem prowadzącego jest uświadomienie OZI, że jest źródłem informacji, a nie funkcjonariuszem.

Współpraca z OZI należy do najtrudniejszych metod pracy operacyjno-rozpoznawczej, także ze względów etycznych. Dlatego w myśl obowiązujących od dawna w polskiej Policji zasad, podczas pracy operacyjnej:

- 1/ nie wolno utrzymywać stałych kontaktów z osobami szczególnie zdemoralizowanymi i groźnymi dla otoczenia,
- 2/ należy unikać z przestępcami takich relacji, które u osób postronnych mogą budzić wrażenie kontaktów towarzyskich,
- 3/ bardzo wnikliwie sprawdzać i weryfikować informacje pochodzące od osób zdemoralizowanych¹⁹.

Współpraca z OZI realizowana jest z reguły metodą drobnych kroków, od zlecenia niewielkich, niestwarzających oporów moralnych zadań do coraz trudniejszych²⁰. W celu weryfikacji lojalności OZI zlecane są zadania kontrolne lub podejmowane są działania za pomocą innych metod pracy operacyjnej lub innych OZI. We współpracy z OZI nie obowiązuje zasada subsydiarności.

Współcześnie stosowane metody werbunkowe nie odbiegają od znanych milicjantom. Po 1990 r. także praktyczne aspekty współpracy z OZI nie uległy istotnym zmianom. Jedną z ważniejszych jest rezygnacją z instytucji rezydenta. Podobnie natomiast wygląda werbunek i zasady współpracy oraz nadzoru nad nią. Współpraca składa się z dwóch etapów: werbunku i właściwej współpracy. Oba wymagają starannego przygotowania. Pozyskiwanie OZI rozpoczyna się od wytypowania go ze względu na dostęp do wartościowych informacji i rozpracowywanych środowisk²¹. OZI zosta-

¹⁹ W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 30.

²⁰ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 113–114.

²¹ M. Mokrzan, *Władza/wiedza dyscyplinarna i podatne ciała. Służba Bezpieczeństwa w świetle filozofii politycznej*, [w:] *W stronę antropologii „bezpieki”*. Nie-

ją zwykle ludzie, którzy z powodu wykonywanego zawodu często stykają się z przestępcami, np. barmani, pracownicy lokali rozrywkowych, hoteli i noclegowni, taksówkarze, ale także prostytutki. Rozpracowywania zorganizowanych grup parających się przestępczością ekonomiczną wymaga pozyskania do współpracy osób z establishmentu gospodarczego²². Do rozpracowywania zorganizowanych grup przestępczych jest bardzo trudno werbować OZI, ponieważ osoby mające z nimi naturalny kontakt często uwikłane są w czyny dyskwalifikujące jej to tej roli, a większość takich ludzi unika kontaktów z policjantami. Najczęściej niechęć wynika z oceny, że współpraca z Policją jest:

- 1/ niemoralna, ponieważ oznacza zdradę najbliższych,
- 2/ niezgodna z zasadami panującymi w środowiskach przestępczych,
- 3/ niebezpieczna, ponieważ w razie jej ujawnienia OZI może grozić śmiertelne niebezpieczeństwo,
- 4/ potępiana ze względów historycznych, jako zdrada interesów narodowych czy politycznych²³.

Z badań wynika, że ludzie z różnych powodów podejmują niejawną współpracę z policją²⁴. Częstym, ale nie jedynym powodem, są względy materialne. Ponadto wymienia się m.in.:

- 1/ postawę obywatelską, np. świadomość, że bezczynność może spowodować bezkarność przestępcy i kontynuowanie jego procederu,
- 2/ realizację osobistych, społecznie uzasadnionych praw, np. zmierzając do ukarania sprawcy za popełnione czyny i odzyskania utraconego mienia lub rekompensaty,
- 3/ chęć zemsty lub zniszczenia konkurencji,
- 4/ eliminację konkurencji ekonomicznej, ale także podczas rywalizacji o względy kobiety lub mężczyzny,

klasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej, red. J. Syrnyk, A. Klarman, M. Mazur, E. Kłosek, Wrocław 2014, s. 68.

²² W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 35–36.

²³ Tamże, s. 30.

²⁴ A. Gałkowska, *Perspektywa psychologiczna w podejściu do totalitaryzmów. „Bezpieka” wobec tajnych współpracowników*, [w:] *W stronę antropologii bezpieczeństwa. Nieklasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej*, red. J. Syrnyk, Wrocław 2014, s. 147–148.

- 5/ dążenie do uniknięcia odpowiedzialności karnej za popełnione czyny, nadzieję na zwolnienie z aresztu, a czasem nawet na tolerowanie dalszej przestępczej działalności,
- 6/ korzyści materialne,
- 7/ próbę realizacji niespełnionych marzeń o zawodzie policjanta,
- 8/ pragnienie posiadania władzy, wpływania na ludzkie losy.

Podstawą werbunku bywają także informacje kompromitujące, np. obawa przed ujawnieniem przez Policję kompromitujących informacji, np. o zdradzie małżeńskiej. Według Horosiewicza OZI najczęściej podejmują współpracę z chęci zemsty, uzyskania korzyści osobistych, w celu eliminacji przestępczej konkurencji oraz uniknięcia odpowiedzialności karnej²⁵. Współpraca z OZI kierującymi się tak niskimi pobudkami stwarza poważne zagrożenia dla obsługujących je policjantów.

Według ekspertów policjanci powinni odwoływać się do postawy obywatelskiej, chęci zemsty, eliminacji konkurencji i zainteresowań materialnych. Pierwszy z tych motywów jest tym skuteczniejszy, im poważniejszych dotyczy przestępstw kryminalnych. W sprawach korupcyjnych i gospodarczych ma mniejszą moc oddziaływania. Musi być poprzedzony starannym sprawdzeniem kandydata na OZI i wymaga od podejmującego werbunek policjanta wysokich kwalifikacji i siły perswazji. Porażka może spowodować nawet kompromitację. Osoba podejmująca współpracę z zemsty może, mniej lub bardziej świadomie, przekazywać nieprawdziwe informacje, dlatego pochodzące od niej dane muszą być bardzo starannie weryfikowane, podobnie jak od OZI chcącego wyeliminować konkurencję. Za bardziej wartościowych uważa się OZI współpracujących z powodu korzyści materialnych, chociaż i ta motywacja uchodzi za demoralizującą²⁶.

Pierwszym etapem współpracy jest wytypowanie i opracowanie OZI z uwzględnieniem jego aktualnych i potencjalnych dotarć, cech charakteru i osobowości. Ważne jest uzyskanie wszelkich ważnych informacji o kandydacie na OZI, m.in. co lubi, a czego nie, jakie ma zainteresowania, gdzie chętnie spędza wolny czas i o korzyściach, jakie może osiągnąć w wyniku współpracy z Policją. Gromadzone są dane o ukończonych szkołach, ży-

²⁵ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 107.

²⁶ W Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 32.

ciu zawodowym i osobistym, stosunkach z innymi osobami, przyjaciółmi, znajomymi, wrogami, pełnionych funkcjach społecznych. W celu ustalenia pozaprawnych motywów współpracy, mogących w przyszłości godzić w bezpieczeństwo prawne policjanta, zalicza się wywieranie nacisku przez ujawnienie materiałów obciążających lub kompromitujących. Na tej podstawie budowany jest portret osobowości i ustalane są tematy rozmów.

Do opracowania sylwetki kandydata na OZI sięga się do policyjnych zbiorów danych i innych dostępnych ewidencji. Umiejętne wykorzystanie wiedzy o kandydacie w dużym stopniu decyduje o powodzeniu werbunku i pozwala formułować realne zadania. W celu pozyskania OZI Policja wykorzystuje różne metody pracy operacyjnej, np. kombinacje operacyjne, które stwarzają sytuację sprzyjającą i motywującą do podjęcia współpracy lub eliminują przeszkody. Uświadamiają figurantowi nieznane mu wcześniej motywy, dla których powinien podjąć współpracę. Wskazuje się na możliwość werbowania „pod obcą banderą” osób nienawidzących Policji²⁷. Nie ma określonego sposobu werbunku OZI ani procesowego wykorzystania uzyskanych informacji²⁸.

Werbowanie OZI wymaga od funkcjonariuszy specjalnych predyspozycji, ponieważ często są to osoby utrzymujące z przestępcami stosunki koleżeńskie, zawodowe, towarzyskie lub inne²⁹. Wpływ na skuteczność werbunku i dalszej współpracy z OZI mają kompetencje komunikacyjne funkcjonariusza. Ważną rolę w ich podnoszeniu mają szkolenia, ponieważ już sama możliwość uświadomienia sobie i „zapamiętanie oczywistych prawd dotyczących komunikacji i jej istoty może zdecydowanie poprawić [...] zdolności porozumienia się”³⁰. Dlatego niektórzy funkcjonariusze podczas werbunku korzystają z usług policyjnego psychologa³¹. Prowadzenie rozmowy wer-

²⁷ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 110.

²⁸ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 304.

²⁹ D. Najmoła, *Wybrane źródła informacji o składnikach majątkowych*, [w:] *Pozbawienie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, red. S. Lelental, D. Potakowski, Szczepiwo 2004, s. 47.

³⁰ L. Nowak, *Komunikacja interpersonalna jako podstawowe narzędzie pracy operacyjnej*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Legonowo 2004, s. 27.

³¹ B. Lach, *Pomoc psychologiczna dla funkcjonariuszy służb kryminalnych*, [w:] *Psychologia...*, s. 11.

bunkowej przez dwóch funkcjonariuszy ułatwia zdobycie przewagi intelektualnej i kontrolowanie jej przebiegu oraz przekonanie kandydata na OZI, że podjęcie współpracy jest najlepszym rozwiązaniem jego problemów i drogą do realizacji celów³².

Konsekwencją źle przeprowadzonej i nieskutecznej rozmowy werbunkowej może być dekonspiracja zainteresowań operacyjnych³³. Porażka w czasie werbunku może wynikać ze złej oceny kryteriów moralnych lub mentalności kandydata na OZI albo z braku zapewnienia konspiracji lub wiarygodnej legendy spotkania werbunkowego. Błędem jest zwerbowanie osoby, która tylko pozornie zgadza się na współpracę z Policją, a faktycznie ją dezinformuje, lub wykorzystuje swoje kontakty do poznania zainteresowań operacyjnych Policji. Jeszcze gorsze mogą być konsekwencje zwerbowania na OZI szefów zorganizowanych grup przestępczych. Dlatego obowiązuje zasada beznamietnego i bezrefleksyjnego przyjmowania informacji, aby nie ujawniać ich rzeczywistej wartości i wiązanych z nią planów³⁴.

Osobowe źródło informacji może być pozyskane do jednej, konkretnej sprawy lub w celu stałej współpracy. W sprawach dotyczących przestępczości zorganizowanej i handlu narkotykami można używać OZI nawet do kontroli operacyjnej w postaci zakupu kontrolowanego i kontrolowanego wręczenia lub przyjęcia korzyści majątkowej. Wymaga to jednak takiego przekształcenia materiału operacyjnego w procesowy, aby nie zdekonspirować OZI³⁵.

Spotkania z OZI mają charakter konspiracyjny i tylko wyjątkowo odbywają się w jednostkach policyjnych. Często są to rzadko uczęszczane miejsca publiczne, np. parki, czasem lokale publiczne. Z najbardziej zaufanymi OZI policjanci spotykają się w lokalach i mieszkaniach konspiracyjnych. Podczas spotkań policjanci odbierają informacje, wyznaczają OZI kolejne zadania. W czasie tych spotkań policjantów obowiązują wypracowane od lat zasady postępowania. Należy do nich m.in. punktualność, chwalenie za przekazane informacje, ale bez oceniania ich wartości, dążenie do ich pogłębienia

³² K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 112.

³³ Tamże, s. 114–115.

³⁴ Tamże, s. 116–117, 122–125.

³⁵ W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 36–38.

i ustalania możliwości wykorzystania bez dekonspiracji źródła pochodzenia, dotrzymywanie słowa oraz zakaz składania obietnic niemożliwych do spełnienia³⁶. Bardzo ważne jest wpojenie OZI przekonania, że współpracują z Policją, a nie z pojedynczym funkcjonariuszem³⁷. Osobowe źródła informacji muszą być „odpowiednio” umotywowane do współpracy³⁸, a funkcjonariusze mają obowiązek sprawdzania prawdziwości przekazanych im informacji i szczerść tajnego współpracownika.

Przewidując procesowe wykorzystanie informacji od OZI, funkcjonariusze odpowiednio wcześniej starają się zabezpieczyć go przed dekonspiracją. W tym celu ustalają okoliczności uzyskania przekazanych im informacji. Pytają, kto oprócz OZI i sprawcy dysponuje przekazanymi policjantowi informacjami. Im to grono jest większe, tym większe możliwości operacyjnego i procesowego wykorzystania uzyskanych informacji, np. przez ustalanie listy i kolejności osób przewidzianych do przesłuchania oraz formułowania katalogu zadawanych im pytań. Na tym etapie współpracy policjanci nadal analizują motywy działania OZI i jego wiarygodność³⁹. Wykorzystanie OZI w kombinacji operacyjnej, operacji specjalnej, działaniach dezintegracyjnych i dezinformacyjnych środowisk przestępczych zalicza się techniki pracy operacyjnej⁴⁰.

Policjanci stosują różne metody wiązania ze sobą tajnych współpracowników. Adrian Szumski wymienia trzy strategie działania: instrumentalną, informacyjną, emocjonalną. Pierwsza jest realizowana w stosunku do kandydatów podejrzewanych lub podejrzanych o popełnienie innego przestępstwa. Polega ona na deklarowaniu i potem realizowaniu przez policjanta w stosunku do takiej osoby mniej lub bardziej aktywnych czynności śledczych. Może bardziej lub mniej się przyłożyć, aby postawić ją przed sądem albo ograniczyć się do zarzutu popełnienia drobniejszego przestępstwa, np. paserstwa lub kradzieży. Strategia informacyjna polega na wprowadzeniu kandydata na OZI w błąd odnośnie do jego sytuacji prawnej.

³⁶ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 176.

³⁷ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 259.

³⁸ G. Lewicki, *Szpiedzy są wśród nas*, „Wprost” nr 11 z 9 III 2015 r., s. 79.

³⁹ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 101.

⁴⁰ Tamże, s. 69.

Strategia emocjonalna polega na świadczeniu różnych usług i graniu roli przyjaciela⁴¹.

Osobowe źródło informacji może dostawać wynagrodzenie w pieniądzu lub w postaci świadczeń rzeczowych⁴². Zgodnie z art. 22 ust. 2 u.o.P. za udzielanie jej pomocy może być przyznane wynagrodzenie z funduszu operacyjnego, którego zasady tworzenia i gospodarowania nim określa minister właściwy ds. wewnętrznych (art. 22 ust. 3 u.P.), oraz jawnymi i niejawnymi przepisami wewnętrznymi Komendanta Głównego Policji⁴³. Niejawna instrukcja KGP przewiduje, że: „tworzone z funduszu operacyjnego wartości majątkowe wykorzystywane w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, a w szczególności środki płatnicze, wartości dewizowe, papiery wartościowe, przeznaczone [są – BS] na zakup przedmiotów, usług, wręczanie korzyści majątkowej lub do pokazania” i nazywa się je depozytem operacyjnym⁴⁴.

Ze względu na ochronę tożsamości OZI nie stosuje się ustawy o finansach publicznych i rachunkowości i pochodzące z tego źródła pieniądze są wolne od opodatkowania⁴⁵. Takie rozwiązanie wprowadza naturalną fakultatywność wynagradzania OZI. Mimo przewidzianych przepisami wewnętrznymi mechanizmów kontrolnych w polskiej Policji, podobnie jak w innych krajach, dochodzi do wyłudzenia i defraudacji pieniędzy z funduszu operacyjnego⁴⁶. Praktycy zwracają uwagę na za mały fundusz operacyjny w komórkach operacyjnych najniższego szczebla⁴⁷. W latach 90. w stołecznym Wydziale Terroru Kryminalnego płacono OZI z reguły po 50, 200 lub 300 zł za informacje, w zależności od ich wartości, a osobom ponoszącym poważ-

⁴¹ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 169–170.

⁴² W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 32.

⁴³ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 102.

⁴⁴ § 1 ust. 2 zarządzenia nr pf-634 KGP.

⁴⁵ Nie stosuje się tu ustawy o finansach publicznych i wynagrodzeniu osób niebędących funkcjonariuszami za udzielanie pomocy. W myśl art. 30 ust. 1 pkt 5 ustawy z 26 VII 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych wynagrodzenie to jest wolne od opodatkowania i nie podlega zgłoszeniu do organu podatkowego (Dz.U. z 2000 Nr 14, poz. 176).

⁴⁶ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 176–177.

⁴⁷ Tamże, s. 252–253.

ne osobiste ryzyko nawet od kilkunastu do kilkudziesięciu tys. złotych⁴⁸. W razie poniesienia uszczerbku na zdrowiu szkody w mieniu lub utraty życia w związku z pomaganiem Policji OZI i jego spadkobiercom przysługuje odszkodowanie (art. 22 ust. 4 u.o.P.)⁴⁹.

Odejście na początku lat 90. XX w. wielu doświadczonych funkcjonariuszy ze służby kryminalnej odbiło się na poziomie pracy operacyjnej. Wysocy policjanci z długim stażem zwracali uwagę, że szkoły policyjne nie przygotowują do pracy z OZI, a z powodu zmiany pokoleniowej także część przełożonych nie posiada kompetencji do sprawowania właściwego nadzoru⁵⁰. Według ujawnionych przez Policję danych podstawowym mankamentem w pracy operacyjnej z OZI stała się mała skuteczność. Wszczynanie rozpracowań operacyjnych na podstawie przekazanych przez OZI informacji należało do rzadkości. W jednej z kontrolowanych komend w ciągu pół roku wszczęto tylko jedno rozpracowanie operacyjne na takiej podstawie, choć zarejestrowanych było tam 56 OZI⁵¹. Wysocy oficerowie policji, w tym także z CBS uważają, że w policji współpraca z OZI: „szwankowała i tak jest do chwili obecnej, praca z osobowymi źródłami informacji to jest nasza pięta achillesowa. Wyższe formy pracy, łącznie z najbardziej złożonymi, środki techniczne powinny być poprzedzone pracą z osobowymi źródłami informacji. I o tym zapominamy, i tego mi szkoda”⁵². Badania prowadzone w ostatnich latach wskazują na dalsze obniżanie się poziomu pracy ope-

⁴⁸ G. Biskupska, *Skorpion z wydziału terroru*, Warszawa 2015, s. 95.

⁴⁹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 15 X 1991 r. zasad i trybu przyznawania świadczeń odszkodowawczych przysługujących w razie utraty życia, podczas udzielania lub w związku z udzielaniem pomocy Policji, Urzędowi Ochrony Państwa lub Straży Granicznej (Dz.U. 1991 Nr 98, poz. 437, ze zm.); Rozporządzenie MSWiA z 27 V 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wydawania, posługiwania się, przechowywania i ewidencji dokumentów, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta lub osobę udzielającą pomocy Policji oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych (Dz.U. Nr 74, poz. 684); R. Z., *Fundusz operacyjny*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczepiński 2001, s. 95; W. F., *Fundusz operacyjny*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015, s. 91; J. Widacki, *Kryminalistyka*, Warszawa 2008, s. 130.

⁵⁰ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 259.

⁵¹ E. Sitek, *Kryminalni pod kontrolą*, „Gazeta Policyjna” nr 34 z 10 IX 2000 r., s. 1.

⁵² *Centralne...*, s. 157, relacja insp. Leszka Sucholewskiego.

racyjnej, z tym także z osobowymi źródłami informacji i lekceważenie lub brak umiejętności prawidłowego ich dokumentowania oraz procesowego wykorzystania w postępowaniu przygotowawczym. Wiąże się to m.in. z dalszym odchodzeniem ze służby doświadczonych funkcjonariuszy oraz z kładzeniem nacisku na efekt liczbowy, a nie jakościowy i brak dobrych mierników oceny tej pracy⁵³.

Kierownictwo Policji dostrzegając ten problem, przyjęło nowe rozwiązania organizacyjne i wprowadzono szkolenie funkcjonariuszy werbunkowych. Pierwsze efekty były widoczne już podczas kontroli przeprowadzonej w 2000 r. przez oficerów Biura Koordynacji Służby Kryminalnej KGP. W celu poprawy jakości pracy z agenturą w 2002 r. przystąpiono do tworzenia grup werbunkowych. Obecnie werbunkiem OZI zajmują się specjalnie przygotowani funkcjonariusze służby kryminalnej. Organizują pracę z agenturą i chronią ją przed dekonspiracją⁵⁴. Zespoły takie mają spełniać rolę usługową dla policjantów zajmujących się rozpracowywaniem konkretnych spraw, zgłaszających zapotrzebowanie na tajnego współpracownika z konkretnego środowiska czy do konkretnej sprawy⁵⁵. Zadaniem tych zespołów było także szkolenie w zakresie pracy z osobowymi źródłami informacji policjantów z komend miejskich i powiatowych. Ponadto w „Głównych kierunkach pracy Policji na 2002 rok” znalazło się polecenie „podwyższenia jakości pracy operacyjno-rozpoznawczej (zwłaszcza z tajnymi współpracownikami w środowiskach przestępczych)”⁵⁶.

Nadal współpraca z OZI wiąże się z różnymi problemami. Brakuje przepisów zapewniających bezpieczeństwo prawne policjantów i ich informatorów. Skuteczna ochrona OZI przed dekonspiracją „w zestawieniu z obowiązującą zasadą legalizmu od lat budzi wiele kontrowersji”. Wymaga to wprowadzenia, zgodnie z zaleceniami Komitetu Ministrów Rady Europy, zasady oportunistu⁵⁷, ponieważ nie stworzono dotychczas pozaprocesowych możliwości przyjmowania od OZI próbek narkotyków w celu sprawdzenia

⁵³ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 17.

⁵⁴ P. Kacak, *Wywiad kryminalny*, „Policja 997”, nr 2 z V 2005, s. 19.

⁵⁵ *Widzę wiele...*, s. 3.

⁵⁶ M. Tabor, *Umacniać społeczne poczucie bezpieczeństwa*, „Gazeta Policyjna” nr 2/2002, s. 3.

⁵⁷ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 95–96.

ich w laboratorium. W konsekwencji policjant, który dostanie je od swojego informatora, musi je zbadać, a po potwierdzeniu, że ma do czynienia narkotykiem kieruje sprawę na drogę procesową w celu podjęcia czynności sprawdzających, chroniąc formy i metody pracy operacyjnej oraz dane identyfikujące OZI, w celu umorzenia przestępstwa ze względu na znikomą szkodliwość czynu. W przypadku przekazania policjantowi fałszywych banknotów, które OZI musi jednak oddać ich posiadaczowi w celu kolportażu, jeżeli istnieje ryzyko dekonspiracji, policjant musi je oddać informatorowi, sporządzając dokumentację operacyjną. Nie może natomiast oddać OZI broni, ale realizuje kombinację operacyjną w celu ochrony go przed dekonspiracją. Tak samo postępuje w razie dostarczenia na spotkanie przedmiotów pochodzących z przestępstwa. W tym ostatnim przypadku OZI może być narażone na zarzut paserstwa⁵⁸. Policjant, który dowiaduje się bezpośrednio od OZI lub z innego źródła, że popełnił przestępstwo, ma obowiązek udokumentować to operacyjnie, a następnie poinformować o tym właściwą jednostkę Policji.

Trudno jest utajnić istnienie OZI w czasie realizacji sprawy. Dotyczy to zwłaszcza źródeł uczestniczących w rozpracowaniu zorganizowanych grup przestępczych, które podejmują różne działania ochronne⁵⁹. Nieprzystające do rzeczywistości jest usiłowanie werbowania OZI mających dotarcie do zorganizowanych grup przestępczych na podstawie obowiązku obywatelskiego, czy zainteresowania materialnego, ponieważ świat przestępczy oferuje znacznie większe niż policja pieniądze, a za zdradę grozi często śmierć. W tej sytuacji racjonalne byłoby zastosowanie podobnych rozwiązań jak w przypadku świadka koronnego⁶⁰. Horosiewicz wskazuje na brak regulacji prawnych pozwalających funkcjonariuszom podejmować bezpieczne i zgodne z interesem ścigania przestępców decyzje. Dotyczy to takich sytuacji, gdy wbrew wcześniejszym wytycznym osobowe źródło informuje policjanta o planowym z jego udziałem przestępstwie lub przyniesie na spotkanie przedmiotów, których posiadanie jest zabronione, np. próbki

⁵⁸ *Centralne Biuro Śledcze...*, s. 100; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 139, 142–143.

⁵⁹ W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 26.

⁶⁰ R. Netczuk, *Tajny współpracownik policji na tle prawnoporównawczym*, Katowice 2006, s. 114; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 184.

narkotyków. W pracy operacyjnej nie istnieje powszechne w innych zawodach prawo do błędu⁶¹. Z powodu braku badań nie wiemy, jakie rozmiary ma tolerowanie przez policjantów łamanie prawa przez tajnych współpracowników w zamian za udzielane im informacje oraz werbowanie agentury na podstawie materiałów obciążających⁶².

Ze względu na wartość osobowych źródeł informacji i zagrożenie ich bezpieczeństwa osobistego w razie ujawnienia ich roli w wykryciu przestępstwa istnieje ustawowy obowiązek utajnienia ich danych osobowych (art. 22 ust. 1 u.o.P). Dlatego policjanci, bardzo rzadko i z reguły dopiero po latach, ujawniają bardzo ogólnikowo informacje o swoich OZI i tylko wtedy, gdy nie stanowi to już dla nich zagrożenia⁶³. Informacje mogące identyfikować tajnych współpracowników podlegają szczególnej ochronie, są opatrzone klauzulą najwyższej tajności („ściśle tajne”) i mogą być ujawnione tylko w celu ścigania karnego, na żądanie prokuratora lub sądu w celu ścigania:

- 1/ przestępstwa popełnionego przez obywatela polskiego za granicą (art. 109 KK),
- 2/ zbrodni godzącej w życie ludzkie i występku przeciwko życiu i zdrowiu, którego skutkiem była śmierć,
- 3/ na żądanie prokuratora w razie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego w związku z wykonywaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych⁶⁴.

W razie odmowy zwolnienia od obowiązku zachowania tajemnicy funkcjonariusza, pracownika lub osoby udzielającej pomocy w wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych albo odmowy zezwolenia na udostępnienie dokumentów lub materiałów objętych tajemnicą państwową, pomimo żądania prokuratora lub sądu, zgłoszonego w związku z postępowaniem karnym o przestępstwo określone w art. 105 § 1 KK, lub o zbrodnię godzącą w życie ludzkie albo występku przeciwko życiu lub zdrowiu,

⁶¹ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 18.

⁶² A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 164; K. Koziółek, *Instrukcja 0066. Historia oparta na faktach*, Nowa Sól 2012.

⁶³ E. Sitek-Wasiak, *Niepokorny. Rozmowa z generałem Adamem Rapackim*, Warszawa 2015, s. 13).

⁶⁴ W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 26.

gdy jego następstwem była śmierć człowieka, przedstawia się żądane dokumenty i materiały pierwszemu prezesowi Sądu Najwyższego w celu podjęcia decyzji, czy udostępnienie ich sądowi lub prokuratorowi jest niezbędne do prawidłowego postępowania karnego. Na podstawie takiej decyzji funkcjonariusz musi być zwolniony od zachowania tajemnicy lub udostępnić dokumenty i materiały objęte tajemnicą.

Policjanci stosują różne metody ochrony OZI⁶⁵. W czasie wykonywania czynności operacyjnych wydają dokumenty zmieniające tożsamość, potwierdzające określone uprawnienia lub kwalifikacje, a w szczególnie uzasadnionych wypadkach nawet takie, których nie posiadają. W takiej sytuacji zlecane im zadania nie mogą stwarzać zagrożenia dla bezpieczeństwa osobistego OZI i innych osób⁶⁶.

Duże znaczenie dla konspiracji OZI ma jakość dokumentów wprowadzających informacje i materiały uzyskane operacyjnie dla celów procesowych, ponieważ muszą one chronić tożsamość OZI, ale ich zbytnia lakoniczność zmusza prokuratora do przeprowadzenia dodatkowych czynności procesowych, np. przesłuchania policjantów sporządzających w tej sprawie notatki urzędowe. Jednocześnie znajdujące się w aktach procesowych dokumenty nie mogą podejrzanym umożliwić identyfikację OZI, w przeciwnym razie mogą go np. oskarżyć o współudział w popełnieniu przestępstwa, a związani tajemnicą pracy operacyjnej policjanci nie będą mogli przed tym go bronić. Jednocześnie dokumenty nie mogą zawierać informacji nieprawdziwych, ponieważ przesłuchiwni w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem policjanci staną przed dylematem: kłamać, czy przyznać się do sfalszowania dokumentu. W obu sytuacjach narażają się na odpowiedzialność karną⁶⁷.

Już w okresie międzywojennym opracowano zasady dokumentowania tej współpracy. Nie zdecydowano się jednak na wprowadzenie centralnej ewidencji policyjnych informatorów. Być może to zaniechanie w czasie

⁶⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 174.

⁶⁶ W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 27.

⁶⁷ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 145–146. Podaje on jako przykład zakamuflowanego przejścia od OZI nielegalnie posiadanej broni przez stwierdzenie w przekazanej prokuratorowi notatce, że nieustalony sprawca ją porzucił, a oni ją znaleźli.

wojny i po jej zakończeniu zapewniło bezpieczeństwo jakiejś grupie policyjnych konfidentów. Kompleksową dokumentację obejmującą centralną rejestrację OZI oraz założenie odrębnych teczek personalnych i pracy wprowadzono dopiero po wojnie. Wyodrębnienie obu teczek miało chronić tożsamość OZI, ponieważ dane go identyfikujące były tylko w lepiej chronionej tece personalnej⁶⁸. Istnieje instrukcyjny obowiązek dokumentowania każdego, nawet telefonicznego, kontaktu z OZI, niezależnie od tego, czy służył on przekazaniu nowych informacji⁶⁹. Informacje od OZI są pisane przez nich osobiście lub przez obsługujących ich funkcjonariuszy. Przebieg spotkania może być rejestrowany na taśmie magnetofonowej lub wideo. Mimo tak szczegółowej dokumentacji udział OZI w ustalaniu sprawców przestępstw jest niedoszacowany, ponieważ policjant sporządzający dokumentację wszczęcia postępowania karnego może nie uwzględnić, że sprawca nie był znany w chwili zgłoszenia przestępstwa i ustalono go w wyniku pracy operacyjnej⁷⁰. Już w okresie PRL wskazywano, że niektórzy funkcjonariusze wykorzystują OZI do kamuflowania prawdziwych źródeł informacji, np. uzyskiwanych w wyniku podsłuchu lub perlustracji korespondencji albo też od innych nieujawnionych OZI w zamian za nienadanie biegu procesowemu za popełnione przez nich przestępstwa⁷¹.

Zagrożenia dla bezpieczeństwa prawnego funkcjonariuszy realizujących czynności operacyjne występują na etapie werbunku, w czasie współpracy, zwłaszcza podczas przyjmowania informacji, zadaniowania, kontroli OZI⁷². Brak ustawy o pracy operacyjnej i nieprecyzyjność zapisów zarządzenia pf-634 stwarza niebezpieczeństwo pomówienia przez OZI policjanta. Funkcjonariusz prowadzący OZI popełniający przestępstwa jest narażony na pomówienie, że działał się to za jego wiedzą, w zamian za informacje, a nawet może być oskarżony o branie łapówek⁷³. Zagrożenie prawne dla poli-

⁶⁸ W. Sawicki, *Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej*, [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 19.

⁶⁹ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 257.

⁷⁰ Tamże, s. 79.

⁷¹ Tamże, s. 117–118.

⁷² Tamże, s. 179.

⁷³ K. Horosiewicz, *Współpraca ...*, s. 128.

cyjantów może stanowić też brak dokumentacji z czynności wykonywanych z OZI i informacji o popełnionych przez niego przestępstwach, jego dekonspiracja, niewystarczająca znajomość przepisów przez przełożonych, „brak elementarnej wiedzy sędziów i prokuratorów o pracy operacyjnej”⁷⁴.

Badacze wskazują także na nieprawidłowości pojawiające się we współpracy z OZI. Z badań sondażowych wynika, że niektórzy policjanci skłonni są zezwolić OZI na popełnienie drobnego przestępstwa, w zamian za informację o znaczeniu poważniejszym, chociaż powoduje to odpowiedzialność karną OZI i prowadzącego⁷⁵. Niektórzy policjanci nie dokumentują informacji o przestępstwach popełnionych przez OZI, a nawet w skrajnych wypadkach ich uprzedzają, aby im o tym nie mówili⁷⁶, ponieważ Policja nie ma prawa puszczania w niepamięć popełnionych przez przestępcę czynów. Nie zawsze też prokurator może skorzystać z prawa umorzenia sprawy ze względu na znikomą szkodliwość czynu. W takiej sytuacji policjanci zawieszają postępowanie do czasu wypełnienia przez tajnego współpracownika swoich zobowiązań. Rejestrują materiały, wykonują pozostałe czynności dowodowe i przewlekają sprawę do przedawnienia lub wystąpienia innej przeszkody procesowej, np. wyjazdu takiej osoby z kraju⁷⁷. Z badań ankietowych wynika, że najwięcej problemów w pracy z osobowymi źródłami informacji sprawia:

- 1/ ciągłe rozliczanie z odbytych spotkań i kontrolowanie dokumentów,
- 2/ biurokratyczna dokumentacja,
- 3/ brak bezpiecznych miejsc do odbywania spotkań,
- 4/ niebezpieczeństwo pomówienia policjanta o nieuczciwość,
- 5/ brak możliwości pomocy osobom znajdującym się w takiej sytuacji.

Najczęściej policjanci skarżą się jednak na brak miejsc do bezpiecznego i zapewniającego konspirację spotkania się z OZI. Na drugim miejscu wymieniają trudności z wynagrodzeniem źródła za przekazane informacje. Oba problemy są poważne, ponieważ konspiracja jest warunkiem bezpieczeństwa informatora, a wynagrodzenie jednym z najczęściej występują-

⁷⁴ Tamże, s. 104–105.

⁷⁵ Tamże, s. 129–130.

⁷⁶ Tamże, s. 257.

⁷⁷ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 165.

cych motywów współpracy z Policją. Brak badań nie pozwala wyjaśnić, jakie jest podłoże tych kłopotów z wynagrodzeniem⁷⁸.

Wśród innych zastrzeżeń zgłaszanych przez policjantów do pracy z osobowymi źródłami informacji na uwagę zasługują także:

- 1/ trudności z pełną anonimizacją danych osobowego źródła informacji,
- 2/ łatwość dekonspiracji źródła pochodzenia informacji,
- 3/ bezcelowość prowadzenia pracy z OZI w związku z przyjęciem wyników statystycznych jako kryterium nadrzędnego.

Wskazuje się także, że praca z OZI nie jest wystarczająco rekompensowana za dyspozycyjność i poświęcenie, pracę w godzinach ponadwymiarowych, ponieważ opiera się na wynikach statystycznych, a nie realiach. Policjanci skarżą się też na brak pomocy przełożonych⁷⁹. W jawnych opracowaniach nie wskazuje się optymalnej liczby konfidentów, którą powinien posiadać policjant prowadzący pracę operacyjną. Jedynie Widacki wskazuje, że powinno to być nie więcej niż 4–5 OZI⁸⁰.

2. Wywiad operacyjny i rozmowa operacyjna

Wywiad operacyjny jest przewidziany w art. 14 u.o.P. W doktrynie mowa jest także o wywiadzie środowiskowym pozwalającym ujrzeć „podejrzanego w normalnych sytuacjach życiowych”⁸¹. Wywiad operacyjny należy do najpowszechniejszych czynności operacyjno-rozpoznawczych. W literaturze kryminalistycznej funkcjonują także takie pojęcia, jak: wywiad operacyjny i rozmowy operacyjne. Słowo wywiad ma szereg znaczeń. Najczęściej rozumie się przez nie metodę pracy dziennikarskiej opisaną m.in. w prawie prasowym i gwarantującą rozmówcy m.in. prawo autoryzacji. Jest także metodą badań stosowaną w naukach społecznych. Występuje w nazwach wielu służb i komórek organizacyjnych. Od dawna istnieją też policyjne sta-

⁷⁸ J. Smyk, *Dylematy oceny i motywacji pracownika operacyjnego Policji*, [w:] *Organizacja i zarządzanie w Policji. Teraźniejszość i przyszłość*, red. S. Gembara, J. Rymaniuk, Poznań 2007, s. 181.

⁷⁹ Tamże, s. 183.

⁸⁰ J. Widacki, *Czego nie powiedział generał Kiszczał*, Warszawa 1992, s. 124.

⁸¹ Z. Borkowski, *Relacje porucznika...*, s. 62.

nowiska wywiadowców. W pracy operacyjnej mowa jest o wywiadzie policyjnym i operacyjnym. We wcześniejszej literaturze używano także pojęcia „wywiad śledczy”⁸². W dokumentach wywiadowczych mówi się m.in. o *human intelligence*, czyli wywiadzie opartym na agenturze.

Generalnie wywiad operacyjny polega z reguły na poufnym zbieraniu informacji o osobach podejrzewanych lub już oficjalnie podejrzanych o popełnienie przestępstw drogą obserwacji i rozmów z osobami dysponującymi na ich tematy interesujące prowadzącego sprawę funkcjonariusza⁸³. Wywiad operacyjny może dotyczyć także miejsc, zdarzeń. Nie ogranicza się do ustalenia faktów, ale także stanów emocjonalnych, postaw moralnych, poglądów, zwyczajów, przeszłości i planów na przyszłość. Przeprowadzany jest z reguły w miejscu pracy, zamieszkania i środowisku towarzyskim figuranta. Uzyskane drogą wywiadu operacyjnego informacje podlegają dalszej weryfikacji pod kątem rzetelności i przydatności.

Szerszym pojęciem jest wywiad policyjny, który obejmuje także jawne, a czasem nawet sformalizowane rozmowy z osobami w związku z postępowaniem karnym lub administracyjnym. Jawny wywiad przeprowadzony na zlecenie uprawnionego organu jest czynnością administracyjno-porządkową, np. o kandydacie na sędziego lub policjanta. Jest to tzw. wywiad opiniodawczy⁸⁴. Celem operacyjnym może także być wywiad środowiskowy rozpracowywanych osób.

Wywiad operacyjny w zasadzie jest planowany, ale w razie potrzeby może być prowadzony doraźnie. Jest prowadzony poufnie i tylko sporadycznie jest jedyną metodą pracy operacyjnej stosowaną w danej sprawie. Tak jest tylko w razie przypadkowo ujawnionego przestępstwa. Wywiad operacyjny przeprowadza się w sposób dyskretny. Drogą wywiadu operacyjnego ustala się m.in.:

⁸² *Mała encyklopedia prawa*, Warszawa 1959, s. 789.

⁸³ W. M., *Praca operacyjna metody*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 246. Według popularnej definicji polega na „uzyskiwaniu informacji poprzez przeprowadzanie przez funkcjonariusza swobodnej rozmowy z inną osobą (Z. Niemczyk, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwość wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z. 3, s. 10).

⁸⁴ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 145.

- 1/ dane osobowe, rysopis,
- 2/ miejsce zamieszkania, pracy, spędzania czasu, zamieszkania, kontaktów figuranta,
- 3/ ulubione trasy,
- 4/ zawód, stanowisko, charakter wykonywanych obowiązków, w tym możliwości popełniania przestępstw,
- 5/ stosunki rodzinne i towarzyskie,
- 6/ warunki materialne, źródło dochodów, stan majątkowy,
- 7/ aktywność społeczną i polityczną,
- 6/ prowadzoną działalność przestępczą,
- 7/ dyslokację obiektów, które są przewidziane do takich działań jak przeszukania, zatrzymania⁸⁵.

Wywiad operacyjny jest obarczony dużym ryzykiem dekonspiracji, ponieważ istnieje poważne prawdopodobieństwo, że osoba, z którą został przeprowadzony, może o tym powiadomić zainteresowanego, a nawet ją ostrzec. W celu uniknięcia takiej sytuacji policjanci maskują się, występują pod wiarygodną legendą lub zatają rzeczywisty cel wizyty i rozmowy. Istnieje szereg zasad postępowania w czasie prowadzenia wywiadu operacyjnego, m.in. należy unikać zbyt licznych pytań. Celowe jest używanie wiarygodnego dla rozmówcy słownictwa⁸⁶. Wykonanie tego zadania powierza się także przedstawicielom instytucji niewzbudzającej podejrzeń figuranta lub innego rozmówcy. Wywiady przeprowadza się z osobami mającymi naturalny dostęp do wielu interesujących Policję informacji, np. z gospodarzami domów, pracownikami ochrony, taksówkarzami, barmanami, kelnerkami, pracownikami różnych urzędów.

Rozmowa operacyjna to najbardziej powszechna, ale nieuregulowana przepisami czynność operacyjna. Może mieć charakter informacyjny, profilaktyczny, perswazyjny⁸⁷, negocjacyjny, sprawdzający i weryfikujący. Prowadzona jest ze wszystkimi OZI przed, w czasie i po zakończeniu postępowania karnego, w tym także z potencjalnymi i rzeczywistymi ofiarami, świadkami, sprawcami oraz z osobami, których nie można przesłuchiwać,

⁸⁵ Tamże, s. 149.

⁸⁶ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 154–158.

⁸⁷ E. Sitek-Wasiak, *Niepokorny...*, s. 18–21.

np. z osobami nietrzeźwymi, a nawet wprowadzonymi w stan nietrzeźwości w celu uzyskania określonych informacji. Prowadzona jest także z osobami o aspołecznych osobowościach, niedojrzałych społecznie, podejrzliwymi i skłonnyymi do popełniania przestępstw. Rozmów operacyjnych nie prowadzi się jedynie z chorymi psychicznie⁸⁸. Dopuszczalne jest prowadzenie telefonicznych rozmów operacyjnych, np. pod pretekstem telemarketingu. Służy do wykorzystania informacji operacyjnych od osób, które mają prawo odmówić składania zeznań i odpowiadania na pytania⁸⁹.

Efektywne prowadzenie rozmowy operacyjnej wymaga znajomości psychologii, komunikacji społecznej, kryminologii i kryminalistyki. Z badań amerykańskich wynika, że brak tej wiedzy jest powodem większości niepowodzeń rozmów operacyjnych. W czasie rozmowy operacyjnej funkcjonariusze nie powinni notować całych wypowiedzi, ograniczając się do krótkich zapisków. Mogą natomiast operacyjnie rejestrować głos, a w miarę możliwości także obraz. Do prowadzenia rozmów wybiera się miejsce, w którym rozmówca lubi przebywać, zapewniające swobodną wymianę zdań, unikając pomieszczeń, w których na ścianach są przyciągające uwagę obrazy, grafiki i plakaty. Ważną rolę odgrywa estetyka pomieszczenia. W czasie rozmowy wyłączane są sygnały dźwiękowe telefonów i innych środków komunikacji elektronicznej.

W czasie przygotowania się do rozmowy operacyjnej policjant powinien ustalić jej cele i działania na wypadek niepowodzenia, uświadomić rozmówcę, że cały czas jest w centrum jego uwagi, aktywnie go słuchając i potrafiąc rozkodować przekazane mu informacje. Policjant powinien unikać przerywania wypowiedzi, osądzania ludzi, a jednocześnie okazywać zainteresowanie cudzymi problemami. Powinien ponadto stosować parafrazę, zadawać dodatkowe pytania oraz wyrażać krytyczne uwagi pozwalające na potwierdzenie i pogłębienie informacji. Policjant musi dostosować formę i treść rozmowy do poziomu intelektualnego rozmówcy, posługiwać się zbliżonym językiem, mówić tak samo głośno i w tym samym tempie,

⁸⁸ Tamże, s. 12–13.

⁸⁹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 158–160; W. Mądrzejowski, *Otwarte źródła informacji (biały wywiad) jako instrument przeciwdziałania i zwalczania przestępczości*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 273.

zwracać uwagę na komunikację niewerbalną i utrzymywać z nim kontakt wzrokowy. Obserwując swoje go rozmówcę, policjant powinien starać się ustalić, czy jest on wzrokowcem, słuchowcem czy kinestetykiem. Uzyskaną na ten temat wiedzę należy wykorzystać podczas formułowania pytań, czerpać z dorobku proksemiki, a zwłaszcza skracać lub wydłużać przestrzeń osobistą z rozmówcą.

Funkcjonariusz prowadzący rozmowę operacyjną musi być wiarygodny, odpowiedzialny i prawdomówny, imponować kompetencją, racjonalnymi i wyważonymi poglądami. Dobrze widziana jest punktualność i zdyscyplinowanie. Zaletą bywa atrakcyjność fizyczna, prezencja, status społeczny, sposób i styl bycia oraz wykształcenie funkcjonariuszy. Rozmówców zbliżają podobne zainteresowania. Czasem liczy się oryginalność, spontaniczność.

W rozmowach operacyjnych pomocne są zdolności manipulacyjne. Stosowana jest strategia oddziaływania centralnego i peryferyjnego. Pierwszą wykorzystuje się w odniesieniu do osób mających problemy i oczekujących wsparcia. Strategia peryferyjna polega na odwoływaniu się do emocji i jest stosowana wobec rozmówcy, który nie oczekuje pomocy. Jej celem jest uzyskanie pozytywnego nastawienia rozmówcy. Uwzględnia się samoocenę interlokutora, jego dobre samopoczucie. Osobą wypoczętą, o wysokiej samoocenie trudno manipulować. Łatwiej wpływać na rozmówcę zmęczonego o niskiej samoocenie. W czasie rozmowy operacyjnej policjant powinien podwyższać, a nie obniżać samoocenę rozmówcy, wykorzystując do tego dwa znane w środowisku przestępczym mechanizmy racjonalizacji i projekcji. Racjonalizacja polega na tłumaczeniu, np. że kierował się szlachetnymi pobudkami. Mechanizm projekcji polega na przypisywaniu innym ludziom swoich negatywnych cech, dzięki czemu nie czuje się gorszy od innych. W tym przypadku przyznanie przestępcy racji nie obniża jego samooceny. Eksperci nawet radzą funkcjonariuszom operacyjnym przekonywać przestępcę, że podzielają jego punkt widzenia. Do wywierania wpływu na OZI policjanci wykorzystują regułę wzajemności, polegającą na wyświadczaniu rozmówcy drobnych, oczekiwanych przez niego usług. W tym celu policjant powinien wychodzić z inicjatywą, proponować i realizować określone przedsięwzięcia. Celem takich działań jest wzbudzenie u rozmówcy poczucia zależności i zobowiązania do rewanżu. W świadczeniu drobnych usług funkcjonariusza obowiązuje konsekwencja.

Funkcjonariusz który w czasie rozmowy stwierdzi, że ma znikome możliwości wyświadczenia interlokutorowi przysługi, wprost pyta, co rozmówcy wiadomo na interesujący go temat, stosując metodę zwaną „stopa w drzwi”. Najpierw formułuje żądanie prawie niewykonalne, a potem redukuje skalę oczekiwań. Jest to technika wykorzystująca trudność, jaką mają ludzie z odmawianiem innym. Uzyskanie w ten sposób od OZI chociaż małej pomocy stwarza szansę na kolejne, większe usługi. W rozmowach operacyjnych policjanci wykorzystują także społeczny dowód słuszności. Polega on na kształtowaniu opinii na podstawie poglądów powszechnie obowiązujących. W razie wyrażanych przez rozmówcę wątpliwości funkcjonariusz przekonuje go, wskazując np. na zachowania i działania w podobnych sytuacjach VIP-ów.

Reguła niedostępności polega na wskazywaniu rozmówcy, że im coś jest mniej dostępne, tym jest cenniejsze, najczęściej sprowadza się to do przekazywania nieznanych powszechnie, ciekawych informacji. Ma to skłonić interlokutora do podzielenia się z policjantem interesującymi go wiadomościami. Budowaniu bliższych relacji służy m.in. przejście na „ty”. Rozmowy operacyjne zwykle rozpoczynają się od tematów łatwiejszych, niestwarzających rozmówcom pokusy do kłamstwa. Później funkcjonariusze przechodzą do tematów trudniejszych. Stosują pytania behawioralne⁹⁰, przynętne⁹¹, naprowadzające⁹² i zawierające ukrytą odpowiedź. Pytania otwarte mają skłaniać do udzielania rozwiniętych odpowiedzi. Wszystkie informacje są na bieżąco analizowane, w tym także ich drugie dno.

Najtrudniejszą dla funkcjonariusza fazą rozmowy operacyjnej jest zakończenie, ponieważ nie może on dopuścić, by jego informator czuł się wykorzystany lub miał z tego powodu poczucie zagrożenia. Rozmówcy który kłamał, policjant okazuje orientację w temacie rozmowy i przewiduje możliwość kolejnego spotkania, niezależnie od tego, czy je wcześniej planował. Podczas rutynowej rozmowy operacyjnej z OZI ustala szczegóły kolejne-

⁹⁰ Otwarte pytania behawioralne na podstawie wcześniejszego zachowania się rozmówcy pomagają w ustaleniu jego umiejętności i cech charakteru oraz pozwalają prognozować jego przyszłą postawę

⁹¹ Pytania przynętne zawierają sugestie istnienia rzeczywistych dowodów winy rozmówcy służą do zniechęcenia do kłamstwa.

⁹² Wskazują rozmówcy oczekiwaną postawę.

go spotkania i składa oraz potwierdza wcześniejsze obietnice, które może spełnić⁹³.

Ważne informacje policjanci mogą uzyskać w czasie tzw. rozpoznania posesyjnego, sprowadzonego najczęściej równolegle do oględzin miejsca zdarzenia, a jeszcze przed wszczęciem postępowania przygotowawczego⁹⁴.

3. Dezintegracja operacyjna

Dezintegracja operacyjna należy do najstarszych i najprostszych metod pracy operacyjnej. Polega na wzajemnym wzbudzaniu nieufności i podejrzliwości wśród przestępców. Stosowana była już przez Vidocq'a, który skłócał przestępców z ich kochankami, a gdy było ich więcej niż jedna, „w interesie sprawiedliwości” wzbudzał wśród nich wzajemną zazdrość⁹⁵. W celu dezintegracji operacyjnej są inspirowane także przecieki kontrolowane⁹⁶.

⁹³ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 87–102, 104–105, 107–115.

⁹⁴ A. Staszak, *Porwania w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, „Prometeusz” 2010, s. 317.

⁹⁵ F-E. Vidocq, *Pamiętniki...*, s. 191.

⁹⁶ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz i inni przykrywkowcy*, Warszawa 2010, s. 25.

ROZDZIAŁ IX

WYWIAD KRYMINALNY, ZBIORY DANYCH I ANALIZA KRYMINALNA

Wywiad kryminalny można zdefiniować m.in. jako proces polegający na „ustawicznym pozyskiwaniu, gromadzeniu, ocenianiu i analizowaniu informacji w celu ukierunkowania działań policyjnych”¹. Cykl wywiadowczy składa się z:

- 1/ określenia potrzeb,
- 2/ planowania i kierowania,
- 3/ gromadzenia,
- 4/ przetwarzania,
- 5/ analizy i opracowania,
- 6/ rozpowszechniania.

Najważniejszą częścią wywiadu kryminalnego jest analiza kryminalna². Wywiad kryminalny wymaga profesjonalnej wiedzy, współpracy, zleceńodawcy z analitykiem, umiejętności selekcji gromadzonych danych. Rozpowszechnianie w zależności od ustaleń może polegać na przekazaniu zleceńodawcy ustaleń, np. o nowych metodach przestępczych³.

¹ P. Chlebowicz, J. Kamińska, *Operacyjna analiza kryminalna w służbach policyjnych*, Warszawa 2015, s. 12; J. Ż., P. S., *Wywiad kryminalny*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdański, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015, s. 286.

² P. Chlebowicz, J. Kamińska, *Operacyjna analiza w służbach policyjnych*, Warszawa 2015, s. 13.

³ W. Mądrzejowski, *Otwarte źródła informacji (biały wywiad) jako instrument przeciwdziałania i zwalczania przestępczości*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 177–181.

Służby uprawnione do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych mają ustawowo zagwarantowany zakres pozyskiwania, gromadzenia i przetwarzania danych osobowych niewskazanych w regulacjach dotyczących określonych metod pracy operacyjnej. W praktyce zadanie to ma charakter działania ciągłego. W literaturze naukowej mowa jest też o informacjach kryminalnych, które są istotne z punktu widzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych lub postępowania karnego. Są to dane dotyczące spraw będących przedmiotem czynności operacyjno-rozpoznawczych, wszczętego lub zakończonego postępowania w sprawie o przestępstwa oraz dotyczące innych postępowań lub czynności prowadzonych na podstawie ustaw przez uprawnione podmioty. Jak pisze Jan Widacki, „stanowią swoistą pamięć każdej policji”⁴.

Policja może pozyskiwać dane osobowe w celu realizacji swoich ustawowych zadań. Ustawą z 21 VII 2006 r. ograniczono Policji możliwość gromadzenia danych tylko dla celów wykrywczych, dowodowych lub identyfikacyjnych w postępowaniu przygotowawczym. Po informacje ze zbiorów innych władz publicznych może sięgać jedynie w celu zapobiegania i wykrywania przestępstw lub w celu identyfikacji⁵. Wszczęcie postępowania karnego nie ma znaczenia dla prawa do operacyjnego zbierania danych osobowych. Nie ma też przeszkód do wykorzystania danych osobowych pozyskanych w sposób operacyjny dla celów procesowych. Bardziej złożona jest sprawa możliwości ich wykorzystania dla celów dowodowych. Najłatwiej do tego można wykorzystać dane ze zbiorów innych władz publicznych. Bardziej złożona jest możliwość wykorzystania danych pozyskanych np. w wyniku obserwacji lub innych niejawnych działań. Klauzula subsidiarności nie dotyczy informacji gromadzenia i przechowywania danych osobowych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Policja gromadzi dane w:

- 1) centralnych zbiorach informacji – przeznaczonych do przetwarzania informacji niezbędnych do realizacji zadań na obszarze całego kraju;

⁴ J. Widacki, *Kryminalistyka*, Warszawa 2008, s. 132.

⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 299–300.

- 2) wewnętrznych zbiorach informacji – przeznaczonych do przetwarzania informacji niezbędnych do realizacji zadań na obszarze właściwości danej terenowej jednostki organizacyjnej;
- 3) zestawach zbiorów informacji – przeznaczonych do integracji i usprawnienia procesów przetwarzania informacji zgromadzonych w odrębnych zbiorach.

Założenie zbioru centralnego należy do kompetencji Komendanta Głównego Policji. W 1992 r. powołano Zintegrowany System Informacji Policji (ZSIP). W 1996 r. skomputeryzowano policyjne kartoteki w technologii Fox Base+, co przyspieszyło i ułatwiło korzystanie z nich oraz umożliwiło typowanie sprawców na podstawie rysopisów i w skali całego kraju. Usprawniło ponadto identyfikację osób poszukiwanych, NN zwłok oraz koordynację. Zintegrowany System Informacji Policyjnej składał się z rejestracji operacyjnej, procesowej, osób poszukiwanych, zaginionych, o nieustalonej tożsamości i NN zwłok oraz notowania kryminalnego. Zawierał ewidencję rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa, użytych do jego popełnienia, a także których posiadanie lub obrót nimi był zabroniony i stwarzający powszechne zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi. W katalogu tym umieszczano rzeczy o cechach trwałych w postaci numeru pozwalającego na identyfikację. Trzeci zbiór składał się z informacji o zdarzeniach, *modus operandi* przestępstw oraz rysopisów sprawców⁶. Dostęp do takich danych wydzielonych z ZSIP, jak m.in. rzeczy utracone, osoby poszukiwane, osoby notowane w ramach akcji „Wschód” i „Samochód”, osoby objęte zakazem wstępu na imprezy masowe umożliwia Ogólnopolski Policyjny Informacyjny System (OPIS)⁷.

Zakres przedmiotowy i podmiotowy policyjnych zbiorów, podstawy i tryb ich gromadzenia, sprawdzania i przetwarzania określony jest w art. 20 ustawy o Policji, a wywiad kryminalny opiera się także na policyjnych przepisach wewnętrznych⁸. Zakres przedmiotowy gromadzonych

⁶ A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 238; R. M., *Album fotograficzny, zasady tworzenia zbiorów*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczepko 2001, s. 16.

⁷ J. K., *Ogólny Policyjny Informacyjny System*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 201.

⁸ M.in. na zarządzeniu nr 6 KGP z 16 V 2002 r. w sprawie uzyskiwania, przetwarzania i wykorzystywania przez Policję informacji oraz sposobów zakładania i pro-

przez Policję danych osobowych nie został wprost ograniczony do określonej kategorii zdarzeń. Ograniczenia takie wynikają natomiast z właściwości przedmiotowej Policji do:

- 1/ osób podejrzanych o popełnienie przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego,
- 2/ nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych ustawą, ściganych z oskarżenia publicznego,
- 3/ osób o nieustalonej tożsamości lub usiłujących ją ukryć,
- 4/ osób poszukiwanych⁹,
- 5/ osób legitymowanych na podstawie przepisów ustawy o Policji¹⁰.

W Krajowym Systemie Informacji Policyjnej (KSIP) umieszcza się dane o zdarzeniach. Zawiera on informacje o zatartych wyrokach. Dokładnie określono katalog danych osobowych pozyskiwanych przez Policję (art. 20 ust. 2a u.o.P.). Jego zamknięcie nastąpiło w wyniku wykonania orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 15 XII 2009 r., który powołując się na art. 51 ust. 2 Konstytucji, wskazał na zakaz pozyskiwania i gromadzenia w demokratycznym państwie prawa innych danych niż jest to niezbędne. W obecnie obowiązującym kształcie wskazano w ustawie o Policji na prawo do pozyskiwania:

- 1/ danych o miejscu zamieszkania, pobytu,
- 2/ danych o wykształceniu, zawodzie, miejscu i stanowisku pracy „osób będących w podejrzeniu”,
- 3/ danych o sytuacji materialnej, stanie majątkowym,
- 4/ danych o dokumentach i przedmiotach, którymi się posługuje,
- 5/ danych o sposobie działania sprawcy, jego środowisku i kontaktach,
- 6/ danych o sposobie zachowania się sprawców w stosunku do pokrzywdzonych,

wadzenia zbiorów tych informacji (Dz.U. KGP 2002 Nr 8, poz. 44). Adam Taracha wskazuje na istniejący w tym zakresie chaos terminologiczny (A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 82–83).

⁹ M. Kącki, *Horror pod pieczę policji*, „Gazeta Wyborcza” z 26 III 2009 r., s. 3.

¹⁰ Osoby legitymowane wskazuje J. Gołębiowski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008, s. 52, a pomija D. Szumiło-Kulczycka.

- 7/ odcisków linii papilarnych osób podejrzanych i o nieustalonej tożsamości (AFIS),
- 8/ zdjęcia, szkice, opisy, wizerunku, cechy i znaki szczególne osób podejrzanych,
- 9/ pseudonimy osób podejrzanych,
- 10/ tzw. danych wrażliwych, o których mowa w art. 27 ust. 1 ustawy z 29 VIII 1997 r. o ochronie danych osobowych, czyli dotyczących pochodzenia rasowego lub etnicznego, poglądów politycznych, przekonań religijnych lub filozoficznych, przynależności wyznaniowej, partycypacji politycznej lub związkowej, danych o stanie zdrowia, kodzie genetycznym, nałogach, życiu seksualnym oraz dane dotyczące skazań, orzeczeń o ukaraniu mandatami karnymi i o innych orzeczeniach wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym.
- 11/ danych DNA oskarżonych, osób o nieustalonej tożsamości, usiłujących ukryć swoją tożsamość, zwłok ludzkich o nieustalonej tożsamości¹¹,
- 12/ śladów biologicznych pozostawionych na miejscu przestępstwa przez nieznaną sprawców¹².

W katalogu tym brak danych tak istotnych, jak np. dotyczących umiejętności, przebytych szkoleń i ukończonych kursów, w tym ważnych ze względów bezpieczeństwa, jak: sztuki walki, posługiwanie się bronią i materiałami wybuchowymi, obsługi systemów informatycznych¹³. Niektórzy

¹¹ Katalog podmiotowy osób, na temat których Policja może gromadzić dane, poważnie poszerzono ustawą z 27 VII 2001 r. o zmianie ustawy o Policji, ustawy o działalności ubezpieczeniowej oraz ustawy – Prawo bankowe, ustawy o samorządzie powiatowym oraz ustawy – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną. Rozszerzono też możliwość korzystania przez Policję z innych zbiorów, np. ubezpieczeniowych, bankowych (Dz.U. Nr 100, poz. 1084).

¹² J. Gołębiowski, *Praca operacyjna...*, s. 52.

¹³ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności...*, s. 291–296; Według Adama Rapackiego inne zobowiązane służby i instytucje zbyt mało danych przekazują do KCIK. Najwięcej przekazuje Policja, prokuratorzy, organy skarbowe, Służba Celna, a najmniej służby specjalne. Może to wynikać z utożsamiania wiedzy z władzą, niezdrową rywalizacją (*Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, Centralne Biuro Śledcze Policji (2000–2015) w =e wspomnieniach ich twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiciak, M. A. Kędzierski, Szczepno 2015, s. 99).

prawnicy podają w wątpliwość potrzebę przechowywania danych zgromadzonych w toku postępowania karnego po jego zakończeniu. Domagają się gromadzenia danych tylko na potrzeby konkretnych postępowań. Powołują się na konstytucyjną ochronę życia prywatnego (art. 47) oraz autonomię informacyjną (art. 51). Zgodnie z art. 51 ust. 1 Konstytucji nikt inaczej niż na podstawie ustawy nie może być zobowiązany do ujawniania informacji dotyczących jego osoby. Z drugiej strony efektywność działania służb mundurowych zależy m.in. od ilości i jakości posiadanych informacji oraz zakresu i możliwości ich wykorzystania.

Otwarty jest katalog źródeł pochodzenia informacji i metod ich pozyskiwania. W literaturze naukowej najczęściej podaje się tylko wybrane przykłady stosowanych metod. Wyróżnia się 3 źródła danych osobowych gromadzonych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych:

- 1/ dane uzyskane w wyniku własnych działań danej służby, bez żadnej decyzji organu, a zgromadzone w kartotekach tworzą system,
- 2/ dane pozyskiwane ze zbiorów prowadzonych przez organy władzy publicznej, pozyskiwane bez odrębnych decyzji. Do wskazanych tu zbiorów należą m.in.: Krajowy Rejestr Karny, Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności (PESEL), Centralna Ewidencja Pojazdów.
- 3/ informacje pozyskiwane przez inne służby w wyniku pracy operacyjnej. Dostęp do tych danych jest możliwy tylko na podstawie imiennego upoważnienia Komendanta Głównego, wojewódzkiego lub upoważnionego funkcjonariusza Policji.

Każdorazowe korzystanie ze zbiorów podlega rejestracji z podaniem jednostki korzystającej, znaku sprawy, rodzaju i daty pobranych danych. Gromadzone są w nich dane z całego kraju. Informacje te przechowywane są przede wszystkim w Systemie Informacji Operacyjnej (SIO) oraz Krajowym Systemie Informacji Policyjnej (KSIP), który w sierpniu 2000 r. zastąpił ZSIP¹⁴. Ich celem jest zebranie informacji pozwalających na skuteczne zwalczanie przestępczości, zapobieganie jej i zatrzymywanie sprawców

¹⁴ Policja amerykańska dysponuje *National Crime Information Center* (CIC), a niemiecka – *Informationssystemder Polizei* (INPOL).

oraz budowanie więzi ze społeczeństwem¹⁵. System ten obejmuje zbiory prowadzone przez dyrektorów biur KGP, a nadzór techniczny sprawuje dyrektor Biura Łączności i Informatyki. Składa się z podsystemów i aplikacji.

Najstarsze są policyjne zbiory daktyloskopijne, w Polsce prowadzone od początku dwudziestolecia międzywojennego. W 1978 r. amerykańska firma PRINTAK opracowała pierwszy automatyczny system identyfikacji daktyloskopijnej. W Polsce zbiory te zaczęto komputeryzować w połowie lat 90. minionego wieku. W 1997 r. uruchomiono w KWP w Elblągu pierwszy lokalny system Automatyczny System Identyfikacji Daktyloskopijnej (AFIS - *Automated Fingerprint Identification System*) opracowany przez rosyjską firmę Papillon¹⁶. Od 17 V 2000 r. AFIS wykorzystywany jest w całym kraju. Gromadzone są w nim karty daktyloskopijne i ślady w postaci odbitek mono-daktyloskopijnych wszystkich palców i odfitki dłoni przestępców. Pozwala to na „automatyczne kodowanie, zapisywanie i porównywanie śladów i odbitek linii papilarnych”¹⁷. Bezprzewodowe, przenośne urządzenie Morpho RapiD pozwala z terenu łączyć się z systemem AFIS¹⁸. Urządzenie to jest także podłączone do wewnętrznej listy osób poszukiwanych¹⁹. Dostęp do europejskiego zbioru danych linii papilarnych EURODAC pozwala na sprawdzanie cudzoziemców ubiegających się o azyl w Polsce. Jednak AFIS służy wyłącznie do szybkiego wyszukiwania danych, natomiast nie zastępuje ekspertów, ponieważ jest mniej od nich dokładny²⁰.

Policja posiada także zbiory zdjęć sygnalitycznych w 3 ujęciach: *en face*, prawy profil i półprofil oraz zdjęcia całej sylwetki. Policja dysponuje także

¹⁵ P. Chlebowicz, *Rola analizy kryminalnej w przeciwdziałaniu zagrożeniom sektora bankowego*, Olsztyn 2013, s. 154; M. Kobylas, *Analiza kryminalna dla studentów bezpieczeństwa wewnętrznego*, Szczytno 2014, s. 17.

¹⁶ E. Pachura, *Metody wykrywcze w XXI wieku*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 507.

¹⁷ J. Widacki, *Kryminalistyka*, s. 138.

¹⁸ W 2002 r. w laboratoriach kryminalistycznych komend wojewódzkich Policji utworzono od 1 do 3 stanowisk do obsługi systemu AFIS. Łącznie 33 stanowiska.

¹⁹ E. Pachura, *Metody...*, s. 509.

²⁰ J. Moszczyński, *Przejście od badań jakościowych do ilościowych – nowy paradygmat kryminalistyki czy tylko akademicka dyskusja*, [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wóciakiewicz, V. Kwiatkowska-Wóciakiewicz, Kraków 2016, s. 37.

komputerową kartoteką zdjęć przestępców – PHANTOMAS. Dysponuje także m.in. Centralną Kartoteką Dokumentów Anonimowych, wykonywanych różnymi technikami, oraz skorowidzem ustalonych autorów anonimów, pseudonimów osób i organizacji wymienianych w dokumentach anonimowych. Jednym z modułów KSIP jest podsystem graficzny Posigraf, w którym są gromadzone i przechowywane powiązane ze sobą informacje tekstowe i fotograficzne osób pozostających w obszarze zainteresowania Policji, służące m.in. do typowania osób poszukiwanych, oraz zdjęcia NN zwłok i portrety pamięciowe niebezpiecznych przestępców²¹.

W 2007 r. w Policji uruchomiono bazę danych DNA, a 30 VII 2008 r. oficjalnie otrzymała ona dostęp do Międzynarodowego Portalu DNA Interpolu. Polska należy do 22 krajów spośród 186 członków Interpolu mających dostęp *on-line*. Specjalistyczny sprzęt informatyczny do gromadzenia i porównywania profili DNA uzyskano od FBI. Już w 2008 r. w polskiej bazie było ponad 17 tys. profili, w czerwcu 2011 r. ich liczba wzrosła do 29 tys., w tym 2203 nieznanych. Nadal liczba profili na 10 tys. mieszkańców była bardzo niska, bo 1 na 1600 osób. W Wielkiej Brytanii wskaźnik ten wynosi 1:15 osób, a średnia europejska to 1:225. W Wielkiej Brytanii na tej podstawie wykryto w latach 2001–2011 400 tys. sprawców przestępstw. Problemem dla polskiej Policji była zbyt mała liczba pakietów do pobierania materiału genetycznego do badań porównawczych.

Uregulowania wymaga brak w u.o.P. celu rejestracji profilu DNA i konkretnego podejrzanego, a więc czy jest to cel wykrywczy, identyfikacyjny czy dowodowy²². Na podstawie profilu genetycznego sporządza się geoprofile, nawet koloru włosów i oczu²³, szacowania wieku²⁴. Centralny Zbiór Kodów Genetycznych działa na podstawie art. 20 ust. 2 i art. 21 ustawy o Policji. Bazie tej przypisano trzy role: wykrywczą, prewencyjną i ekonomiczną. Ma pomagać w ustalaniu sprawców przestępstw, psychologicznie powstrzymywać przed ich popełnianiem, zmniejszać koszty postępowania

²¹ E. I. Z., *Posigraf*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 199.

²² E. Pachura, *Metody wykrywcze...*, s. 506.

²³ Tamże, s. 503–504.

²⁴ Tamże, s. 510–512.

dowodowego, ponieważ pozwala unikać prowadzenia innych kosztownych działań²⁵.

W KGP jest także:

- 1/ Krajowy Zbiór Łusek i Pocisków,
- 2/ Krajowy Zbiór Łusek i Pocisków z Miejsc Zdarzenia, gromadzonych według kalibru znalezionych na miejscu zdarzenia, pochodzących z niezidentyfikowanej broni palnej, łusek nabojów wystrzelonych z broni później utraconej,
- 3/ Centralna Kartoteka Broni Utraconej oraz Zbiór Wzorów Broni i Amunicji: długiej i krótkiej automatycznej, sygnałowej, gazowej. Ten ostatni zawiera m.in. dane o osobach i podmiotach posiadających pozwolenie na broń, ubiegających się o pozwolenie na broń lub dopuszczonych do jej posiadania. Są tam także informacje o broni utraconej, terminowych pozwoleniach na broń, zaświadczeniach o zatrzymaniu broni i złożeniu jej do depozytu oraz inne informacje o przewozie przez terytorium RP, przywozie z zagranicy i wywożeniu za granicę broni palnej przez cudzoziemców²⁶.

Duże możliwości analityczne w pracy operacyjnej daje stopniowo przebudowywana z opisowej na graficzną aplikacja OPIS. Pozwala m.in. na uzyskanie informacji o uprawnieniach do prowadzenia pojazdów, m.in. ustaleń danych adresowych i cech rysopisu. Na podstawie aplikacji RZECZ można analizować dane dotyczące np. utraconych pojazdów i innych przedmiotów. Pomocna dla pracy operacyjnej jest także aplikacja EKRAN DYŻURNEGO²⁷.

Krajowy System Informacji Policyjnej jest bardzo zaawansowany technologicznie, zabezpieczony i dostosowany do standardów UE i NATO. Ma kilkustopniowe zabezpieczenie, szybki obieg informacji. Dostęp do niego mają wszystkie jednostki Policji. Dane z meldunków do KSIP wprowadzają i zawarte w nim dane przetwarzają posiadający specjalne upoważnienie policyjni operatorzy. Wyspecjalizowane komórki organizacyjne policyjnych jednostek realizują zadania związane z rejestracją, sprawdzaniem, anali-

²⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 233.

²⁶ Policja prowadziła także rejestr „Licencja”, pozwalający na przetwarzanie danych o osobach posiadających licencję pracowników ochrony fizycznej i zabezpieczenia technicznego.

²⁷ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 254.

zowaniem i typowaniem w KSIP na zlecenie funkcjonariuszy niemających bezpośredniego dostępu do tych baz danych. Funkcjonariusz dokonujący sprawdzenia w KSIP podaje swój identyfikator kadrowy lub kryptonim. Może też dokonać sprawdzenia za pośrednictwem dyżurnego jednostki. Każdy dostęp do KSIP musi wynikać z konkretnych potrzeb służbowych i podlega rejestracji. Krajowy System Informacji Policyjnej w stosunku do wcześniejszego systemu ZISP jest rozbudowany o dane dotyczące prowadzonych spraw operacyjnych i procesowych oraz obiektów. Nie ma ustawowych terminów pozyskiwania danych osobowych w ramach wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych. Różne są okresy przechowywania danych. Informacje o charakterze ogólnym mogą być przechowywane przez czas niezbędny do realizacji ustawowych zadań danej służby, z tym że podlegają okresowej weryfikacji. W Policji weryfikacja taka powinna być przeprowadzana nie rzadziej niż co 10 lat. Dane wrażliwe dotyczące pochodzenia rasowego lub etnicznego, poglądów politycznych, przekonań religijnych lub filozoficznych, przynależności wyznaniowej, partyjnej, związkowej, danych o stanie zdrowia, nałogach, życiu seksualnym osób podejrzanych o popełnienie przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego podlegają niezwłocznemu zniszczeniu po uprawomocnieniu się stosowanego orzeczenia, o ile osoby, których dotyczą, nie zostały skazane.

Bardzo ważne znaczenie dla pracy operacyjnej ma prowadzony w Policji System Informacji Operacyjnej (SIO)²⁸. Gromadzone są w nim sporządzane przez policjantów meldunki informacyjne, zawierające informacje uzyskane w czasie wykonywania czynności służbowych, przydatne dla rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, ustalania metod ich popełniania oraz identyfikacji i zatrzymywania sprawców. W Biurze Wywiadu Kryminalnego założono na ten cel centralny zbiór składający się z:

- 1/ utworzonego 1 VI 2004 r. Systemu Meldunku Informacyjnego (SMI),
- 2/ utworzonej 20 IV 2007 r. Centralnej Bazy Informacji z Ustaleń (CBIU), zawierającej przede wszystkim wnioski o obserwację i komunikaty

²⁸ Wcześniej prowadzony na podstawie decyzji nr 126 KGP z 5 IV 2013 r. w sprawie prowadzenia w Policji zestawu zbiorów informacji „System Informacji Operacyjnej” (Dz.Urz. KGP z 2013 r., poz. 29), a obecnie na podstawie decyzji nr 338 Komendanta Głównego Policji z 12 października 2016 r. w sprawie Systemu Informacji Operacyjnych.

z obserwacji. Te ostatnie wprowadzają komórki organizacyjne właściwe w sprawach techniki operacyjnej²⁹.

- 3/ zbioru ARCHIWUM, zawierającego informacje przeniesione z SMI i CBIU w celu usunięcia, ale w razie potrzeby mogą być przywracane na wskazane serwery³⁰.

System Meldunku Informacyjnego to najważniejszy w Systemie Informacji Operacyjnej centralny informatyczny zestaw zbiorów prowadzony przez Biuro Wywiadu i Informacji Kryminalnych KGP na podstawie decyzji nr 192 KGP z 26 V 2004 roku³¹. Gromadzone są w nim informacje przydatne do analizy kryminalnej. W SMI są jawne, zastrzeżone i poufne informacje pochodzące od policjantów, którzy je uzyskali w toku wykonywania czynności służbowych, przydatne do rozpoznawania zagrożeń, zapobiegania, wykrywania przestępstw, ustalania i zatrzymywania ich sprawców. Mogą dotyczyć osób, miejsc, zdarzeń, dokumentów. Do SMI trafiają m.in. informacje od OZI oraz uzyskane przez policjantów na miejscu zdarzenia, np. w czasie tzw. rozpoznania posesyjnego, od osób, które nie chcą występować w charakterze świadków. Każdy policjant z jawnej lub niejawnej informacji uzyskanej drogą operacyjną, a mogącej się przyczynić do rozpoznawania, zapobiegania, wykrywania przestępstw oraz ustalania ich sprawców, metod działania przestępców lub rozpoznania zorganizowanych grup przestępczych sporządza meldunek informacyjny (MI), który podlega wprowadzeniu do SMI, po wcześniejszym zakwalifikowaniu przez policjanta wiarygodności źródła i treści informacji w skali od 1 do 4. Dotyczy to także informacji uzyskanych w czasie wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych, niewykorzystanych procesowo, ale mających istotne znaczenie dla realizacji ustawowych zadań Policji. Do SIO trafiają także informacje pochodzące ze środków

²⁹ Utworzony decyzją nr 256 Komendanta Głównego Policji z 13 IV 2007 r. w sprawie założenia i prowadzenia na potrzeby Policji centralnego zbioru Systemu Informacji Operacyjnych (Dz.Urz. KGP poz. 69 i 1030)

³⁰ Utworzony decyzją nr 773 Komendanta Głównego Policji z 19 XII 2008 r. w sprawie prowadzenia w Policji zestawu zbiorów informacji „System Informacji Operacyjnych” (Dz.Urz. KGP z 2009 r., poz. 30; patrz też: K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 73.

³¹ Decyzja Komendanta Głównego Policji nr 192 z 26 V 2004 r. w sprawie założenia oraz zasad prowadzenia centralnego zbioru dla potrzeb analizy kryminalnej (Dz.Urz. KGP Nr 10, poz. 51).

masowego przekazu, jeżeli nie dotyczą osób, miejsc, rzeczy, zdarzeń i zjawisk, o których środki masowego przekazu dowiedziały się ze źródeł policyjnych lub na nie się powołują. Dopuszczalne jest przetwarzanie w SIO informacji o końcowych urządzeniach wykorzystywanych do przekazu informacji, np. o numerach telefonów, IMEI, faksu itp., natomiast zabronione jest przetwarzanie wykazu połączeń telefonicznych, w tym również bilingu telefonicznego oraz zawartych w nich danych osobowych kontaktów użytkownika. Dopuszczalne jest przetwarzanie informacji o numerach rachunków bankowych i innych instytucjach finansowych. W przypadku informacji wskazujących na podejrzenie popełnienia przez policjanta lub pracownika Policji przestępstwa lub utrzymywania pozasłużbowych kontaktów z osobami podejrzewanymi o popełnienie przestępstw lub środowiskiem przestępczym, przed przekazaniem meldunku do SIO, dane takie funkcjonariusz Policji przekazuje do Biura Spraw Wewnętrznych KGP.

Przetwarzanie informacji z SIO polega przede wszystkim na ich rejestrowaniu, czyli wprowadzaniu oraz sprawdzaniu, klasyfikowaniu, weryfikowaniu, modyfikowaniu, typowaniu, analizowaniu i usuwaniu. Klasyfikowanie przez funkcjonariusza lub jego przełożonego informacji polega na określeniu dopuszczalnego sposobu wykorzystania meldunku źródłowego i nadanie mu na trzy kodu ochronnego (H1, H2 lub H3)³². Mogą także występować kombinacje kodów ochronnych H1-H2, H1-H2-H3, H1-H3. Meldunek (obiekt źródłowy) opatrzony kodem H1 nie może być wykorzystany w procesie bez wcześniejszego przetworzenia dokumentów. Okres ochronny może zostać przedłużony na pisemny wniosek funkcjonariusza, który sporządził dokument, i zatwierdzony przez jego przełożonego. Dostęp do komunikatów źródłowych opatrzonych kodem ochronnym H-3 mają wszyscy użytkownicy SIO. Kody ochronne mogą być uzupełnione uwagami, np.: „Nie informować o istnieniu obiektu w SIO”, „Nie udostępniać do informacji do dnia...”, „Przed udzieleniem informacji proszę o kontakt z ...”. Także przechowywane w SIO obiekty analityczne podlegają trzymiesięcznej ochronie³³.

³² J. Ż., P. S., *Meldunek Informacyjny*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 141.

³³ Wytyczne nr 2/2017 dyrektora Biura Wywiadu i Informacji Kryminalnych Komendy Głównej Policji z 29 VI 2017 r.

Na podstawie meldunków opracowywane są obiekty analityczne z opisem ich wzajemnych powiązań, np. adresami, zdarzeniami lub grupami. Meldunki i obiekty analityczne są gromadzone w podzbiorach tematycznych dotyczących poszczególnych czynów, grup przestępczych oraz innych zagadnień. Oprócz meldunków informacyjnych (MI) do SMI kierowane są zapytania i typowania operacyjne³⁴. W lipcu 2006 r. w celu koordynacji możliwości wykorzystania informacji od OZI w SIO utworzono Ogólnopolską Bazę Informacji Osobowych Informacji³⁵.

W celu uzyskania informacji z SIO sporządza się formularz: zapytania lub typowania dotyczące osoby lub obszaru zainteresowania.

Policja posługuje się także innymi komputerowymi systemami, jak: Policyjny System Kadrowy, System Wspomagania Dowodzenia i System Elektronicznej Sprawozdawczości (SESPol)³⁶. Dnia 28 V 2001 r. uruchomiono opracowany w Biurze Łączności i Informatyki KGP i CBS system automatycznego rozsyłania informacji o więźniach korzystających z przepustek.

Zbiory wewnętrzne mają znaczenie doraźne i służą do realizacji zadań przez poszczególne jednostki, a nawet komórki organizacyjne. Jednostki policyjne uprawnione do pracy operacyjnej prowadzą rejestry realizowanych spraw operacyjnych przez ich komórki służby kryminalnej i śledczej³⁷. Istnieje także możliwość prowadzenia baz danych nagranych rozmów operacyjnych³⁸. Dnia 1 I 2017 r. w Policji wprowadzono System Elektronicznej Sprawozdawczości (SESPol) uwzględniający m.in.:

- 1/ zestawienie danych dotyczących liczby prowadzonych form pracy operacyjnej w sprawach pedofilii i pornografii z udziałem małoletnich,
- 2/ rozpoznanie operacyjne zorganizowanych grup przestępczych, ich liczby i liczby członków,

³⁴ P. S., *System Meldunku Informacyjnego*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 247.

³⁵ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 169, 215.

³⁶ Wprowadzony od 1 I 2017 r. na podstawie zarządzenia nr 3 Komendanta Głównego Policji w sprawie metod i form prowadzenia sprawozdawczości w Policji (Dz.Urz. KGP z 6 II 2017 r., poz. 8).

³⁷ D. L., *Rejestr spraw operacyjnych*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 226.

³⁸ S. Śnieżko, *Możliwości wykorzystania wariografów głosowych w pracy operacyjnej*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 146–147.

- 3/ formy i metody pracy operacyjnej z uwzględnieniem:
 - a/ liczby wszczętych i zakończonych spraw operacyjnych,
 - b/ liczby osobowych źródeł informacji, liczby grup operacyjnych,
 - c/ czynności przeprowadzonych w trybie art. 19a i 19b uoP,
- 4/ liczby prowadzonych form pracy operacyjnej dotyczącej handlu ludźmi.

W przypadku komórek wywiadu kryminalnego sprawozdania dotyczą danych tekstowych analiz strategicznych oraz liczby zrealizowanych i zaległych analiz SMI.

Policja w toku realizacji swoich ustawowych zadań ma prawo korzystać z tych danych o osobie, w tym również w postaci zapisu elektronicznego, uzyskanych przez inne organy, służby i instytucje państwowe. Dotyczy to także danych zdobytych w wyniku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych. Dane takie mogą przetwarzać, zgodnie z ustawą z dnia 29 VIII 1997 r. o ochronie danych osobowych, bez wiedzy i zgody osoby, której dane dotyczą. Policja ma również prawo dostępu do danych chronionych tajemnicą państwową, służbową, zawodową, funkcyjną lub inną, w szerszym zakresie w ramach czynności dochodzeniowo-śledczych, a w mniejszym w toku pracy operacyjnej. Ograniczenia te wynikają m.in. z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Dotyczy to m.in. tajemnicy telekomunikacyjnej³⁹. Policja korzysta także ze zbiorów zewnętrznych⁴⁰.

W grudniu 1998 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji powołał Krajowe Centrum Informacji Kryminalnych (KCIK), które od początku miało wielu przeciwników obawiających się, że będzie ono wykorzystywane do celów politycznych; zakwestionowano też podstawę prawną powołania KCIK. Dlatego zgodnie z ustawą z 6 VII 2001 r. o gromadzeniu, przetwarzaniu i przekazywaniu informacji kryminalnej miało ono powstać w ramach MSWiA, ale po nowelizacji ustawy z 23 V 2002 r. znalazło się w strukturze Komendy Głównej Policji, a Komendant Główny Policji został jego szefem.

³⁹ M. Chrabkowski, *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2009, s. 34.

⁴⁰ D. Najmoła, *Wybrane źródła informacji o składnikach majątkowych*, [w:] *Pozbawienie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, red. S. Lelental, D. Potakowski, Szczytno 2004, s. 49–50; D. Potakowski, *Możliwości ujawniania mienia sprawców przestępstw (wybrane zagadnienia)*, [w:] tamże, s. 54–56.

Po przeniesieniu biura do KGP miało ono strukturę dwustopniową: centralną w Biurze Łączności i Informatyki i biura wojewódzkie. Obecnie organizacyjnie KCIK należy do służby kryminalnej i wchodzi w skład Biura Służby Kryminalnej. W konsekwencji działające od 5 I 2003 r. KCIK⁴¹ jest ogólnopolskim systemem informacyjnym, gromadzącym, przetwarzającym, analizującym i przekazującym instytucjom zwalczającym przestępczość i zapobiegającym jej aktualne i całościowe dane mogące mieć znaczenie dla realizacji ich zadań służbowych. Do jego obowiązków w tym zakresie w szczególności należy:

- 1/ gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych,
- 2/ prowadzenie baz danych w tym Krajowego Systemu Informatycznego,
- 3/ opracowywanie i przekazywanie zainteresowanym analiz informacji kryminalnych,
- 4/ zapewnienie bezpieczeństwa zbiorów KCIK⁴².

Zadania te KCIK realizuje jedynie w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości, bez wiedzy osób, których dotyczą, o:

- a) zdarzeniach i sprawach obejmujące: datę i miejsce popełnienia przestępstwa, jego rodzaj, kwalifikację prawną czynu, sygnaturę akt, nazwę organu lub jednostki prowadzącej w tej sprawie czynności lub postępowanie oraz sposób nawiązania kontaktu,
- b) osobach, przeciwko którym są prowadzone postępowania karne, w tym także o przestępstwa skarbowe, lub w stosunku do których są prowadzone czynności operacyjno-rozpoznawcze,
- c) przedmiotach wykorzystywanych do popełnienia przestępstwa lub utraconych w wyniku przestępstwa, z możliwością dokonywania analiz statystycznych
- d) obiektach: przedsiębiorcach, spółkach cywilnych, fundacjach, numerach rachunków bankowych i papierów wartościowych, co do których zachodzi podejrzenie, że zostały wykorzystane do popełnienia

⁴¹ I. Kowalczyk, *Polska Policja w drodze do integracji z UE*, [w:] *Polska w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej, materiały z ogólnopolskiej konferencji popularnonaukowej*, Warszawa, 26 listopada 2002 r., s. 35.

⁴² A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 237, 258; W. F., E. I. Z., *Krajowe Centrum Informacji Kryminalnych*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 130–131.

przestępstwa, a w przypadku rachunków i papierów wartościowych także w razie podejrzenia gromadzenia na nich środków pochodzących z przestępstwa. Informacje te przechowywane są przez 5 lat, a w uzasadnionych przypadkach do lat 15.

Do KCIK dane przekazują wszystkie podmioty uprawnione do uzyskiwania informacji, a ponadto: organy administracji rządowej lub organy samorządu terytorialnego właściwe w sprawach: ewidencji ludności, PESEL, ewidencji wojskowej osób podlegających obowiązkowi służby wojskowej, centralnej ewidencji pojazdów i kierowców, rejestracji pojazdów, nadzoru geodezyjnego i kartograficznego, administracji geodezyjnej i kartograficznej, ewidencji gruntów i budynków lub rejestracji stanu cywilnego, sądy prowadzące Krajowy Rejestr Sądowy i księgi wieczyste, organy Inspekcji Środowiska, Państwowej Straży Pożarnej, organy ZUS, Państwowa Straż Rybacka, Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, prezes GUS, dyrektor Biura Informacyjnego Krajowego Rejestru Karnego, Straż Więzienna, Główny Inspektor Inspekcji Handlowej, Państwowa Straż Łowiecka. Lista podmiotów uprawnionych do korzystania ze zbiorów KCIK jest znacznie mniejsza niż podmiotów zobowiązanych do przekazywania informacji.

Podmioty uprawnione przekazują informacje niezwłocznie po ich uzyskaniu (z nielicznymi wyjątkami), natomiast podmioty zobowiązane tylko na pytanie szefa KCIK. Przekazaniu nie podlegają informacje kryminalne, które mogłyby spowodować ujawnienie niejawnego osobowego źródła informacji. Podmiot prowadzący czynności operacyjno-rozpoznawcze może zastrzec przekazanie tych informacji innym jednostkom tylko za jego zgodą, jeżeli ujawnienie ich groziłoby niepowodzeniem tych czynności. W razie zapytań o takie informacje szef KCIK odpowiada, że nie ma informacji kryminalnych pozwalających na udzielenie odpowiedzi. Szef KCIK prowadzi rejestr osób upoważnionych do kierowania pytań. W razie stwierdzenia, że przekazane do KCIK dane są nieprawdziwe lub których gromadzenie jest zabronione organ, który je włączył do bazy, ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia o tym KGP za pomocą odpowiednio wypełnionej karty rejestracyjnej. Jeżeli wprowadzenie takich danych nastąpiło na zapytanie szefa KCIK, usunięcie ich należy do jego obowiązków.

Krajowe Centrum Informacji Kryminalnej przekazuje informacje ustawowo uprawnionym podmiotom: prokuraturze, Policji, CBA, Straży Granicz-

nej (m.in. o pojazdach i dokumentach będących w zainteresowaniu Policji oraz o osobach poszukiwanych), organom celnym i podatkowym, SOP, organom kontroli skarbowej, wywiadowi skarbowemu, informacji skarbowej, Żandarmerii Wojskowej oraz organom administracji publicznej, właściwym w sprawach obywatelstwa, cudzoziemców i repatriacji, szefom SWW i SKW, przewodniczącemu Komisji Nadzoru Finansowego, nadleśniczym i dyrektorom regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych i dyrektorom parków narodowych oraz Interpolowi. Ponadto KCIK prowadzi dwustronną wymianę informacji ze Związkiem Banków Polskich (ZBP), któremu przekazuje dane o utraconych dokumentach, zarejestrowanych w swojej bazie. W zamian Biuro Łączności i Informatyki KGP otrzymuje informacje o dokumentach zastrzeżonych przez banki⁴³. Bardzo często ze zbiorów KCIK korzystają organy administracji państwowej w sprawach cudzoziemców. Natomiast policjanci stosunkowo rzadko korzystają z KCIK, ponieważ mają własne bazy danych.

Informacje te są przekazywane:

- 1/ drogą elektroniczną poprzez Policijną Poczta Elektroniczną,
- 2/ faksem przy użyciu Policyjnej Sieci Teletransmisji Danych,
- 3/ poprzez Poczta Specjalną,
- 4/ drogą bezpośrednią.

Bardzo ważne znaczenie dla czynności operacyjno-rozpoznawczych ma obowiązek automatycznego przekazywania z KSIP do KCIK następujących informacji kryminalnych:

- 1/ o zdarzeniach,
- 2/ o osobach zarejestrowanych w ewidencji procesowej,
- 3/ o osobach poszukiwanych, ukrywających się i poszukiwanych operacyjnie,
- 4/ osobach będących w zainteresowaniu operacyjnym,
- 5/ o pojazdach, dokumentach i rzeczach utraconych lub użytych do popełnienia przestępstwa,
- 6/ o aktualnych rejestracjach operacyjnych podmiotów,
- 7/ o rejestracjach procesowych podmiotów⁴⁴.

⁴³ Tekst jedn. Dz.U. z 2006 r. Nr 216, poz. 1585 ze zm. Obecnie działa na podstawie rozporządzenia MSWiA z 2007 roku.

⁴⁴ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 263.

Do zadań szefa KCIK należy także międzynarodowa współpraca w zakresie przekazywania informacji kryminalnych. Może zwracać się o informacje także do podmiotów zagranicznych oraz przysyłać im posiadane dane, ale wyłącznie za zgodą podmiotu, który je przekazał do KCIK i pod warunkiem, że będą chronione w warunkach podobnych jak w Polsce. W razie wątpliwości szef KCIK zwraca się o opinię do ministra właściwego do spraw zagranicznych oraz właściwej służby ochrony państwa. Szef KCIK co roku, w terminie do 31 marca, składa ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych zbiorczą analizę zgromadzonych informacji kryminalnych.

Postęp techniczny, a zwłaszcza informatyzacja ułatwiła gromadzenie, a zwłaszcza szybkie przetwarzanie danych i to przy znacznie większej pojemności baz. Generalną zasadą jest centralizacja tych baz, z możliwością wprowadzania do nich danych i korzystania z nich przez jednostki terenowe i pełniących tam służbę funkcjonariuszy. Większa liczba uprawnionych do aktualizacji danych w bazach zwiększa ryzyko błędu. Mimo licznych zabezpieczeń co jakiś czas pojawiają się zarzuty nieprawidłowości w przekazywaniu danych⁴⁵, a nawet odpłatne ujawnianie danych z policyjnych zbiorów osobom, np. świadczącym usługi detektywistyczne, ujawnianie danych osobom nieuprawnionym, w tym z KSIP i Centralnej Ewidencji Zainteresowań Operacyjnych (CEZO)⁴⁶.

Analiza kryminalna jest „ekskluzywną” policyjną metodą optymalizacji wykorzystania zgromadzonych danych⁴⁷. Polega na metodycznym wyszukiwaniu, ustalaniu i wykazywaniu oraz weryfikowaniu związków między informacjami dotyczącymi przestępstwa a innymi danymi pomagającymi w jego wykryciu oraz ustaleniu związków między informacjami o faktach i okolicznościach dotyczących przestępstw i ich sprawcy lub sprawców oraz związków między sprawcami. Jest wykorzystywana do celów procesowych i operacyjnych.

⁴⁵ K. Bondaryk, *Ziobro dzwonił: Zrób mi taką sprawę*, „Gazeta Wyborcza” z 1 II 2009, s. 21.

⁴⁶ W. Czuchnowski, *Policyjne dane u Falenty?*, „Gazeta Wyborcza” z 28 V 2015 r., s. 5.

⁴⁷ J. Widacki, J. Konieczny, *Wersja śledcza, modus operandi, analiza kryminalna – teoretyczne podstawy śledztwa*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016, s. 77, 82.

Według definicji Sekretariatu Generalnego Interpolu z czerwca 1992 r. analiza kryminalna polega na ustalaniu i domniemywaniu istnienia związków pomiędzy danymi o działalności przestępczej a innymi podmiotami potencjalnie z nimi związanymi, wykorzystywana przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W myśl konwencji o Europolu analiza kryminalna polega na pozyskiwaniu, zestawianiu, przetwarzaniu i analizowaniu informacji i danych wywiadowczych pomocnych w dochodzeniach karnych. Natomiast w myśl instrukcji o pracy operacyjnej nr 16-pf z 4 IX 2002 r. analiza kryminalna polega na poszukiwaniu i identyfikacji powiązań między informacjami dotyczącymi przestępstwa lub przestępcy oraz wszelkimi innymi danymi uzyskanymi z różnych źródeł i wykorzystaniu ich do celów operacyjnych i procesowych⁴⁸. Cechą wspólną tych definicji jest akcentowanie intelektualnego i wewnętrznego charakteru analizy kryminalnej. Inną cechą wspólną jest otwarty katalog formułowanych pytań. Analizę kryminalną należy odróżnić od typowania i profilowania kryminalnego. Typowanie polega na dopasowaniu zebranych danych do profilu znanego już i ujętego w ewidencji sprawcy, a profilowanie to budowanie na podstawie ustalonych cech osobowościowych, psychopatologicznych itp. danych w miarę pełnego profilu nieznanego jeszcze przestępcy⁴⁹.

U podstaw analizy kryminalnej leży wsparcie pracy śledczej przez uporządkowanie i przetworzenie zbiorów informacji i odciążenie od tego policjantów wykonujących czynności wykrywcze. Ponadto jej celem jest wzbożenie aparatu ścigania o nowe narzędzie⁵⁰. Analiza kryminalna pomaga w procesie wykrywczym, zwłaszcza w sprawach wielowątkowych, dotyczą-

⁴⁸ W. M., *Praca operacyjna, metody*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczepno 2001, s. 246; P. Michna, *Wykorzystanie analizy kryminalnej w ściganiu przestępstw. aspekty ekonomiczno-finansowe*, [w:] *Pozbawianie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, red. S. Lelental, D. Potakowski, Szczepno 2004, s. 67; M. Kobylas, *Analiza...*, s. 12; W.F., M. H., *Analiza kryminalna*, [w:] *Słowniki wiedzy...*, s. 32.

⁴⁹ J. K. Gierowski, *Rola i znaczenie ekspertyzy typologicznej w praktyce organów ścigania*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Legionowo 2004, s. 46–47.

⁵⁰ J. Widacki, J. Konieczny, *Wersja śledcza, modus operandi, analiza kryminalna – teoretyczne podstawy śledztwa*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016, s. 78.

cych rozległego terenu, wielu podejrzewanych, np. grup przestępczych. Służy do budowania, weryfikowania i eliminowania wersji śledczych. Szczególnie pomocna jest w przypadku dużej ilości danych, ponieważ wraz z ich narastaniem, w postępie geometrycznym rośnie ryzyko popełnienia błędu. Poprzez analizę bada się strukturę siatek przestępczych, zakres i metody działania. Analiza kryminalna stała się w XXI w. obok bazy danych DNA „jednym z elementów najbardziej skutecznych w zakresie wykrywania przestępstw uważanych wcześniej za niemożliwe do wykrycia”⁵¹.

Początki analizy kryminalnej wiąże się z działalnością w latach 60. XX w. w USA prezydenckiej komisji ds. przestępczości zorganizowanej. Na jej potrzeby opracowano program naukowy Anacapa (*Anacapa Science Program*) służący do badania powiązań zorganizowanych grup przestępczych, chronologii zdarzeń i metod działania gangsterów oraz jednolitej, uporządkowanej prezentacji danych. Programem tym zainteresowały się i zaczęły go stosować europejskie policje, a w 1994 r. państwa aspirujące do członkostwa w UE podpisały tzw. deklarację berlińską, w której zobowiązały się do zastosowania unijnych technologii w walce z przestępczością organizowaną i narkotykową⁵². Obecnie policyjna analiza kryminalna i analiza służb specjalnych jest wykładana na najpoważniejszych uniwersytetach⁵³.

W literaturze naukowej zwykło się przyjmować, że w Polsce pierwszy raz analizę zastosowano w 2000 r.⁵⁴ Pomija się natomiast wcześniejszy dorobek w zakresie tzw. koordynacji, polegający na mechanicznej analizie zgromadzonych perforowanych kart, stanowiący narzędzie, co prawda prymitywniejsze i mniej wydolne, ale świadczące o docenianiu przez milicjantów, a potem policjantów tego typu technik. Już przed II wojną światową w wydziałach śledczych byli policjanci, tzw. dziennikarze, którzy gromadzili informacje i na ich podstawie opracowywali analizy, głównie w sprawach politycznych. Podobnie było w MO i w jednostkach terenowych Policji. Na początku lat 90. XX w. w krakowskim „Antygangui” analizowano dane o gru-

⁵¹ I. Kowalczyk, *Polska Policja...*, s. 36.

⁵² M. Kobylas, *Analiza kryminalna...*, s. 9.

⁵³ J. Widacki, J. Konieczny, *Wersja śledcza...*, s. 89.

⁵⁴ M. Kobylas, *Analiza kryminalna...*, s. 10; W. J., *Analiza kryminalna*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 22.

pach przestępczych. Podobne analizy prowadzono także w warszawskim „Maratonie”⁵⁵.

W pierwszej dekadzie XXI w. w Policji nastąpił szybki rozwój nowoczesnej analizy kryminalnej, tylko że nie nazywano tego analizą kryminalną. Początkiem jej stosowania było w Policji wprowadzenie w 2000 r. we Wrocławiu meldunku informacyjnego⁵⁶.

Pierwszą komórkę analityczną utworzono w powstałym 1 IV 2000 r. CBS KGP. W tym samym roku przyjęto w Policji *Program wdrażania analizy kryminalnej* w celu uruchomienia analizy i wywiadu kryminalnego ALERT. W r. 2001 r. w Krakowie powstał pierwszy w kraju 10-osobowy policyjny wydział analizy kryminalnej. W 2003 r. powołano je we wszystkich województwach i stworzono bazę SMI. W Wyższej Szkole Policji w Szczytnie utworzono Centralny Ośrodek Szkolenia Analityków Kryminalnych dla pionu kryminalnego i dochodzeniowego. Jego powstanie było jednym z warunków przyjęcia Polski do UE⁵⁷. Organizacyjnie analityków pozostawiono poza merytorycznymi komórkami służby kryminalnej⁵⁸.

Analiza może koncentrować się w wymiarze taktycznym i strategicznym na przestępczości, sprawach, sprawcach. Może też mieć charakter porównawczy. Jej celem jest ustalanie mechanizmu przestępczego, jego kwalifikacji prawnej i sprawców⁵⁹. Dlatego rozróżnia się analizę operacyjną (taktyczną), strategiczną i kryminalno-ekonomiczną⁶⁰. Pierwsza z nich polega na „starannym badaniu poszczególnych elementów zbioru informacji operacyjnych”⁶¹. Według innej, wcześniejszej wersji: „polega na badaniu danych zawartych w uzyskiwanych informacjach (doniesienia, komunikaty z obserwacji, podsłuchu, kontrola korespondencji) i wyodrębnianiu z nich tych fak-

⁵⁵ P. Chlebowicz, K. Kamińska, *Operacyjna analiza...*, s. 10.

⁵⁶ Komendantem wojewódzkim Policji był wówczas nadinsp. Adam Rapacki, późniejszy zastępca Komendanta Głównego.

⁵⁷ I. Kowalczyk, *Polska Policja...*, s. 36.

⁵⁸ M. Kobylas, *Analiza kryminalna...*, s. 10–11; P. Chlebowicz, A. Kamińska, *Operacyjna analiza...*, s. 10.

⁵⁹ P. Michna, *Wykorzystanie...*, s. 68–69.

⁶⁰ Marcin Kobylas nazywa ją także finansową i zalicza do taktycznej (M. Kobylas, *Analiza...*, s. 14).

⁶¹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 48; A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 139.

tów, okoliczności oraz zachodzących między nimi związków, które pozwalają na odtworzenie obrazu działania osoby rozpracowywanej”⁶².

Analiza operacyjna służy do realizacji w krótkim czasie konkretnych celów, na przykład ukierunkowania czynności operacyjnych lub śledczych przez uzyskanie np. dowodów pośrednich w celu wytypowania sprawcy i postawienia mu zarzutów. Tym samym celem analizy taktycznej jest realizacja konkretnych, mniej lub bardziej złożonych spraw kryminalnych. W literaturze przedmiotu wymienia się cztery podstawowe, standardowe metody analizy kryminalnej:

- 1/ badanie współzależności i powiązań,
- 2/ porównawczą spraw, sprawców i *modus operandi*,
- 3/ czasową,
- 4/ danych telefonicznych, w tym pochodzących z BTS.

Wyróżnia się ponadto kilka form analizy operacyjnej:

- 1/ analiza przestępstwa polegająca na chronologicznej rekonstrukcji zdarzenia w celu ustalenia luk informacyjnych i wytyczeniu kierunków działań,
- 2/ analiza porównawcza polegająca na poszukiwaniu podobnych przestępstw,
- 3/ prowadzona na potrzeby działań dezintegracyjnych i werbunkowych analiza grup przestępczych w celu uporządkowania wiedzy o ich składzie, relacjach,
- 4/ analiza metod prowadzenia sprawy w celu oceny ich poprawności,
- 5/ analiza profilu, służąca do konstruowania charakterystyki sprawcy⁶³.

Analiza strategiczna ma charakter problemowy, prognostyczny długoterminowy lub średnioterminowy. Podejmowana jest w związku z zagrożeniem określonego typu przestępstwem w skali regionu, kraju lub kilku państwach. Służy do diagnozowania rozwoju określonego rodzaju przestępczości, badania tzw. rynków przestępczych, np. narkotykowych, handlu

⁶² H. Głębocki, *Policja tajna przy robocie: z dziejów państwa policyjnego PRL*, Kraków 2005, s. 71.

⁶³ P. Chlebowicz, *Rola analizy kryminalnej w Służbie Celnej. Nowe możliwości przeciwdziałania przestępczości tytoniowej*, [w:] *Nielegalny obrót wyrobami tytoniowymi. Taktyczno-techniczne aspekty przeciwdziałania zjawisku*, red. W. Pływaczewski, M. Duda, Szczepitno 2014, s. 152.

ludźmi, szacowania strat budżetu z powodu przestępczości, jego wpływu na jakość życia.

W analizach strategicznych wykorzystuje się tzw. mapy społecznościo-we, np. badania przyczyn wypadków drogowych, ustalenie okoliczności sprzyjających uszkodzeniom mienia i planowania dyslokacji służby⁶⁴. Strategiczna analiza organizacji ma pomóc w zdiagnozowaniu potencjału osobowego i materialnego Policji jako formacji lub badanej jednostki i na tej podstawie planowanie dalszych działań. Efektem analizy strategicznej z reguły jest raport lub prezentacja. W analizie strategicznej stosuje się metody ilościowe i jakościowe oraz nowe technologie informatyczne, np. techniki drążenia danych – *data mining* oraz metody predykcji⁶⁵.

Analiza kryminalno-ekonomiczna ma na celu kompleksowe ujęcie różnych informacji, zwłaszcza finansowo-księgowych dotyczących podmiotów uczestniczących w legalnym i nielegalnym obrocie gospodarczym. W odróżnieniu od klasycznej analizy ekonomicznej ma celu badanie mechanizmów przestępczych i osób ich dopuszczających się. Szczególnie przydatna jest w sprawach wielowątkowych prowadzonych na dużym terenie, o skomplikowanej strukturze relacji i podczas operowania dużą liczbą informacji. Analiza kryminalno-ekonomiczna polega na:

- 1/ analizie powiązań osobowych w celu m.in. ustalenia składu grupy przestępczej i rodzaju powiązań jej członków, posiłkując się strukturą organizacyjną przedsiębiorstwa,
- 2/ analizie powiązań kapitałowych, zwłaszcza w sprawach o wyłudzenia zwrotu podatku VAT,
- 3/ analizie przepływu środków finansowych, np. za pomocą arkusza kalkulacyjnego Excel,
- 4/ analizie wydarzeń,
- 5/ analizie mechanizmów działalności przestępczej, która w przestępczości gospodarczej na ogół jest wieloetapowa,
- 6/ analizie bilingów,

⁶⁴ K. Wojciechowski, M. Hausman, *GIS w analizie kryminalnej: praktyczny wymiar spraw realizowanych w Wydziale Wywiadu Kryminalnego Komendy Wojewódzkiej Policji w Gdańsku*, „Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum”, 12/1, s. 88–89.

⁶⁵ J. S., P. S., *Analiza strategiczna*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 34.

- 7/ analizie danych pozwalających na ustalenie wszystkich istotnych informacji dotyczących popełnionych przestępstw, m.in. takich jak: czas, miejsce, zaangażowane osoby lub podmioty,
- 8/ analizie porównawczej przestępstw, m.in. poprzez bazy danych, akta spraw⁶⁶.

Wskazuje się na jej przydatność w czasie badania:

- 1/ systemu bankowego, w tym braku nadzoru prawa i zasad udzielania kredytów, gwarancji bankowych, fałszowania dokumentów,
- 2/ przekształceń własnościowych i korupcji,
- 3/ przestępczości granicznej i celnej, np. fikcyjnego eksportu towarów,
- 4/ przestępczości skarbowej polegającej na wyłudzeniu kredytu VAT, zaniżaniu należności podatkowych, omijania przepisów o znakach towarowych,
- 5/ przestępczości komputerowej polegającej m.in. na uszkodzaniu i zmianie danych,
- 6/ łamaniu praw autorskich i własności przemysłowej,
- 7/ przestępczości przeciwko środowisku, głównie nielegalnego składowania odpadów.

Wprowadzenie do metod pracy policyjnej analizy kryminalnej, polegającej na identyfikacji lub możliwie dokładnym określeniu wewnętrznych powiązań między informacjami dotyczącymi przestępstwa lub wszelkimi innymi danymi uzyskanymi z różnych źródeł i wykorzystanie ich do celów operacyjnych i dochodzeniowo-śledczych, faktycznie oznacza poszerzenie jej uprawnień o elementy działań analityczno-informacyjnych realizowanych na rzecz procesu wykrywczego. Czynności te są w dużym stopniu zalgorytmizowane i obecnie formalnie mogą być traktowane jako wchodzące w skład czynności operacyjno-rozpoznawczych, ale faktycznie wykraczają poza tradycyjne ich rozumienie. Przez niektórych autorów analiza kryminalna uważana jest za metodę wspomagającą inne metody pracy operacyjnej.

Analitycy kryminalni na podstawie danych z SMI oraz innych policyjnych i pozapolicyjnych danych dokonują rozpoznania składu osobowego i struktury organizacji przestępczych, ich lokalizacji, rodzaj prowadzonej działalności przestępczej, sposób zagospodarowania zysków. Ponadto uczestniczą

⁶⁶ P. Michna, *Wykorzystanie...*, s. 70–74

w procesie werbunkowym, planowaniu działań operacyjnych i procesowych. Analitycy biorą udział w pracach zespołów i podzespołów zadaniowych⁶⁷. Policyjni analitycy, przydzieleni do konkretnych spraw, mają pełny wgląd do zgromadzonych materiałów i ściśle współpracują z zespołami operacyjnymi i dochodzeniowo-śledczymi. Korzystają z policyjnych (np. KSIP) i innych baz danych, uczestniczą w procesie wykrywczym, stosując specjalistyczne metody i narzędzia kryminalistyczne. Sporządzają plany działania i wykresy mogące wskazywać na powiązania pomiędzy poszczególnymi osobami i zdarzeniami. Analizują zebrane dane. Opracowują hipotezy i wysuwają wnioski. Dane uzyskane z analizy kryminalnej wykorzystuje się podczas sporządzania planów rozpracowania operacyjnego, ustalaniu hipotez i wersji śledczych, typowaniu sprawców, planowanych metod i terminów działań⁶⁸.

Po zakończeniu pracy analityk kryminalny sporządza dokument składający się z części opisowej zawierającej wnioski lub hipotezy z uzasadnieniem, diagramy analityczne lub inne dokumenty wizualizacyjne, a w razie potrzeby także zalecenia. Analizy coraz częściej włączane są do materiału procesowego jako dowody. Ponadto w sprawach wykonuje się dziesiątki lub setki drobnych analiz, np. kilkumiesięcznego billingu kilku osób⁶⁹.

Od 2004 r. polscy policyjni analitycy kryminalni posługują się opracowanym w Unii Europejskiej systemem oceny wiarygodności informacji oraz źródeł ich pochodzenia⁷⁰. System ten nazwano „4×4”. Zgromadzone dane są opracowane w postaci meldunku informacyjnego (MI). Polega to na przyporządkowaniu informacjom określonych cech wiarygodności. Zatwierdzony przez przełożonego meldunek jest wprowadzany do systemu bazodanowego istniejącego także od 2004 r. SMI. Takie rozwiązanie pozwoliło na posługiwanie się od początku w procesie analizy meldunków operacyjnych jednolitym i obowiązującym w UE systemem kodów⁷¹.

⁶⁷ E. Pachura, *Metody wykrywcze...*, s. 504–505.

⁶⁸ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 40.

⁶⁹ E. Pachura, *Metody...*, s. 505.

⁷⁰ Zarządzenie nr 16pf KGP z 4 IX 2002 r.; zarządzenie nr pf-634 KGP z 30 VI 2006 r., zarządzenie pf- 1292 KGP z 19 XII 2008 r., decyzji nr 126 KGP z 5 IV 2013 r. Patrz też: K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 108–109.

⁷¹ M. Kobylas, *Analiza...*, s. 28.

Tabela oceny wiarygodności informacji.

Kod informacji	Kod źródła			
	A	B	C	X
1	A1	B1	C1	X1
2	A2	B2	C2	X2
3	A3	B3	C3	X3
4	A4	B4	C4	X4

„A” oznacza źródło informacji niebudzące wątpliwości, np. od policjanta. „B” wielokrotnie wiarygodne, ale nieco gorsze, np. od tajnego współpracownika. „C” – źródło, które już raz zawiodło i nie daje gwarancji wiarygodności. „X” – nowe, niesprawdzone źródło lub budzące zastrzeżenia, np. z powodu osobistego zaangażowania w sprawę lub niedające gwarancji bezstronności⁷². Ponadto bada się samą informację, nadając jej ocenę liczbami od 1 do 4. I tak: 1 – pewna, wiarygodna informacja, którą zawsze można potwierdzić; 2 – informacja od znanego źródła, opatrzona niewielkim ryzykiem nieścisłości; 3 – informacja niesprawdzona, niewzbudzająca pełnego zaufania, od źródła, które już okazało się niewiarygodne; 4 – informacja od nieznanego źródła i niedająca się potwierdzić. W tym systemie informacje: A-1, B-1, A-2 i B-2 nie wymagają weryfikacji, natomiast pozostałe owszem⁷³.

Ze względu na ograniczone możliwości wykorzystania informacji dzielą się one na: H1- wiadomości, które nie mogą być wykorzystane procesowo; H2 – wiadomości do przekazania innym podmiotom za zgodą dysponenta; H3 – wiadomości, których wykorzystanie jest ograniczone konkretnymi zastrzeżeniami.

Wyniki analizy kryminalnej przedstawiane są w postaci diagramów: powiązań, przepływów, wydarzeń i połączeń telefonicznych. Tak sporządzony diagram ujawnia zróżnicowaną wiarygodność źródeł i informacji, na pod-

⁷² W Europolu „X” zastępuje się literą „D”.

⁷³ T. Noszczyński, *System oceny informacji – 4x4*, „Gazeta Policyjna” nr 12 z 30 III 2003, s. 6.

stawie których podejmowane są czynności operacyjne. Im bardziej wiarygodne źródło i informacja, tym większe prawdopodobieństwo zaistnienia przewidywanych skutków, które na ogół w sprawach jawnych poznaje dopiero sąd i opinia publiczna⁷⁴.

Obecnie rozwój analizy kryminalnej polega na ujednolicaniu i standaryzacji technik badawczych służących do rekonstrukcji przebiegu przestępstwa. W tym celu prowadzi się analizę porównawczą danych pochodzących np. ze nieustrukturyzowanych danych.

Analiza kryminalna uregulowana jest zarządzeniem nr 1012 KGP z 23 IX 2004 r. w sprawie stosowania przez Policję analizy kryminalnej. Zadania te realizują specjalnie wyszkoleni i organizacyjnie wyodrębnieni funkcjonariusze (analitycy kryminalni). W Policji analizy strategiczne, kryminalne i organizacji na szczeblu centralnym sporządza się w Gabinetie Komendanta Głównego Policji, Biurze Wywiadu i Informacji Kryminalnej oraz w CBŚP.

W terenie w operacyjnej analizie kryminalnej specjalizują się komórki wywiadu kryminalnego. Do analizy strategicznej rynku narkotykowego wykorzystywane są dane dotyczące ich dostępności w poszczególnych województwach, powiatach i innych miejscach, źródeł zaopatrzenia (własna produkcja i uprawa, zakup, przemysł lądowy, lotniczy i morski) oraz dystrybucji na ulicach, w lokalach gastronomicznych, przez Internet⁷⁵.

Nowoczesna analiza jest prowadzona za pomocą specjalistycznych oprogramowań. W Polsce pierwsze kupiono w 2000 r. Obecnie spolszczone wersje programów Analist's Notebook 6 i iBase 4 służą do budowania diagramów na temat:

- 1/ związków między obiektami, np. miejscami (profilowanie geograficzne), osobami, organizacjami, pojazdami,
- 2/ przepływów takich danych jak rozmowy telefoniczne i transakcje finansowe⁷⁶,
- 3/ informacji mieszanych.

⁷⁴ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach...*, s. 49.

⁷⁵ Zarządzenie nr 8 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r.

⁷⁶ W. Czuchnowski, *Zemsta PiS na Bondaryku*, „Gazeta Wyborcza” z 13 V 2016 r., s. 6.

Analitik korzysta ze źródeł osobowych i rzeczowych, baz danych oraz Internetu⁷⁷. Dane Analizatora Faktów i Związków pozwalają m.in. na badanie danych statystycznych, w tym np. najczęściej wybieranych numerów telefonów oraz numerów, z których najczęściej dzwoniono do figuranta, aktywność jego numeru telefonu z podziałem na dni, tygodnie, lokalizacje masztów BTS, wyszukiwanie numerów pojawiających się na wszystkich bilingach, numerów pojawiających się po określonej dacie itp.⁷⁸ Analiza bilingów pozwala na ustalenie kontaktów danego numeru, ich częstotliwości, sposobu przemieszczania się właściciela numeru. Pozwala ustalić ślady aktywności danej osoby. Wspomaga wykrywanie przestępstw i werbowanie agentury⁷⁹.

Nowe możliwości pracy operacyjnej stwarzają wykorzystywane już w Niemczech, USA i Wielkiej Brytanii tzw. geograficzne systemy informacyjne (*Geografic Information System – GIS*), które służą do gromadzenia, przechwytywania, przetwarzania i analizowania przestrzennych danych geograficznych i ich opisów. Pozwalają na wczesne zidentyfikowanie zagrożeń, powstawania punktów zapalnych i ustalania związków przyczynowych⁸⁰. Do takich analiz wykorzystywane są ortofotomapy z naniesioną siatką dróg. Tego typu analizy pozwalają na budowanie wersji śledczych, ustalanie *modus operandi* sprawców. Dzięki zastosowaniu GIS opracowuje się mapy zagrożeń, typuje meliny przestępcze, miejsca ukrycia zakładników, przekazywania okupu, trasy przemytu. Analizę geograficzną wykorzystuje się do wykrywania przestępstw na tle seksualnym. Technologia GIS jest przydatna do badania spraw nawet sprzed wielu lat. Pozwala na ustalenie, czy ci sami sprawcy popełnili więcej przestępstw na tym samym terenie, czy to skutek działania innych osób. Jest wykorzystywana do analizowania tzw. zegara przestępczości⁸¹.

Wizualizacja analiz ułatwia ich zrozumienie, np. powiązań, przepływów towarów, chronologii wydarzeń, *modus operandi*. Może być sporządzana

⁷⁷ A. Kaucz, M. Kiedrowicz, M. Skinder-Pik, *Gromadzenie i przetwarzanie danych mających związek ze zwalczaniem przestępczości finansowej. Zasady dostępu, ograniczenia prawne*, Warszawa 2016, s. 74.

⁷⁸ M. Kobylas, *Analiza...*, s. 82.

⁷⁹ E. Pachura, *Metody wykrywcze...*, s. 503–504.

⁸⁰ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 328.

⁸¹ K. Wojciechowski, M. Hausman, *GIS w analizie...*, s. 80–84.

komputerowo lub bez jego użycia. W wizualizacji redagowanej ręcznie osoby przedstawia się w postaci kół, a firmy, lokale, miejsca itp. jako kwadraty. Relacje potwierdzone kreślone są linią ciągłą, niepotwierdzone – przerywaną. Dodatkowe informacje prezentowane są w postaci tzw. atrybutów, np. przy użyciu kolorów, kalendarza oraz lakonicznych zapisów słownych (np. data śmierci, aresztowania, itp.)⁸².

Efektywne wykorzystanie analizy kryminalnej wymaga znajomości jej możliwości przez funkcjonariuszy prowadzących sprawy operacyjne lub procesowe, przekazania analitykowi wszystkich niezbędnych danych, pobieranie danych do analizy w wersji elektronicznej (np. wykazów bilingów). Praktyka dowodzi, że nie zawsze zachowywane są takie standardy. Znane są przypadki zlecenia zbędnych analiz, tylko w celu sztucznego przedłużenia czasu prowadzenia sprawy. Niezdrowa rywalizacja ujawnia się w postaci przypisywania sobie przekazanych wcześniej ustnych ustaleń analityka. Wśród analityków zdarzają się działania rutynowe, posługiwanie się hermetycznym, niezrozumiałym dla niemających takiej wiedzy funkcjonariuszy operacyjnych językiem informatycznym. Wskazuje się też na ryzyko sporządzania analiz z wnioskami „na zamówienie”⁸³.

Biały wywiad (*open-source intelligence support to operations* – OSINT) to pozaagencjonalna metoda pracy operacyjnej polegająca na korzystaniu ze źródeł powszechnie dostępnych, z reguły przeznaczonych do innych celów. Są to często materiały prasowe, radiowe, telewizyjne, ogłoszenia prywatne i urzędowe (niezależnie od sposobu rozpowszechniania), dane z portali społecznościowych, forów, blogów, portali agencji informacyjnych, literatury niszowej, materiały archiwalne, z baz zdjęć satelitarnych oraz dane z geograficznych systemów informacyjnych, a nawet efekty przeszukiwania zawartości śmietników. Są to z reguły informacje o faktach, poglądach, opiniach, zainteresowaniach, powiązaniach, systemie wartości. Zaletą białego wywiadu jest łatwość, taniość i szybkość uzyskania różnorodnych informacji. Wymaga natomiast specyficznych umiejętności, dużej wiedzy i doświadczenia w zwalczaniu przestępczości. Zdobyte tą metodą informacje mogą mieć znaczenie rozpoznawcze, prewencyjne, wykrywcze i dowodowe. Po-

⁸² M. Kobylas, *Analiza...*, s. 32–39.

⁸³ Tamże, s. 52–53.

zwalają na budowanie profilów przestępców⁸⁴. Cennym źródłem informacji mogą być publikacje dziennikarzy śledczych. Z badań wynika, że około 30% policjantów korzysta z białego wywiadu, ale tylko około 1–2% zostało w tym zakresie przeszkolonych⁸⁵.

⁸⁴ W. Mądrzejowski, *Otwarte źródła...*, s. 182–191, 2013

⁸⁵ Tamże, s. 194, 212; *Centralne...*, s. 115.

ROZDZIAŁ X

ZASADZKI, PUŁAPKI, POŚCIGI, CZYNNOŚCI POSZUKIWAWCZE, IDENTYFIKACYJNE I OCHRONNE

1. Zasadzki

Już Vidocq nocne zasadzki zaliczał do najskuteczniejszych metod łapania ukrywających się groźnych przestępców. Organizował je w miejscach ich gromadzenia się¹. Z reguły wymagają one zaangażowania znacznych sił policyjnych². Zasadzka polega na ukryciu się funkcjonariuszy w miejscu przewidywanego pojawienia się sprawcy przestępstwa. Jej celem może być ujęcie osoby znanej lub o nieznanej tożsamości, udaremnienie popełnienia przestępstwa, ujęcia sprawcy na gorącym uczynku, ujęciu osoby poszukiwanej³, ustalenia miejsca ukrycia przedmiotów przestępstwa. W tym samym czasie, w zależności od sytuacji, można organizować jedną lub więcej zasadzek. Są organizowane w różnych miejscach: na wolnym powietrzu i w mieszkaniach prywatnych, na parkingach, w bankach na osoby usiłujące wyłudzić kredyt. Zasadzkę w miejscu niepublicznym organizuje się za zgodą właściciela lub administratora danego obiektu, pomieszczenia lub obszaru⁴.

¹ F-E. Vidocq, *Pamiętniki*, Warszawa-Kraków 2015, s. 146, 151.

² J. Tepli, *Moje Niemcy*, Warszawa 2014, s. 202.

³ *Wpadł podczas nielegalnego połowu*, „Nowości” z 12 V 2016 r., s. 9; J. Szczerkowski, *Ślepej temidy crimen tango*, Wrocław 1994, s. 102; *Groźny przestępca wrócił za kraty*, (8.11.2016 r., KWP w Bydgoszczy).

⁴ A. F., *Działania pościgowe*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szcztytno 2001, s. 76; W. M., *Praca operacyjna, metody*, [w:] tamże..., s. 246;

Zasadzka jest metodą pracy operacyjnej, podejmowaną na podstawie analizy posiadanych informacji operacyjnych i procesowych. Wymaga wcześniejszego przygotowania. Można ją organizować równolegle do innych działań operacyjnych lub czynności procesowych.

Na planowanie zasadzki składa się wybór miejsca i czasu. Ustala się niezbędne siły i środki, w tym środki kamuflażu, skryty sposób dotarcia na miejsce zasadzki oraz system łączności. Można przewidzieć siły wsparcia. W czasie planowania zwraca się uwagę na zapewnienie osobom biorącym udział w zasadzce maksymalnego bezpieczeństwa osobistego. Plan powinien przewidywać różne warianty rozwoju sytuacji. O zasadzce uprzedza się osoby lub służby, które:

- 1/ swoim działaniem mogą np. zdekonspirować zasadzkę,
- 2/ podjąć działania przeciwko jej organizatorom, podejrzewając, że są przestępcami,
- 3/ w razie zagrożenia powinny udzielić pomocy, np. dyżurni jednostek policyjnych.

Zasadzka może być także organizowana *ad hoc*, bez wcześniejszego planu, np. w miejscu znalezienia ukrycia skradzionego samochodu. Składa się wówczas z dwóch faz, pierwszej – niejawnej i drugiej – realizacyjnej, jawnej, połączonej np. z zatrzymaniem sprawcy przestępstwa na gorącym uczynku podczas jego popełnienia lub ukrywającego się. Zasadzka może być połączona z podstępem, polegającym na wprowadzeniu ukrywającego się sprawcy w błąd w celu skłonienia go do opuszczenia kryjówki i pojawienia się w miejscu zorganizowania zasadzki. Może wymagać zaangażowania znacznych sił i środków. Często realizujący ją funkcjonariusze muszą przebywać w trudnych warunkach, np. zimą na wolnym powietrzu⁵. Zasadzka często jest organizowana na podstawie niepełnej i niepewnej wiedzy, np. na temat liczby sprawców, ich warunków fizycznych, uzbrojenia. Trudne do przewidzenia jest też ich zachowanie⁶.

K. Jałoszyński, *Biuro Operacji Antyterrorystycznej Komendy Głównej Policji 1976–2014*, Szczytno 2014, s. 125–126; Wpadki z narkotykami w policyjną zasadzkę (9 II 2010 r., KSP); Pieniądze zostały w banku (28 IX 2010 r., KSP).

⁵ F-E. Vidocq, *Pamiętniki...*, s. 147.

⁶ J. Gołębiowski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008, s. 43–46.

2. Pułapki kryminalistyczne

Pułapka kryminalistyczna przez niektórych autorów uważana jest za środek techniki kryminalistycznej, a nie metodę pracy operacyjnej⁷. Polega na wykorzystaniu w czasie czynności operacyjno-rozpoznawczych różnego rodzaju urządzeń technicznych, środków chemicznych w celu niedopuszczenia do popełnienia przestępstwa, uniemożliwienia lub utrudnienia ucieczki sprawcy, śledzenia go i zatrzymania w dogodnym miejscu lub zebraniu i utrwaleniu materiału dowodowego. Pułapki dzieli się na: sygnalizacyjne, znakujące, obezwładniające i rejestrująco-utrwalające.

Pułapki sygnalizujące zakłada się w celu alarmowania o czyjejś obecności w miejscu jej założenia. Może to być sygnał akustyczny lub świetlny. Do tego celu stosuje się m.in.:

- 1/ środki pirotechniczne, np. petardy, świece, piroświstaki, pistolety sygnałowe,
- 2/ promieniowanie i fale radiowe,
- 3/ zamknięte lub otwarte obwody scalone.

Pułapki znakujące mają oznakować sprawcę przestępstwa dla celów wykrywczych i dowodowych. W tym celu stosuje się:

- 1/ trudne do usunięcia środki barwiące, np. roztwór azotanu srebrowego, rodaminy,
- 2/ środki bezbarwne, widoczne dopiero w promieniowaniu UV, środki zapachowe rozpylane lub nanoszone w wyniku dotykania pokrytych nimi powierzchni. Ponadto wykorzystuje się substancje luminoforowe wywołujące fluorescencję w promieniach ultrafioletowych. Do tego rodzaju pułapek stosuje się proszki, płyny, kredki i pasty.

Pułapki obezwładniające służą do krótkotrwałego obezwładnienia sprawcy przestępstwa, pozwalające lub tylko ułatwiają zatrzymanie go. Są to m.in. naboje gazowe wywołujące silne łzawienie (chloroacetofenon), gaz CS i inne środki) wystrzeliwane z torebek, walizek i innych atakowanych przez sprawców przedmiotów służących np. do przenoszenia pieniędzy. Są

⁷ Np. A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 131.

też pułapki mechaniczne, które powodują zatrzaśnięcie się drzwi i uwięzienie przestępcy.

Celem pułapek rejestrująco-utrwalających, nazywanych często fotopułapkami, jest udokumentowanie popełnienia przestępstwa i wizerunku sprawcy. Wykorzystuje się wówczas uruchamiany samoczynnie sprzęt fotograficzny i rejestrujący obraz wideo osoby nieupoważnionej, przebywającej w chronionym miejscu. Takie urządzenia stosowane są m.in. w bankach, obiektach handlowych, muzeach. Fotopułapka składa się z urządzenia inicjującego pracę aparatu fotograficznego lub kamery wideo, akustycznego urządzenia alarmującego i niekiedy sygnalizatorów⁸.

Pułapki kombinowane spełniają więcej niż jedną funkcję. Są:

- 1/ sygnalizująco-znakujące, np. posypanie pieniędzy proszkiem fluorescyjnym,
- 2/ sygnalizująco-obezwładniające,
- 3/ sygnalizująco-rejestrująco-utrwalające⁹.

Często pułapkę stosuje się łącznie z zasadzką. Policjanci korzystają z samochodów-pułapek, wyposażonych w kamuflowane kamery, system satelitarnego namierzania, zdalne odcięcie prądu lub paliwa zaparkowane w wytypowanych na podstawie analizy miejscach. Ułatwiają one ustalenie innych członków grupy przestępczej i dowodów kradzieży innych pojazdów¹⁰. Specyfika pułapki kryminalistycznej polega na protokolarnym udokumentowaniu pozytywnych wyników¹¹.

3. Działania pościgowe

Działania pościgowe mogą być prowadzone przy wykorzystaniu metod pracy operacyjnej oraz jawnie siłami służby prewencji. Są uregulowane zarządzeniem nr 1355 Komendanta Głównego Policji z 20 XII 2007 r. w sprawie

⁸ R. M., *Fotopułapki*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 94.

⁹ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 131–132.

¹⁰ Skuteczna walka polskiej policji z przestępczością samochodową (8 VIII 2010 r., KGP).

¹¹ A. Staszak, *Porwania w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, „Prometeusz” 2010, s. 277–278.

metod i form organizowania i prowadzenia przez Policję pościgów i zorganizowanych działań pościgowych. Są to działania z reguły bardzo niebezpieczne, także dla osób przypadkowych¹². Podejmowane są za:

- 1/ uciekającymi sprawcami przestępstw i wykroczeń, często za złodziejami samochodów¹³,
- 2/ skazanymi, tymczasowo aresztowanymi zatrzymanymi, zbiegłymi z konwoju, miejsca izolacji,
- 3/ niebezpiecznymi osobami.

W kryminalistyce wyróżnia się pościg:

- 1/ bezpośredni (czołowy) za uciekającą osobą,
- 2/ równoległy, na trasach równoległych do drogi ucieczki w celu wyprzedzenia go i zatrzymania,
- 3/ kombinowany, łączący elementy dwóch wyżej wymienionych,
- 4/ działania blokadowe w celu uniemożliwienia ściganemu opuszczenia określonego obszaru,
- 5/ zatrzymanie dynamiczne przez specjalnie wyszkolonych policjantów, którzy zatrzymują uciekającego będącym w ruchu pojazdem,
- 6/ poprzez patrol prowadzący nasilone legitymowanie,
- 7/ połączony z zasadzką,
- 8/ wypad, czyli skryte, szybkie dotarcie do miejsca pobytu ściganego w celu ujęcia go z zaskoczenia,
- 9/ przeszukanie rozpoznawcze polegające na wykorzystaniu przeszukiwania do uzyskania informacji o miejscu pobytu ściganego.

Pościg czołowy polega na ściganiu osoby po jej śladach lub przewidywanej drodze ucieczki. Pościg równoległy prowadzony jest przez co najmniej dwóch policjantów poruszających się drogami równoległymi do domniemanej trasy ucieczki ściganego. Wypad polega na zatrzymaniu ukrywającej się osoby poprzez skryte podejście do kryjówki i podjęcie działań z zaskoczenia. Wypad stosuje się także do osób poruszających się samochodami. W wypadzie uczestniczy większa liczba funkcjonariuszy. Do działań pości-

¹² Np. podejrzany o kradzież audi na terenie Niemiec wpadł po pościgu na autostradzie (KWP we Wrocławiu, 4 I 2016 r.)

¹³ Po pościgu odzyskano skradziony samochód (KWP w Radomiu, 31.03.2010).

gowych zalicza się także penetracje terenu prowadzone gwiaździcie, dośrodkowo, z podziałem terenu na pasy.

W działaniach pościgowo-blokadowych prowadzonych przeciwko niebezpiecznym przestępcom uczestniczą także funkcjonariusze z wyodrębnionych organizacyjnie oddziałów prewencji Policji (OPP) i samodzielnych pododdziałów prewencji Policji (SPPP)¹⁴. W działaniach pościgowych uczestniczy także policyjne lotnictwo, często policjanci z ruchu drogowego¹⁵. Blokadę mogą mieć zasięg krajowy, wojewódzki i lokalny.

Działania blokadowe mogą polegać na:

- 1/ organizowaniu posterunków blokadowych i blokadowej kontroli ruchu drogowego, przy użyciu oznakowanych pojazdów służbowych i kolczatki drogowej, a ponadto kamizelki kuloodporne, hełmy, broń długą,
- 2/ na wystawianiu posterunków obserwacyjno-meldunkowych w celu przekazywania bieżącej informacji o sytuacji,
- 3/ służbie patrolowej¹⁶.

Działania pościgowe zarządzane są przez właściwych kierowników jednostek, osoby przez nich upoważnione lub dyżurnych¹⁷.

¹⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 VII 2005 r. w sprawie szczególnych warunków i sposobu użycia oddziałów i pododdziałów Policji oraz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w razie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego (Dz.U. Nr 135, poz. 1134); zarządzenie nr 1041 KGP z 28 IX 2007 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji (Dz.Urz. Nr 18, poz. 135); Decyzja nr 809 KGP z 14 XI 2007 r. w sprawie utworzenia oddziałów prewencji Policji i samodzielnych pododdziałów Prewencji Policji (Dz.Urz. KGP nr 21, poz. 135).

¹⁵ Pierwszy raz wykorzystano do tego celu lotnictwo MSW w 1965 r. za zbiegami z więzienia w Krośnie. Ponadto z samolotów zrzucono wówczas ulotki z milicyjnymi komunikatami (R. A. W., M. N., *Lotnictwo policyjne*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015, s. 137–138); *Pożegnanie policjantów sekcji lotnictwa policyjnego* (KWP w Poznaniu, 20 I 2015 r., PDF); *Napadli na konwój, wytropił ich śmigłowiec* (26.05.2010 r., KWP w Radomiu).

¹⁶ A. F., *Działania pościgowe*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 76; R. G., A. F., *Blokada*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 34.

¹⁷ W. F., *Działania pościgowe*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 74–76.

Specyficzną formą tego typu działań jest pościg transgraniczny, przewidywany w art. 41 konwencji wykonawczej do traktatu z Schengen z 14 VI 1985 r. Polega na kontynuowaniu pościgu po przekroczeniu granicy państwa będącego sygnatariuszem tej umowy. Taki pościg można prowadzić tylko za sprawcą przestępstwa przewidzianego w katalogu, będącego łącznikiem do konwencji, i za zgodą władz takiego państwa. Funkcjonariusz prowadzący pościg ma obowiązek powiadomić o swoich działaniach państwo na terenie którego będzie go kontynuował. Powinien to zrobić przed przekroczeniem granicy. W nagłych przypadkach, może kontynuować bez zgody takiego państwa. Pościg taki mogą prowadzić tylko umundurowani funkcjonariusze, poruszający się oznakowanymi pojazdami i na terenie publicznym. Broni palnej mogą użyć tylko w obronie koniecznej. Ścigana osoba, po zatrzymaniu może być przeszukana, czy nie ma broni lub niebezpiecznych narzędzi, skuta kajdankami, a następnie bezzwłocznie doprowadzona do najbliższej jednostki policji państwa, na terenie którego to nastąpiło. Po zakończeniu pościgu policjant sporządza raport dla władz państwa, na terenie którego działał. Państwa mogą w zawartych umowach dwustronnych precyzować warunki i zasady prowadzenia takiego pościgu¹⁸.

Już Vidocq organizował obławy na groźnych przestępców¹⁹. Z reguły wymagają one zaangażowania dużych sił policyjnych²⁰. Są prowadzone na dużym terenie bez szczególnej konspiracji.

4. Czynności poszukiwawcze

Specyficzną formą czynności operacyjno-rozpoznawczych są poszukiwania sprawców przestępstw i osób zaginionych oraz działania prowadzone w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanych zwłok²¹. W ciągu roku w Polsce zgłaszanych jest około 18 tys. zaginięć. Łącznie poszukiwanych jest około 5 mln osób. Działania identyfikacyjne prowadzi się także w przypadku znalezienia przedmiotów utrac-

¹⁸ P. W., *Pościg transgraniczny*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 203–204.

¹⁹ F-E. Vidocq, *Pamiętniki...*, s. 146.

²⁰ J. Tepli, *Moje Niemcy...*, s. 202.

²¹ § 197 zarządzenia nr pf-634 KGP.

nych lub mogących pochodzić z przestępstwa²². Zaginięcie osób bywa wykorzystywane do usiłowania wyłudzenia pieniędzy za rzekome porwanie²³.

Poszukiwane osoby dzieli się na trzy kategorie. Do pierwszej z nich zalicza się osoby, które nagle opuściły miejsce pobytu w okolicznościach mogących budzić podejrzenie, że stały się ofiarami przestępstwa, np. zostały zabite lub pozbawione wolności. Do nich zalicza się także potencjalnych samobójców, chorych psychicznie, upośledzonych umysłowo, małoletnich do lat 15, zaginionych pierwszy raz. Drugą kategorię stanowią osoby, których okoliczności zaginięcia nie wskazują, że należą do jednej z wyżej wymienionych grup, a przypisanie ich do którejś może wynikać z wyrażanych wcześniej opinii o niezadowoleniu z dotychczasowej sytuacji życiowej i zamiarze jej zmiany. Do trzeciej kategorii zalicza się małoletnich, którzy już wcześniej uciekali z domu lub miejsca pobytu, pełnoletnich, którzy samowolnie oddali się z szpitala psychiatrycznego, domu pomocy społecznej lub innej tego typu placówki, małoletnie ofiary tzw. porwań rodzicielskich²⁴. Do sprawdzień poszukiwanych osób, pojazdów, dokumentów i rzeczy służy System Poszukiwawczy Policji, umożliwiający równoczesny dostęp do kilku pozapolicyjnych baz danych²⁵.

Ze względu na zasięg poszukiwania mogą mieć charakter lokalny, krajowy lub międzynarodowy. Do poszukiwań są wykorzystane środki masowego przekazu. Szczegółnej staranności wymaga polityka informacyjna w sprawach, gdy zachodzi podejrzenie, że do zaginięcia przyczyniły się osoby najbliższe lub gdy cień podejrzenia pada na policjantów²⁶.

Policjanci prowadzą działania poszukiwawcze na podstawie zarządzenia nr 124 KGP z 4 VI 2012 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osób zaginionych oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanych zwłok oraz szczątków ludzkich. W myśl tego zarządzenia zaginięcie jest zdarzeniem uniemożli-

²² Przewidziane w policyjnej instrukcji o poszukiwaniu rzeczy przez Policję stanowiącej załącznik nr 4 do zarządzenia nr 039/96 KGP z 18 XII 1996 r.

²³ Pod pozorem uprowadzenia chciał wyłudzić 50 tys. złotych okupu, (KWP w Olsztynie, 17 XII 2014 r., PDF).

²⁴ D. L., D. K., M. T., *Osoba zaginiona*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 173.

²⁵ E. I. Z., *System Poszukiwawczy Policji*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 248.

²⁶ H. Leman, *Chcę znaleźć syna i umrzeć*, „Przegląd” nr 44 z 26 X 2015 r., s. 18–20.

wiającym ustalenie miejsca pobytu osoby, zapewnienie ochrony jej życia, zdrowia lub wolności i wymaga jej odnalezienia albo udzielenia pomocy.

Standardem w działaniach poszukiwawczych jest powiadamianie przez dyżurnego jednostki Policji wszystkich patroli, Straży Miejskiej, Żandarmierii Wojskowej, Straży Ochrony Kolei, wolontariuszy i korporacji taksówkowych. Natychmiast do działań kieruje się pododdział alarmowy. Często publikowane są fotokomunikaty zawierające m.in. rysopis osoby zaginionej oraz dane kontaktowe jednostki policyjnej prowadzącej poszukiwania²⁷. Zdjęcia zaginionych publikuje się w Internecie²⁸. Do poszukiwań wykorzystuje się psy patrolowo-tropiące i tropiące. Penetrujący teren policjanci poruszają się pieszo i pojazdami. Mogą wykorzystywać lotnictwo policyjne, helikoptery z noktowizorami, łodzie oraz środki techniczne jak noktowizory, lornetki itp. Sprawdza się w szpitalach i na pogotowiu ratunkowym, przegląda zapis monitoringu ulicznego. Strażacy pomagają w penetracji jezior dzięki użyciu łodzi, zaangażowaniu płetwonurków i specjalnie szkolonych psów²⁹. Sprawdza się mieszkanie, komputer, billingi zaginionej osoby i kartę bankomatową³⁰. Zimą poszukiwania osób zagubionych w lesie prowadzi się m.in. na podstawie śladów na śniegu³¹. Czasem cennych informacji udzielają kierowcy komunikacji miejskiej³². Do niektórych poszukiwań angażowane są duże siły³³. W penetracji terenu prowadzonej w czasie poszukiwania osób zaginionych mogą uczestniczyć osoby cywilne³⁴. Zdarza się, że kierownicy jednostek powołują kiluosobowe zespoły policjantów kryminalnych do poszukiwania zaginionej osoby.

²⁷ R. F., *Fotokomunikat*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 94.

²⁸ P. Błaszkiwicz, *Dwie doby koszmaru*, „Nowości” z 29 XII 2014 r., s. 1; Policjanci ratowali tonącego w bagnie (KWP w Poznaniu, 27 XII 2014 r.).

²⁹ Policjanci uratowali życie 77-lątka (KWP w Białymstoku, 2 I 2015 r., PDF).

³⁰ R. Kędziński, *Gdzie jest Ola? Zaginęła studentka z Łodzi*, „Gazeta Wyborcza” z 3 VI 2015 r., s. 6.

³¹ Odnaleźli osoby, które zgubiły się w lesie, (KWP we Wrocławiu/ KWP w Bydgoszczy, 7 I 2016 r.).

³² Odnaleźli zaginioną 12-letnią dziewczynkę, KWP w Krakowie (I 2015 r.).

³³ Uratowani przez funkcjonariuszy, (KWP w Poznaniu, 5 I 2015 r.).

³⁴ D. L., P. C., *Penetracja terenu*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 180; Poszukiwania zaginionych zakończone sukcesem (11 V 2010 r., KWP w Rzeszowie).

Dnia 1 X 2009 r. Policja uruchomiła portale internetowe poszukiwani.policja.pl i zaginieni.policja.pl³⁵. Od grudnia 2013 r. Centrum Poszukiwań Osób Zaginionych KGP (CPOZ) dysponuje Mobilnym Centrum Wsparcia Poszukiwań (MCWP), posiadającym samochód techniczno-sztabowy wyposażony w noktowizory, termowizory, nawigację GPS z trackerami rysującymi ślad zaginionego na mapie, system map, zewnętrzne oświetlenie, sprzęt do udzielania pomocy medycznej i system łączności. Na wyznaczonym do poszukiwań terenie policjanci dzieleni są na szybkie trójki oraz zespoły 3–5-osobowe z GPS do penetracji terenu. W wozie znajduje się monitor, dzięki któremu na mapie widać miejsca już sprawdzone. Do sprawdzenia miejsc trudno dostępnych wykorzystywany jest dron. Samochód ponadto jest wyposażony w agregat prądowłóczy. Centrum jest angażowane do poszukiwań I kategorii, np. osób starszych z zagrożeniem życia. O posłaniu decyduje dyżurujący koordynator CPOZ i wniosek jednostki terenowej. Przeciennie działania z udziałem MCWP trwa 4–5 dni³⁶.

Od 2013 r. polska policja przystąpiła do programu Child Alert realizowanego wcześniej w 11 krajach, m.in. w Czechach, Holandii, Niemczech, Wielkiej Brytanii. Jest on uruchamiany w razie porwania dziecka lub zagrożenia jego życia lub zdrowia, np. gdy musi przyjmować leki. Polega na szybkim upowszechnianiu informacji o zaginionym poprzez media i Internet, na tablicach i ekranach zewnętrznych, w autobusach, na przystankach. Pierwszy raz użyty w kwietniu 2015 r. po porwaniu 10-letniej Mai z Wołczkowa³⁷.

Poszukiwania mogą być prowadzone w ramach czynności dochodzeniowo-śledczych i operacyjno-rozpoznawczych. Poszukiwania procesowe mogą być zarządzane przez prokuratora listem gończym w celu zatrzymania sprawcy lub tylko ustalenia miejsca pobytu. Penetracja terenu może być wykonywana w ramach czynności procesowych i operacyjno-rozpoznawczych, w zależności od tego, przez kogo jest prowadzona i czy ma związek z postępowaniem przygotowawczym. Prowadzi się ją w celu:

³⁵ Skuteczne portale – poszukiwani i zaginieni (16 I 2010 r., KGP).

³⁶ M. Siwecki, Mobilne Centrum Wsparcia Poszukiwań, (KGP, 12 III 2015 r.).

³⁷ M. Pieczyńska, *Gdzie oni są?! Co roku w regionie ponad tysiąc osób znika jak kamfora. Rodziny nie tracą nadziei, liczą na cud*, „Nowości” z 18 IX 2015 r., s. M-12-M13.

- 1/ odnalezienia lub ujawnienia przedmiotów mających związek z przestępstwem,
- 2/ odnalezienia sprawcy przestępstwa, osób podejrzewanych o popełnienie przestępstw, ukrywających się przed wymiarem sprawiedliwości,
- 3/ poszukiwania osób zaginionych.

W Bazie Systemu Informacyjnego Schengen (SIS) są dwie kategorie osób zaginionych: 1/ objęte ochroną (wymagające umieszczenia w odpowiedniej placówce), 2/ tylko w celu ustalenia miejsca pobytu³⁸. Są tam dane personalne osoby zaginionej i dodatkowe informacje ją identyfikujące oraz ostrzeżenia (dotyczące osób niebezpiecznych) i odsyłacze. Pozostałe materiały, np. okoliczności zaginięcia gromadzi biuro SIRENE. Informacje o miejscu pobytu osoby pełnoletniej podaje się tylko za jej zgodą. W razie jego braku Policja, po znalezieniu takiej osoby, ogranicza się do powiadomienia o zakończeniu poszukiwań. Wpisy dokonywane są na okres 3 lat, po jego upływie państwo dokonujące wpisu weryfikuje dane i ocenia zasadność dalszego jego zachowania. W Polsce tylko Policja ma prawo wpisywania do SIS II osób poszukiwanych. Prawo wglądu mają także: ABW, CBA, SKW, Służba Celna, SG, szef urzędu ds. cudzoziemców, kontrola skarbową, prokuratury, sądy, wojewodowie i ŻW. Rejestracja osoby zaginionej w bazie krajowej powoduje automatyczne umieszczenie jej w SIS II. Jeżeli osoba taka może przebywać poza UE, jednostka poszukująca za pośrednictwem oficera kontaktowego w KWP kieruje do BMWP KGP wniosek o wszczęcie poszukiwań międzynarodowych. Ta tzw. żółta nota zawiera podstawowe dane personalne. Obowiązuje zasada jednego kanału poszukiwań na terenie UE, czyli poprzez SIS II lub Interpol, z tym że kanał UE ma pierwszeństwo. W ostatnich latach rocznie odnajduje się w Polsce około 100 cudzoziemców i ponad 400 Polaków za granicami kraju³⁹.

³⁸ Do końca 2014 r. w bazie było 67 tys. osób zaginionych, w tym 3,8 tys. z Polski. Około 64% zaginionych stanowiły osoby małoletnie. Osoby zaginione to 8,4% osób umieszczonych w bazie SIS II (A. Leś-Beksa, *Międzynarodowe poszukiwania osób zaginionych kanałem SIS*, [w:] *Nowe wyzwania dla Użytkowników SIS związane z wdrożeniem SIS II*, Warszawa b.r.w., s. 40.

³⁹ Tamże, s. 43–45.

Czynności poszukiwawcze polegają m.in. na ustalaniu i sprawdzaniu kontaktów ukrywającego się, potencjalnych miejsc jego pobytu, obserwacji i zasadzkach. W poszukiwaniu ukrywających się przestępców wykorzystuje się fora społecznościowe⁴⁰. Ściganiem najgroźniejszych przestępców na terenie województwa, w tym sprawców zabójstw, przestępstw terrorystycznych i innych z użyciem broni palnej i materiałów wybuchowych zajmują się wydziały kryminalne KWP. Poszukują ponadto osób zaginionych, jeżeli istnieje podejrzenie ich uprowadzenia, wówczas tego typu działania zarządza się w trybie nadzwyczajnym. W latach 2001–2002 we wszystkich wydziałach kryminalnych komend wojewódzkich utworzono zespoły poszukiwań celowych do ścigania szczególnie niebezpiecznych przestępców.

Oprócz stałych działań poszukiwawczych organizowane są akcje „Poszukiwani” polegające na równoczesnym podjęciu intensyfikowanych działań przeciwko wytypowanym osobom ukrywającym się przed wymiarem sprawiedliwości. Akcje takie poprzedzone są kilkudniowym rozpoznaniem oraz gromadzeniem informacji o aktualnych miejscach ich pobytu, a potem następuje realizacja⁴¹.

W zależności od okoliczności sprawy mogą być prowadzone bardzo aktywnie, z wykorzystaniem wszelkich dostępnych środków, lub pasywnie, ograniczając się do przeprowadzenia wywiadów w miejscu zamieszkania i sprawdzania tożsamości legitymowanych i kontrolowanych osób.

5. Czynności ochronne

Do pracy operacyjnej należy także ochrona osób, których życie, zdrowie lub wolność są realnie zagrożone bezprawnymi zamachami. Taką operacyjną ochronę policjanci zapewniają świadkom, zwłaszcza koronnym, a ponadto anonimowym pokrzywdzonym, policjantom oraz sędziom i prokuratorom.

⁴⁰ Gangstera włoskiego Salvatore D’Aviano znaleziono dzięki zdjęciom z hiszpańskiej luksusowej restauracji zamieszczonym na Facebooku przez jego kochankę.

⁴¹ Akcja „Poszukiwani” na Śląsku, (7 II 2010 r., KWP w Katowicach); Zatrzymano 115 poszukiwanych (7 V 2010 r., KWP w Białymstoku).

rom. W zróżnicowanym zakresie ochroną objęci są także członkowie ich rodzin⁴².

W 1998 r. grupa polskich policjantów zapoznała się w Niemczech z organizacją ochrony świadka koronnego. Pierwszy szef tego pionu insp. Zdzisław Ratowski opracował polski program ochrony świadka koronnego, zawierający szereg niekonwencjonalnych, dotąd niestosowanych metod ochrony. Wprowadzono bardzo restrykcyjne przepisy dotyczące finansowania ochrony świadków koronnych. Były one być może nadmiernie szczegółowe i kazuistyczne, ale chroniły funkcjonariuszy w związku z różnymi sensacyjnymi doniesieniami prasowymi o nieprawidłowościach. Program przewidywał nadzór i kontrolę. Został pozytywnie oceniony przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji i NIK⁴³.

W razie uprawdopodobnionego zagrożenia życia lub zdrowia świadka koronnego lub osoby jemu najbliższej przysługuje im ochrona, pomoc w zmianie miejsca zamieszkania i zatrudnienia, wydanie dokumentów uniemożliwiających identyfikację i przekroczenie granicy oraz pomoc finansowa na pokrycie kosztów utrzymania. Świadcowi koronnemu przysługuje także prawo do zobowiązania urzędu pocztowego do przekazywania przesyłek pod wskazany przez siebie adres albo za pośrednictwem osoby upoważnionej. Na wniosek świadka koronnego Komendant Główny Policji może ustanowić w razie potrzeby pełnomocnika.

Postanowienie w sprawie wdrożenia programu ochronnego świadka koronnego wydaje prokurator prowadzący postępowanie przygotowawcze na wniosek zainteresowanego. Co do treści wydanego w tej sprawie postanowienia może wnieść zażalenie. Ustawa nie określa czasu realizacji programu ochrony, a jedynie możliwość, odstąpienia od niej w razie uporczywego uchylania się od wykonywania przez świadka ciężących na nim ustawowych obowiązków i umyślnego naruszenia zaleceń w zakresie ochrony. Wydanie postanowienia o przyznaniu świadkowi koronnemu i jego najbliższym ochrony należy do Komendanta Głównego Policji, a jej wykonanie do

⁴² § 1 ust. 13 i § 197 zarządzenia nr pf-634 KGP.

⁴³ *Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, Centralne Biuro Śledcze Policji (2000–2015) we wspomnieniach twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiciak, M. A. Kędzierski, Szcztytno 2015, s. 121. Wojciech Walendziak odrzuca zarzut Doroty Kani o zdefraudowaniu przez niego 4 mln zł z tego funduszu.

CBŚP. Komendant Główny Policji wydaje w tej sprawie niejawne zarządzenie. Od czasu nowelizacji ustawy o świadku koronnym z 6 XII 2000 r. w stosunku do osób pozbawionych wolności lub tymczasowo aresztowanych zadania te wykonuje Dyrektor Generalny Służby Więziennej.

Wdrożenie ochrony poprzedzone jest policyjnymi wywiadami na temat jego kontaktów, stanu zdrowia, statusu materialnego, posiadanego majątku ruchomego, rodziny wymagającej opieki. Na tej podstawie przedstawiane są świadkowi lub podejrzanemu zasady i zalecenia dotyczące ochrony i pomocy. Uwzględnia się w nich działania, których świadek nie może podejmować, i wskazuje dopuszczalne formy aktywności. Świadek koronny pisemnie zobowiązuje się do ich przestrzegania oraz uzgadnia z przedstawicielem Komendanta Głównego Policji szczegóły w sprawie ochrony i pomocy.

Ochrona i pomoc świadkowi koronnemu i jego najbliższym może polegać na:

1. Przyznaniu ochrony osobistej polegającej na:
 - a/ stałej obecności policjantów w pobliżu świadka i jego najbliższych,
 - b/ czasowej obecności policjanta lub policjantów w pobliżu ochraniających osób,
 - c/ czasowej obserwacji ochranianej osoby i jej otoczenia,
 - d/ wskazaniu ochranianej osobie miejsca bezpiecznego pobytu oraz czasu i sposobu przemieszczania się,
 - e/ określeniu zakresu, warunków i sposobu kontaktowania się ochranianego z innymi osobami.
2. Pomocy w zmianie miejsca pobytu i zatrudnienia, w szczególności na:
 - a/ udostępnieniu na potrzeby życiowe tymczasowego lokalu mieszkalnego,
 - b/ pomocy w wynajęciu lub zakupie mieszkania,
 - c/ pomocy w przeprowadzce i zagospodarowaniu się.
 - d/ pomocy w umieszczeniu dzieci w szkole, przedszkolu lub żłobku.
3. W szczególnie uzasadnionych przypadkach na wydaniu dokumentów umożliwiających używanie zmienionych danych osobowych.

Świadek koronny pokrywa koszty utrzymania mieszkania i ponosi koszty spowodowane ewentualnymi szkodami. Pomoc w uzyskaniu pracy do-

tyczy głównie dorosłych członków rodziny świadka koronnego, ponieważ on jest w tym czasie zaabsorbowany udziałem w postępowaniu karnym, dlatego z reguły najpierw uzyskuje pomoc w nabyciu nowych kwalifikacji i wykształcenia, ponieważ większość ma wykształcenie podstawowe i zawodowe, a ponadto wcześniej nie pracowała. Pomoc materialna dla świadka, który ze względów bezpieczeństwa nie może podjąć pracy, jest przyznawana do wysokości przeciętnego wynagrodzenia z poprzedniego kwartału, a dla osób małoletnich do wysokości 50% stawki bazowej. W szczególnie uzasadnionych przypadkach kwoty te mogą być odmienne od przyjętych zasad. Ponadto Komendant CBŚP może przyznać zapomogę na zagospodarowanie się po zakończeniu programu ochrony. Nie dotyczy to cofnięcia ochrony z winy świadka koronnego⁴⁴.

Wykonanie takiego postanowienia nie ogranicza się do ochrony fizycznej świadka i jego najbliższych, pomocy w zmianie miejsca zamieszkania i zatrudnienia. Od 6 XII 2000 r. może obejmować także pomoc w zmianie wyglądu, np. w wyniku operacji plastycznej. W praktyce z reguły kończy się na drobnej korekcie nosa i uszu. Ochraniani świadkowie koronni zwracają się także o sfinansowanie im zabiegów usunięcia lub zasłonięcia charakterystycznych tatuaży. Od tego czasu organy administracji publicznej oraz podmioty udzielające pomocy Policji mają obowiązek świadczenia jej także w związku z ochroną świadka koronnego⁴⁵. W razie braku możliwości zapewnienia świadkowi koronnemu lub jego najbliższemu opieki zdrowotnej w ramach powszechnego ubezpieczenia może być przyzna im na ten cel pomoc finansowa⁴⁶. Tylko nieliczni korzystają z pomocy polegającej na wyrobieniu nowych dokumentów uniemożliwiających ich identyfikację⁴⁷.

Żadne czynności wykonywane z udziałem świadka koronnego nie mogą zmierzać do ujawnienia miejsca jego pobytu. Poważnym wyzwaniem dla ochrony było zabezpieczenie jego obecności w czasie rozprawy sądowej, ponieważ do nowelizacji ustawy 6 XII 2000 r. nakazującej prowadzenie jej

⁴⁴ P. Majewski, *Świadek koronny jako quasi-osobowe źródło informacji*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 82–84, 88.

⁴⁵ Tamże, s. 72.

⁴⁶ Tamże, s. 84–85.

⁴⁷ J. Ż., *Ochrona świadka koronnego*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 166.

z wyłączeniem jawności sądy nie zawsze się na to decydowały, a rozprawy takie cieszą się dużym zainteresowaniem dziennikarzy. Dopiero ustawą z 22 VII 2006 r. wprowadzono obowiązkowe wyłączenie jawności na wniosek świadka koronnego, połączone z zakazem wnoszenia na salę rozpraw urządzeń umożliwiających rejestrację, przekazywanie obrazu lub dźwięku. Sąd może poddać kontroli uczestników rozprawy. Przeniesiono też z prokuratora na Komendanta CBŚP kompetencji w sprawie określania i modyfikowania form i metod ochrony lub pomocy świadkowi koronnemu. Prokurator decyduje o przyznaniu i cofnięciu ochrony oraz pomocy, jej ram czasowych, zakończeniu ochrony niezależnie od przyczyn. Na wszystkie decyzje w tej sprawie świadkowi koronnemu przysługuje zażalenie do prokuratora wyższego szczebla⁴⁸.

W przeszłości zdarzało się, że błędnie typowano na świadków koronnych przestępców. Podczas procesu okazywali się bowiem mało przydatni, nie przestrzegali policyjnych zaleceń, nadużywali alkoholu w miejscu zakwaterowania i wszczynali awantury, tym samym tworząc zagrożenie możliwości dekonspiracji, a nawet popełniali czyny zabronione, a prokuratorzy natomiast z oporem przychylali się do wniosków Komendanta Głównego Policji o cofnięcie im ochrony i pomocy⁴⁹.

Pod koniec lat 90., gdy sprawy ochrony świadka koronnego były uzgadniane przez prokuratorów z zainteresowanymi, którzy często zabiegali o ochronę, a nawet od jej otrzymania uzależniali dalszą współpracę, stała się elementem powszechnym. Prokuratorzy mając na uwadze przede wszystkim efekt procesowy, samodzielnie podejmowali decyzje o ochronie i pomocy, chociaż to nie oni, ale policjanci musieli ją zapewniać. Niektórzy prokuratorzy nie uwzględniali sugestii Komendanta Głównego Policji, co prowadziło do konfliktów policjantów ze świadkami koronnymi, którzy opierając się na ustaleniach z prokuratorem, inaczej sobie wyobrażali „koronę”. Kilka lat zajęło wypracowanie zasad współpracy w tym zakresie mię-

⁴⁸ Na podstawie ustawy z 22 VII 2006 r. rada ministrów wydała 18 X 2006 r. rozporządzenie w sprawie udzielania ochrony i pomocy świadkom koronnym i innym uprawnionym osobom.

⁴⁹ P. Majewski, *Świadek koronny...*, s. 93–94.

dzy prokuraturami a policjantami. Po przejęciu tych uzgodnień przez policjantów liczba wniosków o ochronę zmalała⁵⁰.

Pierwsze doświadczenia w ochronie „świadka incognito” Policja zdobywała w latach 90. Jedną z pierwszych spraw dotyczyła świadka zeznającego przeciwko bardzo brutalnemu łódzkiemu gangowi „Popeliny”⁵¹. Obecnie ochrona takich świadków należy do komendanta wojewódzkiego (Stołecznego) Policji. Z reguły ogranicza się do utajniania ich danych osobowych, a ponadto przesłuchania w okolicznościach uniemożliwiających ustalenie jego tożsamości, miejsca pobytu oraz identyfikacji na podstawie głosu⁵². Podstawy prawne do wzmocnienia ochrony pokrzywdzonego stanowi ustawa z 28 XI 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego (Dz.U. z 2015 r., poz. 21).

Chronieni są ponadto policjanci zagrożeni w związku z wykonywanymi czynnościami służbowymi. Ochronie podlegają także członkowie ich rodzin, także dorosłe mieszkające samodzielnie dzieci.

⁵⁰ P. Majewski, *Świadek koronny...*, s. 86–87; *Centralne...*, s. 110.

⁵¹ *Centralne...*, s. 110.

⁵² J. Ż., *Ochrona świadka incognito*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 165–166.

ASPEKTY ORGANIZACYJNE I FUNKCJONALNE PRACY OPERACYJNEJ

1. Organizacja pracy operacyjnej

Do wykonywania wyższych form czynności operacyjno-rozpoznawczych w służbach mundurowych dopuszczani są tylko funkcjonariusze i żołnierze z odpowiednim przeszkoleniem i pełniący służbę w wyspecjalizowanych komórkach organizacyjnych. Tylko najprostsze metody pracy operacyjnej mogą stosować wszyscy funkcjonariusze w ramach swoich obowiązków służbowych. Oznacza to, że pracę operacyjną prowadzą policjanci zgodnie z zakresem powierzonych im zadań na zajmowanym stanowisku¹. Zakres pracy operacyjnej i możliwości wykonawcze zależą od regulacji prawnych, liczebności i kompetencji funkcjonariuszy je wykonujących, organizacji pracy oraz możliwości technicznych i finansowych. Z badań wynika, że stany etatowe zależą od różnych czynników. Według Hannah Arendt w państwach niedemokratycznych największy wzrost liczebności następuje nie w czasie walki z opozycją, ale dopiero po jej pokonaniu².

Policyjne komórki operacyjne dzielą się na realizujące zadania:

- 1/ prowadzone na rzecz procesu karnego i poza nim przy zastosowaniu zasadniczych form pracy operacyjnej oraz dla celów informacyjnych,
- 2/ usługowe realizujące zadania z zakresu techniki operacyjnej lub techniki specjalnej i obserwacyjnej,

¹ § 3 ust. 2 zarządzenia nr pf-634 KGP.

² H. Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 1989, s. 323.

- 3/ gromadzące, przetwarzające i analizujące informacje operacyjne;
- 4/ ochronne, np. komórki spraw wewnętrznych, ochrony informacji niejawnych i ochrony świadka koronnego.

W Policji są to komórki organizacyjne usytuowane w Komendzie Głównej Policji, Centralnym Biurze Śledczym Policji, komendach wojewódzkich i w Komendzie Stołecznej Policji, w komendach powiatowych miejskich i komisariatach. Obecnie czynności operacyjno-wykonawcze realizują przede wszystkim pionry: kryminalny, do walki z przestępczością gospodarczą, zorganizowaną, do walki z cyberprzestępczością, wywiadu kryminalnego (powstały w 2004 r. na bazie komórek analizy kryminalnej) i techniki kryminalistycznej.

Do KGP należy m.in. „wypracowywanie i upowszechnianie standardów techniki operacyjnej, wdrażanie nowych, ogólnokrajowych systemów usprawniających kontrolę operacyjną”³ oraz pozyskiwanie agentów i administrowanie siecią agenturalną oraz koordynacja przedsięwzięć werbunkowych⁴. Od czasu powstania Policji centrala pionu kryminalnego było wielokrotnie reorganizowana. W 2001 r. zmieniono zakres działania Biura Kryminalnego KGP, przemianowując je na Biuro Służby Kryminalnej⁵. W 2004 r. w celu implementacji amerykańskiej koncepcji *crime prevention* przekształcono je w Biuro Taktyki Zwalczania Przestępczości koordynujące działania służby kryminalnej i prewencyjnej⁶. W 2008 r. przywrócono Biuro Kryminalne KGP⁷. W 2013 r. połączono je z Biurem Wywiadu Kryminalnego i Krajowym Centrum Informacji Kryminalnej, tworząc Biuro Służby Kryminalnej (BSK). Obecnie znowu nosi nazwę Biura Kryminalnego, a w KGP pracą operacyjną zajmują się przede wszystkim:

³ K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 34.

⁴ Tamże, s. 34.

⁵ Zarządzenie nr 22 Komendanta Głównego Policji z 27 XI 2001 r. w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP Nr 14, poz. 153).

⁶ Zarządzenie nr 366 Komendanta Głównego Policji z 20 IV 2004 r. w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP Nr 7, poz. 31); K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 166.

⁷ Zarządzenie nr 372 Komendanta Głównego Policji z 14 IV 2008 r. w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP Nr 8, poz. 47 ze zm.).

- 1/ Biuro Kryminalne (BK),
- 2/ Biuro Wywiadu i Informacji Kryminalnych (BWiK),
- 3/ Biuro dw. z Cyberprzestępczością (BdWC),
- 4/ Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji (BMWPP),
- 5/ Biuro Spraw Wewnętrznych (BSW).

Subsydiarnie pracę operacyjną wspiera także Biuro Operacji Antyterrorystycznych, Biuro Kadr, Szkolenia i Obsługi Prawnej oraz inne⁸.

W BK są m.in. liniowe wydziały zajmujące się pracą operacyjną:

- 1/ kryminalny,
- 2/ dw. z Handlem Ludźmi,
- 3/ Poszukiwań i Identyfikacji,
- 4/ dw. z Przestępczością Gospodarczą,
- 5/ dw. z Korupcją,
- 6/ ds. Odzyskiwania Mienia,
- 7/ Techniki Operacyjnej⁹.

Wydział Kryminalny realizuje zadania nadzorczo-koordynacyjne, zwłaszcza w zakresie zwalczania przestępczości przeciwko dobrom kultury narodowej, policyjnej ochrony świadków i innych zagrożonych zamachami osób. Koordynuje działania na podstawie ustawy z 22 XI 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzającymi zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych ludzi (Dz.U. z 2014 r., poz. 24 i z 2015 r., poz. 396). Wydział prowadzi działania operacyjne w sprawach najgroźniejszych przestępstw oraz o zasięgu kilku województw, w tym zwłaszcza zabójstw, rozbojów przy użyciu broni palnej, szczególnie na drogach publicznych oraz w bankach, instytucjach kredytowych i finansowych. Ponadto zajmuje się zwalczaniem nielegalnej produkcji i dystrybucji broni palnej, kradzieży i kradzieży z włamaniami powodującymi znaczne straty materialne, fałszerstw znaków pieniężnych, kradzieży pojazdów i ich legalizacji oraz żądaniem okupu za ich zwrot. W katalogu tym wymienia się także przestępstwa przeciwko mieniu, w tym skierowa-

⁸ <http://www.info.policja.pl/inf/kierownictwo-i-struktu/struktura-kgp/125149,Struktura-Komendy-Glownej-Policji.html> (25.08.2017).

⁹ <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/schemat-organizacyjny/34511.Struktura-Biura-Kryminalnego.html> (25.08.2017).

ne przeciwko urządzeniom lub ich elementom wykonanym z metali kolorowych na szkodę zakładów energetycznych, przedsiębiorstw telekomunikacyjnych i kolejowych oraz na szkodę pasażerów. Do BK należy także:

- 1/ analizowanie stanu wyposażenia służby kryminalnej w sprzęt techniki operacyjnej i sygnalizowanie potrzeb w tym zakresie,
- 2/ organizowanie w Policji obiegu informacji o najgroźniejszych zdarzeniach kryminalnych, ich sprawcach przez redagowanie fotokomunikatów, meldunków koordynacyjnych, zapytań itp.,
- 3/ wymiana informacji o nowych technikach popełniania przestępstw i taktyce pracy operacyjnej,
- 4/ przygotowywanie danych do opracowań sprawozdawczo-statystycznych,
- 5/ organizowanie i udział w doskonaleniu zawodowym policjantów w zakresie właściwości Wydziału.

Biuro wykonuje także zadania centrali przewidzianej w art. 12 Konwencji Genewskiej z 20 IV 1929 r. o zwalczaniu fałszowania pieniędzy (Dz.U. z 1934 Nr 102, poz. 919).

Wchodzące w jego skład wydziały mają otwarty zakres obowiązków, ponieważ w dokumentach określone są tylko najważniejsze z nich. Należy do nich organizowanie, nadzorowanie, koordynowanie i wspieranie spraw prowadzonych o tego rodzaju przestępstwa przez terenowe jednostki Policji. Zajmują się doskonaleniem zawodowym funkcjonariuszy. Realizują także zadania analityczne i pracują nad doskonaleniem metodyki zwalczania należącej do ich właściwości przestępczości. Prowadzą w tym zakresie współpracę krajową i międzynarodową, w tym także poprzez udział w szkoleniach, konferencjach i sympozjach. Prowadzą samodzielnie czynności operacyjno-rozpoznawcze. Do zadań Wydziału dw. z Handlem Ludźmi należy także m.in. organizowanie, nadzorowanie, koordynowanie i wspieranie zwalczania pedofilii i pornografii dziecięcej¹⁰.

Do zadań Wydziału Poszukiwań i Identyfikacji Osób należy także w szczególności m.in. koordynowanie i udzielanie wsparcia jednostkom organizacyjnym Policji w zakresie czynności poszukiwawczych sprawców, osób za-

¹⁰ <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-walki-z-hand/100079,Wydzial-do-walki-z-Handlem-Ludzmi.html> (20.08.2017).

ginionych i identyfikacji osób o nieustalonej tożsamości i nieznanach zwłok. Monitoruje i analizuje skuteczność prowadzonych działań poszukiwawczych oraz doskonalą metodykę działań i rozwiązań prawnych, a także organizacyjnych. Na szczególną uwagę zasługuje opracowywanie i wdrażanie projektów teleinformatycznych mających na celu uzyskiwanie informacji o osobach poszukiwanych, prowadzenie strony internetowej www.childalert.pl oraz koordynowanie wykorzystania informacji z zakładki „poszukiwani” i „zaginieni”, z serwera internetowego „policja.pl” i aplikacji „listygoncze-Zpl” oraz „listygoncze-Związek-Banków-Polskich”. Nadzoruje prowadzone przez podległe jednostki poszukiwania celowe i nadzwyczajne. Prowadzi także własne poszukiwania. Zapewnienia stałą gotowość Centrum Poszukiwań Osób Zaginionych, Mobilnego Centrum Wsparcia Poszukiwań oraz Child Alert sieć Amber Alert Europe. Współpracuje z członkami Europejskiej Sieci Zespołów Poszukiwań Celowych (ENFAST) i uczestniczy w poszukiwaniach międzynarodowych. Współpracuje z innymi krajowymi organami mającymi wpływ na poszukiwania, m.in. sądami i prokuraturami¹¹.

Wydział dw. z Przestępczością Gospodarczą zajmuje się m.in. identyfikowaniem, monitorowaniem, analizowaniem i prognozowaniem obszarów zagrożonych przestępczością gospodarczą. Do niego należy pozyskiwanie i przekazywanie jednostkom terenowym informacji o popełnionych przestępstwach gospodarczych i „opiniowanie wniosków o udostępnianie materiałów niejawnych w zakresie metod pracy operacyjnej, stosowanych przez komórki organizacyjnej Polski zwalczającej przestępczość gospodarczą”, a także „udział w spotkaniach krajowych i międzynarodowych grup roboczych, zespołów zadaniowych i punktów kontaktowych”. Podobne zadania ma także Wydział dw. z Korupcją. Do obu wymienionych Wydziałów należy także opiniowanie projektów aktów prawnych¹².

Specyficzny charakter mają zadania Wydziału ds. Odzyskiwania Mienia, który realizuje funkcję Krajowego Biura ds. Odzyskiwania Mienia i nadzo-

¹¹ <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-poszukiwan-i-id/6233,Wydzial-Poszukiwan-i-Identyfikacji-Osob.html> (15.08.2017).

¹² <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-walki-z-prze/7384.Wydzial-do-walki-z-Przestepczoscia-Gospodarcza.html>, <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-walki-z-koru/7385.Wydzialu-do-walki-z-Korupcja.html> (15.08.2017).

ruje realizację w tym zakresie zadań przez inne komórki policyjne. Współpracuje z innymi „krajowymi podmiotami do ujawniania identyfikowania, zabezpieczania i odzyskiwania mienia”. Prowadzi w tym zakresie współpracę międzynarodową, m.in z Międzyagencyjną Siecią Odzyskiwania Mienia Camden (CARIN). Prowadzi Zbiór Dobrych Praktyk oraz zajmuje się upowszechnianiem „rozwiązań sprzyjających ujawnianiu i identyfikowaniu korzyści pochodzących z przestępstwa lub innego mienia związanego z przestępstwem”¹³.

Do komórek techniki operacyjnej należy prowadzenie działań przy wykorzystaniu „rzeczowych środków pracy operacyjnej”, w tym czynności mających na celu „realizację kontroli operacyjnej, obserwacji oraz budowę i rozwój potencjału techniki operacyjnej”¹⁴. Do 1990 r. MO korzystała w zakresie kontroli operacyjnej i obserwacji z usług wyspecjalizowanych komórek Służby Bezpieczeństwa. Dopiero Policja doczekała się własnego zaplecza w postaci Biura Techniki Operacyjnej (BTO) KGP i wydziałów techniki operacyjnej w komendach wojewódzkich¹⁵. Obecnie Wydział Techniki Operacyjnej BK KGP zajmuje się przede wszystkim:

- 1/ koordynowaniem i monitorowaniem obserwacji o zasięgu krajowym i międzynarodowym oraz współdziałaniem w organizacji obserwacji transgranicznej,
- 2/ opiniowaniem planów gospodarowania funduszem operacyjnym i wniosków podległych komend o zmianę planów w zakresie wydatków na technikę operacyjną,
- 3/ uczestniczeniem w tworzeniu i doskonaleniu systemu maskowania działań techniki operacyjnej,
- 4/ współpracą m.in. z operatorami pocztowymi z przedsiębiorcami telekomunikacyjnymi i przedsiębiorcami świadczącymi usługi drogą elektroniczną w zakresie ustaleń telekomunikacyjnych, pocztowych i internetowych, a w przypadku dwóch ostatnich także w zakresie

¹³ <http://www.policja.pl/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-spraw-odzysk/8579,Wydzial-do-spraw-Odzykiwania-Mienia.html> (15.08.2017).

¹⁴ § 1 ust. 19 zarządzenia nr pf-634 KGP.

¹⁵ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 41–42.

technicznego i organizacyjnego wsparcia ustaleń telekomunikacyjnych,

- 5/ wspieraniem podległych jednostek w budowaniu, obsłudze i modernizacji wyposażenia pojazdów urządzeń techniki operacyjnej oraz stosowaniu środków techniki operacyjnej¹⁶.

W 2004 r. w utworzono w KGP Zarząd Wywiadu Kryminalnego¹⁷, który po pewnym czasie przekształcono w Biuro Wywiadu Kryminalnego z komórkami zajmującymi się m.in. opracowywaniem analiz strategicznych i operacyjnych, które potem znalazło się w strukturze Biura Służby Kryminalnej. Obecnie istnieje Biuro Wywiadu i Informacji Kryminalnej. Do jego najważniejszych zadań operacyjnych należy:

- 1/ obsługa informacyjna policjantów i podmiotów pozapolicyjnych,
- 2/ sporządzanie operacyjnych analiz kryminalnych dla spraw o zasięgu krajowym lub szczególnie skomplikowanych,
- 3/ opracowywanie strategicznych analiz kryminalnych dotyczących zagrożeń przestępczością o zasięgu krajowym i międzynarodowym,
- 4/ koordynowanie działań werbunkowych,
- 5/ wspieranie komórek policyjnych komend wojewódzkich w sprawach wywiadu kryminalnego,
- 6/ realizacja zadań organu technicznego Krajowego Systemu Informatycznego, wynikających z ustawy z 24 VIII 2007 r. o udziale RP w Systemie Informacyjnym Schengen oraz Wizowym Systemie Informacyjnym,
- 7/ wykonanie zadań Krajowego Centrum Informacji Kryminalnej¹⁸.

W BWiK na szczególną uwagę zasługują wydziały: analizy kryminalnej, werbunkowy, obsługi informacyjnej, administrowania danymi SIS i VIS oraz Krajowe Centrum Informacji Kryminalnych. Wydziały te mają także otwarte

¹⁶ <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-techniki-operac/6644,operatorami-pocztowymi,Wydzial-Techniki-Operacyjnej.html>, (15.08.2017).

¹⁷ Zarządzenie nr 366 Komendanta Głównego Policji z 20 IV 2004 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego Komendy Głównej Policji.; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 42–43.

¹⁸ <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/zadania/121548.Zadania-Biura-wywiadu-i-informacji-Kryminalnych.html> (15.08.2017).

zakresy obowiązków, a część z nich, np. doskonalenie zawodowe, powtarzają się we wszystkich badanych komórkach organizacyjnych.

Do zadań Wydziału Obsługi Informacyjnej należy w szczególności:

- 1/ administrowanie powierzonymi mu danymi osobowymi, w tym należącymi do KSIP, oraz wspólnymi katalogami systemowymi KSIP i KCIK,
- 2/ koordynowanie zainteresowań przedmiotowo-podmiotowych jednostek policyjnych i innych uprawnionych podmiotów w zakresie informacji zbiorów KSIP,
- 3/ „opracowywanie w Systemie Analitycznym dedykowanych raportów” oraz „złożonych kryteriów typowań” dla podmiotów policyjnych,
- 4/ obsługa informacyjna w zakresie danych KSIP realizowana na rzecz podmiotów policyjnych i prowadzona w trybie kontroli i nadzoru dostępu do zbiorów KSIP przez uprawnione podmioty,
- 5/ „inicjowanie oraz udział w przygotowaniu studiów wykonalności, założeń oraz koncepcji rozwiązań teleinformatycznych planowanych do wdrożenia w ramach KSIP oraz współdziałanie w ich wdrażaniu,
- 6/ obsługa raportów statystycznych w Systemie Analitycznym na podstawie danych KSIP,
- 7/ monitorowanie na szczeblu centralnym wykorzystania możliwości operacyjnych OZI,
- 8/ administrowanie Ogólnopolską Bazą Osobowych Źródeł Informacji w obszarze merytorycznym,
- 9/ wykonywanie, na podstawie informacji przetwarzanych w KSIP oraz w zakresie właściwości Komendanta Głównego Policji, obowiązków informacyjnych, w tym dotyczących cudzoziemców”¹⁹.

Krajowe Centrum Informacji Kryminalnej m.in.:

- 1/ administruje danymi zgromadzonymi w bazach, udziela odpowiedzi na pytania,
- 2/ na podstawie ustawy o ochronie danych osobowych rozpatruje wnioski o udostępnienie informacji dotyczących danych przetwarzanych na temat zainteresowanych osób,

¹⁹ <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-obslugi-informa/121724,Wydzial-Obslugi-Informacyjnej.html> (15.08.2017).

- 3/ inicjuje i uczestniczy w przygotowaniu studiów wykonalności, założeń oraz koncepcji rozwiązań teleinformatycznych planowanych do wdrożenia i realizowanych w ramach KCIK²⁰.

Wydział Werbunkowy BSK m.in.:

- 1/ zleca i koordynuje przedsięwzięcia werbunkowe przez inne jednostki i komórki organizacyjne,
- 2/ na podstawie posiadanych danych centralnie koordynuje możliwości wykorzystania operacyjnego OZI na terenie całego kraju,
- 3/ pozyskuje, prowadzi i obsługuje OZI,
- 4/ monitoruje standardy pozyskiwania i współpracy z OZI,
- 5/ współdziała w realizacji działań mających na celu weryfikację OZI,
- 6/ zleca werbunek i w uzasadnionych przypadkach bezpośrednio pozyskuje agentów, ich nadzoruje i realizuje czynności operacyjne z ich udziałem,
- 7/ administruje siecią agenturalną,
- 8/ pozyskuje rzeczowe środki pracy operacyjnej i je ewidencjonuje,
- 9/ opiniuje plany gospodarowania funduszem operacyjnym na zadania werbunkowe,
- 10/ prowadzi międzynarodową współpracą w wykorzystaniu OZI,
- 11/ udziela merytorycznego wsparcia, w tym psychologicznego podczas werbunku i kombinacji operacyjnej²¹.

Do zadań Wydziału Administrowania Danymi SIS i VIS należy m.in. administrowanie danymi KSI oraz „dokonywanie, modyfikowanie i usuwanie, na wniosek jednostek organizacyjnych Policji, wpisów danych osób lub przedmiotów do SIS na potrzeby niejawnego nadzorowania lub kontroli, w celu

²⁰ <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-krajowe-centrum/121728,Wydzial-Krajowe-Centrum-Informacji-Kryminalnych.html>, (15.08.2017).

²¹ <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-werbunkowy/121739,Wydzial-Werbunkowy.html> (15.08.2017); W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła informacji we współczesnych działaniach wykrywczych*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 33–34. Wcześniej, gdy Wydział Werbunkowy wchodził w skład Biura Służby Kryminalnej, sprawował tylko nadzór nad werbunkiem i kombinacjami operacyjnymi, bez wsparcia psychologicznego.

ścigania przestępstw oraz zapobiegania zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego²².

Wydział Analizy Kryminalnej m.in.:

- 1/ inicjuje i sporządza analizy kryminalne zlecane przez jednostki organizacyjne Policji i inne uprawnione podmioty,
- 2/ wspiera komórki organizacyjne Policji właściwe w sprawach analizy kryminalnej w realizacji analiz kryminalnych,
- 3/ identyfikuje, na podstawie prowadzonych analiz, czynniki sprzyjające występowaniu przestępczości oraz metody jej zapobiegania,
- 4/ administruje Systemem Informacji Operacyjnych,
- 5/ nadzoruje merytorycznie jakość i przetwarzanie informacji w SIO, w części dotyczącej Systemu Meldunku Informacyjnego,
- 6/ współpracuje z właściwymi podmiotami w zakresie zmian technicznych w funkcjonowaniu SIO oraz inicjuje i bierze udział w przygotowaniu studiów wykonalności, założeń oraz koncepcji rozwiązań teleteleinformatycznych planowanych do wdrożenia,
- 7/ wdraża nowe rozwiązania i standardy w zakresie analizy kryminalnej²³.

W skład Biura Międzynarodowej Współpracy Policji (BMWP) wchodzi m.in. takie komórki, jak: wydział koordynacji poszukiwań międzynarodowych, wydział koordynacji międzynarodowej wymiany informacji z sekcjami ds. Interpolu, Europolu i obsługi punktów kontaktowych oraz sekcja całodobowej obsługi międzynarodowego przepływu informacji²⁴. Do zadań BMWP należy m.in. zapewnienie całodobowej wymiany informacji o charakterze kryminalnym oraz koordynowanie i obsługa oficerów łącznikowych Policji²⁵.

Biuro dw. z Cyberprzestępczością o niejawnej strukturze organizacyjnej zajmuje się m.in.:

²² <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-administrowania/121725.Wydzial-Administrowania-danymi-SIS-i-VIS.html> (15.08.2017).

²³ <http://www.policja.pl/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-analizy-krymina/121738.Wydzial-Analizy-Kryminalnej.html> (15.08.2017).

²⁴ <http://www.policja.pl/pol/kgp/bmwp/27772,Struktura-BMWP.html> (20.8.2017).

²⁵ <http://www.policja.pl/pol/kgp/bmwp/27763,Zadania.html> (20.08.2017).

- 1/ koordynowaniem, nadzorowaniem i wspieraniem ukierunkowanych na zwalczanie cyberprzestępczości działań prowadzonych przez podległe jednostki w zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych,
- 2/ wykonywanie czynności operacyjno-rozpoznawczych we własnym zakresie²⁶.

Pracę operacyjną, w tym operacje specjalne, prowadzi także Wydział Wsparcia Operacyjnego Biura Spraw Wewnętrznych, które ma też własną komórkę analizy kryminalnej. W obszarze zainteresowania BSW są przestępstwa popełniane przez policjantów i na szkodę Policji²⁷.

Początkowo prowadzenie pracy operacyjnej w stosunku do zorganizowanych grup przestępczych należało do szeregu różnych komórek organizacyjnych utworzonych w centrali i w jednostkach terenowych, w tym m.in. 10 VII 1991 r. Biura dw. z Aferowymi Nadużyciami Gospodarczymi. W styczniu 1994 r. powstało w KGP Biuro dw. z Przestępczością Zorganizowaną, a w lutym 1997 r. Biuro ds. Narkotyków. Z połączenia tych biur zarządzeniem nr 1 KGP z 29 II 2000 r. powstało 1 IV 2000 r. Centralne Biuro Śledcze KGP, obecnie samodzielna jednostka CBŚP. Do jej wyłącznej kompetencji należy prowadzenie operacji specjalnych z udziałem funkcjonariuszy „pod przykryciem” oraz ochrona świadka koronnego. Drugim z tych zadań zajmuje się Zarząd III CBŚP. Do realizacji operacji specjalnych z udziałem funkcjonariuszy pod przykryciem w CBŚ KGP powołano Zarząd Operacji Specjalnych. Ochrona pozostałych świadków i pokrzywdzonych należy do kompetencji komendantów wojewódzkich Policji. Centralne Biuro Śledcze Policji współpracuje ze służbami innych państw w zakresie rozpoznawania zagrożeń związanych z transgraniczną przestępczością zorganizowaną. Ma też własny Wydział Analizy Kryminalnej. Wcześniej do CBŚP należało prowadzenie Krajowego Biura ds. Odzyskiwania Mienia. Na terenie kraju jest 17 zarządów terenowych CBSP.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze Policji w terenie od początku lat 90. XX w. wykonują komórki kryminalne, w które w 1990 r. na krótko po-

²⁶ <http://www.policja.pl/pol/kgp/bmwp/33358.Biuro-do-Walki-z-Cyberprzestepczoscia.html>, (20.08.2017).

²⁷ Zarządzenie nr 8 Komendanta Głównego Policji z 15 III 2013 r. w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP z 2 IV 2013 r., poz. 25); M. Kobylas, *Analiza kryminalna dla studentów bezpieczeństwa wewnętrznego*, Szczytno 2014, s. 20–27.

łączono ze zlikwidowanymi 18 I 1990 r. komórkami dw. z przestępczością gospodarczą w komórki operacyjno-rozpoznawcze. Do wydziałów kryminalnych komend wojewódzkich należy także m.in. poszukiwanie osób zaginionych, ukrywających się przestępców oraz identyfikacja osób i zwłok o nieustalonej tożsamości. Z czasem w celu prowadzenia skuteczniejszej pracy operacyjnej w stosunku do sprawców przestępstw uznanych za najgroźniejsze, wyodrębniono z komórek kryminalnych na szczeblu centralnym i wojewódzkim, a w końcu także na szczeblu powiatowym nowe wyspecjalizowane zespoły poszukiwań celowych. Prowadzą one poszukiwanie najgroźniejszych przestępców na terenie kraju i poza jego granicą, współdziałają z policjami innych państw, Interpolem i biurem SIRENE²⁸.

W 2004 r. we wszystkich komendach wojewódzkich powołano wydziały lub samodzielne sekcje ds. korupcji. W 2004 r. na bazie powołanych w 2001 r. zespołów ds. werbunkowych i operacji specjalnych oraz komórek (zespołów i sekcji) analizy kryminalnej utworzono we wszystkich komendach wojewódzkich i Komendzie Stołecznej wydziały wywiadu kryminalnego²⁹. Do ich zadań należy:

- 1/ pozyskiwanie, gromadzenie, przetwarzanie i udostępnianie informacji kryminalnych,
- 2/ nadzorowanie jakości i spójności informacji przetwarzanych w administrowanych zbiorach,
- 3/ prowadzenie całodobowej obsługi informacyjnej,
- 4/ koordynowanie wymiany informacji kryminalnej,
- 5/ wprowadzanie danych pochodzących z meldunków informacyjnych i zapytań do SMI,
- 6/ sporządzenie operacyjnych analiz kryminalnych na potrzeby spraw karnych o większym zasięgu terytorialnym lub bardziej skomplikowanych,

²⁸ J. Ż., K. W., *Zespoły poszukiwań celowych*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015, s. 298–299.

²⁹ Zarządzenie nr 863 Komendanta Głównego Policji z 3 VIII 2004 r. w sprawie powołania wydziałów wywiadu kryminalnego i określenia zakresu ich działania (Dz.Urz. KGP nr 15, poz. 82); K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 55.

- 7/ sporządzanie strategicznych analiz kryminalnych w celu ułatwiania podejmowania decyzji na podstawie rozpoznania zagrożeń w skali kraju i o zasięgu międzynarodowym,
- 8/ monitorowanie i koordynowanie prac werbunkowych,
- 9/ pomaganie terenowym jednostkom we współpracy z OZI,
- 10/ rozpoznawanie zorganizowanych grup przestępczych, składu osobowego, charakteru działalności przestępczej i terenu aktywności, a także lokowania zysków,
- 11/ kierowanie rozpoznania operacyjnego,
- 12/ wyszukiwanie danych z policyjnych i innych baz danych i otwartych źródeł informacji,
- 13/ wypracowywanie nowym metod i form oraz standardów pracy wywiadu kryminalnego,
- 14/ krajowa i międzynarodowa wymiana informacji kryminalnej³⁰.

Międzynarodową wymianą informacji kryminalnych zajmują się ustanowieni w komendach wojewódzkich i w Stołecznej Policji oficerowie kontaktowi.

W czynnościach operacyjnych uczestniczą eksperci z Centralnego Laboratorium Kryminalistyki i laboratoriów z komend wojewódzkich Policji, a w komendach wojewódzkich czynności operacyjno-rozpoznawcze wykonują także wydziały dw. z Przestępczością Gospodarczą, a w bardzo wąskim zakresie Dochodzeniowo-Śledcze.

Subsydiarnie, proste formy pracy operacyjnej, polegające na pozyskiwaniu lub przyjmowaniu informacji potencjalnie przydatnych do wykonywania ustawowych zadań realizują wszyscy policjanci, także ze służby prewencji i wspomagającej³¹. Niektórzy z nich mają je wpisane w zakresie działania. I tak, do dzielnicowych należy m.in. prowadzenie rozpoznania przydzielonego rejonu służbowego pod względem osobowym, terenowych, zjawisk i zdarzeń mających wpływ na stan porządku, zbieranie informacji mogących przyczynić się do ustalenia sprawcy oraz udowodnienia mu winy,

³⁰ J. Ż., P. S., *Wywiad kryminalny*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, s. 287.

³¹ § 3 ust. 2 zarządzenia nr pf-634 Komendanta Głównego Policji z 30 VI 2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych.

wykonywanie czynności służących ustaleniu miejsca pobytu i zatrzymania osoby poszukiwanej, odzyskania utraconego w wyniku przestępstwa mienia i dowodów jego popełnienia³².

W skład służby prewencyjnej wchodzi komórki wywiadowcze, które mają w szczególności ujawniać przestępstwa i wykroczenia, zatrzymywać ich sprawców na gorącym uczynku lub w bezpośrednim pościgu, zatrzymywać osoby poszukiwane, prowadzić rozpoznanie w środowisku przestępczym i ustalać metody działania przestępców. Do zadań wywiadowców należy także wspomaganie pracy komórek kryminalnych. Stosują one metody pracy operacyjnej³³. Cenne informacje operacyjne mogą zdobywać policjanci ruchu drogowego i dzielnicowi. Pierwsi z nich wielokrotnie wykorzystywani się podczas operacji specjalnych, a o rozpoznaniu operacyjnym dzielnicowych pisano wcześniej.

Służba kryminalna i śledcza korzysta także z pomocy jednostek i komórek antyterrorystycznych realizujących przede wszystkim zadania procesowe i prewencyjne: jak ochrona bezpieczeństwa osób, zatrzymywania niebezpiecznych przestępców czy prowadzenie negocjacji. Policjanci psychologowie ze specjalizacją psychologii policyjnej stosowanej przeprowadzają rozmowy z kwalifikacyjne z kandydatami na analityków kryminalnych i udzielają pomocy w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych.

2. Rozwiązania doraźne

Do wykonywania czynności procesowych i operacyjnych w skomplikowanych, ważnych przestępstwach powoływane są grupy operacyjno-procesowe i grupy śledcze³⁴ składające się z policjantów różnych służb, a spo-

³² Zarządzenie nr 528 Komendanta Głównego Policji z 6 VI 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika rewiru dzielnicowych (Dz.Urz. KGP Nr 12, poz. 95).

³³ § 20 zarządzenia nr 768 Komendanta Głównego Policji z 14 VIII 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez policjantów pełniących służbę patrolową oraz koordynacji działań o charakterze prewencyjnym (Dz.Urz. KGP Nr 15, poz. 119).

³⁴ Nazywane są także grupami operacyjno-dochodzeniowymi (R. F., *Grupa operacyjno-dochodzeniowa*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzier-

radycznie nawet funkcjonariuszy różnych formacji. Dzielą się na grupy powoływane doraźnie przez dyżurnych do działań na miejscu zdarzenia i powoływane przez kierowników jednostek do prowadzenia postępowań przygotowawczych i pracy operacyjnej w konkretnych sprawach. Wśród czynności operacyjnych wykonywanych przez policyjne grupy operacyjno-procesowe aż 50% stanowią rozpytania, 36% – penetracje terenu, 13% – typowanie sprawców, 1% – pościg³⁵. Typowanie sprawców wymaga intuicji, doświadczenia zawodowego i rozpoznania w środowisku przestępczym. W badanych sprawach było ono trafne w 50%. Policjanci sprawcę typują w 33% na podstawie informacji uzyskanych od pokrzywdzonego, w 23% na podstawie danych od świadka, w 17% na podstawie czynności operacyjno-rozpoznawczych, w 10% na podstawie informacji od zgłaszającego, w 7% w wyniku ujęcia go na gorącym uczynku lub w bezpośrednim pościgu, w 4% na podstawie oględzin, w 4% na podstawie rozpytania, a w 2% na podstawie sprawdzenia³⁶.

W sprawach, gdzie jest obszerny materiał dowodowy lub mających zażyły stan faktyczny bądź prawny, można powołać grupę śledczą składającą się z funkcjonariuszy i pracowników Policji. Jeżeli przewidywane jest realizowanie przez grupę śledczą czynności operacyjno-rozpoznawczych, to do jej składu włączani są funkcjonariusze z pionu operacyjnego. Grupę śledczą powołuje Komendant Główny Policji lub kierownik policyjnej jednostki organizacyjnej, której powierzono prowadzenie postępowania w tej sprawie. Decyzja wskazuje cel, skład grupy i jej kierownika, ewentualnie jego jednego lub więcej zastępców, przełożonego, któremu grupa podlega, oraz jednostki lub komórki organizacyjne, które mają grupie zapewnić pomieszczenie i inne środki. Członkowie grupy śledczej są do niej delegowani z po-

ska, Szczytno 2001, s. 102–103). Przewidziane m.in. w *Procedurach postępowania Policji podczas organizowania i przeprowadzania oględzin miejsca zdarzenia* z 2001 r. oraz w zarządzeniu nr 1426 Komendanta Głównego Policji z 23 XII 2004 r. w sprawie metodyki wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez służby policyjne wyznaczone do wykrywania przestępstw i ścigania ich sprawców (Dz.Urz. KGP z 10 I 2005 r. Nr 1, poz. 1).

³⁵ T. Borzoł, *Efektywność działania grup operacyjno-procesowych*, Szczytno 2008, s. 47.

³⁶ Tamże, s. 47.

wierzeniem obowiązków w tej samej miejscowości³⁷. Typowani do takich grup są funkcjonariusze ze względu na posiadane doświadczenie, a w przypadku operacyjnych ważne są także ich dotarcia.

Specyficzną grupę stanowią zespoły do rozwiązywania starych, niewykrytych spraw. Pierwszą tego typu Grupę Operacyjno-Śledczą KWP w Krakowie znaną jako „Archiwum X” powołał komendant wojewódzki 23 I 2004 roku³⁸.

3. Nadzór nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi i sprawozdawczość

Nadzór wewnętrzny ma charakter funkcjonalny i instancyjny (zwierzchni). Pierwszy sprawowany jest przez bezpośrednich przełożonych, a drugi przez funkcjonariuszy z nadrzędnych jednostek organizacyjnych. Nadzór przełożonego występuje na wszystkich etapach pracy operacyjnej, od planowania do jej zakończenia. Przybiera różną postać, np. spotkań kontrolnych z OZI, najczęściej jednak polega na kontroli funduszu operacyjnego oraz analizie pierwotnych dokumentów operacyjnych i przetwarzanych dla celów procesowych. Minister właściwy ds. wewnętrznych wyraża zgodę na ujawnienie w czasie przesłuchania tożsamości źródła informacji. Zadania kontrolne nad pracą operacyjną realizuje także w jakimś zakresie podległy mu urząd i w jakimś zakresie także Najwyższa Izba Kontroli³⁹. Jest jeszcze merytoryczny nadzór zewnętrzny prokuratorski i sądowy, najszerzy w przypadku kontroli operacyjnej.

³⁷ § 7–8 zarządzenia nr 4 Komendanta Głównego Policji z 9 II 2017 r. w sprawie niektórych form organizacji i ewidencji czynności dochodzeniowo-śledczych Policji oraz przechowywanie przez Policję dowodów rzeczowych uzyskanych w postępowaniu karnym (Dz.Urz. KGP z 2017 r., poz. 9); R. F., *Grupa operacyjno-dochodzeniowa...*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 103; M. K., *Grupa operacyjno-procesowa*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 95–96.

³⁸ P. Litka, B. Michalec, M. Nowak, *Polskie Archiwum S*, Kraków 2016, s. 9.

³⁹ Departament Kontroli, Skarg i Wniosków MSWiA kontrolował efektywność działań operacyjno-rozpoznawczych pionu kryminalnego, sposób wykorzystania informacji operacyjnych, racjonalność wykorzystania środków funduszu operacyjnego w technice operacyjnej i w CBS KGP (K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 175–176).

Od 1 I 2017 r. w Policji sprawozdania sporządza się poprzez System Elektronicznej Sprawozdawczości (SESPol), do którego wpisuje się dane, które mogą być zatwierdzane, modyfikowane i usuwane oraz drukowane w postaci raportu. Składają się z jawnych zestawień informacji. Niejawne są sprawozdania dotyczące m.in.:

- 1/ działalności operacyjnej służby kryminalnej,
- 2/ działalności techniki operacyjnej służby kryminalnej,
- 3/ liczby wniosków skierowanych w trybie art. 20 ust 3. u.o.P,
- 4/ liczby zapytań skierowanych do operatorów telekomunikacyjnych, pocztowych i internetowych,
- 5/ meldunków specjalnych dotyczących efektów działań Policji w zakresie przeciwdziałania aktom terroru z użyciem materiałów i urządzeń wybuchowych (ale nie liczby aktów terroru, inne tak),
- 6/ sprawozdania z pracy operacyjnej komórek organizacyjnych Policji do walki z cyberprzestępczością⁴⁰.

4. Krajowa i międzynarodowa współpraca policyjna

Formy, zakres i metody policyjnej współpracy operacyjnej uregulowane są m.in. porozumieniami szefów służb. Przykładowo w myśl § 8 ust. 1 porozumienia Komendanta Głównego Policji z Komendantem Głównym SG z 17 VI 2004 r. w bardziej skomplikowanych sprawach operacyjno-procesowych powoływane są zespoły koordynacyjne składające z funkcjonariuszy obu służb. Pozwala to na efektywniejsze wykorzystanie baz danych i korzystanie ze wsparcia technicznego, np. samolotu SKY TRACK⁴¹.

Na pograniczu komendanci powiatowi Policji podpisują umowy z komendantami placówek SG w sprawie współpracy w czynnościach operacyjno-śledczych polegających na:

⁴⁰ Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r. w sprawie metod i form prowadzenia sprawozdawczości w Policji (Dz.Urz. KGP z 6 II 2017 r. poz. 8).

⁴¹ P. Roczyński, *Zwalczanie przestępczości tytoniowej z perspektywy Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą Komendy Wojewódzkiej Policji w Olsztynie*, [w:] *Nielegalny obrót wyrobami tytoniowymi. Taktyczno-techniczne aspekty przeciwdziałania zjawisku*, red. W. Pływaczewski, M. Duda, Szczepno 2014, s. 195.

- 1/ wzajemnej wymianie informacji o przestępstwach i wykroczeniach,
- 2/ prowadzeniu wspólnych czynności operacyjno-rozpoznawczych,
- 3/ zatrzymywaniu osób, pojazdów i rzeczy poszukiwanych przez organy ścigania⁴².

Międzynarodowa współpraca operacyjna Policji ma charakter wielo- i dwustronny. Wiodącą rolę odgrywa Interpol i Europol. Koordynuje ją Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji KGP (BMWP KGP). Współpraca ta ma charakter dwustronny i wielostronny. Zawierana jest na stałe i doraźnie. Na podstawie art. 71 traktatu lizbońskiego powołano Stały Komitet ds. Współpracy Operacyjnej w Zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego (COSI). Jego celem jest wspieranie pracy operacyjnej, wytyczanie celów strategicznych i przygotowanie projektów aktów prawnych w celu ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w UE. Działalność COSI koncentruje się na działaniach Policji i Służby Celnej⁴³. Od pracy operacyjnej w postaci wymiany informacji wywiadu kryminalnego rozpoczęła się w 1994 r. działalność Europejskiej Jednostki ds. Narkotyków (*European Drugs Unit*), która została przekształcona w Europol. Obecnie Europol pełni rolę europejskiego centrum analizy kryminalnej.

Bardzo ważna i efektywna jest międzynarodowa współpraca w poszukiwaniu osób ukrywających się przed wymiarem sprawiedliwości⁴⁴. Tak zwani „łowcy cieni”, policjanci z Wydziałem do Zwalczania Cyberprzestępczości CBŚP współpracują z Europolem i policjami państw członkowskich UE w poszukiwaniu ENA⁴⁵.

⁴² Np. porozumienie z 10 II 2005 r. Komendanta Powiatowego Policji w Pucku z Komendantem Placówki SG we Władysławowie (C. Tatarczuk, *Rezultaty współpracy organów administracji publicznej w zarządzaniu bezpieczeństwem na przykładzie wybranych jednostek powiatu puckiego*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 278.

⁴³ M. CŁ., *Stały Komitet ds. Współpracy Operacyjnej w Zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 236–237; W. Mądrzejowski, *Osobowe źródła...*, s. 35.

⁴⁴ „Liroy” wpadł w Wielkiej Brytanii (27.03.2010 r., KWP w Olsztynie)

⁴⁵ Np. szef zorganizowanej grupy przestępczej poszukiwany przez szwedzki wymiar sprawiedliwości zatrzymany przez „łowców cieni” (17.11.2016 r., CBŚP; 30 XII 2010 r., BMWP KGP).

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (Interpol) jest dzie-
dzicem powstałej w 1923 r. w Wiedniu Międzynarodowej Organizacji Po-
licji Kryminalnej. W 1956 r. uzyskała rangę międzyrządowej i przyjęła do
dziś obowiązującą nazwę. Dla pracy operacyjnej najważniejszą rolę odgry-
wa kierowany przez Sekretarza Generalnego sekretariat, za pośrednictwem
którego gromadzone są i udostępniane informacje⁴⁶.

Interpol sam nie prowadzi czynności operacyjnych, ale ma własny sys-
tem wymiany informacji za pomocą utworzonego w 1987 r. Zautomatyzo-
wanego Systemu Przekazu Informacji (AMSS) i zorganizowanego w 1992 r.
Automatycznego Systemu Poszukiwań (ASF). Posiada największą na świe-
cie międzynarodową bazę danych operacyjnych pochodzących ze zbiorów
i ustaleń służb policyjnych wielu państw, w tym tak ważne dla pracy opera-
cyjnej zbiory, jak:

- 1/ alfabetyczny i fonetyczny rejestr kart przestępców,
- 2/ *dossier* sprawców przestępstw,
- 3/ *dossier* ważniejszych przestępstw,
- 4/ ewidencję daktyloskopijną,
- 5/ kartotekę fotograficzną,
- 6/ ewidencję *modus operandi*⁴⁷,

Interpol przetwarza i przekazuje informacje w ramach zapobiegania
i wykrywania przestępstw, ściganiu ich sprawców oraz m.in. w celu:

- 1/ poszukiwania osób w celu aresztowania,
- 2/ pozyskania informacji o sprawach i potencjalnych sprawcach,
- 3/ ostrzeżenia Policji przed przestępcami,
- 4/ ustalenia miejsca pobytu osoby zaginionej, świadka lub ofiary prze-
stępstwa
- 5/ identyfikacji osoby lub zwłok,
- 6/ odnalezienia lub identyfikacji rzeczy,
- 7/ opisanie lub ustalenie *modus operandi* czynu popełnionego przez
NN sprawcę⁴⁸.

⁴⁶ J. W., *Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (INTERPOL)*, [w:] *Lek-
sykon policyjny...*, s. 169.

⁴⁷ A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czyn-
ności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 268.

⁴⁸ Tamże, s. 270–271.

Interpol za pomocą organizacji Crimestoppers prowadzi operację Infra-Red w 29 krajach w celu ustalenia miejsca pobytu poszukiwanych, najgroźniejszych przestępców, którzy uciekli ze swoich krajów. Od maja 2010 r. uczestniczą w nich polscy policjanci delegowani do Lyonu⁴⁹.

Wymianą informacji zajmują się także oficerowie łącznikowi Interpolu. W Polsce rolę krajowego biura Interpolu pełni Komenda Główna Policji, a komendy wojewódzkie mają dostęp do jego baz danych⁵⁰.

Biuro SIRENE Europolu w Strasburgu to całodobowo działająca jednostka służąca do wymiany informacji w ramach Systemu Informacji Schengen (SIS)⁵¹. W każdym z państw członkowskich jest biuro krajowe SIS, od 9 IV 2013 r. SIS II (drugiej generacji). W Polsce od 2008 r. biurem SIRENE jest BMWP KGP działające na podstawie ustawy z 24 VIII 2007 r. o udziale Polski w SIS oraz w Systemie Informacji Wizowej⁵². Szefa biura SIRENE powołuje Komendant Główny Policji po uzyskaniu zgody ministra właściwego ds. wewnętrznych. System SIS obejmował dane osób i rzeczy. Nowy system SIS II zawiera dodatkowo:

- 1/ dane biometryczne (fotografie i odfitki linii papilarnych),
- 2/ Europejskie Nakazy Aresztowania (ENA) z tłumaczeniem na język urzędowy UE,
- 3/ możliwość tworzenia powiązań, czyli linkowania pomiędzy wpisami,
- 4/ możliwość wprowadzenia danych przywłaszczonej tożsamości.

W ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych Policja i inne służby uprawnione do pracy operacyjnej mogą wpisać do SIS II osoby objęte niejawną kontrolą w celu ścigania przestępstw oraz zapobiegania zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego. Dotyczy to osób, pojazdów silnikowych o poj. ponad 50 cm³, jednostek pływających, statków powietrznych, kontenerów w celu przeprowadzenia szczegółowej kontroli. W odróżnieniu od SG, ABW,

⁴⁹ Operacja Infra-Red (14.07.2010 r., KGP).

⁵⁰ P. W., M. Ś., P. S., *Interpol*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 107–108; P. S., *System łączności I-24/7*, [w:] tamże, s. 246.

⁵¹ H. Maroń, *Ochrona danych osobowych w Systemie Informacyjnym Schengen*, [w:] *Społeczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, red. P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński, Toruń 2003, s. 39–40; P. W., P. S., *System Informacyjny Schengen*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 245–246.

⁵² P. W., *Biuro SIRENE*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 45.

AW, CBA, SKW i SWW Policja nie może dokonywać wpisu w związku z przeprowadzeniem niejawnej kontroli, aby zapobiec poważnemu zagrożeniu stwarzanemu przez daną osobę lub innym poważnym zagrożeniom wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa narodowego⁵³.

Szczególną rolę odgrywają sporządzane od 2006 r. analizy zagrożenia przestępczością zorganizowaną (*Organized Crime Threat Assessment*). Na podstawie europejskich analiz strategicznych opracowywane są dokumenty planistyczne i dyrektywne, w tym tak specjalistyczne jak dotyczące ryzyka nielegalnej migracji, zagrożenia ze strony albańskich etnicznych zorganizowanych grup przestępczych, handlu ludźmi na Bałkanach Zachodnich. W Europolu dane o różnym stopniu niejawności i dostępie do celów analitycznych, czynności operacyjnych i współpracy międzynarodowej gromadzone są w tzw. analitycznych plikach danych (*Analysis Work Files* – AWF). Bazy AWF zawierają dane o: skazanych, podejrzanych, współnikach i kontaktach, ofiarach, świadkach, OZI. Do najważniejszych plików AWF należą dotyczące: wschodnioeuropejskich i etnicznych albańskich grup przestępczych, przemytu narkotyków, w tym odrębnie kokainy, ludzi, narkotyków syntetycznych i prekursorów, gangów motocyklowych, nielegalnej migracji, pornografii dziecięcej, przestępstw przeciwko mieniu, fałszerstwa pieniędzy, praniu pieniędzy, fałszerstwa elektronicznych środków płatniczych, nielegalnej produkcji i przemytu papierosów, wyłudzenia podatku VAT. Każdy plik prowadzony jest przez odrębny zespół pracowników Europolu, składający się głównie z oficerów łącznikowych, którzy przekazują do niego dane wprowadzane do bazy przez uprawnionych analityków. Istnieje możliwość zaproszenia do współpracy zespół podmiotów zewnętrznych, np. OLAF, Interpol, Frontex. Dane w AWF są przechowywane przez trzy lata z możliwością przedłużenia na kolejny taki sam okres. Polska Policja aktywnie uczestniczy we współpracy za pomocą plików AWF⁵⁴. Szkolenie funkcjonariuszy operacyjnych należy do zadań powołanego przez UE Europejskiego Kolegium Policyjnego (CEPOL)⁵⁵.

⁵³ Ł. Wiliński, *System Informacyjny Schengen (SIS) – idea i cel powstania, podstawowe zadania i informacje dot. Funkcjonowania*, [w:] *Nowe wyzwania dla Użytkowników SIS związane z wdrożeniem SIS II*, Warszawa b.r.w., s. 13.

⁵⁴ M. Kobylas, *Analiza...*, s. 44–45; P. S., *AWF*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 37–38..

⁵⁵ P. W., *CEPOL*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 53.

Ważną rolę w odzyskiwaniu mienia spełnia tzw. 845-tka, czyli decyzja Rady Europy nr 845 z 6 XII 2007 r. dotycząca współpracy Biura Odzyskiwania Mienia państw członkowskich UE w sprawie wykrywania i identyfikacji korzyści pochodzących z przestępstwa. Została ona podjęta w celu zapewnienia efektywnej wymiany informacji między służbami policyjnymi państw członkowskich w ramach Międzyagencyjnej Sieci Odzyskiwania Mienia Camden od etapu czynności operacyjno-rozpoznawczych do dochodzeniowo-śledczych. W Polsce jest ona realizowana na podstawie ustawy z 16 IX 2011 r. o wymianie informacji z organami ścigania państw członkowskich UE, którą wdrożono jednocześnie z Decyzją Rady 2008/616/WSiS w sprawie intensyfikacji współpracy transgranicznej między organami policyjnymi i sądowymi państw Unii Europejskiej w celu skuteczniejszego zwalczania terroryzmu i przestępczości transgranicznej, tzw. decyzji z Prüm⁵⁶.

Na podstawie art. 20 konwencji przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 15 XI 2000 r. w Palermo⁵⁷ dopuszczalne jest stosowanie tzw. specjalnych technik dochodzeniowych, przewidzianych w porządku prawnym państw będących stronami po nie sięgające, polegających m.in. na transgranicznej przesyłce niejawnie nadzorowanej w celu zwalczania przestępczości zorganizowanej. Na tej podstawie 15 V 2014 r. podpisano polsko-niemiecką umowę międzyrządową o współpracy służb policyjnych, granicznych i celnych, przewidującą m.in. wspólne stosowanie tej metody. Metoda może być stosowana tylko subsydiarnie w stosunku do przesyłek zawierających przedmioty pochodzące z przestępstwa i służące do jego popełnienia. W sytuacjach nagłych, gdy nie ma możliwości wystąpienia z formalnym wnioskiem, dopuszczono kontynuowanie przesyłki *ad hoc* także na terytorium drugiego państwa, z obowiązkiem niezwłocznego powiadomienia po przekroczeniu granicy jego uprawnionego organu i niezwłocznego złożenia wniosku oraz przerwania wykonywanych czynności na jego żądanie⁵⁸.

⁵⁶ Dz.Urz. Unii Europejskiej t. 210/12 z 6.8.2008; P. S., K.W., 845-tka, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 23.

⁵⁷ Dz.U. z 2005 r. Nr 28, poz. 158.

⁵⁸ W. Mądrzejowski, *Przesyłka niejawnie nadzorowana – art. 19b ustawy o Policji*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie...*, s. 61–63.

Regionalną platformą współpracy w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej stanowi powołana w 1996 r. Grupa Zadaniowa ds. Przestępczości Zorganizowanej w regionie Morza Bałtyckiego (BSTF), określana też jako BALTCOM. Składa się z przedstawicieli: Danii, Estonii, Finlandii, Islandii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Norwegii, Polski, Rosji i Szwecji⁵⁹.

Międzynarodowe szkolenia, z udziałem policjantów z 8 państw członkowskich (Austrii, Czech, Polski, Słowacji, Słowenii, Węgier, Niemiec i Szwajcarii) organizowane są m.in. podczas Kursów Środkowoeuropejskiej Akademii Policyjnej (MEPA). W 2005 r. w Międzynarodowym Centrum Szkolenia Specjalistycznego Policji w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie zorganizowano szkolenie nt. *Europejskiego modelu wywiadu kryminalnego*⁶⁰. Od 12 do 15 V 2009 r. w Legionowie odbyło się Międzynarodowe Seminarium Fachowe MEPA pt. *Wykorzystanie osobowych źródeł informacji w operacjach specjalnych*. Uczestniczyło w nich 12 funkcjonariuszy kryminalnych z Austrii, Niemiec, Słowenii, Szwajcarii, Węgier. Z Polski było dwóch funkcjonariuszy z CBS KGP. Analizowano regulacje prawne w poszczególnych państwach oraz możliwości praktyczne ich wykorzystania⁶¹. W marcu 2010 r. w Legionowie była inauguracja 18. edycji 11-tygodniowego kursu głównego pt. *Nielegalne produkcja i przemyt papierosów, kradzieże ciężarówek i ładunków z ciężarówek*⁶². Międzynarodowa współpraca operacyjna polega także na dostępie do baz danych innych policji.

⁵⁹ M. C., R. A. W., *Grupa zadaniowa ds. Przestępczości Zorganizowanej w regionie Morza Bałtyckiego*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 99–100; J. W., *BALTCOM*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 30.

⁶⁰ M. Kobylas, *Analiza...*, s. 29–30.

⁶¹ Osobowe źródła informacji w operacjach specjalnych – seminarium MEPA (15 V 2009 r., KGP).

⁶² Przestępczość samochodowa w związku z oszustwami ubezpieczeniowymi, Przestępczość narkotykowa – szlak bałkański, Fałszerstwo pieniędzy – policyjno-kryminalne aspekty przed i po wprowadzeniu euro, współpraca instancji kontrolnych w Polsce: Służba Celna – Policja – Straż Graniczna (29.03.2010 r., KGP).

5. Szkolenie i doskonalenie zawodowe

Od 1931 r. do lipca 1936 r. istniała Śledcza Szkoła Fachowa dla Szeregowych⁶³. Po wojnie, w wydanym w 1974 r. zarządzeniu nr 0052/74 w sprawie pracy operacyjnej MO przewidziano obowiązek przeszkolenia milicjantów z zasad i form pracy operacyjnej i włączenia tej problematyki do programów nauczania i szkolenia funkcjonariuszy oraz wydania materiałów szkoleniowych⁶⁴. Od 1954 r. referentów operacyjno-dochodzeniowych szkolono w Szkole Podoficerskiej MO w Pile. Po 1990 r. szkoła zachowała swój profil szkolenia⁶⁵. Obecnie organizuje także specjalne warsztaty z zakresie pracy operacyjnej⁶⁶. W 2002 r. wprowadzono w Policji pilotażowy program szkolenia podstawowego policjantów do realizacji zadań w służbie prewencyjnej i kryminalnej. Jego realizację powierzono Szkołom Policji w Słupsku i Katowicach. W 2006 r. zrezygnowano z policyjnego szkolenia specjalistycznego, w tym także służby kryminalnej, czym zajmowała się Szkoła Policji w Pile, pozostawiając jedynie centralnie prowadzone kursy specjalistyczne⁶⁷. Obecnie kierownik komórki organizacyjnej KGP właściwej w sprawach szkolenia zawodowego, w porozumieniu z kierownikami innych komórek organizacyjnych KGP oraz komendantami wojewódzkiemi Policji ma obowiązek zorganizować szkolenie policjantów w zakresie w form, metod i środków pracy operacyjnej, przewidzianych w zarządzeniu nr pf-634 KGP⁶⁸. Szkole Policji w Pile powierzono prowadzenie dla policjantów służby kryminalnej specjalistycznych kursów w zakresie działań werbunkowych. W programie szkolenia podstawowego dla absolwentów studiów przewidziano 8 godzin na meldunek informacyjny⁶⁹.

⁶³ P. M., *Szkolnictwo policyjne w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 249.

⁶⁴ § 4 ust. 3 instrukcji nr 0052/74.

⁶⁵ Z. Sz., *Szkoła Policji w Pile*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 317–318; P. M., *Szkolnictwo policyjne w Polsce Ludowej*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 250; P. M., *Szkoła Policji w Pile*, [w:] tamże, s. 152–153.

⁶⁶ Warsztaty szkoleniowe w Szkole w Pile (10.03.2010 r., KGP).

⁶⁷ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 149.

⁶⁸ § 195 zarządzenia nr nf-634 KGP.

⁶⁹ Program stanowiący załącznik do decyzji nr 348 Komendanta Głównego Policji z 22 XI 2010 r. w sprawie programu szkolenia podstawowego dla policjantów,

W 2001 r. utworzono w WSPol. w Szczytnie laboratorium i przystąpiono do szkolenia policyjnych analityków kryminalnych. Szkolenie uzupełniają kursy specjalistyczne w zakresie: współpracy z osobowymi źródłami informacji⁷⁰, nadzoru nad prowadzeniem pracy operacyjnej⁷¹. Specyficzny charakter mają szkolenia poszukiwania osób zaginionych, organizowane przez Centrum Poszukiwań Osób Zaginionych KGP z Mobilnym Centrum Wsparcia Poszukiwań, Grupą Ratowniczą „Nadzieja” w Łomży od 2015 r. współpracującą z Policją i strażakami z OSP⁷². W pow. wałbrzyskim prowadzono szkolenie z taktyki i techniki w poszukiwaniach na trudnym terenie oraz współpracowano ze specjalistycznymi grupami poszukiwawczo-ratunkowymi PSP, instruktorem z Centrum Szkoleń Poszukiwawczych GOPR i pracownikami nadleśnictwa. Uczono się wykorzystania map, programów komputerowych, środków technicznych i Mobilnego Centrum Poszukiwań KMP w Wałbrzychu⁷³. Ponadto inne jednostki terenowe organizują warsztaty doskonalenia pracy operacyjnej z udziałem prokuratorów. Ich mankamentem jest niewystarczająca liczba praktyków-dydaktyków⁷⁴.

6. Kultura i etyka pracy operacyjnej

Już w II Rzeczypospolitej i w okresie PRL dostrzegano znaczenie kultury policyjnej dla prawidłowego wykonywania czynności przez funkcjonariuszy śledczych. Wskazywano na znaczenie roli czasu wolnego, a zwłaszcza lite-

absolwentów wybranych kierunków studiów oraz osób, które zaliczą z wynikiem pozytywnym test wiedzy oraz treści kształcenia, (Dz.Urz. KGP Nr 12, poz. 78).

⁷⁰ Decyzja nr 218 Komendanta Głównego Policji z 22 V 2009 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie współpracy z osobowymi źródłami informacji (Dz.Urz. KGP Nr 8, poz. 37).

⁷¹ Decyzja nr 35 Komendanta Głównego Policji z 23 I 2008 r. w sprawie prowadzenia kursu specjalistycznego dla policjantów służby kryminalnej w zakresie sprawowania nadzoru nad prowadzeniem pracy operacyjnej, (Dz.Urz. KGP Nr 3, poz. 22).

⁷² Szkoli się, aby szybciej odnaleźć tych, którym grozi niebezpieczeństwo (KWP w Białymstoku, 10.11.2016 r.).

⁷³ Poszukiwanie osób zaginionych w terenie trudnym – szkolenie służb ratunkowych (KWP we Wrocławiu, 18 XII 2014 r. PDF)

⁷⁴ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 160.

ratury i sztuki dla rozwoju i wzbogacania osobowości funkcjonariuszy. Nie mniej ważne są stosunki międzyludzkie w komórkach realizujących czynności operacyjno-rozpoznawcze. Na trzecim miejscu wymienia się kontrolę społeczną, która w przypadku działań operacyjnych ma jednak bardzo ograniczony charakter⁷⁵. Do kultury pracy operacyjnej należy staranność przekształcania informacji operacyjnych w procesowe. Niechlujne wykonywanie takich czynności grozi np. dekonspiracją OZI⁷⁶. Innym zagrożeniem jest rutyna i nadmierna pewność siebie⁷⁷.

Nie mniej ważne powinno być zainteresowanie losem odchodzących ze służby funkcjonariuszy operacyjnych. Jednym z podstawowych mankamentów współczesnej polityki kadrowej jest całkowite lekceważenie, w dużym stopniu pewnie z ciasno rozumianych względów politycznych tego problemu i pozostawienie takich policjantów swojemu losowi. Dotyczy to zwłaszcza niemających pełnej wysługi emerytalnej, nawet bez prawa do emerytury i niemających przygotowania do innej pracy. Stwarza to m.in. ryzyko wykorzystania ich specyficznych kwalifikacji i wiedzy przez zorganizowane grupy przestępcze lub ośrodki wrogie Polsce⁷⁸. Trudno przewidzieć, jakie mogą być wszystkie negatywne konsekwencje uchwalenia 16 XII 2016 r. represyjnych przepisów emerytalnych dla byłych funkcjonariuszy operacyjnych Milicji Obywatelskiej i Policji. Na pewno nie sprzyjają one budowaniu etosu pracy operacyjnej.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze wykonywane są przez funkcjonariuszy nieumundurowanych, wielokrotnie ukrywających swoją obecność, a nawet tożsamość, tym samym są pozornie mniej oficjalne i mogą uchodzić za mniej oficjalne, a nawet nie tak bardzo sformalizowane. Może to skłaniać osoby, w stosunku do których działania są prowadzone, a nawet niektórych policjantów do traktowania ich jako niewymagających tak wysokich standardów etycznych jak w przypadkach policjantów występujących ofi-

⁷⁵ K. Otłowski, *Podejrzany w postępowaniu karnym, Studium kryminalistyczne*, Warszawa 1979, s. 30.

⁷⁶ A. Taracha, *Czynności...*, s. 244–245.

⁷⁷ K. Otłowski, *Podejrzany...*, s. 29–30.

⁷⁸ S. Śnieżko, *Problem byłych oficerów działających pod przykryciem – zagrożenia i możliwości ich dalszego wykorzystania*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie...*, s. 54–56.

cialnie w mundurach i podlegających silnej kontroli społecznej. Takie rozumowanie jest błędne, ponieważ właśnie od policjanta podlegającego mniejszej kontroli społecznej należy wymagać, aby sam bez baczenia na ocenę przełożonych, kolegów i opinię społeczną podejmował właściwe etycznie decyzje. Wielokrotnie podczas prowadzonej tajnie pracy operacyjnej samokontrola musi zastępować kontrolę społeczną. Sytuacja jest o tyle specyficzna, że niektóre czynności operacyjno-rozpoznawcze wymagają działań uchodzących w życiu codziennym za nieetyczne, a nawet bezprawne, np. podsłuchiwanie, kontrolowane wręczanie korzyści majątkowej czy perłustracja korespondencji. Edward Wiszowaty odrzuca praktyczne uzasadnienie pracy operacyjnej nieetycznym postępowaniem przestępców. Trafnie wskazuje, że oznaczałoby to stosowanie tych samych metod co przestępcy, tylko że w majestacie prawa i sankcjonowanie zasady, że cel uświęca środki. Z całą mocą autor podkreśla, że prowadzona w warunkach niejawności praca operacyjna pozostaje w konflikcie z ogólnymi zasadami etyki oraz podstawowymi prawami obywatelskimi⁷⁹. Dlatego niektóre, zwłaszcza ofensywne czynności operacyjno-rozpoznawcze mogą być identyfikowane z godzeniem w prawa obywatelskie i bezprawną inwigilacją, a nawet zastraszaniem. W konsekwencji mogą skłaniać ludzi ceniących swoją prywatność do zachowań, które w opinii funkcjonariuszy mogą z kolei uchodzić za maskowanie nielegalnej działalności. Hipoteza ta wymaga jednak dalszych badań, podobnie jak pogląd, że w ten sposób rodzi się spirala wzajemnych podejrzeń, a skala tego zjawiska zależy od wrażliwości społecznej na skalę niejawnej inwigilacji policyjnej. Na uwagę zasługuje też rozpowszechniony, także wśród badaczy, pogląd, że praca operacyjna jest podejrzana moralnie, a więc uczciwi ludzie nie powinni z nią mieć nic do czynienia⁸⁰. Przeczy temu np. rozpowszechnione w czasie II wojny światowej donosicielstwo. Niektórzy autorzy piszą, że Gestapo miało wówczas w Polsce 40 tys. współpracowników. Tymczasem według Juliusza Garzdeckiego było ich mniej, ponieważ w landzie służyło po około 10–15 gestapowców, którzy opierali się nie na agenturze, ale: „ludzie uwielbiali wzajemnie na siebie donosić! I tu

⁷⁹ P. Majer, *Sen o policji...*, „Gazeta Policyjna”, 2003, nr 38, s. 1; E. Wiszowaty ks., *Etyka policji. między prawem, moralnością i skutecznością*, Warszawa 2011, s. 200.

⁸⁰ E. Wiszowaty ks., *Etyka...*, s. 198.

nasza narodowa cecha – dokopanie bliźniemu swemu”⁸¹. Odrębne zastrzeżenia natury etycznej może budzić „roztaczanie parasola ochronnego” nad związanymi ze środowiskiem przestępczym OZI⁸².

Ponadto specyfika pracy operacyjnej polega m.in. na dopuszczaniu stosowania podstępów, takich jak: dokonywanie transakcji pozorowanych, kontrolowane przyjmowanie lub wręczania korzyści majątkowych, posługiwanie się fałszywą tożsamością, a nawet spożywanie alkoholu w czasie służby, a tym samym naruszenie zasad powszechnie obowiązujących nie tylko prawnie, ale i moralnie. Dlatego też w programach szkolenia w zakresie pracy operacyjnej w wielu szkołach policyjnych uwzględnia się jej aspekt moralny. Wreszcie wysokich standardów etycznych wymaga korzystanie w czasie pracy operacyjnej z informacji niepewnych, niepełnych, nieweryfikowalnych i pochodzących z niezbyt wiarygodnego źródła, a także anonimowych. Kontekst etyczny ma też wybór momentu procesowej realizacji informacji uzyskanych drogą operacyjną. Prymat prewencji nakazuje zapobieżenie popełnieniu przestępstwa, ale w wielu wypadkach policjanci nie mogą działać zbyt pośpiesznie, aby nie ujawnić źródła informacji i stwierdzić, czy jest ona prawdziwa, i czekają na popełnienie czynu zabronionego, chyba że wiązałoby się to z zagrożeniem życia i zdrowia ludzi lub mienia o znacznej wartości. Na koniec należy wspomnieć o dylematach moralnych wiążących się z posiadaniem nieweryfikowanej procesowo wiedzy o sprawcach przestępstw, unikających odpowiedzialności karnej⁸³.

Problem etycznych zachowań w czasie pracy operacyjnej dotyczy nie tylko szeregowych, a nawet wysokich funkcjonariuszy, ale także polityków w majestacie prawa, decydujących o ujawnianiu np. danych osobowych OZI. Takie decyzje pociągają za sobą daleko idące konsekwencje, ponieważ burzą zaufanie do państwa obywateli niejawnie wspierających Policję w zwalczaniu przestępczości. Funkcjonariusza realizującego czynności operacyjne musi także

⁸¹ J. Wilczur-Garztecki, *Armia Krajowa i nie tylko. Za i przeciw. Opowieści oficera kontrwywiadu*, Wrocław 2006, s. 40.

⁸² Tamże, s. 201–202.

⁸³ E. Legowicz, *Moralne aspekty nieoficjalnych czynności operacyjno-rozpoznawczych w pracy policji*, „Policyjny Biuletyn Szkoleniowy”, 1994, nr 3–4, s. 25–27; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 88, s. 258; A. Taracha, *Czynności...*, s. 162–163; J. Itrich-Drąbarek, *Etyka zawodowa funkcjonariuszy służb państwowych*, Warszawa 2016, s. 132.

cechować odporność na niemoralne naciski polityków domagających się, np. dostarczania im tzw. haków na przeciwników politycznych lub nienadawania biegu sprawom niewygodnym politycznie lub osobiście ich dotyczących.

O ile w latach 90. duży opór społeczny, właśnie ze względów moralnych, napotykało wprowadzenie do polskiego prawa instytucji transakcji pozorowanej, to w kolejnych dekadach, w zasadzie bez szerszej, zdecydowanej, negatywnej reakcji następowało dalsze ograniczanie przez rządzących praw obywatelskich w wyniku wprowadzania kolejnych, ofensywnych metod pracy operacyjnej. Kolokwialnie można ten proces nazwać metodą salami lub grillowania żaby przez stopniowe podgrzewanie wody. To zjawisko wymaga dalszych badań, także w kontekście trwałości fundamentów polskiej demokracji, potencjału społeczeństwa obywatelskiego i etyki życia publicznego.

7. Ryzyko operacyjne

Osoby realizujące czynności operacyjno-rozpoznawcze i w nich uczestniczące mogą działać w warunkach ryzyka, a nawet zagrożenia życia i zdrowia. Ryzyko operacyjne to niebezpieczeństwo przekroczenia uprawnień, niedopełnienia obowiązków, a więc stania się sprawcą przestępstwa lub wykroczenia, ale także ofiarą przez funkcjonariusza wykonującego czynności operacyjno-rozpoznawcze. W latach 1990–1997 r. obowiązywał art. 142 u.o.P. W nowym kodeksie karnym wprowadzono odpowiedzialność karną do 5 lat pozbawienia wolności dla funkcjonariuszy za przekroczenie lub niedopełnienie obowiązków służbowych, powodujących naruszenie dóbr osobistych obywatela. Typem kwalifikowanym takiego czynu jest udzielanie informacji o obywatelu, uzyskanych w toku pracy operacyjnej, z wyjątkiem prokuratora i sądu oraz wykorzystywanie takich informacji w innym celu niż ściganie karne. Za czyn taki grozi od roku do pięciu lat pozbawienia wolności. Zakaz ten nie obowiązuje, jeżeli prawo lub obowiązek udzielania informacji wynika z umów lub porozumień międzynarodowych oraz jeżeli zatajenie takich informacji powodowałoby zagrożenie życia lub zdrowia innych osób (art. 21 ust. 1 i 2 u.o.P.)⁸⁴. Pozostawiono tylko art. 144a. wyłączający

⁸⁴ Rozwiązanie to krytycznie oceniane jest w literaturze przedmiotu (A. Tara-cha, *Czynności...*, s. 300–301).

odpowiedzialność funkcjonariusza wykonującego czynności przewidziane w art. 19a ust. 1 i oraz art. 19b ust. 1 u.o.P. Poprzednie regulacje zastąpiły przepisy art. 115 §8 oraz art. 318 i 344 KK przewidziane w art. 141a u.o.P. Oznacza zmniejszenie odpowiedzialności za ujawnienie informacji operacyjnej do 3 lat pozbawienia wolności (art. 231 § 1 KK), a w typie kwalifikowanym, gdy sprawca działa w celu uzyskania korzyści majątkowej lub osobistej do 10 lat pozbawienia wolności (art. 231 § 2 KK).

Ryzyko operacyjne oparte na dwóch kontratypach wynikających z prawa karnego do policyjnych przepisów wprowadził Komendant Główny Policji w zarządzeniu 039 z 18 XII 1996 r. Przewidywało ono wyłączenie odpowiedzialności karnej ze względu na bezprawność czynu policjanta, „co do zakresu jego działania w stanie wyższej konieczności, oraz wyłączając tę odpowiedzialność (co do winy), gdy działał w granicach błędu. W takiej sytuacji przepis wykonawczy nie miał zastosowania, a policjant wykonujący czynności był poddany *ex lege* zawartym regulacjom bardzo rzadko lub w ogóle ich nie stosowano”⁸⁵. Do nierozstrzygniętych prawnie sytuacji, które wiążą się z ryzykiem operacyjnym, należy np. dostarczanie przez OZI funkcjonariuszom do badania próbek narkotyków, a nawet zlecanie takich zadań. W praktyce w takiej sytuacji policjanci wykonujący czynności operacyjno-rozpoznawcze reagują w różnych sposób. Brak jawnych uregulowań prawnych wskazuje na wieloletnie zaniedbanie likwidacji ryzyka operacyjnego oraz brak należytej troski o legalizm pracy operacyjnej i bezpieczeństwo prawne policjantów i OZI.

Ryzyko operacyjne występuje na wszystkich etapach pracy operacyjnej, w czasie wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych i po ich zakończeniu. Kudła i Kosmaty wskazują na ryzyko na etapie gromadzenia i wykorzystania informacji. Dużo uwagi poświęcają zagrożeniom wynikającym z nieprzestrzegania legalizmu działań. Wskazują na ryzyko niezastosowania tam, gdzie ona obowiązuje, zasady subsydiarności⁸⁶.

⁸⁵ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 132, 187.

⁸⁶ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawno-dowodowe*, Warszawa 2013, s. 26–27; W. Smoczyński, *Samotny wilk?*, „Polityka” nr 13 z 28 III 2012 r., s. 46–47.

Wcześniejsza analiza takiego ryzyka oraz wprowadzenie regulacji prawnych chroniących funkcjonariuszy i figurantów czynności operacyjno-rozpoznawczych zapobiega lub poważnie je ogranicza. Na zasadzie rezonansu ryzyko operacyjne dotyczy także innych uczestników pracy operacyjnej, także tych przyszłych, jak np. kolejne ofiary. Może rodzić nadmierny oportunizm⁸⁷. Jednym z często występujących zagrożeń dla bezpieczeństwa prawnego policjanta jest fałszywe pomówienie go przez złapanego na popełnieniu przestępstwa OZI, fałszywie broniącego się, mówiącego, że tylko wykonywał zlecone mu zadanie⁸⁸. Także były OZI może pomówić współpracującego w nim z przeszłości policjanta o łamanie prawa⁸⁹.

W warunkach wysokiego ryzyka służbę pełnią funkcjonariusze działający „pod przykryciem”, a nowoczesne technologie dają także różne możliwości ich dekonspiracji, np. za pomocą analizatora głosowego⁹⁰.

Istnieje także ryzyko powodowania zbędnych lub nadmiernych kosztów czynności operacyjno-rozpoznawczych, nieuzasadnionego ograniczenia praw i wolności czy nadmiernej ingerencji w prywatność figuranta i innych osób, a nawet narażenia ich na utratę dobrego imienia. Wpływa to również na czas pracy operacyjnej, a zwłaszcza ustawowo określonej kontroli operacyjnej. Może nastąpić przekroczenie, przewidzianego prawem i potrzebą służby, czasu prowadzenia takich czynności, a nawet bezprawne ich prowadzenie⁹¹.

Poziom ryzyka zależy m.in. od kompetencji, talentów i inteligencji emocjonalnej oraz przygotowania czynności operacyjno-rozpoznawczych. Im niższy jest poziom wykształcenia, tym większe bezpieczeństwo prawne policjantów. Z badań wynika, że tylko 29,1% funkcjonariuszy wie, jak należy

⁸⁷ Według J. Kudły i P. Kosmatego ryzyko operacyjne to „prawdopodobieństwo wystąpienia skutków niekorzystnych, wcześniej planowanych czynności operacyjno-rozpoznawczych, generowanych przez decyzje, wydarzenia lub proces” (Tamże, s. 50).

⁸⁸ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 258.

⁸⁹ Tamże, s. 147.

⁹⁰ S. Śnieżko, *Możliwości wykorzystania wariografów głosowych w pracy operacyjnej*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 137.

⁹¹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko*, s. 23.

postąpić, gdy OZI przyniesie na spotkanie np. fałszywy banknot, informując, że musi oddać go osobie, która zajmuje się wprowadzeniem nielegalnych banknotów do obiegu⁹².

Brzezienna w skutki może być nieznajomość prawa i brak precyzji w czasie redagowania dokumentów operacyjnych. Ze względu na bezpieczeństwo prawne policjanta i OZI istotne jest używanie takich pojęć jak „przyniósł” czy „przejął” narkotyki, a nie że je posiadał, w przypadku gdy przyszedł z ich próbką na spotkanie. Wymaga się wierności uzyskiwanych informacji, bez ich nadinterpretacji, np. w celu „wyłudzenia” zgody na prowadzenie kontroli operacyjnej⁹³. Podjęcie czynności operacyjno-rozpoznawczych wymaga wcześniejszego szacowania ryzyka pod kątem⁹⁴:

- 1/ doboru właściwych metod pracy operacyjnej,
- 2/ praworządności gromadzenia materiału operacyjnego,
- 3/ przydatności do realizacji celów wykorzystanych materiałów,
- 4/ stosowania zasady subsydiarności tam, gdzie ona obowiązuje⁹⁵.

8. Wyobrażenia operacyjna

Praca operacyjna wymaga wyobraźni i odwagi, zdolności do podejmowania ryzyka, zdolności analitycznych i syntetycznych. Wyobrażenia operacyjna to zdolność przewidywania przyszłych zdarzeń, sytuacji i konsekwencji podejmowanych działań w związku z pracą operacyjną oraz zachowania i reakcje innych uczestników pracy operacyjnej. Polega także na umiejętności trafnego kojarzenia faktów i zdarzeń. Pozwala prawidłowo planować czynności operacyjno-rozpoznawcze, prowadzić skuteczne gry, kombinacje operacyjne i operacje specjalne, przewidywać reakcje figurantów. Wybierać właściwe metody pracy operacyjnej. Pozwala stwarzać korzystne sytuacje

⁹² Tamże, s. 141. Poprawne zachowanie polega na oddaniu banknotów OZI, jeżeli zatrzymanie ich groziłoby jego dekonspiracją i sporządzenie z tego dokumentacji operacyjnej.

⁹³ Tamże, s. 141, 146.

⁹⁴ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 20–21.

⁹⁵ Tamże, s. 25.

operacyjne. Wyobrażenia operacyjna wymaga także przezorności⁹⁶. W praktyce opiera się głównie na doświadczeniu, rozległej przydatnej w pracy operacyjnej wiedzy i intuicji. Wymaga doskonałej wiedzy o uczestnikach pracy operacyjnej. Wyobrażenia operacyjna jest wykorzystywana w czasie działań ofensywnych zmierzających do rozpoznania zagrożenia, przeciwdziałania, wykrywania przestępstw i ustalania sprawców. Wymagana jest także podczas analizowania informacji operacyjnych. W takich przypadkach pozwala:

- a/ uzupełnić braki wiedzy,
- b/ uniknąć podjęcia błędnych decyzji,
- c/ błędnie wykonać powierzone zadanie⁹⁷.

Kazimierz Otłowski podkreśla znaczenie dojrzałości psychicznej oraz zintegrowanej osobowości funkcjonariusza do zyskania zaufania przesłuchiwanego⁹⁸. Pracownika śledczego powinna zatem cechować spostrzegawczość, która zależy m.in. od doświadczenia, wiedzy, zainteresowań i nastawienia funkcjonariusza. Ta zależność określana bywa jako apercepcja⁹⁹. Ponadto Otłowski podkreśla wagę:

- 1/ konstruktywnej wyobraźni,
- 2/ dostosowania wyobrażeń do rzeczywistości,
- 3/ koncentracji uwagi,
- 4/ silnej woli, wyrażającej się w postaci komunikacji niewerbalnej, głównie wzroku, sposobu mówienia i postawy,
- 5/ refleksu, czyli tzw. inteligencji emocjonalnej,
- 6/ wierności i gotowości pamięci, pozwalającej dobrze zrozumieć uzyskane informacje o osobach, faktach i miejscach, nawiązać z rozmówcą kontakt, uzupełnić braki wiedzy zadań pytaniami, uchwycić znaczenie przekazanej wiedzy.
- 7/ wysokiego stopnia inteligencji i sprawności myślenia, zwłaszcza w kontaktach z osobami inteligentnymi, usiłującymi manipulować funkcjonariuszem,

⁹⁶ S. Pinker, *Piękny styl*, Sopot 2016, s. 51.

⁹⁷ W. I. K., *Wyobrażenia operacyjna*, [w:] *Leksykon policyjny...*, s. 363–364.

⁹⁸ K. Otłowski, *Podejrzany w postępowaniu...*, s. 17.

⁹⁹ J. Widacki, *Zarys kryminalistycznej problematyki przesłuchania*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016, s. 117.

- 8/ harmonijnego układu psychicznego pozwalającego na opanowanie emocji, zwłaszcza podczas zachowań agresywnych, prowokacyjnych, stresu, frustracji,
- 9/ zdolności komunikacyjnych ułatwiających nawiązywanie kontaktów i zdolności aktorskich pozwalających nawiązać kontakt z ludźmi z różnych środowisk i wcielać się w różne role,
- 10/ wrażliwości na bodźce subsensoryczne, czyli tzw. szóstego zmysłu,
- 12/ systematyczności,
- 13/ skrupulatności polegającej na zwracaniu uwagi na wszystkie szczegóły,
- 14/ dociekliwości,
- 15/ uporczywości z działaniu¹⁰⁰.

Bardzo ważna jest baczna obserwacja rozmówcy i dostrzeganie nawet starannie ukrywanych reakcji, a następnie wyciąganie na tej podstawie wniosków. Konstruktywna wyobraźnia pozwala na kojarzenie faktów w logiczną całość oraz wysuwanie hipotez śledczych.

9. Zagrożenia, słabe strony i zjawiska patologiczne w pracy operacyjnej

Mimo zaangażowania dużych sił i środków, praca operacyjna pozwala na uzyskiwanie przez Policję tylko 3% pierwszych informacji o przestępstwie. Łącznie do funkcjonariuszy operacyjnych trafia tylko 4% pierwszych informacji o przestępstwie¹⁰¹. Zjawiska negatywne w zakresie pracy operacyjnej dotyczą m.in. stanowienia prawa i jego wykonania. Parlament dysponuje ekonomicznymi instrumentami stymulującymi skalę inwigilacji społeczeństwa w wyniku pracy operacyjnej. Jednym z nich jest wysokość budżetu uchwalanego na wydatki na etaty. Ich redukcja oznacza automatyczne zmniejszenie możliwości pozyskiwania i przerabiania informacji. Od wysokości środków przewidzianych na fundusz operacyjny zależy możliwość prowadzenia tego typu pracy. W Polsce jednym ze sposobów ograni-

¹⁰⁰ Tamże, s. 21–25.

¹⁰¹ T. Borzoł, *Efektywność działania grup operacyjno-procesowych*, Szczytno 2008, s. 32–33.

czania tych wydatków jest obciążanie przedsiębiorców kosztami inwigilacji elektronicznej. W prawie telekomunikacyjnym przerzucono je na operatorów sieci komórkowych, a to oznacza, że Policja nie musi liczyć się z kosztami pozyskiwania i przechowywania w ten sposób informacji¹⁰².

Potwierdzone wyrokami TK kilkakrotne przyznawanie służbom mundurowym – w tym Policji – przez parlament i akceptowanie ich przez Prezydenta nowych uprawnień w zakresie pracy operacyjnej wskazuje na wyraźnie rysującą się hierarchię wartości dla naczelnych władz, polegającą na wzmacnianiu kontroli nad społeczeństwem, kosztem wolności i praw obywatelskich. Coraz wyraźniej widoczne jest ograniczanie gwarancji i proporcjonalności chronionych dóbr. W konsekwencji, w miarę postępu technicznego, coraz częściej młodzi, niedoświadczeni policjanci koncentrują się na częstszym stosowaniu kontroli operacyjnej i prowadzeniu tzw. śledztw telekomunikacyjnych¹⁰³.

Innym zagrożeniem jest brak gwarancji materialno-prawnych kontroli operacyjnej. Nie może jej zapewnić nadzór prokuratora mającego te same co policjanci interesy procesowe. Krytycznie należy ocenić pokrywanie się właściwości rzeczowej różnych służb i uprawnienie Policji do stosowania tzw. prowokacji czynnej¹⁰⁴. Trend ten, widoczny nie tylko w Polsce, wskazuje na rysujące się zmiany ustrojowe o trudnych do przewidzenia skutkach. Brak natomiast podobnej konsekwencji i aktywności w uchwalaniu ustaw całościowo regulujących pracę operacyjną. Ważną rolę w ograniczaniu, a przynajmniej spowalnianiu tego procesu ma TK oraz RPO. Na poziomie wykonawczym problemem jest stanowienie niezgodnych z ustawą zasadniczą przepisów wewnętrznych¹⁰⁵, przekraczanie uprawnień lub wykorzystywanie wiedzy operacyjnej w sposób niezgodny z przepisami.

¹⁰² A. Taracha, *Czynności...*, s. 316–317.

¹⁰³ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 71.

¹⁰⁴ *Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 57–58

¹⁰⁵ Np. zarządzenie nr 6 Komendanta Głównego Policji z 16 V 2002 r. w sprawie uzyskania, przetwarzania i wykorzystania zbiorów informacji o osobach podejrzanych o popełnienie przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego, nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego, o osobach o nieustalonej tożsamości lub usiłujących

Do mających długotrwałe, negatywne konsekwencje dla pracy operacyjnej poważnych zjawisk należy niestabilność struktur, kadr i aktywów. Częste zmiany organizacyjne, nieopowiedziane wnikliwymi analizami mają wpływ na obniżenie poziomu pracy operacyjnej. Powodują zrozumiałą koncentrację uwagi funkcjonariuszy nad dalszą karierą zawodową, a tym samym odciągają ich zainteresowanie od realizowanych zadań operacyjnych. Konsekwencją częstych zmian organizacyjnych i kadrowych jest przekazywanie akt, zbiorów i aktywów, co powoduje zbędną stratę czasu¹⁰⁶. Tym bardziej że niektórzy policjanci nie zdają sobie sprawy z ciężaru odpowiedzialności, jaki spoczywa na nich w związku z dostępem do dokumentów niejawnych¹⁰⁷, a przeprowadzone badania potwierdziły, że jest wielu funkcjonariuszy, i to ze służby kryminalnej, nieznających przepisów dotyczących ochrony informacji niejawnych, np. twierdzących, że na stanowisku opracowania dokumentów niejawnych można sporządzać także tajne dokumenty¹⁰⁸. Na szczęście rzadko dochodzi do ujawnienia tajnych instrukcji operacyjnych¹⁰⁹.

ukryć swoją tożsamość oraz o osobach poszukiwanych (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 313–315).

¹⁰⁶ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 167. Przykładem może być powierzenie przez gen. insp. Antoniego Kowalczyka przeprowadzania transakcji pozorowanych w postaci tzw. krótkoterminowych operacji specjalnych specjalnie wyszkolonym w powołanym zarządzeniu nr 22 Komendanta Głównego Policji z 27 XI 2001 r. Biurze Służby Kryminalnej KGP zespołom ds. werbunkowych i powołanym we wszystkich komendach wojewódzkich i w Komendzie Stołecznej zespołom werbunkowym i operacji specjalnych (ZWIOS). Zespoły te miały rozpracowywać lokalnych dilerów narkotykowych. Komendant Główny Policji, gen. insp. Leszek Szreder, zarządzeniem nr 366 w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji z 20 IV 2004 r. (Dz.Urz. KGP Nr 7, poz. 31) w miejsce BSK powołał Biuro Taktyki Zwalczania Przestępczości, a prowadzenie operacji specjalnych przekazał Zarządowi Wywiadu Kryminalnego CBŚ. Marek Bieńkowski 1 II 2006 r. włączył do powołanego przez siebie 17 I 2006 r. Biura Wywiadu Kryminalnego Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji, które 15 V 2008 r. reaktywowano (K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 54–55).

¹⁰⁷ A. Lasota-Jądrzak, *Instytucjonalny charakter ochrony informacji niejawnych na przykładzie Komendy Miejskiej Policji w Poznaniu*, [w:] *Organizacja i zarządzanie w Policji. teraźniejszość i przyszłość*, red. S. Gembara, J. Rymaniak, Poznań 2007, s. 360.

¹⁰⁸ Tamże, s. 365

¹⁰⁹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 196–197.

Niestabilność kadrowa, m.in. w wyniku zmian politycznych, powoduje bezpowrotną utratę wraz z odchodzącymi funkcjonariuszami ich ogromnej – przez lata zdobywanej wiedzy o środowisku przestępczym, metodach działania i doświadczenia w pracy operacyjnej. Ich następcy muszą od nowa gromadzić wiedzę zapisaną tylko w głowach policjantów. Zmiana pokoleniowa i niższy wiek, a tym samym i staż służby funkcjonariuszy pociąga za sobą spadek jakości pracy operacyjnej. Ujawnianie, a nawet przekazywanie policyjnych OZI utrudnia dalszą współpracę z innymi dotychczasowymi informatorami i werbunek kolejnych¹¹⁰.

Już w 1979 r. Kazimierz Otłowski ubolewał nad brakami specjalistycznego wykształcenia funkcjonariuszy śledczych, a takimi są realizujący czynności operacyjno-rozpoznawcze. Dotyczyło to zwłaszcza psychologii, która pozwala efektywniej obserwować i stymulować zachowanie ludzi¹¹¹. Ostatnie badania wskazują na ważną rolę znajomości przepisów, w tym najważniejszego zarządzenia pf-634. Z badań wynika, że tylko 27,32% policjantów realizujących czynności operacyjno-rozpoznawcze ma do niego stały dostęp, a 5% nawet go nie znało, chociaż do 2006 r. takim policjantom nie wolno było wykonywać czynności operacyjno-rozpoznawczych¹¹². Aż 24,81% policjantów pracujących operacyjnie nie wiedziało, kiedy może ujawnić dane OZI w czasie przesłuchania, a 23,84% nie miało pojęcia, jak postąpić, gdy OZI przyzna się do popełnienia przestępstwa. Tylko 49,09% badanych uznało swoje kompetencje do pracy operacyjnej za wystarczające¹¹³. Coraz częściej z OZI „pracują policjanci o niewielkim doświadczeniu zawodowym”, słabo przygotowani, a z badań psychologicznych wynika, że nie zawsze mają predyspozycje do tego typu pracy¹¹⁴. Wskazuje się też na brak wykształcenia w zakresie praktycznej znajomości ochrony tajności me-

¹¹⁰ B. Sprengel, *Służby mundurowe ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego. Zarys problematyki*, Toruń 2008, s. 57; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 191.

¹¹¹ K. Otłowski, *Podejrzany...*, s. 26.

¹¹² K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 162.

¹¹³ Tamże, s. 162–164.

¹¹⁴ Tamże, s. 165.

tod i form pracy operacyjnej¹¹⁵. Zdarzają się przypadki nielegalnego stosowania transakcji pozorowanej¹¹⁶.

Wskazane wyżej niedostatki kwalifikacji zawodowych policjantów realizujących zadania operacyjne wynikają m.in. z potwierdzonego raportem NIK z destabilizujących szkolenie zawodowe działań kolejnych komendantów głównych Policji. Raport wskazuje także na małą liczbę praktyk kadry dydaktycznej w jednostkach terenowych. Dyskusyjna jest diagnoza, na podstawie której w Policji organizuje się kursy specjalistyczne. Zbyt rzadko ich programy są konsultowane z merytorycznymi komórkami Policji¹¹⁷.

W pracy operacyjnej realne jest też zagrożenie życia i zdrowia policjanta. Funkcjonariusze operacyjni otrzymują pogróżki, są atakowani fizycznie, w skrajnych przypadkach przestępcy nawet do nich nawet strzelają¹¹⁸.

Z czasem zmienia się wzorzec etyczny funkcjonariusza operacyjnego, składający się ze stałych i zmiennych w czasie standardów. Do stałych należy uczciwość, nieprzekupność, lojalność, poszanowanie praw człowieka, humanizm, kultura osobista. W okresie PRL wskazywano dodatkowo na wierność naczelnym zasadom ustrojowym i ideowym, przejawiającą się w bezkompromisowej postawie do wrogów ustroju i przeciwników socjalizmu, ideowość oraz zaangażowanie polityczne i zawodowe¹¹⁹. Wprowadzone decyzją nr 38 Ministra Spraw Wewnętrznych z 9 XII 1985 r. zasady etyki zawodowej funkcjonariuszy MO i SB włączono do czynności operacyjnych dyrektywę obiektywizmu i ustalania prawdy¹²⁰.

Obecnie na pierwsze miejsce wybija się apolityczność i realizacja misji, jaką jest bezpieczeństwo ludzi. W literaturze przedmiotu kwestionuje się

¹¹⁵ Policjantowi, który dał się prokuratorowi zwolnić z zachowania tajemnicy i ujawnił mu informacje dotyczące pracy operacyjnej, po tygodniu postawiono zarzut przekroczenia uprawnień i zdrady tajemnicy państwowej (K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 258).

¹¹⁶ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko...*, s. 173–176.

¹¹⁷ K. Harasiewicz, *Współpraca...*, s. 159.

¹¹⁸ *Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, Centralne Biuro Śledcze Policji (2000–2015) we wspomnieniach twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiciak, M. A. Kędzierski, Szczepito 2015, s. 104.

¹¹⁹ K. Otlowski, *Podjezany w postępowaniu...*, s. 28–29.

¹²⁰ R. Netczuk, *Tajny współpracownik policji na tle prawnoporównawczym*, Katowice 2006, s. 105.

etyczność czynności operacyjnych polegających na wprowadzeniu rozpracowywanej osoby w błąd¹²¹. Z badań przeprowadzonych w latach 80. wśród słuchaczy WSO MSW w Szczytnie wynika, że dylematy etyczne na tle zdobywania informacji operacyjnych miało sporadycznie – 47% respondentów, kilka razy w roku – 30%, kilkanaście lub kilkadziesiąt razy w roku – 9%, nigdy – 16%¹²².

Wątpliwości etyczne budzi pozyskiwanie nieletnich jako OZI. W praktyce bywa jednak różnie. W ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji ustalono, że funkcjonariusze namawiali osadzonych w policyjnych izbach dziecka (PID) nieletnich, aby przyznawali się do niepopelnionych przestępstw. Najwięcej takich przypadków odnotowano w woj. wielkopolskim¹²³. Najgłośniejszy znany przypadek dotyczy PID w Poznaniu, gdzie policjanci uzyskiwali od nieletnich informacje operacyjne. W PID w Ostrowie Wielkopolskim w zamian za informacje o przestępstwach obiecano nieletnim przyspieszenie biegu sprawy. Prowadzenie pracy wykrywczej ujawniono także w PID w Gorzowie Wielkopolskim¹²⁴.

Uruchomienie programu ochrony świadka koronnego stawia realizujących te zadania policjantów w nowej sytuacji, ponieważ muszą chronić ludzi, których jeszcze nie tak dawno ścigali, a nawet otrzymywali od nich pogroźki¹²⁵. Inne zagrożenie może polegać na przyjęciu gangsterskich metod zwalczania przestępczości¹²⁶. Już Vidocq pisał, że „złodzieje i policjanci często zresztą niewiele różnią od siebie”¹²⁷. Na szczęście w XX w. droga do kariery policyjnej dla kryminalistów została w zasadzie zamknięta.

¹²¹ Tamże, s. 103.

¹²² W. Świerzyński, *O konfliktach moralnych w służbie milicyjnej*, [w:] *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988, s. 237.

¹²³ K. Szczechowicz, B. Orłowska-Zielińska, *Profilaktyka przeciwdziałania przestępczości nieletnich na szczeblu lokalnym w działaniach policji*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczności lokalnej*, red. A. Lewkowicz, T. Majer, Olsztyn 2012, s. 351.

¹²⁴ A. Szymański, *Policja w systemie profilaktyki i resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, Warszawa 2013, s. 229.

¹²⁵ P. Majewski, *Świadek koronny jako quasi-osobowe źródło informacji*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości...*, s. 88.

¹²⁶ R. Wojciechowski, *Klawisze – chłopcy do bicia. Rozmowa z Kajetanem Dubielem*, „Przegląd” nr 43 z 19 X 2015 r., s. 17.

¹²⁷ F.-E. Vidocq, *Pamiętniki*, Warszawa–Kraków 2015, s. 150–151, 161.

Powodem przewlekłości prowadzenia spraw operacyjnych, zwłaszcza przez pion ds. przestępczości gospodarczej, bywa powierzenie jednemu policjantowi zbyt wielu spraw¹²⁸.

10. Status funkcjonariuszy operacyjnych

Wysoki prestiż policjanta operacyjnego wynika z popularności detektywów wykreowanych przez literaturę i film. Inni policjanci również cenią sobie pełnienie służby w ubraniach cywilnych, charakter realizowanych zadań. Dla wielu atrakcyjny jest dodatek specjalny w wysokości 30% kwoty bazowej przysługujący funkcjonariuszom, którzy:

- 1/ w BSW wykonują lub nadzorują czynności związane z zapobieganiem zjawiskom przestępczym i kryminogennym, wykrywaniem ich lub analizą w środowisku policjantów oraz pracowników zatrudnionych w jednostkach organizacyjnych Policji,
- 2/ w CBŚP wykonują lub nadzorują czynności związane z rozpoznawaniem, zwalczaniem lub analizą przestępczości zorganizowanej oraz rozpoznawaniem lub analizą zagrożeń terrorystycznych,
- 3/ w pododdziale antyterrorystycznym lub komórce antyterrorystycznej Policji uczestniczą bezpośrednio w działaniach bojowych związanych z rozpoznawaniem lub zwalczaniem zagrożeń terrorystycznych, a także w działaniach wymagających użycia specjalistycznych sił i środków oraz specjalnej taktyki.

¹²⁸ M. Ziemniarski, *Przestępczość zorganizowana i metody jej zwalczania*, [w:] *Organizacja i zarządzanie w Policji. Teraźniejszość i przyszłość*, red. S. Gembara, J. Rymaniak, Poznań 2007, s. 235.

ZAKOŃCZENIE

Nie sposób w jednym skromnym objętościowo opracowaniu przedstawić cały dorobek praktyki pracy operacyjnej czy dorobek badań. Wiele podjętych tu wątków wymaga dalszych analiz. Ciągłe jeszcze bardzo mało wiemy o dorobku praktycznym w zakresie pracy operacyjnej, zbyt rzadko przypomina się, że najpierw były doświadczenia przekazywane przez kolejne pokolenia policjantów młodszym kolegom, a dopiero potem pojawiły się podręczniki i prace naukowe, chociaż w świadomości publicznej na ogół funkcjonuje tylko dorobek teoretyczny. Brak ciągłości w służbie operacyjnej powoduje bezpowrotną utratę olbrzymiego kapitału doświadczenia, którego depozytariuszami są funkcjonariusze operacyjni odchodzący, oby nie na przedwczesną emeryturę. Kolejną kwestią jest zagospodarowanie ich jeszcze w miarę możliwości na emeryturze. Konieczna jest pogłębiona analiza wpływu pracy operacyjnej na stan zdrowia funkcjonariuszy, a o istnieniu takiego negatywnego wpływu np. spowodowanego stresem, wskazują badania sondażowe agentury SB¹. Kolejnym tematem wymagającym dalszych badań jest wpływ uprawnień do pracy operacyjnej na prawa i wolności obywatelskie.

¹ A. Gałkowska, *Perspektywa psychologiczna w podejściu do totalitaryzmów. „Bezpieka” wobec tajnych współpracowników*, [w:] *W stronę antropologii bezpieczeństwa. Neoklasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej*, red. J. Strynyk, Wrocław 2014, s. 167. Z badań wynika, że w czasie współpracy pogorszył się stan zdrowia 37,5% tajnych współpracowników.

BIBLIOGRAFIA

Materiały archiwalne

Archiwum Akt Nowych,

Komenda Główna Policji Państwowej.

Komenda Główna Policji Państwowej – dopływ.

Komenda Województwa Policji Państwowej w Łucku.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Okręgowa Komenda Policji Państwowej Toruniu.

Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu.

Archiwum Państwowe w Toruniu,

Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Brodnicy.

Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Grudziądzu.

Źródła prawa

Decyzja Rady nr 2008/616/WSiS z 23 czerwca 2008 r. (Dz.Urz. Unii Europejskiej z 6.08.2008 r.,

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 21 XII 1955 r. o organizacji i zakresie działania Milicji Obywatelskiej, (Dz.U. Nr 46, poz. 311).

Ustawa o Policji z 6 IV 1990 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 1782 ze zm.).

Ustawa z 26 VII 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2000 Nr 14, poz. 176).

- Ustawa z 21 VI 1996 r. o niektórych uprawnieniach pracowników urzędu obsługującego ministra właściwego ds. wewnętrznych oraz funkcjonariuszy i pracowników urzędów nadzorowanych przez tego ministra (Dz.U. Nr 106, poz. 491 ze zm.).
- Ustawa z dnia 18 VII 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz.U. z 2013 r. poz. 1422 oraz z 2015 r. poz. 1844).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 VII 2005 r. w sprawie szczególnych warunków i sposobu użycia oddziałów i pododdziałów Policji oraz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w razie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego (Dz.U. Nr 135, poz. 1134).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 26 VII 2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz.U. Nr 141, poz. 1186).
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 XII 2009 r. w sprawie szczegółowego wykazu danych oraz rodzajów operatorów publicznej sieci telekomunikacyjnej lub dostawców publicznie dostępnych usług telekomunikacyjnych obowiązanych do ich zatrzymywania i przechowywania (Dz.U. Nr 226, poz. 1828).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 15 X 1991 r. zasad i trybu przyznawania świadczeń odszkodowawczych przysługujących w razie utraty życia, podczas udzielania lub w związku z udzielaniem pomocy Policji, Urzędowi Ochrony Państwa lub Straży Granicznej (Dz.U. 1991 Nr 98, poz. 437, ze zm.),
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 13 III 2002 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję niejawnego nadzorowania, wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa (Dz.U. Nr 23, poz. 239).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 18 III 2002 r. w sprawie sposobu dokumentowania prowadzonej przez Policję kontroli operacyjnej, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów (Dz.U. Nr 24, poz. 252).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 27 V 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wydawania, posługiwania się, przechowywania i ewidencji dokumentów, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta lub osobę udzielającą pomocy Policji oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych (Dz.U. 2015 r., poz. 993).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 7 VI 2011 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych, polegających na dokonaniu w sposób niejawnym nabycia, zbycia lub przejścia przedmiotów, pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót jest zabroniony, a także na przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej oraz sposobu przekazywania, przetwarzania i niszczenia mate-

- riałów uzyskanych podczas stosowania tych czynności (Dz.U. z 2011 r. Nr 121, poz. 694).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i administracji z 10 VI 2011 r. w sprawie sposobu dokumentowania prowadzonej przez Policję kontroli operacyjnej, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania tej kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów (Dz.U. z 2011 r. Nr 122, poz. 697).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 13 III 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję niejawnego nadzorowania wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa (Dz.U. Nr 23, poz. 239).
- Okólnik nr 244 Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 7 XII 1928 r. [w:] *Zbiór zarządzeń Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (okólniki i pisma okólne): (1918–1930)*, Warszawa 1930.
- Zarządzenie nr 0052/74 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 VII 1974 r. w sprawie pracy operacyjnej.
- Zarządzenie nr 22 Komendanta Głównego Policji z 27 XI 2001 r. w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP Nr 14, poz. 153).
- Zarządzenie nr 6 Komendanta Głównego Policji z 16 V 2002 r. w sprawie uzyskiwania, przetwarzania i wykorzystywania przez Policję informacji oraz sposobów zakładania i prowadzenia zbiorów tych informacji (Dz.U. KGP 2002 Nr 8, poz. 44).
- Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 16/pf z 4 IX 2002 r. w sprawie metod prowadzenia przez Policję współpracy z osobowymi źródłami informacji, obserwacji i wykorzystywania obiektów specjalnych oraz form wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych.
- Zarządzenie nr 366 Komendanta Głównego Policji z 20 IV 2004 r. w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP Nr 7, poz. 31).
- Decyzja Komendanta Głównego Policji nr 192 z 26 V 2004 r. w sprawie założenia oraz zasad prowadzenia centralnego zbioru dla potrzeb analizy kryminalnej (Dz.Urz. KGP Nr 10, poz. 51).
- Zarządzenie nr 863 Komendanta Głównego Policji z 3 VIII 2004 r. w sprawie powołania wydziałów wywiadu kryminalnego i określenia zakresu ich działania (Dz.Urz. KGP Nr 15, poz. 82).
- Zarządzenie nr 1426 Komendanta Głównego Policji z 23 XII 2004 r. w sprawie metodyki wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez służby policyjne wyznaczone do wykrywania przestępstw i ścigania ich sprawców (Dz.Urz. KGP z 10 I 2005 r. Nr 1, poz. 1).
- Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr pf-634 z 30 VI 2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych.

- Zarządzenie nr 528 Komendanta Głównego Policji z 6 VI 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika rewiru dzielnicowych (Dz.Urz. KGP Nr 12, poz. 95).
- Zarządzenia nr 768 Komendanta Głównego Policji z 14 VIII 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez policjantów pełniących służbę patrolową oraz koordynacji działań o charakterze prewencyjnym (Dz.Urz. KGP Nr 15, poz. 119).
- Zarządzenie nr 1041 Komendanta Głównego Policji z 28 IX 2007 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji (Dz.Urz. Nr 18, poz. 135).
- Decyzja nr 809 Komendanta Głównego Policji z 14 XI 2007 r. w sprawie utworzenia oddziałów prewencji Policji i samodzielnych pododdziałów Prewencji Policji (Dz.Urz. KGP Nr 21, poz. 135).
- Zarządzenie nr 372 Komendanta Głównego Policji z 14 IV 2008 r. w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP Nr 8, poz. 47 ze zm.).
- Zarządzenie nr 8 Komendanta Głównego Policji z 15 III 2013 r. w sprawie regulaminu KGP, (Dz.Urz. KGP z 2 IV 2013 r., poz. 25).
- Zarządzenie nr 338 Komendanta Głównego Policji z 12 X 2016 r. w sprawie Systemu Informacji Operacyjnych (Dz.Urz. KGP z 26 X 2016 r., poz. 65).
- Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z 6 II 2017 r. w sprawie metod i form prowadzenia sprawozdawczości w Policji (Dz.Urz. KGP z 6 II 2017 r., poz. 8).
- Decyzja nr 35 Komendanta Głównego Policji z 23 I 2008 r. w sprawie prowadzenia kursu specjalistycznego dla policjantów służby kryminalnej w zakresie sprawowania nadzoru nad prowadzeniem pracy operacyjnej, (Dz.Urz. KGP Nr 3, poz. 22).
- Decyzja nr 218 Komendanta Głównego Policji z 22 V 2009 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie współpracy z osobowymi źródłami informacji (Dz.Urz. KGP Nr 8, poz. 37).
- Program stanowiący załącznik do decyzji nr 348 Komendanta Głównego Policji z 22 XI 2010 r. w sprawie programu szkolenia podstawowego dla policjantów, absolwentów wybranych kierunków studiów oraz osób, które zaliczą z wynikiem pozytywnym test wiedzy oraz treści kształcenia, (Dz.Urz. KGP Nr 12, poz. 78).
- Decyzja nr 126 Komendanta Głównego Policji z 5 IV 2013 r. w sprawie prowadzenia w Policji zestawu zbiorów informacji „System Informacji Operacyjnej” (Dz.Urz. KGP z 2013 r., poz. 29).
- Wytyczne nr 2/2017 dyrektora Biura Wywiadu i Informacji Kryminalnych Komendy Głównej Policji z 29 VI 2017 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania przez funkcjonariuszy i pracowników jednostek oraz komórek organizacyjnych Policji, czynności służbowych związanych z przetwarzaniem informacji w Systemie Informacji Operacyjnych [PDF]

Materiały źródłowe

- A. S., *Noktowizor w służbie policji*, „Problemy Kryminalistyki” 1957, nr 6/7.
- Bannon J., *Ja kibic. Tajniak w szeregach chuliganów Millwall FC*, Warszawa 2014.
- Barcikowski W., *W kręgu prawa i polityki: wspomnienia z lat 1919–1956*, Katowice 1988.
- Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
- Biernacki M., *Mętna woda specszużb*, „Gazeta Wyborcza” z 9 VIII 2007 r.
- Biskupska G., *Skorpion z wydziału terroru*, Warszawa 2015.
- Błaszkiwicz P., *Dwie doby koszmara*, „Nowości” z 29 XII 2014 r.
- Bondaryk K., *Ziobro dzwonił: Zrób mi taką sprawę*, „Gazeta Wyborcza” z 1 II 2009.
- Boniecki A., ks., *Nagrywarka powszechna*, „Tygodnik Powszechny” nr 26 z 29 VI 2014 r.
- Borkowski Z., *Rekiny i szczupaki*, Katowice 1970.
- Borkowski Z., *Relacje porucznika Sikora*, Warszawa 1975.
- Borysiewicz W., *Obserwacja osób podejrzanych*, „Na posterunku” 1936, nr 33.
- Broniewicz J., *Nie każda kula celna*, Warszawa 1987.
- Butkiewicz T., Zieliński R., *Służby chcą zakładać podsłuchy, ale bez wiedzy operatorów*, „Dziennik” z 12–13 VII 2008 r.
- Carter J., *Tajniak. Prawdziwa historia*, Warszawa 2017.
- Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, Centralne Biuro Śledcze Policji (2000–2015) we wspomnieniach twórców i pracowników*, red. W. Mądrzejowski, K. Wiciak, M. A. Kędzierski, Szczytno 215.
- Chodkowska-Gyurics A., Bohiński T. pt. *Pan Whicher w Warszawie*, Warszawa 2012.
- Ciszak W., Larek M., *Martwe ciała*, Poznań 2014.
- Clinton B., *Moje życie*, Warszawa 2004.
- Co wolno służbom specjalnym*, „Życie”, nr 78 z 2 I 1998 r.
- Cyganeria i polityka. Wspomnienia krakowskie 1919–1939*, Kraków 1964.
- Czarnecka A., *Kto będzie stróżem stróża*, „Gazeta Wyborcza” z 16 I 2016 r.
- Czarnecki M., *Terror ma wiele twarzy*, „Gazeta Wyborcza” z 25 VIII 2015 r.
- Czubkowska S., *Policja i sądy częściej pytają Google’a o dane internautów. Tyle że nieudolnie*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 15 XI 2011 r.
- Czuchnowski W., Wróblewski B., *Inwigilacja do Trybunału*, „Gazeta Wyborcza” z 12 I 2011 r.
- Czuchnowski W., *Policja u ginekologa*, „Gazeta Wyborcza” z 3 III 2009 r.
- Czuchnowski W., *Policyjne dane u Falenty?*, „Gazeta Wyborcza” z 28 V 2015 r.

- Czuchnowski W., *Spadek po agencji Tomku*, „Gazeta Wyborcza” z 2 IX 2010 r.
- Czuchnowski W., *Twoja twarz w systemie władzy*, „Gazeta Wyborcza” z 28 VII 2017 r.
- Czuchnowski W., Siedlecka E., *Ulice pod okiem ABW*, „Gazeta Wyborcza” z 2 X 2015 r.
- Czuchnowski W., *Zemsta PiS na Bondaryku*, „Gazeta Wyborcza” z 13 V 2016 r.
- Daleszak B., *Zarządzam blokadę całego rejonu*, Wrocław 1977.
- Duda T., *Za wszelką cenę: ze wspomnień*, Warszawa 1976.
- Duracz T., *Mowy obrończe*, Warszawa 1959.
- Follis E., Century D., *Tajny agent. Moje życie wśród narkoterrorystów*, Kraków 2015.
- Garcia J., „Jack, Levin M., *Gangster. Prawdziwa historia agenta FBI, który przeniknął do mafii*, Kraków 2011.
- „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1922
- „Gazeta Policji Państwowej” 1922.
- „Głos Prawdy” 1928.
- Gorsky V., *Kameleon. Kulisy pracy z CBŚ*, Warszawa 2017.
- GPS pod kontrolę*, „Gazeta Wyborcza” z 28 I 2011 r.
- Gugała A., *Dolary*, „Na Posterunku” nr 4 z 22 I 1939 r.
- Hula R., *Glina*, Gdynia 2013.
- „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1922.
- It., *Ujawniono liczbę podsłuchów*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 21 VII 2011 r.
- Jakubowicz M., *Kradzieże wiejskie*, „Na Posterunku” 1936, nr 43.
- Kacak P., *Wywiad kryminalny*, „Policja 997” nr 2 z V 2005.
- Kamera barwna do nadzoru wideo CCD – 200E Mitsubishi*, „Problemy Kryminalistyki”, 1995, nr 201.
- Karpieszuk W., Sobczak A., *Policja inwigiluje Obywateli RP i posła Ryszarda Petru. Mamy nagranie*, „Gazeta Wyborcza” z 27 VII 2017 r.
- Kącki M., *Horror pod pieczęcią policji*, „Gazeta Wyborcza” z 26 III 2009 r.
- Kącki M., *Kącki pyta Rapackiego o zło*, „Duży Format” nr 30 z 30 VII 2015 r.
- Kędziński R., *Gdzie jest Ola? Zaginęła studentka z Łodzi*, „Gazeta Wyborcza” z 3 VI 2015 r.
- Kołodziej S., *Wspomnienia (1915–1945)*, Warszawa 1967.
- Kołodziejski J., *Kryptonim „Karły”*, Warszawa 1971.
- Komunikaty Informacyjne Komisariatu rządu na m.st. Warszawę*, Warszawa 1982, t. 2, z. 1.
- Koziej S., *Armia z tajnymi współpracownikami – to armia chora i słaba*, „Rzeczpospolita” z 14 VI 2005 r.
- Koziołek K., *Instrukcja 0066. Historia oparta na faktach*, Nowa Sól 2012.

- „Kurier Warszawski” 1924, 1926, 1928, 1929, 1930.
- Kurnatowski M. L., *Branka Cyganów*, Warszawa 1931.
- Latkowski S., Pytlakowski P., *Agent Tomasz i inni: przykrywkowcy*, Warszawa 2010.
- Latkowski S., *Strzał w wykroku*, „Polityka” nr 2 z 9 VI 2007 r.
- Leman H., *Chcę znaleźć syna i umrzeć*, „Przegląd” nr 44 z 26 X 2015 r.
- Lewicki G., *Szpiedzy są wśród nad*, „Wprost” nr 11 z 9 III 2015 r.
- Lipka M., Krwawicz J., *O rozpracowaniach operacyjnych*, Warszawa 1963.
- Łukaszewicz A., *Przybywa wniosków o zgodę na podsłuchy*, „Rzeczpospolita” z 20 V 2014 r.
- Mac J. S., *Przesłuchanie supwrgliny*, Warszawa 1990.
- Maciejasz D., *Na iksie*, „Duży Format” z 21 V 2015 r.
- Majer P., *Sen o policji...*, „Gazeta Policyjna”, 2003, nr 38.
- Melcer W., *Nocuję w przytułku*, [w:] *Polskie drogi. Wybór reportaży z lat międzywojennych*, wyb. J. Dąbrowski, Warszawa 1962.
- Mik B., *Spokojnie policja rozumie. Humanistyczna prowokacja*, „Rzeczpospolita” z 29 VIII 1991 r.
- Misiuk A., Peptoński A., *Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Wybór źródeł i dokumentów*, Szczepański 1992.
- Naszkowski M., *Niespokojne dni*, Warszawa 1962.
- Noszczyński T., *System oceny informacji – 4x4*, „Gazeta Policyjna” nr 12 z 30 III 2003.
- Paciorkowski J., *Strzały w urzędzie*, „Policja 997” nr 1:2007.
- Piecuch H., *Byłem gorylem Jaruzelskiego*, Warszawa 1993.
- Pieczynska M., *Gdzie oni są?! Co roku w regionie ponad tysiąc osób znika jak kamfora. Rodziny nie tracą nadziei, liczą na cud*, „Nowości” z 18 IX 2015 r.
- Pietraszewski M., *„Mocarz” przychodził pocztą, obława w całej Polsce*, „Gazeta Wyborcza” z 15 VII 2015 r.
- Plownam C., *O krok za daleko*, Warszawa 2015.
- „Pluskwy” w polityce, „Wprost” z 21 III 1993 r.
- Pociżnicka J., *Szkolne zło rośnie w sieci*, „Nowości” z 22 IX 2010 r.
- Podemski S., *Zawód: prowokator*, „Polityka” 1992, nr 40.
- Pokłowski M., *Krążył, krążył wielki pieniądz*, „Przegląd” nr 21 z 18 V 2015 r.
- Polskie więzienia t średniowiecze*, rozmowa z Pawłem Moczydłowskim, „Gazeta Wyborcza” z 22 I 2009 r.
- Pytlakowski P., Stachowiak J., *Przykrywkowcy zalegendowani*, „Polityka” nr 51/2007.
- Sawicki A. W., *Dobry glina żołnierze miłujący*, Warszawa 2015.
- Sękowski M., *Pamiętnik warszawskiego taksówkarza*, Warszawa 1985.
- Siedlecka E., *Inwigiluj nas w internecie i telefonie*, „Gazeta Wyborcza” z 22 III 2016 r.

- Siedlecka E., *Wolność inwigilacji*, „Polityka” nr 17/18 z 26 IV 2017 r.
- Sitek E., *Kryminalni pod kontrolą*, „Gazeta Policyjna” nr 34 z 10 IX 2000 r.
- Sitek-Wasiak E., *Niepokorny. Rozmowa z generałem Adamem Rapackim*, Warszawa 2015.
- Smoczyński W., *Samotny wilk?*, „Polityka” nr 13 z 28 III 2012 r.
- Sprawa brzeska. Dokumenty i materiały*, opr. wstęp i przypisy M. Leczyk, Warszawa 1987.
- Sprawozdanie stenograficzne z 25. posiedzenia Sejmu RP z 5–6 IV 1990 r.
- Steppek W., Hoffmann-Krystyańczyk Z., *Służba śledcza*, Poznań 1924.
- Szczerkowski J., *Ślepej temidy crimen tango*, Wrocław 1994.
- Świderski T., *Ujęcie fałszerzy monet*, „Na posterunku”, 1936, nr 51.
- Tabor M., *Umacniać społeczne poczucie bezpieczeństwa*, „Gazeta Policyjna” nr 2/2002 r.
- Tajny Detektyw*, [za:] Szefowa bandy usypiaczy, „Życie na Gorąco” nr 18 z 30 IV 2014 r.
- Tepli J., *Moje Niemcy*, Warszawa 2014.
- Wagner M., *Zapobiegawczość w służbie policjanta*, „Na Posterunku”, 1936, nr 49.
- Wątor J., *Jak się nie dać inwigilacji*, „Gazeta Wyborcza” z 29 II 2016 r.
- Widacki J., *Czego nie powiedział generał Kiszczak*, Warszawa 1992.
- Widzę wiele rezerw*, rozmowa Elżbiety Sitek i Romana Miśkiewicza z zastępcą Komendanta Głównego Policji, nadinsp. Adamem Rapackim, „Gazeta Policyjna” nr 11 z 17–24 III 2002 r.
- Wilczur-Garztecki J., *Armia Krajowa i nie tylko. Za i przeciw. Opowieści oficera kontrwywiadu*, Wrocław 2006.
- Wiśniowska J., *Policja znów szuka Iwony Wieczorek*, „Gazeta Wyborcza Trójmiasto” z 5 IX 2017 r.
- Wojna na górze*, „Wprost” z 23 III 1997 r.
- Vidocq F.-E., *Pamiętniki*, Warszawa–Kraków 2015.
- Żytnicki P., *Fałszywy konwojent wpadł przez słowo „Duda”. Jak krawiec skroił miliony spod Poznania*, „Gazeta Wyborcza” z 2 III 2016 r.

Opracowania

- Abramski A., Sagan S., *Prawo policyjne – komentarz*, Katowice 1992.
- Adamski M., Rajchel J., *Bezzałogowe statki powietrzne, cz. I, Charakterystyka i wykorzystanie*, Dęblin 2013.
- A. F., *Działania pościgowe*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytano 2001.
- Aleksandrowicz T., Koniczny J., Konik A., *Podstawy detektywistyki. Usługi detektywistyczne, prawo, taktyka, moralność*, Warszawa 2008.

- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I 1944–1956, red. K. Szwa-grzyk, Warszawa 2005.
- A. R., P. W. O., *Dostawa niejawnie nadzorowana*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Arendt H., *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 1989.
- Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2001.
- Balandynowicz A., *Zapobieganie przestępczości*, Warszawa 1998.
- Beczyński Z., *Wykorzystanie czynności operacyjno-rozpoznawczych w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości pseudokibiców – regulacje prawne*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, t. 1, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012.
- Białynia Chołonecki J., *Fanny Dittner. Jej działalność denuncjatorska i proces kryminalny*, Lwów 1932.
- Bielakowski C., Nisztor P., *Jan Kulczyk. Biografia niezwykła*, Warszawa 2015.
- Blasikiewicz S., *Metoda odsłuchu szeptu i mowy intensywnie zakłóconej*, „Problemy Kryminalistyki”, 1971, nr 90.
- B. O., J. B., *Werbunek*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- B. O., *Zakup kontrolowany*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Borzoł T., *Efektywność działania grup operacyjno-procesowych*, Szczytno 2008.
- Brożek M., *Charakterystyka ustawowych uprawnień operacyjnych służb specjalnych służących zwalczaniu przestępczości (zarys problemu na tle uwarunkowań normatywnych)*, [w:] *Przestępczość w XXI wieku: zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawno-kryminologiczne*, red. E. W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, Warszawa 2015.
- Bulsiewicz A., Lach A., *Procesowe i pozaprocesowe uzyskiwanie billingu telefonicznego*, [w:] *Procesowo-kryminalistyczne czynności dowodowe. Materiały pokonferencyjne*, red. M. Lisiecki, M. Zajder, Szczytno 2003.
- Bulsiewicz A., *Rola osoby zaufanej w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych i procesie karnym*, „Przegląd Policyjny” 1992, nr 2–3 (26–27).
- Buras D., *Konfidenci*, [w:] D. Buras, W. Saletra, *Słownik historyczny Policji Państwowej województwa kieleckiego z lat 1919–1939*, Kielce 2014.
- Chlebowicz P., *Rola analizy kryminalnej w przeciwdziałaniu zagrożeniom sektora bankowego*, Olsztyn 2013.
- Chlebowicz P., Kamińska J., *Operacyjna analiza w służbach policyjnych*, Warszawa 2015.
- Chlebowicz P., *Rola analizy kryminalnej w Służbie Celnej. Nowe możliwości przeciwdziałania przestępczości tytoniowej*, [w:] *Nielegalny obrót wyrobami tytoniowy-*

- mi. *Taktyczno-techniczne aspekty przeciwdziałania zjawisku*, red. W. Pływaczewski, M. Duda, Szcztyno 2014.
- Chrabkowski M., *Metody pracy operacyjnej*, [w:] *Przestępczość zorganizowana. Fenomen. Współczesne zagrożenia. Zwalczanie. Ujęcie praktyczne*, red. W. Jasiński, W. Mądrzejowski, K. Wiciak, Szcztyno 2013.
- Chrabkowski M., *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szcztyno 2009.
- Cichoń T., Tarnawski P., *Praca z agenturą i praca pod przykryciem – zagrożenia dla psychiki policjanta*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Legionowo 2004.
- Czapska J., *Koordinacja działań lokalnych na rzecz bezpieczeństwa*, [w:] *Prewencja policji. Perspektywy i wyzwania*, Warszawa 2015.
- Czczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996.
- D. L., *Podstęp*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- D. L., B. O., *Legenda*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- D. L., B. O., J. B., *Osobowe źródło informacji*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- D. L., K. W., *Przesyłka niejawnie nadzorowana*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- D. L., *Rejestr spraw operacyjnych*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- D. L., P. C., *Penetracja terenu*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Dobkowski R., *Praworządność i moralność – ich regulacyjna i wychowawcza rola w działalności funkcjonariuszy SB i MO*, [w:] *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988.
- D. P., *Łapówka kontrolowana*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szcztyno 2001.
- D. P., *Operacje „pod przykryciem”*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szcztyno 2001.
- D. P., *Tajny agent*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szcztyno 2001.
- Dudka K., *Kontrola korespondencji i podstęp w polskim procesie karnym*, Lublin 1998.
- Dutkiewicz A., *Inwigilacja w prawie podatkowym – zakres i definicja pojęcia*, [w:] *Społeczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, red. P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński, Toruń 2003.
- Dyniewski T., *Zbrodnia – zdrada – kara. Pitawał śląski*, Katowice 1986.

- Gadomski B., *Biografia agenta. Największy agent policji politycznej II RP Józef-Josek Mützenmacher (1903–1947)*, Warszawa 2009.
- D. L., D. K., M. T., *Osoba zaginiona*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- E. I. Z., *Posigrań*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- E. I. Z., *System Poszukiwawczy Policji*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Gałkowska A., *Perspektywa psychologiczna w podejściu do totalitaryzmów. „Bezpieka” wobec tajnych współpracowników*, [w:] *W stronę antropologii bezpieki. Nieklasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej*, red. J. Syrnnyk, Wrocław 2014.
- Gierowski J. K., *Rola i znaczenie ekspertyzy typologicznej w praktyce organów ścigania*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Legionowo 2004.
- Głębocki H., *Policja tajna przy robocie: z dziejów państwa policyjnego PRL*, Kraków 2005.
- Gołębiewski J., *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008.
- Gruza E., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008.
- Hanausek T., *Kryminalistyka*, Katowice 1993.
- Hanausek T., *Kryminalistyka*, Kraków 1996.
- Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1998.
- Hanausek T., *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania*, cz. I *Pojęcie i przedmiot wykrywania sprawców przestępstw*, Warszawa 1978.
- Hannerz U., *Odkrywanie miasta. Antropologia obszarów miejskich*, Kraków 2006.
- Henschke A., *Nietypowa kamera do obserwacji kradzieży sklepowych*, „Problemy Kryminalistyki”, 1995, nr 207.
- Hoc S., *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985.
- Horosiewicz K., *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015.
- Itrich-Drabarek J., *Etyka zawodowa funkcjonariuszy służb państwowych*, Warszawa 2016.
- Jałoszyński K., *Biuro Operacji Antyterrorystycznej Komendy Głównej Policji 1976–2014*, Szczytno 2014.
- J. B., *Kontrolowane przyjęcie/ wręczenie korzyści majątkowej*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- J. K., *Ogólny Policyjny Informacyjny System*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.

- J. S., P. S., *Analiza strategiczna*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- J. W., *BALTCOM*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczyt-no 2001.
- J. W., *Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (INTERPOL)*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- J. Ż., P. S., *Meldunek Informacyjny*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- J. Ż., *Ochrona świadka incognito*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- J. Ż., *Ochrona świadka koronnego*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- J. Ż., *Prowokacja*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- J. Ż., P. S., *Wywiad kryminalny*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- J. Ż., K. W., *Zespoły poszukiwań celowych*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Kaczyńska E., Drewniak E., *Ochrona. Carska policja polityczna*, Warszawa 1993.
- Kaucz A., Kiedrowicz M., Skinder-Pik M., *Gromadzenie i przetwarzanie danych mających związek ze zwalczaniem przestępczości finansowej. Zasady dostępu, ograniczenia prawne*, Warszawa 2016.
- Kalicki W., *Zdarzyło się*, Kraków 2014.
- Klejowska M., *Oskarżony jako osobowe źródło informacji o przestępstwie*, Kraków 2004.
- Kobylas M., *Analiza kryminalna dla studentów bezpieczeństwa wewnętrznego*, Szczyt-no 2014.
- Kosmaty P., *Prawo operacyjne*, „Prokurator” 2010, nr 102.
- Kowalczyk I., *Polska Policja w drodze do integracji z UE*, [w:] *Polska w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej, materiały z ogólnopolskiej konferencji popularnonaukowej*, Warszawa, 26 listopada 2002 r.
- Kowalczyk M., *Wywiad skarbowy a kontrola skarbową*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5.
- Kudła J., Kosmaty P., *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013.
- Kustra A., *Inwigilacja – podstawowe znaczenia*, [w:] *Spółczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, red. P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński, Toruń, 2003.
- Lach A., *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, Toruń 2004.

- Lach B., *Pomoc psychologiczna dla funkcjonariuszy służb kryminalnych*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Legionowo 2004.
- Lasota-Jądrzak A., *Instytucjonalny charakter ochrony informacji niejawnych na przykładzie Komendy Miejskiej Policji w Poznaniu*, [w:] *Organizacja i zarządzanie w Policji. teraźniejszość i przyszłość*, red. S. Gembara, J. Rymaniak, Poznań 2007.
- Legowicz E., *Moralne aspekty nieoficjalnych czynności operacyjno-rozpoznawczych w pracy policji*, „Policyjny Biuletyn Szkoleniowy” 1994, nr 3–4.
- Lechowski H., *Agent Abwehry*, Gdynia 1967.
- Lemiesz W., *Niespokojne pogranicze*, Warszawa 1989.
- Leś-Beksa A., *Międzynarodowe poszukiwania osób zaginionych kanałem SIS*, [w:] *Nowe wyzwania dla Użytkowników SIS związane z wdrożeniem SIS II*, Warszawa b.r.w.
- Lipka M., *Dossiers w systemie środków rozpoznawczych*, „Problemy Kryminalistyki”, 1960, nr 23.
- Litka P., Michalec B., Nowak M., *Polskie Archiwum S*, Kraków 2016.
- Ławnik J., *Działalność Komunistycznej Partii Polski w województwie kieleckim w latach 1926–1938*, Kielce 1994.
- Ławnik J., *Działalność PPS w województwie kieleckim w latach 1918–1939*, cz. 1, 1918–1930, Kielce 2003.
- Ławnik J., *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*, Warszawa 1979.
- Mac J. S., *Przesłuchanie supergliny*, Warszawa 1990.
- Majer P., *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.
- Majer P., *Milicyjna agentura 1944–1957*, „Dzieje Najnowsze” 2005, r. XXXVII, z. 1.
- Mała encyklopedia prawa*, Warszawa 1959.
- Majewski P., *Świadek koronny jako quasi-osobowe źródło informacji*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- Maroń H., *Ochrona danych osobowych w Systemie Informacyjnym Schengen*, [w:] *Spółeczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, red. P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński, Toruń 2003.
- Mądrzejowski W., *Kontrola operacyjna*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- Mądrzejowski W., *Osobowe źródła informacji we współczesnych działaniach wykrywczych*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.

- Mądrzejowski W., *Otwarte źródła informacji (biały wywiad) jako instrument przeciwdziałania i zwalczania przestępczości*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- Mądrzejowski W., *Przesyłka niejawnie nadzorowana – art. 19b ustawy o Policji*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- M. C., R. A. W., *Grupa zadaniowa ds. Przestępczości Zorganizowanej w regionie Morza Bałtyckiego*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- M. CŁ., *Stały Komitet ds. Współpracy Operacyjnej w Zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Michna P., *Wykorzystanie analizy kryminalnej w ściganiu przestępstw. aspekty ekonomiczno-finansowe*, [w:] *Pozbawianie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, red. S. Lelental, D. Potakowski, Szcztyno 2004.
- Michniewicz G., Oczo S., *Wykrycie sprawcy i udowodnienie mu winy na podstawie zdjęcia z pułapki kryminalistycznej. Aspekty kryminalistyczne i operacyjno-rozpoznawcze*, „Problemy Kryminalistyczne”, 1981, nr 151–152.
- M. K., *Grupa operacyjno-procesowa*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Mokrzan M., *Władza/wiedza, dyscyplina i podatne ciała. Służba Bezpieczeństwa w świetle filozofii politycznej*, [w:] *W stronę antropologii „bezpieki”. Nieklasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej*, red. J. Syrnyk, A. Klarman, M. Mazur, E. Kłosek, Wrocław 2014.
- Morton J., *The first detective. The Live and Revolutionary Times of Vidocq Criminal, Spy, and Private Eye*, New York 2012,
- Moszczyński J., *Przejście od badań jakościowych do ilościowych – nowy paradygmat kryminalistyki czy tylko akademicka dyskusja*, [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wóciakiewicz, V. Kwiatkowska-Wóciakiewicz, Kraków 2016.
- Musiał F., *Osobowe źródła informacji pionów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa działających w granicach PRL*, [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008.
- Musiał F., *Podręcznik bezpieki: teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015,
- Najmoła D., *Wybrane źródła informacji o składnikach majątkowych*, [w:] *Pozbawienie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, red. S. Lelental, D. Potakowski, Szcztyno 2004.
- Netczuk R., *Tajny współpracownik policji na tle prawnoporównowczym*, Katowice 2006.

- Niemczyk Z., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwość wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z. 3 (9),
- Nowak L., *Komunikacja interpersonalna jako podstawowe narzędzie pracy operacyjnej*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Legionowo 2004.
- Orliński W., *Internet. Czas się bać*, Warszawa 2013.
- Otłowski K., *Podejrzany w postępowaniu karnym. Studium kryminalistyczne*, Warszawa 1979.
- Otłowski K., *Z problemów etyki pracy dochodzeniowo-śledczej*, [w:] *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988.
- Pachura E., *Metody wykrywcze w XXI wieku*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012.
- Pacek B., *Osobowościowe uwarunkowania efektywności oficerów kontrwywiadu*, Warszawa 2013.
- Pączek T., *Agentura Milicji Obywatelskiej w świetle instrukcji operacyjnych*, „Studia nad Bezpieczeństwem”, Instytut Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Pomorskiej w Słupsku, z. 1/2016.
- Pikulski S., *Działania operacyjne Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1996, nr 2.
- Pikulski S., *Ochrona tajemnicy państwowej i służbowej w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Wojskowy „Przegląd Prawniczy” 1997, nr 2.
- Pinker S., *Piękny styl*, Sopot 2016.
- Piotrowski P., *Psychospołeczne determinanty chuligańskich zachowań kibiców sportowych*, [w:] *Psychologia i etyka w praktyce służby kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2004.
- P. M., *Szkolnictwo policyjne w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. M., *Szkolnictwo policyjne w Polsce Ludowej*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. M., *Szkoła Policji w Pile*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. M., J. Ż., *Rozpoznanie*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Polmar N., Allen T. B., *Księga szpiegów*, Warszawa 2000.
- Połeć R., *Ryzyko operacyjne w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa państwa*, t. 1, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012.

- Potakowski D., *Możliwości ujawniania mienia sprawców przestępstw (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Pozbawienie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, red. S. Lelental, D. Potakowski, Szczytno 2004.
- P. S., K.W., *845-tka*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. S., *AWF*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. S., *System łączności I-24/7*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. S., *System Meldunku Informacyjnego*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. W., *Biuro SIRENE*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. W., *CEPOL*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. W., M. Ś., P. S., *Interpol*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. W., *Obserwacja transgraniczna*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- P. W., *Pościg transgraniczny*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- P. W., P. S., *System Informacyjny Schengen*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- R. A. W., M. N., *Lotnictwo policyjne*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- R. F., *Fotokomunikat*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- R. F., *Grupa operacyjno-dochodzeniowe*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- R. G., A. F., *Blokada*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- Riffenburgh B., *Pinkerton's great detective. The amazing life and times of James McParland*, New York 2014.
- R. M., *Album fotograficzny, zasady tworzenia zbiorów*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- R. M., *Fotografia operacyjno-rozpoznawcza*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- R. M., *Fotopułapki*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.

- Roczyński P., *Zwalczanie przestępczości tytoniowej z perspektywy Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą Komendy Wojewódzkiej Policji w Olsztynie*, [w:] *Nielegalny obrót wyrobami tytoniowymi. Taktyczno-techniczne aspekty przeciwdziałania zjawisku*, red. W. Pływaczewski, M. Duda, Szczytno 2014.
- Rulikowski M., Zahorski A., Gliński Augustyn Feliks (1762–1828), [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VIII, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960.
- R. Z., *Fundusz operacyjny*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001,
- Saletra W., *Kontrola korespondencji*, [w:] D. Buras, W. Saletra, *Słownik historyczny Policji Państwowej województwa kieleckiego z lat 1919–1939*, Kielce 2014.
- Saletra W., *Podłuch telefoniczny*, [w:] D. Buras, W. Saletra, *Słownik historyczny Policji Państwowej województwa kieleckiego z lat 1919–1939*, Kielce 2014.
- Samuś P., *Edward Próchniak: studium postaw polskiego rewolucjonisty*, Łódź 1987.
- Sawicki W., *Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej*, [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008,
- Sławik K., *Kryminalistyka w związkach z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003.
- Smyk J., *Dylematy oceny i motywacji pracownika operacyjnego Policji*, [w:] *Organizacja i zarządzanie w Policji. Teraźniejszość i przyszłość*, red. S. Gembara, J. Rymański, Poznań 2007,
- Sprengel B., *Kompetencje policyjne instygatorów marszałkowskich*, [w:] *225 lat policji w Polsce. Geneza i ewolucja Policji*, red. P. Majer, M. Seroka, t. 1, Olsztyn 2017.
- Sprengel B., *Policja Państwowa w Toruniu (1920–1939)*, Toruń 1999.
- Sprengel B., *Służby mundurowe ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego. Zarys problematyki*, Toruń 2008.
- Staszak A., *Porwania w celu wymuszenia okupu. Studium kryminalistyczne*, „Prometeusz” 2010.
- Strzelecki W., *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*, Warszawa 1934.
- Szczechowicz K., Orłowska-Zielińska B., *Profilaktyka przeciwdziałania przestępczości nieletnich na szczeblu lokalnym w działaniach policji*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczności lokalnej*, red. A. Lewkowicz, T. Majer, Olsztyn 2012.
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań pedagogicznych*, Katowice 1995.
- Szumiło-Kulczycka D., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012.
- Szumski A., *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010.

- Śnieżko S., *Możliwości wykorzystania wariografów głosowych w pracy operacyjnej*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- Śnieżko S., *Problem byłych oficerów działających pod przykryciem – zagrożenia i możliwości ich dalszego wykorzystania*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- Śnieżko S., *Zakup kontrolowany, kontrolowane wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- Świerzyński W., *O konfliktach moralnych w służbie milicyjnej*, [w:] *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988.
- Taracha A., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawno-dowodowe*, Lublin 2006,
- Taracha A., *Wykorzystanie informacji uzyskanych w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych w procesie karnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, Warszawa 1997.
- Tatarczuk C., *rezultaty współpracy organów administracji publicznej w zarządzaniu bezpieczeństwem na przykładzie wybranych jednostek powiatu puckiego*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012.
- Uniszewski Z., *Żargon zawodowy pracowników śledczych i operacyjnych. Problematyka kryminalistyczna*, Wrocław 1999.
- Waltoś S., *Model postępowania przygotowawczego na tle prawno-porównawczym*, Warszawa 1968,
- Waltoś S., *Owoce zatrutego drzewa*, Kraków 1978.
- Waltoś S., *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 1999.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1998.
- Wasilewski J., *Wykorzystanie materiałów operacyjnych uzyskanych od przedstawicieli MSW Ukrainy dotyczących handlu ludźmi w kierunku eksploatacji seksualnej na terenie Wielkopolski i przekształcenie ich w materiał procesowy*, [w:] *Walka z handlem ludźmi w aspekcie współpracy międzynarodowej. Polsko-ukraińska wymiana doświadczeń i umiejętności praktycznych*, red. J. Bryk, I. Malinowska, Szcztyno 2007
- W. C., R. G., *Crime Stoppers*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szcztyno 2001.
- W. F., M. H., *Analiza kryminalna*, [w:] *Słowniki wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- W. F., *Crime stoppers*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świdorski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.

- W. F., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- W. F., *Działania pościgowe*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- W. F., *Fundusz operacyjny*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- W. F., *Informacja operacyjna*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- W. F., *Inwigilacja*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- W. F., E. I. Z., *Krajowe Centrum Informacji Kryminalnych*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Widacki J., Konieczny J., *Przedmiot i zakres kryminalistyki*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszaw 2016.
- Widacki J., Konieczny J., *Kryminalistyka*, Warszawa 1999.
- Widacki J., *Kryminalistyka*, Warszawa 2008.
- Widacki J., Konieczny J., *Wersja śledcza, modus operandi, analiza kryminalna – teoretyczne podstawy śledztwa*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016.
- Widacki J., *Zarys kryminalistycznej problematyki przesłuchania*, [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2016.
- Wiech S., Legieć J., *Królestwo Polskie i jego mieszkańcy w świetle rosyjskich wspomnień, pamiętników, relacji i dzienników*, Kielce 2015.
- Wiliński Ł., *System Informacyjny Schengen (SIS) – idea i cel powstania, podstawowe zadania i informacje dot. funkcjonowania*, [w:] *Nowe wyzwania dla Użytkowników SIS związane z wdrożeniem SIS II*, Warszawa b.r.w.
- W. J., *Analiza kryminalna*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- W. I. K., *Wyobrażenia operacyjna*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- W. M., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001,
- W. M., *Informacja operacyjna*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001,
- W. M., *Praca operacyjna, forma*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- W. M., *Praca operacyjna, metody*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno 2001.
- Wiszowaty E. ks., *Etyka policji. Między prawem, moralnością i skutecznością*, Warszawa 2011

- Wojciechowski K., Hausman M., *GIS w analizie kryminalnej: praktyczny wymiar spraw realizowanych w Wydziale Wywiadu Kryminalnego Komendy Wojewódzkiej Policji w Gdańsku*, „Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum”, 12/1.
- Wojciechowski R., *Klawisze – chłopcy do bicia. Rozmowa z Kajetanem Dubielem*, „Przegląd” nr 43 z 19 X 2015 r.
- Z. C., *Dokumenty legalizujące*, [w:] *Słownik wiedzy o Policji*, red. P. Bogdalski, M. Świderski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2015.
- Zaborowski J., *Ustrój Milicji Obywatelskiej. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa 1988.
- Ziemniarski M., *Przestępczość zorganizowana i metody jej zwalczania*, [w:] *Organizacja i zarządzanie w Policji. Teraźniejszość i przyszłość*, red. S. Gembara, J. Rymański, Poznań 2007.
- Z. Sz., *Szkola Policji w Pile*, [w:] *Leksykon policyjny*, red. W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytano 2001.
- Żebrowski A., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Regulacje prawne*, Kraków 2000.

Netografia

- Aktualności ze strony internetowej KGP www.policja.pl
- <http://www.info.policja.pl/inf/kierownictwo-i-struktu/struktura-kgp/125149,Struktura-Komendy-Glownej-Policji.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/schemat-organizacyjny/34511.Struktura-Biura-Kryminalnego.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-walki-z-hand/100079,Wydzial-do-walki-z-Handlem-Ludzmi.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-poszukiwan-i-id/6233,Wydzial-Poszukiwan-i-Identyfikacji-Osob.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-walki-z-prze/7384,Wydzial-do-walki-z-Przestepczoscia-Gospodarcza.html>, <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-walki-z-koru/7385,Wydzialu-do-walki-z-Korupcja.html>
- <http://www.policja.pl/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-do-spraw-odzysk/8579,Wydzial-do-spraw-Odzykiwania-Mienia.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy/wydzial-techniki-operac/6644,operatorami-pocztowymi,Wydzial-Techniki-Operacyjnej.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/zadania/121548.Zadania-Biura-wywiadu-i-informacji-Kryminalnych.html>

- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-obslugi-informa/121724,Wydzial-Obslugi-Informacyjnej.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-krajowe-centrum/121728,Wydzial-Krajowe-Centrum-Informacji-Kryminalnych.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-werbunkowy/121739,Wydzial-Werbunkowy.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-administrowania/121725.Wydzial-Administrowania-danymi-SIS-i-VIS.html>
- <http://www.policja.pl/kgp/bwik/struktura/wydzialy/wydzial-analazy-krymina/121738,Wydzial-Analazy-Kryminalnej.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bmwp/27772,Struktura-BMWP.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bmwp/27763,Zadania.html>
- <http://www.policja.pl/pol/kgp/bmwp/33358.Biuro-do-Walki-z-Cyberprzestempczoscia.html>